

ÇANKIRI ARAŞTIRMALARI DERGİSİ 10

Çankırı Belediyesi
Dr. Rifkı Kamil Urga
Çankırı Araştırmaları Merkezi
Aralık - 2012/2

ÇANKIRI ARAŞTIRMALARI

Yıl 7 • Sayı 10 • Aralık 2012/2 | Hakemli Bir Dergidir

■ **Dergi Sahibi** ISSN 1306-9713

Çankırı Belediyesi Adına
İrfan DİNÇ

■ **Sorumlu Yazı İşleri Müdürü** (Editör)
Sadık SOFTA

■ **Genel Yayın Yönetmeni**
Sadık SOFTA

■ **Yayın Kurulu**
Prof. Dr. Mehmet BEŞİRLİ
Doç. Dr. Nesime CEYHAN
Yrd. Doç. Dr. Hakkı KALAYCI
Sadık SOFTA
Yrd. Doç. Dr. İbrahim AKYOL
Mustafa Kemal KARATATAR

■ **Çankırı Araştırmaları Dergisi**
Çankırı Belediyesi Kültür ve
Sosyal İşler Müdürlüğü
Dr. Rıfki Kamil Urga
Çankırı Araştırmaları Merkezi
Yayıncıdır.

■ **İrtibat Adresi**
Dr. Rıfki Kamil Urga
Çankırı Araştırmaları Merkezi
Alibey Mah. Köprü Sokak ÇANKIRI
Tel. : 0376 212 14 00 / 233
0376 212 34 60
Fax : 0376 213 25 05
web : www.cankiri-bld.gov.tr

■ **Dizgi - Baskı**
Yenigün Ofset Matbaacılık
Cumhuriyet Mah. Kapalı Sokak
Fakoğlu Pasajı No: 6 ÇANKIRI
Tel. : 0376 212 33 53 - 212 77 47

■ **Sayfa Düzeni**
Ömer KARAMAN

■ **Kapak Fotoğrafi**
Ön Kapak : Çankırı Adliye Binası
Arka Kapak : Çankırı Araştırmaları Merkezi
Kilim Örneği

Çankırı Araştırmaları Dergisi

Yılda İki Defa Yayınlanır.

Dergimizdeki yazılardan kaynak gösterilerek alıntı yapılabilir.

Dergimizde Yer Alan Yazılardan Yazarları Sorumludur.

Dergimize Gönderilen Her Türlü Yazı Fotoğraf vb. Belgeler Yayınlansın Yayınlanmasın İade Edilmez.

Dergimize Gönderilecek Eserlerde Aranan Nitelikler Çankırı Ortak Coğrafya ile İlgili Olmalıdır. Yazılar A4 Ebadında "Times New Roman" Yazı Karakteriyle 12 Punto ve 1.5 mm Satır Aralığında Yazılarak Tarafımıza Ulaştırılmalı ve Her Makale Türkçe-İngilizce Özetli Olmalıdır.

Dergimiz 2000 Adet Basılmıştır.

İçindekiler

Takdim

5

Editörden

7

Hatice KIZILKAYA

Çankırı Yaran Kültürünün Dünü Ve Bugünü

The Past And The Future Of Çankırı Yaran Culture

9

Yrd. Doç. Dr. Yüksel ÖZGEN

İsmet İnönü'nün Kuzey Anadolu gezisi (6-13 Aralık 1938)
(Çankırı - Kastamonu - Zonguldak)

North Anatolian (Çankırı - Kastamonu - Zonguldak) Trips Of İsmet İnönü
(6-13 December 1938)

17

Doç. Dr. Cevdet YAKUPOĞLU

Kastamonu'da Selçuklular Zamanında Kurulmuş Köyler I: Ömer-Sini

The Founded Villages In Seljuk Period In Kastamonu I: Ömer-Sini

33

İsmet ÜZEN

Üçüncü Türk Dil Kurultayı (1936) Ve Çankırı'da Kutlanması

Third Turkish Language Congress (1936) And Its Celebration In Çankırı

59

Recep BÜYÜKTOLU

Çankırlı Sıradışı Bir Milletvekili Kazım Arar(Hayatı Ve Siyasi Faaliyetleri)

An Extraordinary Deputy Kazım Arar From Çankırı (His Life And Political Activities 1902-1977)

73

Hatice SARGIN

Âşık Bilâl Durmaz (Âşık Durmaz)'ın Hayatı Ve Şiirlerinden Örnekler

The Life Of Minstrel Bilâl Durmaz (Âşık Durmaz) And Some Samples From His Poems

91

DANIŞMA ve BİLİM KURULU

Prof. Dr. Halil İNALCIK Bilkent Üniversitesi
 Prof. Dr. Ali İbrahim SAVAS Karatekin Üniversitesi Rektörü
 Prof. Dr. Ramazan KAPLAN Bartın Üniversitesi Rektörü
 Prof. Dr. Kenan GÜRSOY Galatasaray Üniversitesi
 Prof. Dr. Belkis GÜRSOY İstanbul Aydın Üniversitesi
 Prof. Dr. İsa EŞME YÖK E. Üyesi
 Prof. Dr. Ahmet İNAM ODTÜ
 Prof. Dr. İlber ORTAYLI Topkapı Sarayı Müzesi E. Müdürü
 Prof. Dr. Mustafa SAFRAN Gazi Üniversitesi
 Prof. Dr. Ahmet KANKAL Dicle Üniversitesi
 Prof. Dr. Hamza KELEŞ Gazi Üniversitesi
 Prof. Dr. Ayla Sevim EROL Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi
 Prof. Dr. Kadir ARICI Gazi Üniversitesi
 Prof. Dr. Muammer DEMİREL Uludağ Üniversitesi
 Prof. Dr. Nuri KÖSTÜKLÜ Selçuk Üniversitesi
 Prof. Dr. Mehmet ŞAHİNGÖZ Gazi Üniversitesi
 Prof. Dr. Necdet HAYTA Gazi Üniversitesi
 Prof. Dr. Kenan Ziya TAŞ Balıkesir Üniversitesi
 Prof. Dr. Süleyman BEYOĞLU Marmara Üniversitesi
 Prof. Dr. Özkul COBANOĞLU Hacettepe Üniversitesi
 Prof. Dr. Öcal OĞUZ Gazi Üniversitesi
 Prof. Dr. Harun GÜNGÖR Erciyes Üniversitesi
 Prof. Dr. Ahmet KAL'A İstanbul Üniversitesi
 Prof. Dr. Suraiya FAROQHI Bilgi Üniversitesi
 Prof. Dr. Mühsin MACİT Van 100. Yıl Üniversitesi
 Prof. Dr. Mihai MAXİM Romen Kültür Merkezi
 Prof. Dr. Mehmet PACACI Ankara Üniversitesi
 Prof. Dr. Mustafa ÜNAL Erciyes Üniversitesi
 Prof. Dr. Abdurrahman GÜZEL Başkent Üniversitesi
 Prof. Dr. Refet YINANÇ Gazi Üniversitesi
 Prof. Dr. Namık AÇIKGÖZ Muğla Üniversitesi
 Prof. Dr. Hayati DEVELİ İstanbul Kültür Üniversitesi
 Prof. Dr. Durali YILMAZ İstanbul Kültür Üniversitesi
 Prof. Dr. Sabahattin BAYRAM Ankara Üniversitesi
 Prof. Dr. Cem DİLÇİN Hacettepe Üniversitesi
 Prof. Dr. Mustafa UZUN Marmara Üniversitesi
 Prof. Dr. Erdoğan BOZ Osmangazi Üniversitesi
 Prof. Dr. Mehmet İNBAŞI Atatürk Üniversitesi
 Prof. Dr. Murat E. YAZGAN Ankara Üniversitesi
 Prof. Dr. Mehmet İPÇİOĞLU Selçuk Üniversitesi
 Prof. Dr. Yusuf SARINAY Osmanlı Arşivleri Genel Müdürü
 Prof. Dr. Orhan BATMAN Sakarya Üniversitesi
 Prof. Dr. Bilal KEMİKLİ Uludağ Üniversitesi
 Prof. Dr. Ahmet Ali BAYHAN Atatürk Üniversitesi
 Prof. Dr. Kamil HALILOĞLU Atatürk Üniversitesi
 Prof. Dr. Ramazan YELKEN Selçuk Üniversitesi
 Prof. Dr. Ömür CEYLAN İstanbul Kültür Üniversitesi
 Doç. Dr. Hasan AKÇA Karatekin Üniversitesi
 Doç. Dr. Nihat YATKIN Atatürk Üniversitesi
 Doç. Dr. Yüksel ÖZTÜRK Gazi Üniversitesi
 Doç. Dr. Mustafa BUDAK İstanbul Osmanlı Arşivleri
 Doç. Dr. Aynur KOÇAK Kocaeli Üniversitesi
 Doç. Dr. Hasan KURT Ankara Üniversitesi
 Doç. Dr. Ferudun ATA Selçuk Üniversitesi
 Doç. Dr. Bahri ATA Gazi Üniversitesi
 Doç. Dr. Köksal ALVER Selçuk Üniversitesi
 Doç. Dr. Murat SAYILI Gazi Osman Paşa Üniversitesi
 Doç. Dr. Ersin GÜLSOY Atatürk Üniversitesi
 Doç. Dr. Nesime CEYHAN Karatekin Üniversitesi
 Doç. Dr. Yaşar SARI Osmangazi Üniversitesi
 Doç. Dr. Uğur ÜNAL Gazi Üniversitesi
 Yrd. Doç. Dr. Rüstem BOZER Ankara Üniversitesi
 Yrd. Doç. Dr. Burhanettin ZENGİN Sakarya Üniversitesi
 Yrd. Doç. Dr. Bülent ATALAY Trakya Üniversitesi
 Yrd. Doç. Dr. İbrahim SEZGİN Trakya Üniversitesi
 Yrd. Doç. Dr. Fikri SALMAN Atatürk Üniversitesi
 Yrd. Doç. Dr. Adem ÇELİK Atatürk Üniversitesi
 Yrd. Doç. Dr. Aynur ÇAN Marmara Üniversitesi
 Yrd. Doç. Dr. Serdar ERKAN Dicle Üniversitesi
 Yrd. Doç. Dr. Ebubekir ŞAHİN Ankara Üniversitesi
 Yrd. Doç. Dr. Halil İbrahim OKUMUŞ Karadeniz T. Üniversitesi
 Yrd. Doç. Dr. Ali ÜNLÜKARA Erciyes Üniversitesi
 Yrd. Doç. Dr. Yüksel ÖZGEN Çankırı Karatekin Üniversitesi
 Yrd. Doç. Dr. Halil ÇETİN Çankırı Karatekin Üniversitesi
 Yrd. Doç. Dr. Ali ŞENOL Çankırı Karatekin Üniversitesi
 Yrd. Doç. Dr. Ali ECE Çankırı Karatekin Üniversitesi
 Yrd. Doç. Dr. Ahmet COBAN Çankırı Karatekin Üniversitesi
 Yrd. Doç. Dr. Zübeyde ŞENDERİN Kırıkkale Üniversitesi
 Yrd. Doç. Dr. Bilal ÇAKICI Ankara Üniversitesi
 Yrd. Doç. Dr. Mustafa BALCI, Kırıkkale Üniversitesi
 Yrd. Doç. Dr. Erhan METİN, Çankırı Karatekin Üniversitesi
 Yrd. Doç. Dr. İbrahim AKYOL Çankırı Karatekin Üniversitesi
 Yrd. Doç. Dr. Salim PILAV Kırıkkale Üniversitesi
 Dr. Olcay ÇETİNER Yıldız Teknik Üniversitesi
 Dr. Namık Kemal KURT Emekli Tıp Tarihi Uzmanı
 İsa KOCAPLAN İstanbul Kültür Üniversitesi
 Fuat RECEP İstanbul Osmanlı Arşivleri
 Ahmet ABSARILIOĞLU Ahi Yaran Derneği Başkanı
 Mehmet BAŞBUĞ Yaran Kültürü Yaşatma Der. Başkanı

Sait Zübeyir GÜLEŞEN	Tek Parti Döneminde Çankırı'da Yapılan Genel Seçimler (1923–1945) The General Elections In Çankırı In One – Party Term (1923–1945)	101
Dr. Fatih GÜZEL	Halife Nâsır Li-Dinillâh Dönemi Abbâsî- Anadolu Selçuklu İlişkileri Relations Between Abbasid And Sultanate Of Rum In The Period Of Al-Nasir Li-Din Allah	121
Sayime DURMAZ	HAÇLILARIN ÇANKIRI YÜRÜYÜŞÜ THE CRUSADERS MARCHING THROUGH THE GANGRA	133
Doç. Dr. Abdulsalam ARVAS	Çankırı Yâren Kültüründe “Tekerleme Satma” Geleneği Tradition Of “Tekerleme Satma” In Yaren Culture Of ÇANKIRI	147
Yrd. Doç. Dr. Mustafa GENÇOĞLU	Boyalıca'nın Nüfus Ve Toplum Yapısı (1844-1852) The Population And Social Structure Of Boyalıca (1844-1852)	153
Yunus Emre ÇAKIR	XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Çankırı Sancağı Tuht Kazası Buğay Köyünün Sosyo-Ekonomik Ve Demografik Yapısı The Socioeconomic And Demographic Structure Of Bugay Village Of Tuht County Of Sanjak Of Çankırı In The Second Half Of 19Th Century	173
Yayın İlkeleri		196

TAKDİM

Değerli Tarih Dostları,

Çankırı Belediyesi Dr. Rıfki Kamil Urga Çankırı Araştırmaları Merkezi, yerel yönetimlerde örneği yok denecek kadar az olan bir çalışmayı istikrarlı bir şekilde 10 yıldır sürdürüyor. Elinizdeki Çankırı Araştırmaları dergisinin 10. sayısı bu istikrarın en canlı ispatıdır.

Yerel araştırmacılar ile Çankırı Karatekin Üniversitesi öğretim görevlileri ve araştırmacıları yanında yerli ve yabancı araştırmacılara da açık olan Araştırma Merkezimiz, sadece Çankırı'nın tarihi ve sosyo kültürel yapısına değil bölgenin hatta ülkemizin tarihi geçmişine ışık tutan önemli belge ve dokümanlara ev sahipliği yapmaktadır.

"Çankırı Araştırmaları" dergimizin her sayısında, şehrimizin dünü ve bugünü arasında bağlantı kuran birçok çalışmayı; kaynakları, konuları, yaşamış olduğu değişimleri ve özellikleri bakımından bir değerlendirmesini yaparak bu alanda yapılmış çalışmaların bir dökümünü çıkarmayı amaçladık. Dergimizin 10. sayısının da, önceki sayılarımız gibi, Çankırı'nın bilinmeyen tarihini gün yüzüne çıkartarak özellikle konu ile ilgili akademisyenler ve saklı tarihe özel ilgi duyan tarih severler için başvuru eseri niteliği taşıyacağını düşünüyorum.

Merkezimizde, içerisinde duyarlı vatandaşlarımızın bağışladığı aile arşivlerinin ve Osmanlıca belgelerin de yer aldığı 30 binden fazla eserin sanat tarihçileri eşliğindeki tasnif çalışmaları devam ediyor. Bu çalışmaların sonucunda; tarihçi ve araştırmacıların hizmetine sunulacak belgeler incelendiğinde, kent ve bölge tarihi hakkında derli toplu bilgiler ortaya çıkarılıyor. Ülkenin dört bir yanındaki araştırmacılara açık olan Çankırı Araştırmaları dergisi, hakem heyetli ve İngilizce özetli bilimsel makalelerle önümüzdeki süreçte de üstlendiği misyonu devam ettirecektir.

Gün geçtikçe kıymeti daha çok anlaşılacak ve kent tarihi ile ilgili kaynaklar arasında önemli bir yere sahip olacak dergimizin, tarihine ve ecdadına sahip çıkan gençlerin yetiştirilmesinde de önemli bir rol üstleneceğini düşünüyor ve bu gençlerimizin hepimizin yüzünü güldüreceğine inanıyorum.

Merkezimizin çalışmalarının yanı sıra dergimizin yayına hazırlanmasında emeği geçen Araştırma Merkezi Yönetim Kurulu Üyelerine, Bilim ve Danışma Kurulu Üyelerine, yazı ve makaleleri ile dergimizi zenginleştiren değerli akademisyenlerimize ve araştırmacılarımıza canı gönülden teşekkür ediyorum.

Bir sonraki sayıda görüşmek üzere...

İrfan DİNÇ
Çankırı Belediye Başkanı

Editör'den

Merhaba...

Çankırı Belediyesi Dr. Rıfki Kamil Urga Çankırı Araştırmaları Dergisi dünden bu güne gelen çizgide pek çok önemli görevi üstlenerek yayın hayatını devam ettirmektedir. Bir yerin tanıtılması için o yerin bilinmesi gerekmektedir. Bu konuda Çankırı Araştırmaları Dergisi pek çok konuda bilinmezliklere ışık tutmuş, yayın hayatına başladığı günden bu yana bu yönünü disiplinli bir şekilde devam ettirmektedir. Bu durum büyük bir gereklik de göstermektedir. Çünkü, geçmişten gelen kültürel değerlerimizi ve tarihi zenginliklerimizi gün ışığına çıkaran, bunlardan dünde ve bugünde yaşayanları birlikte sunarak geleceğe sağlam bir bilgi birikimiyle yürümenin gerekli olduğu bilinciyle hareket ederek, her sayısında Çankırı'nın pek çok değişik yönlerinin aydınlanmasına katkı sağlamaktadır.

Dergimizin bu sayısında **Hatice KIZILKAYA**, “*Çankırı Yaran Kültürünün Dünü ve Bugünü*” başlıklı yazısında, asırların içinden süzölüp gelen ve hala eski canlılığını koruyan yaran kültürünü, bu kültürün geçmişi kadar günümüzdeki uygulamalarını da ele alarak bu kültürün daha iyi tanınması ve anlaşılmasına katkıda bulunmak amacını taşıyor. Yaran kültüründeki değişikliklere ve günümüzde meydana gelen toplumsal değişikliklerin yaran kültürüne yansımalarına yer verilen değeri gündeme taşıyor.

Yrd. Doç. Dr. Yüksel ÖZGEN, “İsmet İnönü'nün Kuzey Anadolu Gezisi”ne yer verdiği yazısında, Cumhurbaşkanını seçilen İsmet İnönü'nün ilk seyahati olan “Çankırı-Kastamonu-Zonguldak vilayetlerini kapsayan 13 günlük seyahatine” yer vermekte, 1938 yılında gerçekleştirilen bu gezinin değerlendirilmesine yer vererek adı geçen vilayetlerin tarihine katkıda bulunmaktadır.

Doç. Dr. Cevdet YAKUPOĞLU, “Kastamonu'da Selçuklular Zamanında Kurulmuş Köyler I: Ömer-Sini” adını taşıyan araştırmasında, Selçuklular zamanında Türkler tarafından kurulmuş iskân birimlerinden biri olan Ömer-sini köyünün adının menşei, idari ve demografik yapısı ile tarihî- kültürel potansiyelini ele almış, Selçuklular zamanında Kastamonu – Çankırı ve havalideki Türk yerleşiminin mahiyeti üzerine değerlendirmeler yapmıştır.

Doç. Dr. İsmet ÜZEN, “Üçüncü Türk Dil Kurultayı (1936) ve Çankırı'da Kutlanması” adlı makalesinde, Çankırı'nın bir bayram havası içinde ilçeleri ile birlikte katılığı ve halkın gösterdiği yakın ilgi gözler önüne serilmektedir.

Recep BÜYÜKTOLU, Çankırlı Sıradışı Bir Milletvekili **Kazım Arar (Hayatı ve Siyasi Faaliyetleri)** adlı makalesinde, Çankırı'da siyasetçiliği ile tanınan ve öne çıkan, renkli bir sima olan Kazım Arar'ı ve meclis çalışmalarını anlatıyor. Kazım Arar, Çankırlı'nın unutmadığı, şehir hafızasında hala yaşayan bir isimdir.

Hatice SARGIN, “Âşık Bilâl Durmaz (Âşık Durmazî)'ın Hayatı ve Şiirleriinden Örnekler” adlı çalışmasında, Anadolu'daki köklü âşıklık geleneğinde önemli bir yeri olan Çankırı'da bu gelenek ve günümüzde de bu geleneği devam ettiren Âşık Durmazî'den bahsediyor. Durmazî'in şahsında günümüze yansıyan ve oturmuş bir geleneğin hala sürdüğü zemini göstermesi bakımından da önemli bir çalışma.

Sait Zübeyir GÜLEŞEN, Tek Parti Döneminde Çankırı’da Yapılan Genel Seçimler (1923–1945) adlı makalesi ile o dönemde yaşanan hareketli ve hararetli seçim alt yapısını ve sonuçlarını gündeme taşımakta, Çankırı’daki genel seçim çalışmaları yanında adaylar, seçim sonuçları ve kazanan milletvekillerine yer verilmektedir.

Dr. Fatih GÜZEL, “Halife Nâsır li-Dinillâh Dönemi Abbâsî-Anadolu Selçuklu İlişkileri” başlığı ile verdiği bu çalışmasında, Halife Nâsır li-Dinillâh’ın Anadolu Selçuklu sultanlarıyla kurmuş olduğu ilişkileri, Fütüvvet teşkilatı ve Anadolu’da Ahilik teşkilatın kuruluşu hakkında bilgiler vermekta ve günümüzde Anadolu’sunda Yaren teşkilatı ile ilişkilendirerek devam ettirilmeye çalışıldığını belirtmektedir.

Yrd. Doç. Dr. Sayime DURMAZ, “Haçlıların Çankırı Yürüyüşü” adlı bu çalışmasında 1101 Haçlı Seferini ve bu seferin diğer Haçlı seferlerine olan etkilerini ele almaktadır.

Doç. Dr. Abdulselam ARVAS, Çankırı’da hala köklü bir gelenek olarak yaşayan yaren kültüründe “tekerleme” konusuna yer vererek bu geleneğin önemine dikkatleri çektiği gibi günümüz yaren meclislerinde söylenen tekerleme örneklerine de yer vermektedir.

Yrd. Doç. Dr. Mustafa GENÇOĞLU, “Boyalıca’nın Nüfus ve Toplum Yapısı (1844-1852) adını verdiği çalışması ile Boyalıca Köyü’nün dünden bu güne gelen toplumsal altyapı hakkında bilgiler sunmakta ve kendi deyimi ile “Çankırı’nın sosyal ve yerel tarihine katkı sağlayabilmek” amacını gütmektedir.

Yunus Emre ÇAKIR, “XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Çankırı Sancağı Tuht Kazası Buğay Köyünün Sosyo-Ekonomik ve Demografik Yapısı”nı inceleyerek Buğay Köyü’nün demografik ve ekonomik yapısını tespit etmektedir. Bu köyün İlçe bazındaki nüfus ve ekonomik durumu ortaya konulurken köydeki aile yapısı, sağlık durumlarına yer vermekte, İstanbul gibi belli başlı yerleşim ilişkilerini aydınlatmaktadır.

Çankırı Belediyesi Dr. Rıfki Kamil Urga Çankırı Araştırmaları Dergisi’nin yayınlanmasında sürekli desteğini gördüğümüz başta Belediye Başkanı Sayın İrfan DİNÇ’e, Yrd. Doç. Dr. İbrahim AKYOL’a, Yrd. Doç. Dr. Yüksel ÖZGEN’e, bu sayısında değerli yazıları ile katkıda bulunan yazarlarımıza, hakemlik görevini üslenerek kıymetli vakitlerini ayıran ve Yayın Kurulunda yer alan hocalarımıza teşekkürü borç bilmekteyiz.

Dergimizin bu yeni sayısı ile sizlerle tekrar buluşmaktan ayrıca mutluk duyuyoruz. Saygılarımızla...

Sadık SOFTA

Dr. Rıfki Kamil Urga

Çankırı Araştırmaları Merkezi

Yönetim Kurulu Başkanı

ÇANKIRI YARAN KÜLTÜRÜNÜN DÜNÜ VE BUGÜNÜ

THE PAST AND THE FUTURE OF ÇANKIRI YARAN CULTURE

Hatice KIZILKAYA

ÖZET

Kültür, hayata geçirmek için uğraşılacak değerler ve normlar bütünü olarak insanların hep birlikte önemli, uğrunda mücadele etmeye değer, işlevsel buldukları her şeydir (Zijderfeld, 2013: 33). Kültür özde kurumsal bir faktördür. Çankırı yaran kültürü de günümüze kadar özünü büyük ölçüde koruyarak gelmiş, kurumsallaşmış kültür miraslarımızdan biridir. Yaran kültürünün geçmişi kadar günümüzdeki uygulamalarını da araştırmak, bu kültür ve geleneği derinlemesine anlamamızı sağlayacaktır. Bu çalışmanın amacı günümüzde yaran kültürünün yapısal olarak uğradığı değişimleri ortaya koymaktır. Çalışmada niteliksel veriler açık uçlu sorular ve görüşme yoluyla elde edilmiştir. Çalışma kapsamında yaran meclisinin misafir sayısındaki, mahalli oyun ve mahalli oyun havalarındaki değişiklikler ortaya konulmuş, bu değişikliklerin nedenleri ile günümüzde yaşanan toplumsal değişimler arasındaki ilişkilere değinilmiştir.

Anahtar Sözcükler: yaran, yaran meclisi, yaran kültürü

ABSTRACT

Culture, as a whole of the values and norms dealt to actualize everything that people together find important, worth fighting for, and functional (Zijderfeld, 2013: 33). In essence, culture is an institutional factor. Çankırı Yaran Culture also one of our institutionalized culture heritages came until today by preserving its essence mostly. Researching this culture's applications in today as well as its history will enable us to understand this culture and tradition in depth. The aim of this study is to reveal the structural changes of Yaran

culture. In this study, qualitative data were obtained through open-ended questions and interviews. In the scope of this work the changes in the number of guests of Yaran Council, in local games and local belly dances were put forth and the relationships between the causes of these changes and social changes experienced today were mentioned.

Key words: yaran, yaran council, yaran culture

GİRİŞ

Çankırı diğer illere nazaran toplumsal değişimin çok hızlı yaşanmadığı, bu nedenle de gelenek ve göreneklerine bağlı kalmış bir ilimizdir. Türk örf ve adetlerinin İslam ahlak ve fazileti ile bütünleşmesiyle ortaya çıkan, Ahilik ilkeleriyle yönetilen, kaliteli ve hilesiz satış ve üretim felsefesiyle dürüst esnaf yetiştiren talim ve terbiye ocağı olan Çankırı Yaranı, Oğuzlardan günümüze kadar yaşatılan milli kültürümüzün özgün bir örneğidir (Absarılioğlu, 2009: 3).

Yaran dostluk, yardımlaşma, terbiye ve kardeşliği amaç edinilir. Yaran meclisinde ahiliğin altı ana düsturu ve altı kapısı bulunur. Bunlardan ev, alın ve kalp kapısı açık, el, bel ve dil kapısı kapalı kabul edilir. Bu nedenle de en büyük terbiye olarak da bilinir (Özkan, 2006: 20).

Kültür güdülenmiş eylemlerden oluşur ve bu eylemler daima anlamlı etkileşimler olup bir zihniyeti bedenleştiren kurumların bütünlüğü içinde ortaya çıkarlar (Zijderfeld, 2013: 252). Anadolu'daki yaranlık geleneğinin özüne uygun olarak yaşatıldığı kurumların başında da Çankırı yaran meclisi gelir. Günümüzde Anadolu yaranlığının nasıl olması gerektiği ya da ne olduğu konusunda

diğer yaran meclislerine de örnek teşkil eden ve Yaranlık geleneğinin sürdürülmesinde büyük pay sahibi olan Çankırı Yaran meclisi, bu kültüre de önemli katkılar sağlamıştır (Akar, 2013:39).

Yaran, eğlenceyi, dayanışmayı, yardımlaşmayı, eğitimi, musiki ve edebiyatı içinde barındıran bir kültür yumağıdır (Tezcan, 1991: 335). Yaran Başağası İsmail Karcı'ya göre, "Yaran kültürü Türk örf, adet ve geleneklerinin İslam ahlak ve fazileti ile bütünleşerek, sevgi, kardeşlik, birlik ve beraberlik içerisinde yürütülen, kültürel mirasıdır" (Yaran Geceleri Başladı, Zaman, 31.12.2013).

Günümüzde yaran meclisleri eski sosyal görevlerini uygulamaktan uzaklaşmaya başlamıştır. Eskiden asıl amaç sosyal adaleti, yardım severliği, eşitliği kısacası toplum düzenini korumaktı ve eğlence sadece bir araçtı. Bu durum özellikle son otuz yıl içinde değişmiş; yaran meclislerinin birçoğunda eğlence ön plana çıkmıştır (www.kültürelbellek, 2011). Bu değişimlerin yaranın yapısını hangi açıdan etkilediğini ortaya koymak için, araştırmanın problem cümlesi 'Günümüzde yaran kültürünün yaşadığı yapısal değişimler nelerdir?' şeklindedir.

Yöntem

Araştırmanın yöntemi alan araştırması ile literatür incelemesine dayanmaktadır. Literatür incelemesinde konuyla ilgili kaynaklar taranmıştır. Alan araştırmasında araştırmanın alt problemlerini yanıtlamak üzere yarı yapılandırılmış görüşme yöntemi kullanılmıştır. Çankırı'da Yaran Meclisine katılmış altı kişi ile çeşitli zamanlarda görüşmeler yapılmıştır.

Bu amaçla seçilen kişilere aşağıdaki sorular yöneltilmiştir:

1. Yaran meclisindeki sohbetler günümüzde nasıldır?
2. Yaran meclisindeki oyunlar ve çalınan oyun havaları günümüzde nasıldır?
3. Yaran meclisindeki yemekler günümüzde nasıldır?

4. Yaran meclisindeki yaranlar ve misafir ağalar eskilerle karşılaştırıldığında nasıldır?

5. Yaran kültürü günümüzde halk tarafından nasıl karşılanmaktadır?

Kavramsal Çerçeve

Yaran sohbetlerinin temeli, 13. Yy'da Anadolu'da esnaf ve sanatkarlar birliğinin karşılığı olarak kullanılan Ahilik kurumuna dayanır (Tezcan, 1991; 336). Ancak Yaran meclisleri ahiliğin bir alt versiyonu değildir. Ahilikte, Bektaşilikte ve Mevlevilikte olduğu gibi Yaran Meclislerinde de belirli bir statü ve farklılık bulunur ve hepsinde de sosyal hayatı saran bir boyuta ulaşmış, dini olduğu kadar sosyal hayatı da içine alan Türk gelenek ve göreneklerini kapsayan, bunu İslami yaşayış tarzı içine sindirmiş bir taraf vardır (Softa, 2009: 118-119). Yani Ahilik yaran teşkilatlarını bünyesinde barındırdığı ve yaşattığı bir kurumdur (Absarılioğlu, 2009:4).

Ünlü tarihçi Endülüslü İbni Batuda Anadolu'da yaptığı gezide bu teşkilata rastladığını ve her zaman bu meclislerin misafiri olduğunu anlatmıştır. Bu zamanlarda bu kuruluşun ahilik içerisinde iktisadi bir dayanışmayı sağladığının da görüldüğünü belirtir (Ülker, 2009: 22).

Yaran meclisi esnaf localarının aktif bir şekilde rol aldığı senelerde, esnafın işyerlerini kapattıktan sonraki sohbet, eğlence meclisleriydi. Daha sonraları sadece esnaf meclisi olmaktan çıkmış, genelde samimi, içten ve birbirlerini her yönden tanıyan gençlerin kurduğu bir meclis haline gelmiştir (Özkan, 2006: 21).

Zijdeveld (2013: 75)'e göre kurumlar içeriklerine göre değerler, normlar, anlamlar ve eylem motiflerinden oluşmaktadır. Yaran meclisleri yaranın kuruluş aşamasından, yaran odalarının donanımına, yaran odalarına giriş kurallarından, yemeklerin yenilmesine, oyunların oynanmasına, mahkemenin kurulmasına ve diğer uygulamalarına kadar ritüellere büyük önem vermiş sosyal bir kurum halinde oluşmuştur (www.kültürelbellek, 2011). Yaran meclisi kurulurken belirli yaş

ve meslek gruplarından gençler bir araya gelerek o yıl kurulacak olan yaran için sözleşir, kendi aralarında bir grup oluştururlar (Softa, 2009:119). Toplantıda ‘Bu yıl ocak yakalım’, ‘Bu yıl Yaran yiyelim’ ya da ‘Bu yıl sohbet yapalım’ denir (Tezcan, 1991: 338) ve kabul edildiğinde bu grup o yıl kendi yakacakları ocakta bulunması gereken 25 arkadaşı tespit ederler (Absarılioğlu, 2009:7). Yaran sayısının tam olarak ne olduğu köy ve mahallelere göre değişse de genellikle kabul edilen ve ideal sayı 24’tür ki bu sayı aslında Oğuz Türklerinin 24 boyunu ifade etmektedir. Yaranın ‘erfane’ denilen ilk toplantısında tüm yıl yapılacak olan işler ve yenecek olan yemeklerin de ön bir konuşması yapılır. Seçim yapıldıktan sonra seçilen iki Başağa, ortaklaşa bir koç keserek yarana ziyafet verirler. Bu mecliste sınıf olmazken, hiyerarşide sadece yaş sırası dikkate alınır (Tezcan, 1991: 338).

Toplantıda bir Büyük Başağa, bir Küçük Başağa ve bir Yaran Reisi seçilir. Yarana gönül vermiş, çevik, becerikli birisi de Yaran Çavuşu olarak seçilir. Bu kararlar çerçevesinde hareket ederek yaran ocağını kurmuş olurlar (Absarılioğlu, 2009:7, Softa, 2009:119). Toplanma yerleri, köylerde köy odaları, merkez mahallerde ise yaran evleri olur (Tezcan, 1991:338). Ocak yakılacak evler Çankırı’da önceki tarihlerde çokça sayıda özel olarak yaptırılmış evlerde olurken, günümüzde böyle evleri bulmak çok zor, hatta imkansız hale gelmiştir. Ocak yakılacak yerlerde tuvalet, mutfak ve yaran odası haricinde bir de misafirler için bir oda bulundurulması zorunludur. Yaran odasının duvarları ve yerleri halı ile kaplı olup, odanın girişinde temsili de olsa bir ocak bulunur. Bu ocağın sağ tarafı Büyük Başağa’ya sol tarafı Küçük Başağa’ya aittir (Absarılioğlu, 2009: 7).

Büyük Başağa Yaran’ın en yaşlı kişisi, önceden bir kaç Yaran yemiş, deneyimli bir kişidir. Görmüş, geçirmiş, sayılan ve dürüst bir kişiden seçilir. Özellikle idarecilik vasfı olan ve disiplinli kişilerdir (Tezcan, 2009: 339). Başağa oluncaya kadar geçen zamanda hayatındaki tüm hatalardan

arınmış, herkesin iyiliğini düşünen, oturup kalkmasını bilen kimsedir (Softa, 2009: 119). Büyük başağa otoritenin, gücün, iktidarın sembolüdür. Küçük Başağa Büyük Başağa’ya nispeten daha genç, ancak aynı niteliklere sahip ikinci amir durumundaki kişidir. Yaran mahkemesinde hakim konumundadır ve bütün organizasyon işleri ona aittir. Yaran onun tarafından yönetilir, bütün oynanan oyunları bilir ve ocak işlerinde deneyim sahibidir (Tezcan, 2009: 339). Esnaf teşkilatının esnaf kahyası konumundadır (Absarılioğlu, 2009:7). Yaran reisi ise söz ve sohbetine itibar edilen yaşça büyük ve büyük Başağalardan sonra yaranda söz sahibi olan idarecilerdir (Absarılioğlu, 2009:7). Reis yaş itibarıyla de konum itibarıyla de Küçük Başağa’dan sonra gelir, ancak söyledikleri dinlenir ve uygulanır. Bütün yaranları gözetir, koruyan ve onların saygılarını düşünen, ocağın bilge kişisidir (Softa, 2009: 120).

Yarandaki üyelere yaran denilir ve gençler, orta yaşlılar ve yaşlılar olmak üzere üç ayrı kısımdan oluşur. Bugün Çankırı merkezinde sayıları oldukça azalan yaşlılar, örgütün danışmanı konumundadır (Tezcan, 2009:339). Ocak içerisinde askeri bir disiplin bulunur. Bu disiplin herkes için geçerli olup, herkes başağaya tabidir. O nasıl oturuyorsa, herkes öyle oturur ve onun her sözü bir emir olarak yerine getirilir. Yarenler hem meclis içerisindeki davranışlarından hem de sosyal yaşantılarından sorumludur. Fakiri gözetmek ve diğer yaranları her zaman koruyup kollamakla mükelleftirler (Softa, 2009:120).

Bunların dışında maddi durumu sınırlı olduğu için ocak yakamayan, ancak yaranın bütün hizmetlerini yerine getirmekle görevli bir yaran çavuşu ve para karşılığında hizmet eden bir sazende bulunur. Her ikisi de yaran değildir. Çünkü yaran olabilmeleri için kişinin ekonomik olarak kendine yetebilmesi gerekmektedir (Absarılioğlu, 2009: 7, Softa, 2009:120).

Yaran evlerinde belirli bir oturma düzeni bulunur. Her yaranın oturacağı yer bellidir. Başağaların oturduğu yer diğer yaranlardan daha yük-

sektedir (Absarılioğlu, 2009: 7). Usta yaranlar Küçük Başağa ile Büyük Başağa arasında kalan yerde, kalfa yaranlar Küçük Başağa'nın yanından başlayarak kapıya doğru olan bölümde, çırak yaranlar da Büyük Başağa'dan başlayarak kapıya doğru olan bölümde sıralanarak otururlar (Softa, 2009: 125). Yaran evine önce Çavuş, Sazende ve Küçük Başağa gelir. Küçük Başağa hem odanın tertip ve düzeninden hem de yaran evinin noksatsız olmasından sorumludur. Yaranlar içeriye ikişer ikişer alınır ve Çavuş Küçük Başağaya yaranların geldiğini bildirir. İçeri giren yaran sağ eli kalbinin üzerinde 'Selamünaleyküm Başağam' der. Başağa 'Aleykümselam yaran ağa'der ve kendi yerine geçer, bekler. Tüm yaranlar aynı şekilde odaya girince, önce Başağa sonra da yaranlar Başağanın oturduğu şekilde oturur (Absarılioğlu, 2009: 7-8). Ocağa en son Büyük Başağa gelir, bütün yaran ayağa kalkarak yaran ağaları selamlar ve yerine oturur. Sonra Küçük Başağa, sırası ile reis ve yaranlar aynı şekilde oturur. Yaran Meclisinde Türk kültüründen gelen itaat ve saygının şart olduğu ortaya konmuştur, değerlerin ve normların korunması gözetilmiştir (Softa, 2009: 125). Oturma düzeni ve yaran evine geliş sırası bu kültürde simgesel bir protokol kuralıdır (Beşirli, 2010: 168).

Yaranların misafirlerden ayırt edilebilmeleri için zıvga denilen bir pantolon, beyaz yün çorap, içlik denilen yakasız renkli gömlek, zıvga üzerine sarılan bir kuşak, bunlar üzerine giyilen bir cepken ve başlarında da festen oluşan milli bir kıyafetleri vardır (Absarılioğlu, 2009: 8).

Yaran olabilmek toplumumuzda farklı bir yerdedir. Seçilmiş kişilerden oluştuğu için bu insanlar toplumun diğer bireyleri tarafından gözlenir. Halk oto kontrol sistemi ile Yaranın denetleyicisidir. Bu nedenle de yaranlar sağlam karakterli, dürüst, işlerinde başarılı, kötü alışkanlığı olmayan, inanç ve ahlak kavramları üst düzeyde olan insanlardan seçilir. Yaranlık yalnızca belirli dönemlerde ocak yakmaktan ibaret değildir. Asıl yaranlık bir ömür boyu sürer ve yaranlar için bir

yaşam biçimi haline gelir.

Disiplin, eğlence ve hoşgörünün iç içe olduğu yaran sohbetleri yaran üyelerince benimsenmiş, sevilmiş ve günümüze kadar gelmiştir. Bu sohbetlerde belirli bir disiplin vardır. Saygı ve sevgi gibi ilkeler bu disiplinin esasını oluşturur. Sohbetlerin önemli bölümünü hoşça vakit geçirmeyi sağlayan oyunlar oluşturur. Yaran sohbetleri bu yönüyle oyun ve eğlence kurumu olarak da nitelenir. Yaran oyunları, geleneksel özelliklerini korumuş, yıllardan beri tekrarlanan, oynanan geleneksel oyunlardır. Bu oyunlardan bazıları zeka, beceri, çabukluk gibi yeteneklere yer verirken, kimisi de saz eşliğinde oynanarak ahenge önem verir (Tezcan, 1991: 342).

Yaran geleneği içerisinde oynanan orta oyunları bu geleneğin yapı taşlarındandır. Orta oyunları mecliste misafir ağalar içeriye girdikten sonra oynanmaya başlanır. Oyunlar yaranların bulunduğu salonun tam ortasında icra edilir ve herkesin görmesi ve bir şeyler öğrenmesi sağlanır. Oyunlar; hafızayı geliştirmek, diksiyon alıştırması yapmak, dikkati ölçmek gibi çeşitli amaçlara hizmet eder. Diğer bir deyişle bu oyunlar eğlendirme işlevlerinin yanında bireye günlük hayatta kullanabileceği pratikler de kazandırması açısından işlevseldir (Dede, 2008: 619).

Yaran sohbetleri genel olarak, daha çok gençleri hayata hazırlamak, onların zor koşullarda bile dayanırlık göstermelerine ve çabuk öfkeye kapılmayacak şekilde kişiliklerini geliştirmelerine yardımcı olmak ve sosyal hayatta birlik, beraberlik ve dayanışma içinde yaşamlarını daha kolay sürdürebilmeleri gibi amaçları kapsar (Softa, 2009: 139).

Yaran yemekleri Çankırı'nın takım yemeği olarak bilinen, düğün çorbası, cabada güveç, etli pilav, bamya yemeği, tatlı ve hoşaftan oluşur. Yaranların hepsi de aynı yemeği yaparlar. Yalnızca başağaların yemek menüleri farklıdır. Bu farklılık yemeklere çeşit katmak, tatlıda farklılık yapmak adına olur (Absarılioğlu, 2009: 12).

Yaranlık bir ömür boyu devam eder. Yaran

aslında iyi ve kötü günde, hastalık ve sağlıkta, düğünde ve cenazede hep birlikte hareket etmesini bilen ve duygularını içtenlikle paylaşabilen insanların yetişmesini sağlayan kurumlardır. Ocak yakmalar bittikten sonra bile yaranlar arasındaki saygı ve edep devam eder. Birbirlerinden alış veriş yapar, toplumsal dayanışmayı devam ettirirler. Günlük hayatlarında da piknik, düğün, ölüm gibi konulara birlikte hareket ederler ve ocakta görmüş oldukları eğitimi ölünceye kadar sürdürürler (Absarılioğlu, 2009: 5).

Yaran sohbetleri gençler için eğitim kurumu niteliğindedir. Kültürü, büyüğe saygıyı, dürüstlüğü, sorumluluk duygusuna sahip olmayı, Türk eğlence kültürünü genç, büyük ölçüde burada öğrenir. Bu açıdan da yarana katılan genç saygınlık da kazanır (Tezcan, 1991: 344). Dini, ahlaki ve toplumsal kuralların hepsi yaran kültürü içinde yoğrularak yarana öğretilmektedir. Yaran çok boyutlu bir kültür simgesi olarak, dinlenme, eğlenme, yardımlaşma ve eğitimin yanı sıra her yönüyle de eşitlik, eşit oy hakkı, seçim gibi uygulamalarıyla da demokratikliğini ortaya koyan bir kurumdur (Çayır, 2011: 83).

Günümüzde Çankırı yaran geleneği, toplanmaların gerçekleştirildiği mekanlardaki geleneksel mimari ve iç mekan döşemeleri, toplantılarda icra edilen geleneksel halk müziği, halk oyunları seyirlik oyunlar, topluluk üyeleri arasındaki hiyerarşinin korunması, toplantı içindeki törensel kalıpların günümüzde de sürdürülmesi gibi yönleriyle toplumsal yaşamı kuşatarak, geleneksel değerleri günden güne aşındırmakta olan popüler kültür araçlarına karşı direnen bir yapının sergilendiği gözlenmektedir. Bunun yanı sıra, Çankırı Yaran geleneği zaman içerisinde kaçınılmaz olarak belirli değişim ve dönüşümlere de maruz kalmıştır (Ekim, 2008: 547).

En az 6-7 yüzyıllık bir geçmişi olan yaran meclisi zamanla değerini yitirmeye başlamış, değişen yaşam koşulları ve zihniyet, hayat ve geçim zorluğu nedeniyle eski samimiyet yerini menfaat arkadaşlığına terk etmeye başlamıştır.

Bugünlerde bütün maddi zorluklara katlananlar bu geleneği sürdürmeye çalışmaktadırlar (Özkan, 2006:22).

Bulgular

Araştırmaya katılan yaran meclisi üyeleri genel olarak yaranın yapısının değişmediğini ancak meclisteki bazı uygulamaların günümüze uyarlamak, daha fazla ilgi çekmek, meclise katılan bireyler için daha eğlendirici olmasını sağlamak adına değiştiğini belirtmiştir. Anomi, modern toplumların temel sorunlarından. Anomi Durkheim'in ileri sürdüğü üzere bireycilik ve bireyci çıkarın baskısıyla dayanışmanın (uzlaşının) bozulmaya başladığı toplumsal bir çözülme durumudur (Zijdeveld, 2013: 271). Burada da kişisel zevk ve eğlence adına düzende bazı bozulmaların yaşandığı görülmektedir.

"Şuan yaran meclisinde oynanan oyunlar (tekme atılıyor) abartılı oyunlardır." (Yaran meclisi eski üyesi Z. A. (78)).

"Bizim oyunlarımızda kesinlikle argolu kelimeler, oyunlar yoktur. Ama bir köy yaranında misafirin üzerine gidiyorlar, dövüyorlar" (Yaran meclisi üyesi M. E. (48)).

"Oyunlar da fazla abartıldı, her gelen bir şeyler eklemeye çalıştı, oyunlar iki dakikadan yarım saat kırk dakikaya çıktı. O zaman bu skeç olur. Vatandaş bunu istiyor diye ben bunu yapmam" (Yaran meclisi üyesi T. A. (41)).

"Orta oyunları eğitici. Fakat bakıyoruz ki insanları eğlendirmek için, güldürmek için usulün dışına çıkmış" (Yaran meclisi üyesi A. A. (59)).

"İşi gösteriye döküyorlar yavaş yavaş. O zaman da gelenek farklılaşıyor haliyle. Oyunlarda küfür etmek, sert davranmak, eziyet etmek yoktur. Misafire neden hoş davranmıyorsun da bir daha gelsin. Bunların nedeni kendini tatmin etme şahsi kanaatimce" (Yaran meclisi eski üyesi O. Ö. (60)).

Yaran meclisinde oynanan mahalli oyunlarda hem hoşça vakit geçirmek hem de oyun oynarken

bile usul ve görgü üzerine eğitim vermek amaçlanmıştır. Ancak bugün oynanan oyunlardan bazılarının sadece eğlendirme amaçlı olup, sürelerinin uzatıldığı, bir şekilde gösteriye dönüştüğü ve bazılarının da abartılı figürler içerdiği ortaya çıkmaktadır.

Yaran meclisinde çalınan mahalli oyun havaları ve söylenen manilerin de araştırmaya katılan meclis üyelerinin ifadelerine göre bazı değişiklikler gösterdiği görülmektedir. Bunun nedeni de yine eğlence tarafının ön plana çıkarılması ve günümüze uyarlama adına daha hareketli hale getirilmesidir.

“Bizim manilerimiz var, tatalım onu güzelleştirelim diyor; milli duyguları kabartmak adına. Bizim oyunlarımız böyle değil. Bizim manilerimizin de oyunlarımızın da eğitici, öğretici yanı var. Yaranın girişi, çıkışı hep bellidir. Yaranda okunan akşam havası oldu halay” (O.Ö.).

“Cezayir şarkısı okunduğu zaman hepimiz duyulanırdık. Şuanda dinlediğimiz şarkı ritmik, hızlı bir oyun havasıdır” (Z. A.).

Yaran meclisini oluşturan kişi ve misafir ağa sayısında günümüzde katılımcıların belirttiğine göre bir farklılık bulunmaktadır. Bir katılımcının ifadesine göre bu farklılık köy yaranında bulunurken, diğer bir katılımcı merkez yaranda da bu farklılığın olduğunu belirtmiştir. Ayrıca yaran meclisinin oturma düzenine de bazen uyulmadığı ifade edilmiştir.

“Bizde 24 sayısı yaranda aşmaz, ama köy yaranına bir gidin 45-50 kişi vardır. Yaran kültürünün aslını Çankırı Merkezde görmek lazım” (M. E.).

“Yaranda misafir 8-10 kişi olur ama ben 150-160 kişinin misafir geldiğini biliyorum. 150 kişinin 100 tanesi hep aynı. Ayrıca herkes yaran seçilmez. Misafirleri cemiyet içinde sohbeti dinlenebilenlerden seçersin. O misafirlerden de, anlatılarından da bir şeyler öğrenebileceklerinden seçersin. Sonra misafirler geliyor yaran makamında oturuyor; iniyor yerini veriyor. Misafirler başağının yanında. Yaran olarak resimlerde bir bakıyorum ev sahibiyim ben yokum” (T. A.).

Yaran meclisinde yenen yemeklerde bir değişiklik olmadığı yalnızca günümüzde aşçılar tarafından pişirilerek yaran meclisine getirildiği ifade edilmiştir.

“Yemeklerimizi aynı şekilde devam ettirmeye çalışıyoruz” (K.Ç.).

“Yaranda yenecek yemekler de önceden her mahallede evlerde yapılırken şimdi günümüz şartlarında aşçılar tarafından yapılıyor” (M. E.).

Yaranın günümüzde halk tarafından nasıl algılandığı konusunda katılımcılar farklı cevaplar vermiştir. Bazı katılımcılar yaran meclisindeki uygulamaların halkın beğenisini kazanmak, halkı eğlendirmek için gösteriye dönüştüğünü, bazı katılımcılar ise halk tarafından takdir ve saygı gördüğünü belirtmişlerdir. Burada toplumun yaşadığı değişimlerin, medya ve popüler kültürün halkın üzerindeki etkisinin, yaran kültürünü de yansıdığı vurgulanmaktadır.

“Günümüzde televizyonlarda gördüğünüz yaran, yaran değil, bir showdur. Biz yaranı özünden sapmadan yaşadık. Yaran samimiyet demektir. Örf ve adetleri yaşatarak geleneğin devamını sağlamak demektir. Genç kuşak günümüzdeki yaranı eğlence gibi görüyor. Günümüzdeki yaranda eğitim sistemi yok. Şuan ki yaranları çok içime sindiremiyorum” (Z. A.).

“Belki köy yerlerinde deformeler olabiliyor ancak günümüzde arkadaşların gayretleriyle eski yaranı yaşatmaya çalışıyoruz. Gelen misafirler de hayran kalıp gidiyorlar. Eski yaranları da bazen davet ediyoruz onlar da bize destek oluyorlar” (K. Ç.).

“Eskiden kız istemeye gittiklerinde damat adayına oğlun yaran ocağına girdi mi orada pişti mi diye sorulmuş, evlilikler daha sağlam olurmuş. Çünkü yaran kültürünü yaşayan, örf ve adetlerimizi de iyi bilir. Köy yaranı ile Çankırı yaran kültürü arasında dağlar kadar fark var. Keşke yaran dernekleri başkanları köy yaranları ile bağlantı yapsa da bu yaşantıları düzeltse” (M. E.).

“Yaranın bir standardı var, yeni dönemde bu aşıldı. Aşırıya kaçıldı. Bunun sebebi de biz Çankırı’ya, yaranı tanıtalım derken dozajını ayarlayamadılar. Esas misyonu görünmesi ge-

rekirken görünmemektedir. Tanıtım yapmak için şehir içinde, dışında stantlar kuruldu, bunlar güzel, yapılması gereken şeyler ama iş kişiselleşmeye ve siyasallaşmaya dönmeye başladı. Her hafta belediye başkanı, vali bey, daire müdürleri gelmeye başladı. Orası sadece bürokrasiyi temsil eden bir kurum değil ki, orası esnaf teşkilatıdır. Her yeni gelen başağa (bazılarını dışarıda tutuyorum) kendince bir değişiklik yapmaya kalktı. Halıyı bile değiştirmeye gittiler” (T. A.).

“Biz geçmişimizi, kültürümüzü korumaya çalışıyoruz, istiyoruz ki dejenere olmasın. Bir vali vilayete gittiği zaman, orali değil, ama kültüründe değişiklik yapmaya kalkıyor. Telefon ediyorlar, yaranlar milletvekilleri ya da belediye başkanlarını karşılamaya gelsin. Yaranın işi değildir bu. Yaran folklor ekibi değildir ki. Gelen misafir disiplinden birlik beraberlikten, çırak kalfa usta ilişkisinden bir şeyler görür, öğrenir” (A. A.).

Tartışma ve Yorum

Sembolik etkileşimlerin önceki kuşaklardan aktarılmasıyla oluşan gelenek, kurumlarda bedenlenmiş ve zaman boyunca görece kararlı bir bütün olarak varlığını devam ettiren değerler, normlar ve anlamların oluşturduğu bir zincirdir. Belirli değer ve normların toplumda varlık gösterebilmeleri için gelenek biçimi oluşturması gerekir (Zijdeveld, 2013). Yaran geleneği de Çankırı halkı tarafından devam ettirilen, kuşaktan kuşağa aktarılan bir değerler bütünüdür. Çalışma sonuçlarına genel olarak bakıldığında yaran kültürünün yapısal olarak günümüzde de büyük ölçüde devam ettirildiği ortaya çıkmıştır. Yaran kültüründe eskiden olduğu gibi yaranlar, büyük başağa, küçük başağa, yaran reisi ve çavuşu oluşturmakta, yaran evi belirli bir düzen içerinde tanzim edilmektedir. Ancak yaran meclisine gelen misafir ağa sayısında, yaran meclisindeki oyun havalarında ve mahalli orta oyunlarında bazı farklılıklar olduğu görülmektedir. Bu farklılıkların kişisel olarak eğlenmek ve eğlendirmek,

müziği ve oyunları günümüz koşullarına uydurmak amaçlı yapıldığı ortaya konulmuştur. Kültür kavramının tarihsel süreçte geçirdiği dönüşümler sonucunda kazandığı anlamsal boyutları tartışan Smith (2005: 16), kültürün belirli temalar etrafında şekillendiğini ifade etmektedir; kültür maddi, teknolojik ve sosyal yapısal olana karşı olma eğilimindedir ve ideal olanın, ruhani olanın ve maddi olmayanın gerçekliği olarak görülür. Bu yönüyle de özerk bir alana işaret eden kültür, başlı başına bir değer olarak ortaya çıkmaktadır (Alver, 2007: 131).

Yaran kültürü özünde manevi ve özgün bir yapıdır. Yaran meclisinde oynanan oyunlar ve çalınan müziklerin, günümüze uyarlanması amacıyla daha hareketli daha eğlenceli hale getirilmesi gibi değişiklikler yaran kültürünün direnişiyle karşılaşmaktadır. Gans’a göre kültürel ilişki sürecinde üç taraf vardır; birincisi kültürün yaratıcıları, ikincisi genelde izleyici rolünde olan kullanıcılar (müşteriler, beğeni kamuları) ve üçüncüsü de kullanıcılara kamu kültüründe ürün ya da içerik ulaştıran kültür sağlayıcılarıdır. Bu kültürel süreçte işleyiş bakımından da bir arz yanı (kültür yaratıcıları ve sağlayıcıları) ve talep yanı (kullanıcılar, müşteriler, beğeni kamuları) olarak yatay bir ilişki biçimidir (Akt. Yelken, 2007: 200-201). Yaran kültüründe de talep yanını tatmin etme ya da beğeni kamularına hitap etme çabalarından doğan bir farklılaşma meydana gelmeye başlamıştır. Bu farklılaşmayı yaratan durum kurumların insanlar üzerindeki denetimini kaybettiği ve insanların nefsinin duygusal ve sıkça makul olmayan arzularına boyun eğdiği zaman ortaya çıkmakta ve modern kültürün bir hastalığı olarak nitelenmektedir (Zijdeveld, 2013: 271). Yaran kültüründeki tüm ritüellerin belirli bir anlamı ve önemi bulunmaktadır. Bu ritüel ve semboller yaran kültürünü oluşturmakta ve ona özgünlüğünü vermektedir. Bu bakımdan meydana gelen değişimlerin yaran kültürünün tabiatına uymaması ve bir yozlaşmaya neden olması halinde, direniş ve tepki yaratması kaçınılmaz olacaktır.

KAYNAKÇA

ABSARILIOĞLU, A. (2009), Dünya Kültür Mirasımız Yâran, Çankırı: Ahi Yarân Meclisi Gençlik Eğitim Kültür ve Dayanışma Derneği Kültür Yay., Kayıkçı Ofset.

AKAR, B. (2013). Afyon Karahisar İli Sandıklı İlçesi Yaren Geleneği, D.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Kütahya.

ALVER, K. (2007). Siyasal Eylem Alanı Olarak Kültür. Köksal Alver ve Necmettin Doğan (Ed.) Kültür Sosyolojisi içinde (s. 129-140). Ankara: Hece Yayınları.

BEŞİRLİ, H. (2010). Yemek, Kültür ve Kimlik. Milli Folklor Dergisi, Cilt: 22, sayı 87, sf. 159-169.

ÇAYIR, K. (2011). Çankırı Yaran Meclisinde Bağlamanın Rolü, Ç.K.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, c.2, sy.2, sf. 79-92.

DEDE, M. E. (2008). Çankırı Yaran Geleneğinde Orta Oyununun Yeri ve İşlevi. 100. Yıla Doğru Çankırı, Çankırı Valiliği 4. Çankırı Kültürü Bilgi Şöleni Bildirileri, 13-15 Kasım 2008, Atatürk Kültür ve Sanat Merkezi, sf. 619-628.

EKİM, G. (2008). Çankırı Yaran Geleneğindeki Yirmi Dört Sayısına Tarihsel Bir Bakış, 100. Yıla Doğru Çankırı, Çankırı Valiliği 4. Çankırı Kültürü

Bilgi Şöleni Bildirileri, 13-15 Kasım 2008, Atatürk Kültür ve Sanat Merkezi, sf. 547-550.

ÖZKAN, O. (2006). Çankırı Gelenekleri ve Yaran Kültürü, Çankırı Valiliği Kültür ve Sanat Yayınları, Çankırı.

SOFTA, S. (2009). Tarihi Yansımalarıyla Yaran Meclisi ve Ahilik (Eleştirel Bir Yaklaşım), Çankırı Araştırmaları, 2009, c. IV, sy. 4, s. 117-142.

TEZCAN, M. (1991). Bir Yaygın Eğitim Kurumu Olarak Çankırı Yaran Örgütü, A. Ü. Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi, c. 24, sy 2, sf. 335-352.

ÜLKER, N. (2009). Geçmişten Geleceğe Yaran Kültürü El Kitabı, Karatekin Yaran Kültürü Yaşatma ve Tanıtma Derneği, Ankara.

YELKEN, R. (2007). Kültür Endüstrisini Yeniden Tartışmak ya da Popüler Kültürle Hesaplaşmak. Köksal Alver ve Necmettin Doğan (Ed.) Kültür Sosyolojisi içinde (s. 183-206). Ankara: Hece Yayınları.

Zaman, “Yaran Geceleri Başladı”, 31.12.2013.

ZIJDERVELD, A. C. (2013). Kültür Sosyolojisi: Kültür Sosyolojisine ve Metodolojisine Giriş. (çev. Kadir Canatan) Açılım Kitap, İstanbul.

<http://www.kulturelbellek.com/cankiri-yaren-meclisleri> . (20.04.2014)

**İSMET İNÖNÜ'NÜN KUZEY ANADOLUGEZİSİ
(6-13 ARALIK 1938)
(ÇANKIRI - KASTAMONU - ZONGULDAK)**

**NORTH ANATOLIAN (ÇANKIRI - KASTAMONU - ZONGULDAK)
TRIPS OF İSMET İNÖNÜ
(6-13 DECEMBER 1938)**

Yrd. Doç. Dr. Yüksel ÖZGEN

Çankırı Karatekin Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Öğretim Üyesi

ÖZET

İsmet İnönü Cumhurbaşkanı seçildikten kısa bir süre sonra Çankırı-Kastamonu-Zonguldak vilayetlerini kapsayan 13 günlük bir seyahate çıkmıştır. Cumhurbaşkanı olarak ilk yurt içi gezisi olan bu seyahatte bölgeyi yakından incelemiş, halkla aracısız görüşmüş ve halkın sıkıntılarını ve isteklerini dinlemiştir. Gezi dönüşü seyahat süresinde aldığı notlarını bir rapor haline getirerek 19.12.1938 tarihli bakanlar kurulu toplantısına sunmuş ve ilgililerden gereğinin yapılmasını istemiştir. Makalemizde Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'nün “Şimali Anadolu’ya Seyahat ” başlıklı raporuna istinaden “ Çankırı-Kastamonu- Zonguldak” vilayetlerinin 1938 yılındaki durumu değerlendirilecektir.

Anahtar Kelimeler: İsmet İnönü, Çankırı, Kastamonu, Zonguldak, Şimali Anadolu (Kuzey Anadolu)

ABSTRACT

After a short time being elected as a president, İsmet İnönü set out a thirteen-day trip, including the cities of Çankırı, Kastamonu and Zonguldak. As the first domestic trip being a president, he examined the area closely, had unmediated meeting with the public, and listened to distress and requests of the people. After his return, he made a report with his notes that he took during his trip. He submitted it at the cabinet meeting dated 19th

December 1938 and requested the needed steps from the related people. In our article, the condition of Çankırı, Kastamonu, Zonguldak in 1938 will be evaluated according to the president İsmet İnönü's report titled “A Trip to North Anatolia” .

Keywords: İsmet İnönü, Çankırı, Kastamonu, Zonguldak, North Anatolia

GİRİŞ

Atatürk'ün ölümü üzerine 11 Kasım 1938'de Cumhurbaşkanı seçilen İsmet İnönü, Cumhurbaşkanı olarak ilk yurt içi gezisini 6-13 Aralık tarihleri arasında Çankırı, Kastamonu ve Zonguldak'a yaptı. İnönü 5 Aralık 1938'de özel bir trenle Ankara'dan hareket etti. Geceyi Alibeyli İstasyonunda geçiren İnönü 6 Aralık sabahı 8.40'da Çankırı'ya ulaştı.¹ Çankırı'da kısa bir süre kalan İnönü, Çankırı Valisi Derviş Hüsnü Uzgören'den şehir hakkında bilgi aldı. Aynı gün öğle saatlerinde otomobille Kastamonu'ya geçen İnönü, hükümet konağını ziyaret etti ve halkevi binasının açılışını gerçekleştirdi.² 7 Aralık 1938 sabahı Daday ilçesine gitti. 8 Aralık'ta Taşköprü'de incelemelerde bulundu. 10 Aralık 1938'de İnebolu'ya geçti.³ 11 Aralık'ta saat 4'te Zonguldak'a ulaştı.⁴ Cumhurbaşkanı İnönü'yü taşıyan yat 11 Aralık'ta

1 Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA), 490.01.732.510.1/8

2 Doğrusöz, 7 Birincikanun 1938.

3 BCA, 030.10.2.12.15.s.8

4 BCA, 030.10.2.12.15

akşam 19.50’de Amasra’ya geçti.⁵ 12 Aralık’ı 13 Aralık’a bağlayan gece saatlerinde, Somucak İstasyonu’na gelen İnönü geceyi burada özel treninde geçirdi. 13 Aralık sabah saatlerinde tekrar Çankırı’ya gelerek incelemelerde bulundu. Aynı gün saat 12.30’da Çankırı’dan ayrıldı.⁶

İnönü; Çankırı, Kastamonu, Zonguldak ve ilçelerine yaptığı ziyaretleri esnasında halk doğrudan ile temas kurdu. Halkın tüm kesimlerinin sorunlarını dinledi. Bunlardan bazıları için hemen orada devlet görevlilerine talimatlar verdi. Çözümü zor ve zaman alacak olanları ise not etti. Daha sonra bir rapor haline getirdiği bu notlarını bakanlar kurulunun 19.12.1938 tarihli toplantısına sundu. Bakanlar kurulunda, raporda belirtilen konularla ilgili gerekli çalışmaların yapılması için Ziraat Vekili Faik Kurtoğlu görevlendirildi.⁷

A-ÇANKIRI

a-Çankırı Merkez

13 Aralık sabah saatlerinde Çankırı’ya gelen Cumhurbaşkanı İsmet İnönü’nün Çankırı merkezde özellikle ufak sanat erbabı ile görüştüğü, sorunlarını ve taleplerini not ettiği görülmektedir. Şehir esnafından 20 kadar tabak ustası ürünlerinin artması için 800 liralık alete ihtiyaçlarının olduğunu Cumhurbaşkanı İnönü’ye bildirmişlerdir. Ayrıca demirci, saraç, dokumacı gibi sanat erbabı da durumlarının iyi olmadığını, 10 sene önce 400 adet tezgah bulunan Çankırı’da 20 tezgah kaldığını ifade etmişlerdir. İnönü raporunda, dokumacılığın sadece erkekler tarafından yapıldığını, bunun kötü bir adet olduğunu, bu durumun fiyatları artırdığını ve üretimi düşürdüğünü ifade etmekte ve kadınların üretime katılmasıyla verimliliğin artacağı görüşünü dile getirmektedir. Rapordan, dokumacılıkta bir diğer sıkıntının iplik ihtikârı olduğu anlaşılmaktadır. İnönü Sümerbank’ın depolarında önemli miktarda iplik stoku bulun-

masına rağmen Çankırı esnafının iplik sıkıntısı çekmesine anlam veremediğini, böyle bir mesele olduğunun anlaşılması için Reisicumhurun buraya kadar gelmesine gerek kalmamasının gerektiğini söyleyerek duruma tepki göstermiştir.⁸ Çankırı esnafının iplik sıkıntısının İnönü’nün talimatıyla kısa sürede çözüldüğü basına yansıyan haberlerden anlaşılmaktadır.⁹

Rapora göre 1938 Çankırı’sının bir diğer problemi de günümüzde de hala geçerliliğini koruyan topçu taburunun 15.000 lira yardım yapılmamasından dolayı kaldırılmış olmasıdır. Sonraki yıllarda Çankırı’daki askeri kışlânın varlığı tartışma konusu olmuştur. 1966 yılında Çankırı’da açılan Astsubay Hazırlama Okulu 1997’de Balıkesir’e taşınmıştır. Günümüzde ise, Çankırı’da bulunan 28 Mekanize Piyade Tugay Komutan Yardımcılığı’nın başka bir şehre nakli gündemdedir.

Çankırı halkı şehirlerinin gelişmesi için Cumhurbaşkanından lise, silo, alay ve fabrika istemiştir. İnönü raporunda Çankırı kasabası civarında bir tuzlanın açılması durumunda ucuz tuz tedarik edilebileceğini kaydetmektedir.¹⁰

Çankırı’da günümüzde çok sayıda lise ve Toprak Mahsulleri Ofisine ait ikinci silo da inşaat halindedir. Raporda bahsedilen tuz madeni işletilmekte ve şehirde iki adet tuz fabrikası faal olarak üretim yapmaktadır. Bunun yanında tuz madeninden çıkarılan tuz hediyeelik eşya olarak da değerlendirilmektedir. “Tuz lambası” Çankırı’nın özel bir markası olma yolundadır.

Ayrıca, İsmet İnönü’nün raporuna yazmamış olmasına rağmen Çankırı’da önemli bir problem olan Kel Hastalığı’nın tedavisi için yetkililere talimat verdiğini görüyoruz.¹¹ Çankırı Valiliği tarafından 10.04.1939 tarihinde başvekâlete yazılan yazıda İsmet İnönü’nün seyahati esnasında tek

5 BCA,030.10.2.12.15

6 BCA, 030.10.21.51.

7 Cumhurbaşkanlığı Arşivi (CBA), Fihrist No: 4635, Kutu No: 2/338, Bilgisar No: 2004635, s.1.

8 Cumhuriyet, 14 Birincikanun 1938’den aktaran Melih Tinal, “İsmet İnönü’nün Kastamonu ve Çankırı Ziyareti”, Milli Mücadele’de istiklal Yolu ve Çankırı Sempozyumu (21-23 Ekim 2010 Çankırı), **Bildiriler, Çankırı 2010, s.610.**

9 Tinal, **a.g.m.**, s. 611.

10 CBA, adı geçen rapor, s.22.

11 BCA,030.10.177.222.4

tük “kel musaplarına” tesadüf ederek bunların tedavileri için emir buyurduğu ifade ediliyor. İsmet İnönü'nün talimatından sonra valiliğin derhal harekete geçtiği Çankırı merkez ve bağlı kaza ve köylerde binde bir nispetinde (177 adet) “kel musabı” tespit edildiği ve Sıhhat ve İçtimai Muavenet Vekâleti ile iletişime geçilerek “*musablar*”ın onar-on beşer kişilik kafileler halinde gönderildiği ve nakil masraflarının da vilayetçe temin edilmek şartı ile Ankara Numune Hastanesi'nde tedavilerine başlandığı bildirilmektedir.¹²

Cumhurbaşkanlığının Çankırı valiliğine yazdığı yazıda Cumhurbaşkanının Çankırı valiliğinin konuya gösterdiği alaka ve ihtimamdan dolayı memnun olduğu bildirilmektedir.¹³

Cumhurbaşkanının Çankırı ile ilgili önemli bir tespiti de şehrin idarecilerinin köylünün sorunlarını bilmemesidir. İnönü, raporunda, biraz masraf edilmek ve halka yol göstermek suretiyle problemlerin kısa zamanda aşılabileceğini ifade ediyor. Zira ona göre halkın iştiafı bunu kolaylaştıracaktır.

b-Çankırı'nın İlçe ve Köyleri

Rapordaki bilgilerden Çankırı köylerinde ailelerin kalabalık olduğu, bu köylerde arazinin dar ve genellikle hububat yetiştirdiği anlaşılmaktadır. “Köylüler gelişmeye son derece açık yeni ziraat usulü yeni tarım aletlerine talepleri fazla. Kızılırmak kenarındaki köylerde pamuk üretiliyor”. İnönü Kızılırmak kenarındaki köylerde pamuk meselesi ile biraz ilgilenildiği takdirde köylerin gelirinin artırılabilirliğini düşünmektedir. Günümüzde ise Kızılırmak civarındaki köylerde pamuk yetiştirilmemesine rağmen pirinç ve kavun üretimi oldukça gelişmiştir.

Çankırı Orta nahiyesinden Yusuf Dursun adlı vatandaş ise bölge ekonomisini canlandıracağı düşüncesiyle İnönü'den bir Jandarma okulunun açılmasını istemiştir.¹⁴

İnönü'nün, Ilgaz kazasını görmediğini fakat

Ilgaz hakkında bilgi aldığını görüyoruz. Cumhurbaşkanı, Ilgaz halkının sıtmadan mustarip olduğunu belirtmektedir. Çerkeş'te köylülerini dinlediğini, burada da arazilerin bölündüğünü, aile nüfuslarının fazla olduğunu, halkın çoğunluğunun hayvan mahsulatı ile geçindiğini, ziraatın iptidai usullerle yapıldığını, halkın odun sıkıntısı çektiğini ifade etmiştir. Ayrıca Çerkeş'te geçim darlığına bir çare olarak küçük ev sanayii gibi bir geçim kaynağının bulunmasının zorunlu olduğu düşüncesindedir. Çerkeş halkı Ziraat Bankası'ndan 5 sene vadeli borç istemektedir. Halk devletin işleyişinden şikayet etmektedir. Örneğin, evlilik işlemleri için 18 ayrı evrak istendiğinden ve 10-15 lira masraf alındığından bahsedilmektedir. İnönü, özellikle bu meselenin bir rapor halinde merkeze bildirilmesi için kaymakam ve valiye talimat vermiştir.

İnönü, Çankırı'da idare mekanizmasının halkın sorunlarıyla daha yakından ilgilenmesi gerektiğini, orman ve “orman memurları”¹⁵ meselesini ve diğer birçok ufak meseleyi mahallinde ilgililere söylediğini ifade etmektedir.¹⁶

Tuht (Yapraklı)¹⁷ köylerinden gelen vatandaşlar Cumhurbaşkanından 60-70 sene öncesine kadar kurulan ve Hindistan, Tunus gibi uzak ülkelerden dahi tüccarların katıldığı ancak 1880'lerde bölgede görev yapan bir mutasarrıfın asayiş bahane ederek yasakladığı “Yapraklı Panayırı”nın¹⁸ yeniden kurulmasını istemişlerdir.¹⁹

15 Bölgede “Ormancı” tabir edilen orman memurlarının halk üzerinde etkisi oldukça fazladır. Halk arasında dilden dile dolaşan şu hikâye Ormanlıların halk nazarındaki yerini çok açık bir şekilde ortaya koymaktadır. Rivayete göre bir ilçenin kaymakamı bir köye ziyarette bulunur. Kaymakama yeterli ilgi gösterilmediğini gören yaşlı bir kadın “oğlum biraz daha okusaydın da ormancı olsaydın ya.”

16 Cumhurbaşkanlığı Arşivi (CBA), Fihrist No: 4635, Kutu No: 2/338, Bilgisar No: 2004635, 24.s.

17 1924 yılında Nahiye iken 1958'de Kaza olmuştur.

18 Yapraklı Panayırı her sene Ağustos ayının 15'inde açılmaktadır. 27 Ağustos 1862 tarihli bir belgede; “Çankırı'da her yıl düzenlenen Yapraklı Panayırı'nın emniyet içerisinde sona erdiği, Yapraklı Panayırı'nın Anadolu'da açılan panayırın en kalabalığı olduğu, Halep, Kayseri, Darend, Kastamonu ve sair yerlerden tüccarların katıldığı, geliş gidiş ve panayır süresince herhangi bir uygunsuzluk yaşanmadığı, panayırın emniyet içerisinde son bulmasının tüccarlar ve halk tarafından memnuniyetle karşılandığı” belirtilmektedir. Osmanlı Belgelerinde Çankırı, Başbakanlık Devlet Arşivleri genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara 2008, s.94.

19 Akşam, 14 Kanunuevvel 1338'den aktaran, Tinal, a.g.m, s.610.

12 BCA, 030.10.177.222.4

13 BCA, 030.10.177.222.4

14 Tinal, a.g.m, s.610

B- KASTAMONU

a-Kastamonu Merkez

İsmet İnönü raporunda Kastamonu'ya özel bir yer vermiştir. İnönü, Ankara-Çankırı-Ilgaz-Kastamonu- İnebolu yolunu Kuzey Anadolu'nun ana damarı olarak tanımlamaktadır.²⁰ Bölgede her türlü gelişmenin yolların düzgün yapılması sayesinde olabileceğini ve en önemli işin de yolların geliştirilmesi olduğunu özenle vurgulamaktadır. Kastamonu, Çankırı, Ankara yolu önemli bir güzergah olmakla birlikte yol bakımsızdır.²¹

Raporda Ankara- İnebolu güzergâhına bölgenin gelişmesinde ana faktör olarak tanımladığı görülmektedir. Ayrıca Ankara'ya en yakın limanın İnebolu olduğunu, Kastamonu kazalarının çoğunun Çankırı- İnebolu yolunun iki tarafında ve yola şosesellerle bağlı bulunduğu ifade edilmektedir. Bununla birlikte Devres Vadisi boyunca sıralanan Kargı Tosya ve Çankırı'ya ait Ilgaz kazalarının çeşitli ziraata uygun ve verimli olduğu ifade edilmektedir. Bu bölgede özellikle pirinç yetiştirilmesinin ziraatın önemini artırmakta olduğu ifade edilmektedir.

Kastamonu'nun ikinci önemli gelişme bölgesi Gökırmak vadisinde yer alan Taşköprü kazasıdır. Bu vadi köylerin arazisinin sulanmasını sağlamak ve burada yetiştirilen kendir bölgenin gelişmesi açısından son derece önem taşımaktadır.

Kastamonu vilayetinin çoğunluğunu teşkil eden kısmı dağlık, ormanlık, sahil kısımları sarp ulaşımı güç ve arazisi dardır.²² Vilayet genelinde çiftçinin arazisi dardır, küçük parçalara ayrılmıştır ve hububat verimsizdir.

Vilayetin gerek dağlık gerekse ovalık kısmı meyveciliğe müsaittir. Vilayet haricinde çalışmak, yerel tabirle “*gurbete gitmek*”²³ bir endüstri gibi

maîşet vasıtası olmuştur.

“Kastamonu'daki dokumacılık bütün memleketçe tanınmış bir geçim vasıtası olarak kabul edilmektedir. İnebolu havalisinde fındık ziraatı denenmiş ve başarılı sonuçlar vermiştir. Halk fındığın özelliklerini öğrenmek için uzman ve yardım istemektedir.”²⁴

Kastamonu şehir merkezi, ma'mur bir Anadolu şehridir. Büyük bir mıntıkanın kültür, idare merkezi olacak şartları taşımaktadır. Biraz da devlet merkezinden yardım görürse az zamanda çok cazip bir yer olabilir.

Şehrin acil ihtiyaçları konusunda raporda şu bilgiler yer almaktadır:

“Şehrin planı yapılmıştır. Şehrin inkişafını tayin edecek imar planı yapılmaktadır. Bunu bir an evvel meydana getirmek için Vilayete yardım edilmesi lazımdır. Vali, şehirde yeni bir hastahane yaptırmıştır. Güzel binanın tamam olması için yüz bin liralık inşaat ve tesisat lazımdır. Hastahanenin, Numune Hastahanesi olmasını isterler. Büyük bir mıntıkanın merkezi olduğu için, yakın bir zamanda imkân bulsak faydalı olur.

Kastamonu Lisesi tamir ve tevsi olunuyor. Daha yüz bin liraya ihtiyacı vardır. Şöhretli bir ananesi olan Kastamonu Lisesi, Çankırı da dahil olarak, büyük bir mıntıkanın merkez müessesesidir.

Kastamonu'da bir Kız Enstitüsü çok değerli olur ve büyük bir mıntıkaya lise gibi merkez vazifesi yapar. Ziraat Bankasının, İnhisarların ve Postanın, Kastamonu'da merkezî bina yaptırmasını, Şehrin imarı için isterler.”²⁵

Kastamonu şehri, bir dokuma merkezidir. Mamulâtı memleketin her tarafında sürülür. Stokları yoktur.(5000)Tezgâh vardır. Randumanları yarım, iplikleri pahalı, boyaları iptidaîdir. Gerek merkez etrafındaki tezgâhlar için gerek Tosya gibi kazalardaki dokumacılık için, Kastamonu merkezinde bir iplik ve boya santrali, pek müstacel bir ihtiyaçtır.”²⁶

“Meyvecilik mıntıkasının merkez müessesesi-

Fransa gibi ülkelere çalışmaya gitmişlerdir.

24 CBA, a.g.r, s.23.

25 CBA,a.g.r, s.11

26 CBA,a.g.r, s.12

si olarak Kastamonu'daki fidanlık pek mühimdir. Valinin himmetiyle arazisi genişlemiştir. Şimdi Vekâletçe de orasına ehemmiyet verildiğini zannediyorum. Halkın talepleri pek çoktur. Fidanlık, muhtelif çeşitler üzerinde çalışıyor. Yüz ila iki yüz bin kadar elma fidanlarının, seneler zarfında verilebileceği anlaşıyor. Erik fidanlığı daha pek yenidir. Kastamonu Vilayetinde meyveciliği çok geniş mikyasta (az zamanda milyonlarca fidan dağıtacak mikyasta) olarak ele almak, bana verimli ve müstacel bir ihtiyaç göründü. İhraç malı olarak gayretimizi başlıca üç nokta üstünde teksif etmek ve derhal işe başlamak lazımdır.”²⁷

“Birisi, şimdi pazarda olan bildiğimiz Amasya elmasıdır, buna alışılmıştır. Bu cins elmanın meselesi, kurt mücadelesini çok genişletmek ve halka çok fidan dağıtabilmektir.

Diğer mevzu, ekşi elmayı ihraç malı olarak tesis etmektir. İngiliz ve diğer şimal piyasalarının aradıkları elma cinsi bu imiş.

Üçüncü mevzu da, yine İngiliz ve Alman piyasalarının aradığı cinsten erik yetiştirmektir. Bu erik, kabuklu olarak kurutulduktan sonra ihraç ediliyor ve bir tahmine göre Ege muntikasındaki bütün incir ve üzüm mahsulümüzün muadili kadar alıcı bulmak mümkün zannolunuyor. Bu kadar mühim (takriben 25 milyon kadar) yeni bir ihraç maddesinin tesisi ve tamimi için ne kadar sürat ve ciddiyetle teşebbüs alsak, mevzu'un değerli olacağına şüphe yoktur.

*Kastamonu Vilayetinde keten dahi ciddî olarak ele alınmalıdır. Bizim sahilimizdeki keteni Rus mütehassısları gördükleri zaman gerekse, Rize vilayetinde gördüğüm ketenlerin inkişafı, bunun bir fabrikasına bağlıdır. Bizim keten mamulâtı ithalimiz de, küçük görülmeyecek bir miktarda olmak lazımdır.*²⁸

İnönü, raporunda Kastamonu halkının eğitime çok önem verdiğini, adeta mekteplere aç olduğunu, özellikle de ilk mektebe ihtiyacın çok fazla olduğunu, bu durumun yeni ve büyük bir devlet me-

selesi olarak bir an önce ele alınması gerektiğini ifade etmektedir.

İnönü'nün altını çizdiği diğer önemli bir mesele de halkın giyinmesi konusudur. “*Halk, umumi surette temiz ve iyi giyinecek zevkte ve kudrettedirler. Kara yüнден; evlerde ceket, pantolon veya şalvar dokumak çok yerde adettir. Bu manzara bende köylünün iyi giyinmesi için ucuz ve sağlam elbise tedariki arzusunun yeniden canlandırdı. Bu hal bana bir taraftan Sümer Bankla halk ihtiyacı için tekrar teşebbüs fikrini telkin ederken diğer taraftan köylülerin kara yüнден kendi giyimlerini dokumalarını geniş mikyasta kolaylatarak yaymak, ciddî olarak ele alınacak bir teşebbüs göründü. Bu meselenin şümülünü, Bartın, Zonguldak ve Çankırı Vilayetlerinde de gördüm.*”²⁹

b-Kastamonu Kazaları

a-Kargı³⁰

Cumhurbaşkanı İnönü bu gezisinde Kargı'ya gitmemiş fakat kaza hakkında halktan bilgi almıştır. Raporda Kargı ile ilgili şu bilgiler yer almaktadır: “Kargı, yeni teşekkül etmiş bir kazadır. Bizzat görmedim. Halkın anlattığına göre, kaza merkezi olarak, bir köy merkezi olmaktan çok daha fazla sıkıntı içindedirler. Sıtma çoktur. İçme suları yoktur. Kaza teşkilatı olarak resmî binadan ve resmî teşkilattan mahrumdurlar. Halkı kalabalık ve ziraî istidadı iyi görünen bu kazayı acele teşkil ederken, teşkilatını beraber düşünmemekle umduğumuz faydaları istihsal edememiş vaziyette bulunuyoruz. Kazanın merkezi ile muvasalasını ciddî olarak iş-tigal etmek lazımdır.”

1953'ten bu yana Çorum'a bağlı olan Kargı kazasının şehir merkezi nüfusu 5260'tır. Kazadaki ekilebilir alanların ve çalışma sahalarının azlığı, zor çalışma şartları ve geçim sıkıntısı büyük şehirlere, özellikle İstanbul'a göçe neden olmaktadır.³¹

²⁹ CBA, a.g.r., s.14.

³⁰ Kargı, 1530'da (Kengiri) Anadolu Eyaleti'ne bağlı Kaza, 1841'de (Kengiri)Ankara Eyaleti'ne bağlı Kaza, 1849'da (Kengiri) Bozok Eyaleti'ne bağlı kaza, 1865'te Kastamonu Vilayeti'ne bağlı nahiye, 1936'da Kastamonu'ya bağlı kaza, 1953'te Çorum'a bağlı kaza olmuştur. Tahir Sezen, Osmanlı Yer Adları, Başbakanlık Devlet Arşivleri genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara 2006, s.292.

³¹ [http://www.kargi.gov.tr/default_b0.aspx?content=194\(16.06.2014\)](http://www.kargi.gov.tr/default_b0.aspx?content=194(16.06.2014))

²⁷ CBA, a.g.r., s.12

²⁸ CBA, a.g.r., s.13.

b-Tosya³²

İnönü'ye göre Tosya, Türkiye'nin en ileri kazalarından biridir ve pirinç sayesinde halk zengindir. “Faal bir ticaret vardır. Çankırı ile, İnebolu ve Hacıbayram ile münasebettedirler. Yüz, yüz elli dönüm arazi büyük bir servet elde ediyor. Beş dönüm mal ve on dönüm ortakçı arazi, beş dönüm ekin ve on dönüm çeltik, ile müreffeh diyebileceğimiz köylü ailesi görülebiliyor. İyi giyinmiş, kravatlı çiftçiler vardır.”³³ Tosyalılara, müstacelen, yol, pirinç tohumu ıslahı, yeni ziraat aletleri tedariki ile yardım etmek lazımdır. Bir de, köylü Devrez Suyu ile başa çıkamadığını söylüyor; bendi yapmak için odun tedarik edemiyor. Bu, suyun bir tetkiki ve ağaç tedariki için orman kanununda münasip bir kolaylık meselesidir. Yerli dokuma sanatı vardır. İplik pahalılığından şikâyet ediyorlar.”³⁴

Günümüzde Tosya, “Tosya pirinci” markasıyla önemli bir pirinç üretim merkezidir. İlçe ekonomisinin temelini pirinç oluşturmaktadır.³⁵

c- Taşköprü³⁶

İnönü'ye göre Tosya gibi Taşköprü de, aynı şekilde Türkiye'nin en iyi ve ileri kazalarından biridir. “Servet menbaı, kendirdir. Gerek Tosya'da, gerek Taşköprü'de sulanır arazi çok kıymetlidir. (Dönümü 250 – 500 liradır). Taşköprü'de de Gök ırmak, hususi bir istihsal vasıtasıdır. Bu bakım-

dan tetkik olunmak icap eder. Kendirin, bütün Kastamonu vilayetinde (kısmı küllisi Taşköprü kazasında) dört bin hektarda olduğunu söylüyorlar. Ziraat eski vasıtalarla yapılıyor. Fakat asıl kötü olan, gerek ziraatı, gerek sıhhati, gerekse mahsulün nefasetini tahrip eden şey ıslatma, soyma ve tarama ameliyatının çok iptidai olmasıdır. Bugün, kalitesi düşerek elde edilen elyafın, memleket haricine ihraç kıymeti yok gibidir.”³⁷ Müstacelen yapılacak şey, soyma ve tarama işini bir merkezde veya merkezlerde temin edecek olan fabrikayı veya fabrikaları vücuda getirmektir. Bu suretle, temiz elyaf halinde mühim bir ihraç metayı elde edeceğimiz, kendir ziraatının yirmi bin hektara kadar tevessü edeceği tahmin ediliyor. Temiz elyafın imaline geçmek, daha sonra gelecek bir merhale addolunabilir.”³⁸

d- Daday³⁹

Daday, güzel, şirin bir merkez olmakla birlikte aileler kalabalık arazisi dardır. Kalabalık aileler köylerde, (30 – 60) dönüm arazi ile geçinmektedirler. Bölgenin orman olması nedeniyle en önemli gelir kaynağı odunculuktur. Daday halkı ormana ait mevzuattan ve orman memurlarından şikayetçidirler.⁴⁰ “Dadaylılar, maişet genişlemesini, kendir fabrikasından, Meyve ıslahatından, Karabük yolundan bekliyorlar. Daday ile Cide Arasındaki dağlık arazideki halk, çok daha fakirdir. Bunların ümitleri, civarda ve Söğütözü'nde bulunan kömürün işlemesindedir. Zaten Kastamonu vilayetinin hemen her tarafında, bilhassa şimal kısmında, evvelce işlemiş veya yeni bulunacak maden ocaklarına ümit bağlanmıştır. Daday ile Cide arasında Azdavay nahiyesinde frenji salgını olduğundan bahsettiler. Vilayet sıhhiye müdürü endişe göstermedi. Merkezin tahkik ile bir kanaate varması lazım görünür.”⁴¹

32 Tosya, 1530'da (Kengiri) Anadolu Eyaleti'ne bağlı kaza, 1846'da (Kengiri) Bozok Eyaleti'ne bağlı kaza, 1865'te Kastamonu Vilayeti'ne bağlı kaza iken 1924'te Kastamonu'ya bağlanmıştır. Tahir Sezen, Osmanlı Yer Adları, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara 2006, s.506.

33 CBA, a.g.r, s.5

34 CBA, a.g.r, s.6

35 1923 yılında M. Kemal Atatürk şapka inkılabı için Kastamonu'ya giderken Tosyalı tüccar ve çiftçiler Ilgaz Kavşağı'nda onu karşılayıp, burada pirinç fabrikası kurulmasını istemişlerdir. Atatürk'ün talimatı ile Cumhuriyet döneminin ilk pirinç fabrikası 1925'te Tosya'da kurulmuştur. O dönemde Tosya'da elektrik yoktu, buna rağmen çeltiğin kabuğunu yakarak enerji elde edebilen orijinal bir sistem kuruldu. 1940'larda devletin özelleştirdiği imalathane “Boyner Çeltik Fabrikası” adını aldı. İkinci çeltik fabrikası 1967 yılında yine devlet eliyle kuruldu. Boyner Çeltik Fabrikasını 2007 senesinde kapatan Tosya'nın bugün civar bölgelerden de iş alan birçok pirinç fabrikası bulunmaktadır. http://www.tosya.bel.tr/index.php?option=com_content&view=article&id=142&Itemid=139 (16.06.2014)

36 Taşköprü, 1841 Anadolu Eyaleti Kaza, 1865 Kastamonu Vilayeti kaza, 1924 Kastamonu'ya bağlı kaza. Tahir Sezen, Osmanlı Yer Adları, Başbakanlık Devlet Arşivleri genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara 2006, s.494.

37 CBA, a.g.r, s.6

38 CBA, a.g.r, s.7

39 Daday, 1530 (Kastamonu)-Anadolu Eyaleti'ne bağlı Kaza, 1841'de Kastamonu Eyaleti'ne bağlı kaza, 1924'te Kastamonu'ya bağlı kaza. Tahir Sezen, Osmanlı Yer Adları, Başbakanlık Devlet Arşivleri genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara 2006, s.136.

40 CBA, a.g.r, s.7.

41 CBA, a.g.r, s.8

e- Araç⁴², Devrakani⁴³, Küre⁴⁴

Araç kazası, Araç çayı vadisinde bulunmak-tadır ve yörenin zirai açıdan önemi pek büyük-tür. “Araçta, köylünün arazisi azdır. Muhtelif köylerde (25), (20), (15) dönüm araziden bahso-lunmuştur. Ekin mahdut, cenup arazi dağlık, or-man muamelatında şikayet, muvasala ve bilhassa köprüsüzlükten şikayet vardır. Araç civarında ve araç Çayı üstünde köprü muvasalas, başlı başı-na bir meseledir. Ahali, geniş mikyasta gurbet ile geçiniyor. Her evden hemen bir kişi dışarda çalış-ıyor ve senede köyüne (50) lira getirebilirse, iyi sayılıyor. Kendilerine iş ve nakliye mevzuu olan Karabük yoluna pek ehemmiyet veriyorlar.”⁴⁵

İnönü'ye göre Devrekâni, Türkiye'nin en gözü açık insanların yaşadığı yerlerdendir. “Arazi genişçedir (en zengininde 150 dönüm kadar), mahaza, bu kadar araziye kısmen ortak-çılıkla işletiyorlar. Buğday ve arpadan başka zi-raat yok. Merkezden bir ziraat memurunun, bu nahiyei tetkik ederek yeni bir ziraat mahsulü düşünmek mümkün olup olmadığını araştırması faydalıdır. Hiç olmazsa, tam teşkilatlı bir nahiye olmasını istiyorlar. Küre, köyleri fakirdir ve gur-bet ile geçinirler. Bunların ümidi, bakırın tekrar işlemedir.”⁴⁶

f- İnebolu⁴⁷

Cumhurbaşkanı İnönü'ye göre İnebolu, Türkiye'nin en gözü açık ve en ma'mur yerlerin-den biridir. “Elma, yumurta, kereste ihraç ederler. Bunların istihsalide vardır. Fındığa yeni alışıyor-lar, memnundurlar. Halk bu konularda uzman ve yardım istemektedir. İnebolu limanının bir mesele

olduğunu biliriz. Daha avdet eder etmez bu lima-nın keşf olunmasını rica ettim. Keşif neticesine göre Çatalağzı, Trabzon tertibine İnebolu lima-nını da ilave etmek düşünülebilir.”⁴⁸

Rapardan İneboluluların ulaşım konusunda vapurdan şikayetçi oldukları anlaşılmaktadır. “Vapurların uğramadığını ve uğradığı zaman dolu gelerek eşya almadığını söylüyorlar. Ciddî bir mesele olarak burada vapurculuğu halkın ihtiya-cı bakımından tetkik etmek lazımdır.”⁴⁹

İnebolu'daki idari mekanizma ile ilgili olarak raporda şu bilgiler yer almaktadır: “Bir hâkim ilavesiyle, Vilayette yeni bir ağır ceza Mahkemesi elde edileceği ve una pek ziyade ihtiyaç olduğu söylendi. Mesele, bana da itibara değer görül-müştür. Bir de, hâkimler, yazı makinalarının az ve eski olduğundan sızlanmışlardır.”⁵⁰

Yöredeki sosyal problemler hakkında ise rapordaki şu ifadeler dikkat çekmektedir: “Bilhassa Taşköprü civarında katil hadiselerinin kolay ve çok vukua geldiğinden bahs olunmuştur. Kastamonu vilayetinde içki yüzünden vukuat da çoktur. Adlî sahada bu meselelere dikkatli celp ederim. Belki bir takım içtimaî tedbirlere de te-vessül etmemiz zarurî olacaktır.”⁵¹

C- ZONGULDAK**a- Zonguldak Merkez**

İsmet İnönü, raporunun Zonguldak ile ilgi-li bölümünde Zonguldak kömür işletmeleri⁵¹ ve

42 1841'de Kastamonu Eyaleti'ne bağlı kaza, 1865'te Kastamonu Vilayeti 'ne bağlı kaza, 1924'te Kastamonu'ya bağlı kaza. Sezen, a.g.e.s.30.

43 1530'da(Kastamonu) Anadolu Eyaleti'ne bağlı nahiye, 1841'de Kastamonu Eyaleti'ne bağlı kaza, 1865'te Kastamonu Vilayeti 'ne bağlı kaza, 1944'te Kastamonu'ya bağlı kaza. Sezen, a.g.e.s.150.

44 1530'da Kastamonu Eyaleti'ne bağlı Nahiye,1841'de Kastamonu Eyaleti'ne bağlı kaza, 1865'te Kastamonu Vilayeti 'ne bağlı kaza, 1926'da Kastamonu'ya bağlı kaza. Sezen, a.g.e.s. 343.

45 CBA, a.g.r, s.8

46 CBA, a.g.r, s.8

47 1841'de Kastamonu Eyaleti'ne bağlı kaza, 1865'te Kastamo-nu Vilayeti'ne bağlı kaza, 1924'te Kastamonu'ya bağlanmıştır. Sezen,a.g.e.s.,257.

48 CBA, a.g.r, s.9.

49 CBA, a.g.r, s.10.

50 CBA, a.g.r,11

51 Zonguldak kömür işletmeleri 31/03/ 1937 gün 3146 sayılı “Hükü-metle Ereğli Şirketi arasında akdedilen 28 Teşrinisani 1936 tarihli satın alma mukavelesinin Tasdikine Dair Kanun” ve bu Kanunun eki Satın alma Mukavelesinin 1. maddesi hükmüne istinaden maden ocaklarının imtiyazları ile bunların işletilmesine bağlı menkul ve gay-rimenkuller devlete devir ve temlik ettirilmiştir. 11/06/1937 gün ve 3241 sayılı yasanın 1. maddesi hükmü ile Hükümetle Ereğli Şirketi arasında akdedilip 3146 numaralı Kanunla tasdik edilen mukavele mucibince Hükümete intikal eden madenlerle liman ve demiryolları-na ait bilcümle tesisat mübaya'a değeri üzerinden; Hükümet tarafın-dan işletilmekte olan Kozlu ve Kilimli demiryollarının tamamı 2805 numaralı kanuna istinaden Etibank tarafından kurulacak bir müesse-seye devredilmesi kabul edilmiştir. Ayrıca 30/05/1940 gün ve 3867 sayılı Kanunun 1. maddesi ile Amasra ve Ereğli arasındaki sahada bulunan tüm ocakların devletçe işletilmesine karar verilmiştir. İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı ve müteakip beş yıllık kalkınma planların-da; Demir-Çelik ve Enerji Sanayisinin koklaşabilir kömür ihtiyacının

Karabük Demir Çelik fabrikalarının problemlerine yer vermektedir.

İnönü Zonguldak kömür işletmesinde çalışan işçilerin durumlarını en önemli problem olarak görmektedir. Kömür üretiminin artırılması için işçilerin beslenme sorunlarının giderilmesi en acil halledilmesi gereken meseledir.⁵² “Amele- nin beslenmesinin, şimdiye kadar ciddi bir mevzu olarak ele alınmamış olmasını müşahade etmek, beni çok mahzun ve mütehayyir etti. Amele, ya kâfi gıda almak için kazandığının yarısını (yani 10 lirayı) Zonguldak’ta bırakıyor. Bu suretle maddede çalışarak ailesine para götürmek maksadı cazip halinden çok kaybediyor. Yahut köyünden getirdiği ile geçinmeye çalışıyor ki ne randmanı kâfi geliyor, ne sıhhati muhafaza **olunuyor**; bir an evvel köyüne dönmek, amele için hayati bir mecburiyet oluyor.”⁵³ İnönü’ye göre iyi bir amele hayatı ve yüksek bir verim için maden amelesine hiç olmazsa silah altındaki asker kadar kalori temin etmek alınacak en önemli tedbirdir. En öncelikli sorun amelenin karnının doyurulmasıdır.

Zonguldak’taki diğer bir sorun Karabük fabrikasının⁵⁴ muntazam işlemesi için gerekli tedbirlerin alınmasıdır. “Yüksek fırınlar yandıktan sonra sönmeden işlemesi, Divriği’den gelecek demir cevheri ve Zonguldak’tan taşınacak kömürün, dereden su akar gibi akmasına bağlıdır. Divriği’de maden üretiminin yakın bir zamanda rasyonalize edilmesi için şimdiden hazırlanılması ve gerek kömürün trenlerle nakli için işletme vasıtalarının temini, lazımdır. Bu tedbirler temin olunmazsa, Karabük fabrikasının senelerce işlemesinden ve kırk

iki milyon lira sarfiyatın verimsiz kalmasından korkarım.” Karabük fabrikası imalatının maliyeti meselesinin de, şimdiden bir karara bağlanması, bana zarurî görünmüştür. Maliyet başlıca demir cevherine bağlıdır ki Avrupa’daki emsalinde fabrikada altı buçuk liraya mal olurken bize on üç buçuk liraya mal olacağından bahs olunuyor. Kezalik kömürü de Avrupa’daki emsalinden ton başına laakal üç lira daha pahalı sarf edeceğimiz söyleniyor. Gümrük himayesi ile, bu fiyatlarla demir elde etmek, şeker sanayiinde geçirdiğimiz ilk tecrübe devresini bir temel ihtiyacı üzerinde tekrarlamak olur.”⁵⁵

“Kısaca söyleyeyim ki maden kömürü istihlaka, sahile yakın kaza merkezlerimizin demirci dükkânlarında bile mümkün olmuyor. Kastamonu vilayetinde, demircilere halkevi yardımından bedava maden kömürü dağıtarak istihlak olunması sebebinin ne olduğunun tespit edilmesini Valiye tavsiye ettim. Bakalım tecrübe ne gösterecek. Busene, kömür ihracı ile döviz istihsali ve memleket içinde kömür istihlakının temini gibi iki zıt mevzuu tekrar mütalaa ederek bir karar almak icap edeceğini zannediyorum.”⁵⁶

b-Zonguldak İlçeleri

a-Amasra⁵⁷, Bartın⁵⁸

İnönü raporunda, Amasra Limanının barınak ve bekleme yeri olarak değerlendirilebileceğini ifade etmektedir. Ayrıca Amasra’da balıkçılığın en önemli geçim kaynağı olduğu, yöre insanının iş ve maiyet durumun sıkıntılı bir vaziyet aldığını belirtmektedir. Amasra civarında işletilip şimdi terk olunan bir kömür madeni olduğunu ve bunun incelenmesi gerektiğini de rapordan öğrenmekteyiz⁵⁹

İnönü’ye göre Bartın, memleketin en mamur ve en gözü açık kaza merkezlerinden birisidir.

karşılmasına yönelik kömür havzasının genişletilmesi ile üretimin artırılması projelerine yer verilmiştir. Türkiye Maden Kömürlerinin çağın tekniğinden yararlanılarak en iyi bir şekilde işletilmesi ve yönetimin ihtisaslaşmış kadrolarla tek merkezden yürütülmesini sağlamak amacıyla hazırlanıp, 22/ 05/1957 tarihinde kabul edilen 6974 sayılı kanunla kömür üretim faaliyetleri ile uğraşan Müesseseler Etibank’tan ayrılıp, tüzel kişiliğe ve iktisadi bağımsızlığa sahip, Türkiye Kömür İşletmeleri Kurumu (TKİ) bünyesinde toplanmıştır. <http://www.taskomuru.gov.tr/>

52 CBA, a.g.r,s. 17.

53 CBA, a.g.r, s.18

54 1937 tarihinde kurulan Karabük Demir Çelik Fabrikaları, 1995 yılında özelleştirilerek Kardemir adını almıştır. Türkiye’nin ilk entegre demir çelik fabrikası ve uzun mamülde cevhere dayalı üretim yapan tek kuruluşudur. Kardemir, Türkiye’de “Fabrikalar Yapan Fabrika” olarak tanınır. <http://www.kardemir.com/>.

55 CBA, a.g.r, s.18.

56 CBA, a.g.r, s.19

57 1841’de Kastamonu Eyaleti’ne bağlı kaza,1924’te (Bartın) Zonguldak’a bağlı nahiye, 1991’de Bartın’a bağlı kaza. Sezen, a.g.e,s.25.

58 1867’de Kastamonu Vilayeti ‘ne bağlı kaza,1924’te Zonguldak’a bağlı kaza, 1991’de vilayet. Sezen, a.g.e, s.65.

59 CBA, a.g.r,s.15.

Bartın çayının ulaşım açısından değerlendirilmesi gerektiği ifade edilmektedir. Bartın merkezinin demiryolu güzergâhından ve büyük bir iktisadî liman tesisi noktasından açık kalması, Bartın'ın gelişmesinin önündeki en önemli engeldir. Raporunda bulunan, yöre ile ilgili şu ifadeler bölgenin gelişme potansiyelini ortaya koymaktadır. “Bununla beraber, Bartın civarı ve kazası, kerestecilik sanayii ve yeni ziraat mevzularına geniş mikyasta müsait olması bakımından, başlı başına bir istihlal merkezi zannolunabilir. Fakat böyle bir maksatla ciddî olarak tetkik olunması icap eder. Mesela keten, ipekçilik, soya, mısır düşünülebilir. Arazi geniş, sulama imkânı boldur. Bartın'da, yelkenli ve motorlu gemi yapmak sanatı eskiden beri varmış. Bundan on sene evvel senede yüz gemi yapılırken bugün beş, altı yapılmış. Durgunluğa başlıca sebep olarak, inşaat kerestesinin pahalılığını zikir ettiler. Fabrikatörlerin dediklerine göre inşaat kerestesi, diğer sanayide kullanılamayacak kısımlardan teşekkül eder.⁶⁰ Binaenaleyh inşaat kerestesini, umumî ve ağır resimlerden istisna eden bir usul bulmak mümkündür. Meselenin ciddî olarak tetkike değeri vardır. Bartın Çayı'nın keşfi, bizi, liman olmak bakımından ne karara sevk ederse etsin, her halde çayı tarayarak ağzının tıkanmasını bertaraf etmek, yapılacak bir iştir. Bugün sıtmadan pek şikâyetçidirler. Gittikçe derenin ağzı dolar-sa, vaziyet her noktadan daha büyük bir mesele olacaktır.”⁶¹

SONUÇ

İsmet İnönü'nün Çankırı-Kastamonu-Zonguldak il merkezi ve bazı ilçeleri hakkında hazırlamış olduğu raporda bu şehirlerle ilgili önemli tespitler yaptığını görmekteyiz. Öncelikle İnebolu-Ankara arasını bölge açısından önemli bir güzergâh olarak tanımlaması dikkate değer. Bu güzergâhın Milli Mücadele döneminde de Ankara bağlantısı olarak kullanılması ve günümüzde “

İstiklal Yolu” olarak tanımlanması bölgenin stratejik önemine vurgu yapmaktadır. İnebolu-Ankara arasındaki ulaşımın gelişmesini engelleyen en önemli faktör Ilgaz dağıdır. Ilgaz Dağı'nın altına yapılan tünel tamamlandığında İnebolu-Ankara arasındaki ulaşım imkânların gelişecektir.

Gezi sonunda hazırlanan rapordan çıkarılabileceğimiz sonuçlardan en önemlisi Cumhurbaşkanı'nın bizzat halk ile görüşmesi neticesinde daha önce resmi raporlara yansımayan bir çok problemin doğrudan devletin en üst kademesine iletilmesidir.

İnönü'nün raporunun genelinde de vurgulandığı gibi bölge halkının eğitime susamış olduğunu, öğretmen gönderilen köy halkının bu durumdan çok memnun olduklarını görüyoruz. Bu durum yöre halkının gelişme ve modernleşmeye son derece açık olduğunu göstermektedir.

İnönü'nün 1938 yılında raporunda belirttiği birçok konunun günümüzde hala bir şekilde tartışılıyor olması bölgenin gelişmişlik düzeyini göstermesi açısından önemli bir gösterge olarak kabul edilebilir.

Bölge ile ilgili genel tespitlerden sonra raporda Çankırı'da idarecilerin halkın meseleleriyle yakından ilgilenmesi gerektiği, halkın orman memurlarından şikâyet ettiği ve esnafın nakit ihtiyacı gibi problemlerin ön plana çıktığı görülmektedir.

Kastamonu'da kendir, elma, erik üzerinde çalışılması ve özellikle bu ürünlerin ihraç edilmesi konusuna dikkat çekilmesi önemlidir. Lise ve hastane binalarının tamamlanması için acil para ihtiyacı, yolların yapılması gibi konular acil halledilmesi gereken hususlar olarak öne çıkmaktadır.

Zonguldak'ta ise kömür madeninde çalışan işçilerin beslenme sorunları, Karabük Demir Çelik Fabrikalarının verimli işletilmesi meselesi ve İnebolu limanının daha verimli kullanılması meselesi özellikle vurgulanmaktadır.

60 CBA, a.g.r, s.16.

61 CBA, a.g.r, s.16.

KAYNAKLAR

ARŞİV KAYNAKLARI

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi:

490.01.732.510.1/8

030.10.2.12.15

030.10.21.51

030.10.177.222.4

Cumhurbaşkanlığı Arşivi: Firist

No: 4635,Kutu No:2/338, Bilgisayar

No:2004635,Sa.1-15.

Tinal Melih, “İsmet İnönü’nün Kastamonu ve Çankırı Ziyareti”, Milli Mücadelede İstiklal Yolu ve Çankırı Sempozyumu(21-23 Ekim 2010),Bildiri Kitabı, Çankırı 2011.

Osmanlı Belgelerinde Çankırı, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara 2008.

Müdürlüğü Yayınları, Ankara 2006.

Yılmaz Serhat, “Açıksöz Gazetesine Göre Milli Mücadele Döneminde Çankırı (1919-1922), Milli Mücadele’de istiklal Yolu ve Çankırı Sempozyumu (21-23 Ekim 2010 Çankırı), Bildiriler, Çankırı 2010,s.470.

İnternet Kaynakları:

<http://www.kardemir.com/>.

<http://www.taskomuru.gov.tr/>

[http://www.mopak.com.tr/kurumsal.aspx?id=4\(16.06.2014\)](http://www.mopak.com.tr/kurumsal.aspx?id=4(16.06.2014))

[http://www.tosya.bel.tr/index.php?option=com_content&view=article&id=142&Itemid=139\(16.06.2014\)](http://www.tosya.bel.tr/index.php?option=com_content&view=article&id=142&Itemid=139(16.06.2014))

[http://www.kargi.gov.tr/default_b0.aspx?content=194\(16.06.2014\)](http://www.kargi.gov.tr/default_b0.aspx?content=194(16.06.2014))

EKLER:

EK 1-

T. C.
DAHİLİYE VEKÂLETİ
Husufi Kalem Müdürlüğü
12136

T. C. BAŞBAKANLIK CUMHURİYET ARŞİVİ		12136		01 000	
Geldiği yer	Tig. No.	Tarihi	Şifre Numarası	Guruba	Açanın adı
Kastamonu	729	9.12.938	Em. 1123	886	Tüzün
Telgrafhaneye verildiği	Tarih	Sa.	Da.	Telgrafhaneye aldığı	Tarih
	9.12.938	10	32		9.12.938
Kaleme geldiği	Tarih	Sa.	Da.	Kaleme açıldığı	Tarih
	9.12.938	12	30		9.12.938

Dahiliye Vekâletine

H a y a t

Reisicümhurumuz İsmet İnönü'nün seyahatleri hakkında 24 s
atlık rapordur:

1 - Reisicümhurumuz 8.12.938 günü saat 8 de
Taşköprü kasasına hareket ve 12,45 te Kastamonu merkezin
avdet buyurmuşlardır.

2 - "45" kilometre mesafe dahilinde ve havan
sisli ve yağışlı olmasına göre yaptıkları seyahatler sıkı
tıslı ve sarsıntısız olarak pek rahat geçmiştir.

3 - Kaza heyeti, Ulu Şerflerini hudutta istik-
bal etmişlerdir.

4 - Havanın sisli ve yağmurlu olmasına ve sa-
bahın pek erken bulunmasına rağmen köylülerin güzergâh ol-
uzak mesafeleri düşünmeyerek kadın, erkek, yaya, atlı, ço-
luk, çocuk Ulu Şerflerini görmek ve tâzimlerini yapmak iç-
yol üzerine dökülerek en büyük misafirlerine içten gelen
bağlılık ve hürmetlerini evvelâ Germec mevkiinde gösteren
çok samimi tezahürat yapmışlardır.

5 - Germec köyünden Taşköprü'ye kadar olan 1
kilometrelilik bir mesafe adeta bir köylü zinciri halinde u-
muştur.

6 - Büyük misafirlerinin çok erken teğrif ed-
ceklerini haber alan kasaba ve kasabaya mücavir köylerin
ikinci ve en kesif kitlesi kasaba methalinde toplanmıştır

030 10 2 12 15

Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü

Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü

T. C.
DAHİLİYE VEKÂLETİ
Husuli Kalem Müdürlüğü

12136

T. C.	DAHİLİYE VEKÂLETİ	12136
-------	-------------------	-------

Geldiği yer	Tlg. No.	Tarihi		Şifre Numarası	Gurubu	Açama adı	
Kastamonu	729	9.12.938		Sa. 1123	886	Tüzün	
Telgrafhaneye gönderildiği	Tarih	Sa.	Da.	Telgrafhaneye aldığı	Tarih	Sa.	Da.
	9.12.938	10	32		9.12.938	11	15
Kaleme geldiği	Tarih	Sa.	Da.	Kaleme aldığı	Tarih	Sa.	Da.
	9.12.938	12	30		9.12.938	13	10

Hayat
9-XII-938 Hayat

Reisicumhursuz İsmet İnönü'nün seyahatleri hakkında 24 saatlik rapordur:

1 - Reisicumhursuz 8.12.938 günü saat 8 de - Taşköprü kasabasına hareket ve 12,45 te Kastamonu merkezine vardık buyumuşlardır.

2 - "45" kilometre mesafe dahilinde ve havanın sisli ve yağışlı olmasına göre yaptıkları seyahatler sıkıntısız ve sarsıntısız olarak pek rahat geçmiştir.

3 - Kaza heyeti, Ulu Şerhlerini hudutta istikbal etmişlerdir.

4 - Havanın sisli ve yağmurlu olmasına ve sabahın pek erken bulunmasına rağmen köylülerin güzergâh olan uzak mesafeleri düşünmeyerek kadın, erkek, yaya, atlı, çocuk, çocuk Ulu Şerhlerini görmek ve taziyelerini yapmak için yol üzerine dökülerek en büyük misafirlerine içten gelen - bağlılık ve hürmetlerini evvelâ Germec mevkiinde göstererek çok samimi tesahürat yapmışlardır.

5 - Germec köyünden Taşköprü'ye kadar olan 18 kilometrelik bir mesafe adeta bir köylü zinciri halinde kullanılmıştır.

6 - Büyük misafirlerinin çok erken teyif edeceklerini haber alan kasaba ve kasabaya mücavir köylerin ikinci ve en kesir kitlesi kasaba methalinde toplanmıştır.

030	10		2	12	15
-----	----	--	---	----	----

EK 3-

T. C.
DAHİLİYE VEKÂLETİ
Hukukî Kalem Müdürlüğü
12171

Geldiği yer	Tlg. No.	Tarîhi	Şifre Numarası	Gurubu	Açısının adı		
Kastamonu	832	10.12.38	Em. 1/1134	950	K.Talay		
Telgrafhaneye verildiği	Tarih	Sa.	Da.	Telgrafhaneye alındığı	Tarih	Sa.	Da.
	10. 12. 38	11	50		10. 12. 38	12	40
Kaleme geldiği	Tarih	Sa.	Da.	Kaleme açıldığı	Tarih	Sa.	Da.
	10. 12. 38	1	30		10. 12. 38	14	25

Dahiliye Vekâletine

H a y a t

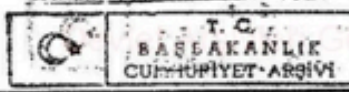
- 1 - Reiscumhurumuzun seyyahati hakkında.
- 2 - Reiscumhurumuz İsmet İnönü bugün saat 11 de ikametlerine tahsis edilen Vali konağından Halk Evi binasına teşrif buyurmuşlar ve Halk Partisinin mutat kongresini bir nutukla açmışlardır. Bir müddet kongreyi takip eden Büyük Şef saat 12 ye 15 kala Halk Evinden halkın coşkunu şahıratı arasında ayrılmışlar ve doğruca yeni yapılan memleket hastanesini tetkik buyurduktan sonra stadyomu gezmişler ve saat 13 de Vali konağına avdet buyurmuşlardır.
- 3 - Kastamonu'ya 11 kilometrede ve Göl mevkiindeki ziraat fidanlığı ile Eğitim kursunu tetkik ve saat 15 de şehrimize avdet buyurmuşlar ve saat 17 ye 10 kala Vilâyet konağına avdet buyurmuşlardır.
- 4 - Vilâyet konağında Araç kazasıyla Devrekân'dan gelen hey'etlerle merkezden Halk Partisi üyesi Muharrem Celâl ve Belediye Reisi İzzet Okapı kabul ederek ihtiyaçlar üzerinde görüşmeler yapmış ve not almışlardır.
- 5 - Spor bölgesi Asbaşkanı olan Mektupçu tevfik Eşmeli'yi kabul ederek spor işleri hakkında izahat almış ve memnun kalmışlardır. Bu havalide güreşe ehemmiyet verilmesini işaret buyurmuşlardır.
- 6 - Seyyahat ve ikametleri müddetince kendilerini rahatsız edecek sıkıntılı bir vaziyet olmamıştır.

030	10	2	12	15
-----	----	---	----	----

Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü

Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü

Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü

T. C.
DAHİLİYE VEKÂLETİ
Hususi Kalem Müdürlüğü

I2092

Geldiği yer	Tlg. No.	Tarihi		Şifre Numarası	Gurubu	Açanın adı	
Kastamonu	654	8.12.938		Em.III15	IYOC	Demirok	
Telgrafhaneye verildiği	Tarih	Sa.	Da.	Telgrafhaneye alındığı	Tarih	Sa.	Da.
	8.12.938	12			8.12.938	13	
Kaleme geldiği	Tarih	Sa.	Da.	Kalemde açıldığı	Tarih	Sa.	Da.
	8.12.938	15	20		8.12.938	15	50

Dahiliye Vekâletine

H a y a t

9

Reisicumhurun seyahatı hakkında 24 saatlik rapordur.

1- Reisicumhuruş İsmet İnönü, 7.12.938 sabahı saat sekizde Daday'a hareket ve 12. 50 de Kastamonu merkezine avdet buyuzmuşlardır.

2- 34 kilometrelik mesafe dahilinde ve havanın hafif sisli ve yağmurlu olmasına rağmen yaptıkları seyahat sıkıntısız, sarsıntısız ve rahat geçmekle beraber yollar da ve Daday merkezinde Kama Kaymakamı, rüesayı memurin ve teşekküller, okullar, kadın erkek, atlı yaya binlerce halkın coşgun ve samimi ihtiram ve tezahüratı arasında neş'e ile geçmiştir.

3- Daday Kamasında hükümet erkânı, teşekküller ve halk ile muhtelif mesaf üzerinde görüşmüş ve konuşma yapmışlardır.

4- Saat 15 te ikamet buyurdıkları Vali konagından hareketle halkın alkışları arasında Cumhuriyet Halk Partisini tecrif ederek orada Tosya ve Kargı'dan gelen hey'etleri kabul etmiş ve Kazaların umumî durumları üzerinde görüşmeler yapmışlardır. Bunlardan sonra Adliye, Ziraat, Baytar, Kİltür, Orman ve Hususi Muhasebe Direktörlerini çağırıp kabul ederek bu dairelerin işleri üzerinde uzun görüşmeler yaptıktan sonra saat 19. 35 te ikamet buyurdıkları Vali konağına gitmişlerdir.

030	10			2	12	15
-----	----	--	--	---	----	----

38

EK 5-

Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü

T.C.
Çankırı Vilayeti

Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü
Dosya No: 55
Sıra No: 670

Çankırı: 10 . 4 . 1939

Öz: Vilayet dahilindeki kel
musabların tedavisi.H

Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü

Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü

Baş Vekalet Yüksek Katına

Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü

Büyük Şefimiz , Cümhur Reisimiz İsmet İnönü geçenlerde
şimal seyyahatlarında Çankırıyı tefrif buyurdıkları esnada tek tük
Kel musablarına tesadüf ederek bunların tedavileri için tertibat alın-
masını ifaret buyurmuglardı .

Derhal tetkikata geçilerek Merkez Ve mülhakatta şimdiye
kadar tahminen binde bir nisbetinde olarak (177) Kel musabı tesbit
edilmiş ve Sıhhat ve ictimai muavenet vekaletile muhabere olunarak
musabların Onar,Onbeger kışılık karfileler halinde gönderilmek ve nakıl
masrafları da Vilayetce temin edilmek şartile Ankara Nümüne hastahane-
sinde tedavilerine muvafakat temin edilmiş ve işe de başlanmıştır.

Tensip buyurulduğu taktirde keyfiyetin Büyük Şefimize
iolagina yüksek müsaadelerini saygılarımla arz ederim .

Ş. Akpınar

Vali

Ş. Akpınar

yayın işleri m.

12-4-1939

4

030 10 177 222 4

15-4-12 2800

Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü

Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü

KASTAMONU'DA SELÇUKLULAR ZAMANINDA KURULMUŞ KÖYLER I: ÖMER-SİNİ

THE FOUNDED VILLAGES IN SELJUK PERIOD IN KASTAMONU I: ÖMER-SİNİ

Doç. Dr. Cevdet YAKUPOĞLU

Kastamonu Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü
cevdetyakupoglu@gmail.com

ÖZET

Bizans ordusu ile vuku bulan Malazgirt Savaşı (1071 M.)'nın Türk ordusuna zafer getirmesi sonucu Selçuklu akıncı birlikleri, kısa süre içinde batıda Üsküdar ve İznik'e, güneyde Toros Dağları'na, kuzeyde ise Çankırı, Kastamonu ve Sinop yörelerine kadar her tarafı istila etmişlerdir. Bu istila, beraberinde Türk iskânını da getirmiş ve Türkler, Anadolu'nun pek çok yöresinde olduğu gibi Kastamonu havalisinde de köyler kurmak suretiyle kendilerine yeni yurtlar açmışlardır. Bu köylerin büyük bir kısmı, Selçuklu komutanlarından Hüsameddin Çoban Bey ve onun neslinden gelen beyler zamanında ortaya çıkmıştır.

Bu çalışmada Kastamonu coğrafyasında Selçuklular zamanında Türkler tarafından kurulmuş iskân birimlerinden biri olan Ömer-sini köyünün adının menşei, idari ve demografik yapısı ile tarihî- kültürel potansiyeli ele alınmış; bu çerçevede Selçuklular zamanında Kastamonu havalisindeki Türk yerleşiminin mahiyeti üzerine değerlendirmeler yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: 1. Türk İskânı, 2. Yer Adları, 3. Çobanoğulları, 4. Candaroğulları, 5. Hüsameddin Çoban Bey

ABSTRACT

The consequence of decisive victory of Turkish army over Byzantine forces, Seljukian scout troops had invaded in a short time, everywhere

around in west to Üsküdar and İznik in south to Toros Mountains, in north to Çankırı, Kastamonu and Sinop. This invasion, had brought with Turkish settlement and Turks by means of founding villages as many places in Anatolia, they established new habitats. Majority of these villages had been arisen in the term of Seljukian commander Hüsamettin Çoban and his successors.

In this study, origin of the name of Ömer-sini village one of the settlement units founded in Seljukian era in Kastamonu, its governmental and demographic structure and its respective historical- cultural potential have examined, in this context, some considerations have been applied on condition of Turkish settlement in Kastamonu region in Seljukian period.

Keywords: 1. Turkish Settlement, 2. Place Names, 3. Çobanoğulları, 4. Candaroğulları, 5. Hüsameddin Çoban Bey

GİRİŞ

Kastamonu, Selçuklular devrinden itibaren Türk yerleşiminin en fazla olduğu Anadolu vilayetlerinin başında gelmiştir. Özellikle Selçuklu sultanı II. Kılıç Arslan'ın, miladi 1176 yılında Bizans'a karşı kazandığı Miryokefalon Zaferi sonrasında Türkler Kastamonu bölgesinde çok sayıda köy kurmuşlar veya eski harap köyleri ihya etmişlerdir. Miladi 1220'li yıllarda ise Moğolların önünden kaçarak Anadolu'ya sığınan

Türkmenler (Oğuzlar), dağlar arasında güvenli bir bölge olan Kastamonu'yu öncelikle tercih ederek yurt tutmuşlar, bölgedeki Türk nüfusunun ve etki alanının bir anda artmasını sağlamışlardır.

Kastamonu'da kesif bir Türk iskânının vuku bulmasında Selçukluların Kuzey Anadolu iskân politikasının mühim rolü olmuştur. Selçuklu sultanlarından II. Kılıç Arslan, I. Gıyâseddin Keyhüsrev, I. İzzeddin Keykâvus ve I. Alâaddin Keykubâd zamanlarında Çankırı ve Kastamonu havalilerine Sultanların çocuklarının yani şehzadelerin “melik” olarak tayin edildikleri, bu meliklerin yanlarına onlara hocalık edecek ve onları yetiştirecek “atabey”lerin verildiği bilinmektedir. Örneğin Selçuklu şehzadelerinden Melik Arap (I. Kılıç Arslan'ın oğlu), Melik Şahinşah (I. Mesud'un oğlu) ve Melik Muhyiddin Mesud (II. Kılıç Arslan'ın oğlu)'un idarecilik alanları içinde Çankırı ve Kastamonu havalisi de vardı. Özellikle Sultan II. Kılıç Arslan'ın son yıllarından itibaren Selçukluların askerî üssü olarak öne çıkmaya başlayan Kastamonu Uc bölgesine gönderilmiş meliklerin atabeyi ve Kastamonu Uc vilayetinin yöneticisi (Emirü'l-Ümera/Beylerbeyi) olarak temayüz etmiş bulunan Hüsameddin Çoban Bey (Atabey Gazi)'in gayretleriyle Oğuz boylarından ve Kıpçak topluluklarından çok sayıda konar-göçer teşekkül Kastamonu bölgesinde iskân edilmiş; bu teşekküllerden derlenmiş askerî birliklerin başında olduğu halde Hüsameddin Çoban Bey, Kastamonu Uc Beylerbeyi sıfatıyla Bizans'a karşı gaza faaliyetlerini başarıyla yürütmüştür.¹ Bu çerçevede her yeni ele geçirilen yöreye gaza yapan, ganimetten pay sahibi olan Türk kitleleri iskân edilmişlerdir. Bunların kurdukları köyler ise umumiyetle boy, aşiret veya obanın ismiyle ya da bu teşekküllerin liderinin adıyla kayıtlara geçmişlerdir. Bazı durumlarda ise gaza yapıp toprak ele geçiren muharip sınıfla birlikte fetihlere iştirak eden dervişlerin, tekke mensuplarının, ahi birliklerinin aileleriyle birlikte bir yerde iskân

¹ Hüsameddin Çoban Bey'in Selçuklu ve Kastamonu tarihindeki rolü için bk. İbn Bibi: *El-Evâmiru'l-Alâiyye Fi'l-Umûri'l-Alâiyye*, Çev. Mürsel Öztürk, TTK, Ankara, 1996, C.I, s.158-159, 238, 325-345.

edilmeleri neticesinde, bu zümrelerin adlarıyla kayıtlara geçmiş köyler ortaya çıkmıştır.²

Neticede Kastamonu yöresinde Kayı, Bayat, Afşar, Kınık, Çepni, Çavundur, Üreğir, İğdir, Karaevli, Çiğil, Alpı, Alpağut, Kara Tegin, Hasan Tegin, Şeyh Emre, Şeyh Bali, Göçen, Türk-eri, Ak-doğan, Ali Bey, Saru Ömer, Ömer-sini gibi yer adları ortaya çıkmıştır. Yer adları, bir coğrafyaya hangi milletin mührünü vurduğunu gösteren çok önemli tapu senetleri olarak kabul edilir.³ Türkler tarafından konulmuş yer adlarının XII. yüzyıl ikinci yarısından itibaren bölgede görüldüğünü söylesek bile bu yer adlarının ekseriyetinin daha çok XIII. yüzyıl içinde ortaya çıktığını da belirtmek gerekir. Bu noktada Selçuklu hizmetindeki Çobanoğulları beyleri ile ilk Candaroğulları beylerinin iskân politikaları, Kastamonu'nun Türkler tarafından tercih edilmiş bir yerleşim yeri yani bir yurt/vatan olarak benimsenmesinde mühim bir faktör olmuştur. Dolayısıyla Selçukluların Kastamonu'da vazife verdiği beylerden Hüsameddin Çoban Bey ile bu emirin neslinden gelen Alp Yörük, Muzaffereddin Yavlak Arslan, Nâsireddin Mahmud Bey ve bölgede Candaroğullarının temellerini atan Şemseddin Yaman (Timur) Candar ile bu beyin soyundan gelen I. Süleyman Paşa, Âdil Bey, Kötürüm Bâyezid, II. Süleyman Paşa ve İsfendiyar Bey gibi alplik, muhariplik ve politik becerileri ile öne çıkmış lider şahsiyetlerin iskân organizasyonlarını ve sosyal hizmetler noktasındaki gayretlerini burada bilhassa zikretmek gerekir.

Neticede Selçukluların Kuzeybatı Anadolu'daki askerî Uc Beyliği olan Çobanoğulları zamanında Kastamonu'da çok sayıda iskân birimi ortaya çıkmış olup, bunların hemen hemen tamamı Türkçe adlar ile kayıtlara geçmiştir. Bölgedeki mevki isimleri de aynı

² Kastamonu'nun Türk iskânı ile tanışması ve bu coğrafyada Türkler tarafından kurulmuş iskân birimleri üzerine geniş bir değerlendirme için bk. Cevdet Yakupoğlu: *Kuzeybatı Anadolu'nun Sosyo-Ekonomik Tarihi* (Kastamonu-Sinop-Çankırı-Bolu) XIII-XV. Yüzyıllar, 1. Baskı, Gazi Kitabevi, Ankara, 2009.

³ Anadolu Türk Yer Adlarının önemi hakkında değişik çalışmalar için bk. Türk Yer Adları Sempozyumu Bildirileri, Ankara, 1984.; Tuncer Gülensoy: “*Anadolu Yer Adlarına Genel Bir Bakış*”, Dursun Yıldırım Armağanı, Ankara, 1998, s.41-48.

şekildedir. Bahsi geçen bu havalide o dönemde oluşmuş yerleşim yerlerinden biri Ömer-sini (Ömersin) adlı köydür. Bu köyün, yöre tarihinde hemen hemen sekiz asırlık bir geçmişinin olduğu tespit edilebilmektedir.

1. Ömer-sini Köyü'nün Yöredeki

Coğrafi Mevkii

En eski kayıtlarda “Ömer-sini” bugün ise “Ömersin” olarak adı geçen köy, günümüzde Kastamonu'nun Araç ilçesine bağlıdır. Kastamonu'dan yola çıkıldığında Araç İlçesi-Karabük- İstanbul güzergâhında yaklaşık olarak 25 km. devam ettikten sonra İhsangazi ilçe sınırlarına girilir ve ana yol üzerinde bulunan Kanlıgöl isimli yerleşim yerinden sağa dönülerek kuzey yönünde 4-5 km. gidilmek suretiyle Araç ilçesine bağlı Ömer-sini yani günümüzdeki resmî ve hususi telaffuzuyla Ömersin köyüne ulaşılır. XXI. yüzyılın başları itibarıyla Ömersin köyünün mahalleleri Tüfekçi, Mıkçı, Kâhya, Köse, Tosmar, Karaağaç adlarını taşır. Bu mahallelerin birbirlerine olan uzaklıkları üç-beş yüz metreyi geçmez. Eskiden var olduğu bilinen Ortaköy mahallesi ise zamanla yok olmuştur. Köy muhtarı İhsan Başçı'nın ifadesine göre Ortaköy'ün olduğu yerler zamanla tarla haline dönüşmüş. Burada ulu bir meşe ağacı varmış. Köy sakinleri 1950'lere kadar burada zirat (bayramlarda ve önemli günlerde yapılan mezarlık ziyareti) yaparlarmış.

Ömer-sini köyünün kurulduğu mevki, coğrafi konum itibarıyla gerçekten ilginç bir özelliğe sahiptir. Şöyle ki bu köy ve ona ait araziler, Kastamonu merkez ilçesi ile Araç, Daday ve İhsangazi ilçelerinin sınırlarının kesiştiği bir alanı kapsamaktadır. Bu ilçelerden İhsangazi hariç diğerleri Kastamonu'nun en eski kazalarıdır. İhsangazi (Mergüze) ilçe toprakları ise 1968 yılında Araç kazasından ayrılarak Kastamonu merkez ilçeye bağlanmış, 1987 yılında ise burası müstakil ilçe yapılmıştır. Dolayısıyla Ömer-sini köyü, yörede uzun yüzyıllar üç kazanın tam ortasında bir mevkîe sahip bulunuyorken son 25-30 yıldır “dört

ilçenin ortasında kalmış bir garip köy” portresi çizmektedir.

Köyün hemen doğusunda bulunan ve en yüksek yeri 1300 metreyi bulan Çaltepe'nin arka yüzü Kastamonu ilçe merkezi topraklarıdır. Köyün güneyine, Kastamonu- İstanbul yoluna çıkıldığında ise Kanlıgöl mevkiinde İhsangazi ilçesi topraklarına girilmektedir. Köyden kuzey yönünde hareket edildiğinde ise Kastamonu ilçe merkezine bağlı bulunan Karamukmolla köyüne ulaşılmakta, bu köyün hemen kuzeyinden ve batısından itibaren ise Daday ilçe sınırları başlamaktadır. Ömersin köyünün bulunduğu mevki, Araç ilçesinin doğudaki en son noktasıdır. Bu çerçevede Ömersin köyü, dört ilçenin (Kastamonu Merkez, Araç, Daday, İhsangazi) hudutlarına da aynı anda yakın olan nadir köylerden birisidir.⁴

Köyün kurulduğu saha tarım ve hayvancılık yapmaya elverişlidir. Köy çevresinde yeteri kadar ormanlık alan, tarla ve mera mevcuttur. Köyün kuzeyi, doğusu ve bağlı mahallelerinin bulunduğu batısı ormanlık sahadır. Bu sahaların arasında ise bir çanak şeklindeki yapı içinde tarım arazileri mevcuttur. Ömer-sini köyü ve mahallelerinin kurulduğu mevkiin rakımı 1130 ilâ 1170 metre arasındadır. Köylülerin kullandığı tarla ve mera gibi bütün arazilerin ortalama rakımı ise 1100 ilâ 1300 metre arasındadır. Dolayısıyla bu köyde tabii şartlarda hem tarım, hem de hayvancılık ve arıcılık yapmak, diğer taraftan orman ürünleri ile geçim temin etmek mümkündür. Esasen son yıllara kadar köy halkı bütün bu işlerle iştigal etmiştir.

Köyün kuzeyinden dar sayılabilecek bir vadi vasıtasıyla Karamukmolla köyüne ulaşılır. Burası, Ömersin köyünün en yakın komşusudur. Buradan daha kuzeye gidildiğinde ise ormanlık alan içinden geçen yol vasıtasıyla Karamuk köyüne inilir. İleriye daha da kuzeye devam edildiği takdirde artık Daday ilçesinin köyleri üzerinden bu

4 2013 yılı içinde yaptığımız iki ayrı saha çalışmasında Ömersin köyünün bu ilginç coğrafi konumu bizzat tarafımızca gözlemlenmiş olup, yöre sakinleri de bu durumun farkında olduklarına dair kanaatlerini yapılan mülakat sırasında belirtmişlerdir. C. Y.

ilçe merkezine çıkılabilir.

Ömersin Köyü, Kastamonu'ya 28 km.; Araç'a 27 km.; Daday'a 20 km. ve İhsangazi'ye 20 km. mesafededir. Ancak bu köyden en kolay Kastamonu merkeze ve Araç'a ulaşılabilir. Daday ve İhsangazi ilçeleri daha yakındır, ancak yolları engebelidir.⁵ Bu durum Ömersin köyü halkının işini zorlaştırmıştır. Çünkü köy, bu dört merkeze de yakın sayılamayacak bir mevki- de, tam ortada kalmaktadır. Bu durum, aşağıda da belirtileceği üzere, köyden gerçekleştirilen göçle- ri tetiklemiştir.

2. Ömer-sini Adının Kaynağı

Köyün adı, Anadolu'da Selçuklu- Beylikler devrinde kullanılan geleneksel Müslüman Türk şahıs adlarından olan "Ömer" ve eski Türkçe- de daha çok mezar/ kabir anlamına gelen "sin" kelimelerinin birleşmesinden meydana gelmiş- tir. Bu durumda "Ömer-sini"nin kelime anlamı "Ömer'in mezarı/Ömer'in türbesi" şeklinde ifade edilebilir.

2.1. Ömer'in Kimliği Üzerine Tespitler

Köye adını veren Ömer'in kimliğini tespit et- mek kesin olarak elbette mümkün değildir. Ancak bu konuda bazı değerlendirmeler yapılmasında fayda vardır. Köyün kuruluş mazisi çok eskiye dayanmaktadır. Bu nedenle zikri geçen Ömer'in, Selçuklular ve onun Kastamonu havalisindeki Uc Beylerbeyliği olan Çobanoğulları zamanında Kastamonu yöresinde faaliyet göstermiş, fetih ha- reketlerine katılmış veya Türklerin yörede iskânı faaliyetlerinde rol almış bir ileri gelen olması kuvvetle muhtemeldir ve mezarının da ilgili bu köy çevresinde aranması uygun olacaktır.

Köyün adında geçen "Ömer", Hz. Muham- med (s.a.s.)'in peygamberlik devrinde onun en yakın arkadaşlarından olan ve bilahare Hz. Ebu Bekir'den sonra ikinci Halife olarak İslam tari- hindeki mümtaz yerini alan Hz. Ömer'in ismin-

den neşet etmiştir ve Müslüman Türkler tarafın- dan sevilip bir şahıs adı olarak her dönemde kul- lanılmıştır. Ömer'den kaynaklanan yer adları da bu sürecin devamında ortaya çıkmıştır.

Selçuklular, Çobanoğulları ve Candaroğulları beylikleri zamanlarında bazı ileri gelen şahıslar, beyler, Yörük (Türkmen- Oğuz) aşiret reisleri, tekke ve tarikat mensupları, sofiler Kastamonu'ya gelmişler ve o zamanın devlet otoritesi tarafından bu şahıslara bağlı aileler/ nüfuslar uygun yerlere iskân edilmişlerdir. Bu aile ileri gelenlerinin, fatih şahsiyetlerin ve toplulukların isimlerinin meskûn mahallere ad olması da bu esnada gerçekleşmiştir.

XIII-XV. yüzyıllara ait kayıtlarda Kastamonu ve komşu vilayetlerde Ömer adını taşıyan sayısı hiç de az olmayan şahıslar ve yer- topluluk adları karşımıza çıkar.⁶

* Candaroğlu İsmail Bey devrinde (1443- 1460) Ömer Bey adlı bir Yörük cemaati Taşköp- rü- Boyabat yörelerinde bir kısım yerleri ziraat et-mekte idi.⁷ Bu Yörük cemaatine adını veren Ömer Bey'in bu tarihlerden yani 1450'lerden önce yaşa- dığı anlaşılıyor.

* Miladi 1487 kayıtlarına göre Kastamonu'nun Göl kazasına bağlı Eşen köyünde Ömer Bey Çift- liği vardı.⁸ Çiftliğe adını veren Ömer Bey ile Yö- rük topluluğuna adını veren Ömer Bey muhteme- len aynı şahıs idi.

* Candaroğlu Kasım Bey'in Osmanlılar adına yönettiği Çankırı Sancağının Kurşunlu, Kalecik, Kargı, Tosya gibi kazalarında tımarları bulunan Murad Bey'in babasının adı Ömer Bey idi. Mu- rad Bey, miladi 1460'lı yıllarda hayatta olduğuna göre babası Ömer Bey'in miladi 1430-1440'lı yıllarda faal olduğu anlaşılıyor. Bu şahsın da Kastamonu'da ismi geçen Ömer Bey ile münase- beti olmalıdır. Çünkü aynı yüzyıl içinde adların- dan bahsettirmişlerdir.

6 Bu kayıtlar için bk. *Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Tapu-Tahrir Defteri* (BOA. TD.), Nr. 23M.; Nr. 51.; Nr. 100, Nr. 438.; *İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı Muallim Cevdet Yazmaları* (İBK. MCO.), Nr. 15.; Nr. 63.; Nr. 75.; Nr. 117/3.

7 VGMA. V.D. Nr. 582, s.227, Sıra Nr. 157.

8 BOA. TD. Nr. 23M, s.121.

5 Ömersin köyünün coğrafi konumunu tespit edebilmek için harita üzerinde bu köyün bulunduğu mıntıka incelenebilir. Bunun için bk. Harita 2-6.

* XVI. yüzyılda Kastamonu ve Boyabat kazalarındaki iki ayrı Yörük cemaati, Ömerler adını taşıyordu.⁹ Ömerler, yörede meskûn Ömer Bey cemaatinin bir sonraki yüzyılda almış olduğu isim olabilir.

* Daday kazasına bağlı olup bugünkü Pınarbaşı ilçesi civarında faaliyet gösteren Ömer Seydi Zaviyesi adında da Ömer ismi geçmektedir.¹⁰ Bu zaviyenin XV. yüzyılda mevcudiyeti kesin ise de, tesisin daha önceki dönemde faaliyete geçmiş olması icap eder.

* Miladi 1487 kayıtlarına göre Kastamonu'nun Göl kazasına bağlı Saru Ömer Köyü ve Saru Ömer Çayırı¹¹ isimlerinde de Ömer adını buluyoruz. Aynı dönemde Anadolu'da Ankara, Kütahya, Kayseri, Yüreğir, Maraş gibi yerleri yurt tutmuş olan Saru Ömer/ Saru Ömerler/ Saru Ömerlü adlı Yörük cemaatlerini dikkate almak gerekir. Sultanönü sancağının Karacaşehir kazasına bağlı Saru Ömer köyünün de böyle bir toplulukla ilgisi olmalıdır.¹² Kastamonu coğrafyasında Ömer-sini ile Saru Ömer köylerine adını verenlerin farklı şahıslar/ topluluklar olduğu bellidir.

Zikri geçen bu ve buna benzer adları aşağıda liste halinde vermek yararlı olacaktır:¹³

- Saru Ömer Köyü: Kastamonu'ya bağlı.
- Saru Ömer Çayırı: Kastamonu'da.
- Saru Ömer Yörükleri: Anadolu genelinde.
- Şeyh Ömer Köyü: İnebolu'ya bağlı.
- Ömer-bükü Köyü: Boyabat'a bağlı.
- Ömer Seydi Zaviyesi: Azdavay Yöresi
- Ömer Köyü: Onikidivan/ Bartın'a bağlı.
- Ömerciler Köyü: Onikidivan/ Bartın'a bağlı.
- Ömer-oğlu Köyü: Bolu'nun Çağa kazasına bağlı.

- Yörük Ömer Köyü: Kurşunlu kazasına bağlı.

- Ömer Bey Yörükleri: Kastamonu ve Boyabat'ta.

- Ömer Bey Çiftliği: Kastamonu'da.

- Ömer Bey: Çankırı, Kurşunlu, Tosya, Kargı gibi yörelerde tımarı bulunan Murad Bey'in babası. (XV. yüzyıl ilk yarısında yaşamış).

- Ömer Dağı: Ereğli çevresinde.

Görüldüğü üzere Ömer şahıs adı Kastamonu, Çankırı ve Bolu yörelerinde XIII-XV. yüzyıllar arasında faaliyet gösterdiği belli olan birkaç şahsın adına ve yörede kurulmuş birkaç iskân birimine ve topluluğuna isim olmuştur. Ömer-sini köy adı da Kastamonu'da karşımıza çıkan bu tarz adlardan biridir. Sonuç olarak Ömer-sini köyüne adını veren Ömer adlı şahsın kimliği ile ilgili birbirine anlam olarak yakın şu tahminler yürütülebilir:

I. Yaklaşık sekiz asır önce yörede Türklerin iskân ediliş sürecinde, Selçuklu komutanı Hüsameddin Çoban Bey devrinde onun maiyetindeki-lerden biri olması muhtemel Ömer adlı bir ileri gelenin öncülüğünde Ömer-sini köyünün temelleri atılmıştır. Ömer-sini köyüne adını veren şahıs ve ailesi/ aşireti/ maiyetindekiler (başında bulunduğu Türkmen grupları), Kastamonu havalisinde devlet otoritesi tarafından şimdiki Ömersin köyü çevresine yerleştirilmiştir. Ömer-sini köyünün ilk sakinleri, Ömer adlı ileri gelenin maiyetinde yöreye yerleştirilen Oğuz boylarından birine mensuplardır ki, bunların Kayılar veya Bayatlar olması mümkündür. Çünkü Selçuklulara bağlı Uc komutanı Hüsameddin Çoban Bey'in emrinde Batıda Bizans'a karşı gazaya gönderilen Türk boylarının başında Kayılar ve Bayatlar gelmekte idi. Esasen Kastamonu- Araç- Safranbolu istikametindeki köylerin büyük kısmı Hüsameddin Çoban Bey devrinde ve hatta öncesinde kurulmuştu. Çoban Bey, bu köylerden bazılarının vergi gelirlerini Kastamonu'da inşa ettirdiği eserlerine vakfetmişti ve bazı vergi gelirlerini de Mekke

9 Cevdet Türkay: *Osmanlı İmparatorluğunda Oymak, Aşiret ve Cemaatler*, Tercüman Kaynak Eserler Dizisi, İstanbul, 1979, s.620.; Anadolu'da Ömerler Cemaati Karesi, İznik, Kayseri, Kütahya, Tarsus, Maraş vb. yerlerde görülmektedir. Bk. BOA. TD. Nr. 387, s.209.; BOA. TD. Nr. 998, s.361,454,457.; C. Orhonlu: *Osmanlı İmparatorluğu'nda Aşiretlerin İskânı*, İstanbul, 1987, s.59,94,95,96,107.; Türkay: a.g.e., s.133,620.

10 İBK. MCO. Nr. 75, v.18a-19a.

11 BOA. TD. Nr. 23M, s.113.

12 BOA. TD. Nr. 23M, s.113,120,128.; BOA. TD. Nr. 438, s.20,227,349,606,607,608,609.; BOA. TD. Nr. 387, s.208.; Sarıömer köyü, bugün Kastamonu merkezine bağlıdır.

13 İBK. MCO. Nr. 117/3, v.14a.; BOA. TD. Nr. 100, s.250.; BOA. TD. Nr. 51, s.111-112.; BOA. TD. Nr. 438, s.435,499,502,664,724.

ve Medine'ye göndermişti. Ömer-sini köyünün de Kastamonu'nun batısında kaldığını hatırlatmak gerekir. Köyün kurucularını, elbette ki diğer Oğuz boylarına da dayandırmak mümkündür. Kısacası Ömer adlı zat, yörenin fethinde rol almış ve o yörede vefat etmiş ya da şehit düşmüş, bilahare yöreye defnedilmiş (türbesi, "sin"i belli olan) bir "alp", bir "gazi" veya bir "şehit"tir.

II. Köye adını veren Ömer, Ö. L. Barkan'ın tabiriyle "Kolonizatör Türk Dervishi"¹⁴

de olabilir. Başka bir ifade ile devlet otoritesi, Ömer ismini taşıyan bir dervişe, bir tekke mensubuna, ailesiyle beraber o yörede oturma ve toprak tasarruf etme izni vererek, "derbent" hüviyeti taşıyan şimdiki Ömersin mıntıkasının güvenliğini ona emanet etmiş olabilir. Böylece devrin iktidarı, bir taraftan ıssız dağ başlarını veya işlenmemiş toprakları işletmek için bir derbent yerinde şahıslara zaviye tesis ettiriyor, bunların evlâtları çoğalınca o zaviye çevresinde mescit, mektep, han, pazar yeri vb. oluşuyor, köyler vücuda geliyordu. Bu dervişler, yerleştikleri toprakları yavaş yavaş bir kültür ve iktisat merkezi haline sokuyorlardı. Bu derviş veya şeyhler, aynı zamanda dağ başlarında emniyeti temine kâdir tabiatla olan insanlar, gözü pek ve azimkâr Türk kolonları idiler. Bu iskânı gerçekleştiren insanlar boş, ıssız toprakları işlemede büyük bir tahammül ve cesaret göstererek azimkâr bir milletin ferdi olduklarını da ispat ediyorlardı. Ömer-sini köyüne adını veren Ömer, işte böyle bir toprak açıcı/ köy kurucu olabilir.

III. 2013 yılı yaz ayında (29 Ağustos) gerçekleştirdiğimiz saha araştırmamız sırasında elde ettiğimiz verilere göre, köye adını veren Ömer isimli zatın "seyyid" olma durumu da vardır. Nitekim devrin beyleri, "seyyid" olduklarını tespit ettikleri zatlara büyük saygı göstermişler, onlara yerleşecek toprak göstermişler ve hatta vergiden bile muaf tutmuşlardır. Seyyid Ömer, işte bu şekil-

de yörede yaşayıp vefat etmiş, kabri/sin'i yıllardır ziyaret edilmiş ve ismi, köyün adında bugünlere ulaşmış olabilir. Nitekim yörede Seyyid Ömer Efendi ve Ömer Dede adlarıyla anılan bir zatın türbesi bulunmaktadır.

Köye adını veren zat ve "seyyid" olduğuna inanılan Ömer Dede, Ömer-sini köyünden İstanbul Yolu üzerinde bulunan Kanlıgöl mevkiine çıkan yolun hemen yanı başında, sol tarafta büyük çam ve meşe ağaçlarının içindeki kaybolmuş tarihî kabristanda yatmaktadır. Türbe, şimdiki Ömer-sini köyüne yaklaşık 2 km. mesafededir. Türbenin, köyün neden bu kadar dışarısında olduğunu merak ederek yapılan araştırma neticesinde, esasen Ömer-sini köyünün çok önceden bu türbe civarında olduğu, türlü nedenlerden köyün şimdiki sahada yeniden kurulduğu bilgisine ulaşıldı. Saha çalışmasında Ömer Dede'nin kabrinin çevresine sıralanmış taşların yerlerinden oynatılmış, hazine arayıcıları tarafından bu türbenin boş yere kazılmış olduğunu müşahade ettik. Eğer ilgilenilmezse birkaç yıla kadar bu kabir yeri tamamen ortadan kalkacaktır. Sonuç olarak Ömer Dede ile Ömer-sini arasında bir alakanın olduğu kesindir. Bu nedenle türbenin köy ve köy sakinleri için önemli idrak edilmelidir.

IV. Candaroğulları devrinde Kastamonu, Taşköprü, Boyabat, Göl yörelerinde izler bırakmış Ömer Bey adlı bir ileri gelenin varlığından haberdarız. Bu şahsın mezarının olduğu yer bugün için bilinmemektedir. Bu şahsa bağlı Yörükler (Oğuz boylarından birine bağlı topluluk) zamanla Ömer Bey cemaati ve muhtemelen Ömerler adını almış görünüyorlar. Ömer-sini köyüne adını veren zat bu Ömer Bey olabilir. Tosya, Kargı, Kurşunlu ve Kalecik kazalarında tımarları bulunan Murad Bey'in babası Ömer Bey ile Kastamonu yöresinde adı geçen Ömer Bey'in aynı şahıs olma ihtimalini de göz önünde bulundurmak gerekir. Çünkü Çankırı yöresi uzunca bir süre Candaroğullarının elinde kalmıştı. İki şehir arasında devlet görevlileri veya konar- göçer Yörükler gidip gelmiş dönemin idari,

¹⁴ Ö. L. Barkan: "Osmanlı İmparatorluğunda Bir İskân ve Kolonizasyon Metodu Olarak Vakıflar ve Temlikler I. İstila Devirlerinin Kolonizatör Türk Dervişleri ve Zaviyeleri", *Vakıflar Dergisi II*, s.282-298.

iktisadî ve sosyal faaliyetlerinde roller almışlardı. Ancak Ömer-sini köy adının, Ömer Bey'in yaşadığı dönem olan XV. yüzyıl ilk yarısından önce de mevcut olduğu bellidir. Dolayısıyla köye Ömer Bey'in adının verilmiş olma ihtimali düşüktür.

Bu dört tahminden şahsi kanaatimize göre birincisi daha isabetli görünüyor. Ancak esasen ilk üç tahmindeki fikirler birleştirilerek bunlar üzerinden tek bir tespiti de ulaşmak mümkün ve isabetli olacaktır. Bu durumda Ömer adlı zat; seyyid, tarikat mensubu ve Çobanoğulları hizmetinde yörede faaliyet göstermiş bir önder şahsiyet olarak tarif olunabilir.

2.2. Ömer-sini Köy Adında Geçen “Sin”

Kelimesinin Anlamı

Ömer-sini köyünün adında geçen “sin” (نيس) kelimesi üzerinde de ayrıca durmak gerekir. “Sin” eski Türkçede “ölü gömülen yer, mezar, kabir, gömüt, metfen, merkat, makber, mezarın başına dikilen heykel şeklindeki taş; kıyafet, görüntü, şekil, biçim” anlamlarına gelmektedir. Anadolu'da XIII-XVII. yüzyıllar arasında kaleme alınmış birçok Türkçe eserde “sin” kelimesi değişik maksatlarla ancak genelde hep mezar anlamında kullanılmıştır ve “sin”, “sîn” (نيس / نس) şekillerinde iki ayrı biçimde de yazılmıştır. Bunun yanında sin; Arapçada “yaş, yıl” manasına gelmekte olup, yukarıdaki ile sadece ses benzerliği bulunmaktadır. “Sin” kelimesinin daha çok eski Anadolu Türkçesinde yani miladi XII-XV. yüzyıllarda kullanıldığını da burada ayrıca belirtmekte fayda vardır. Bu durum, köyün ne kadar eski ve köklü bir maziye sahip olduğunu da göstermektedir.

Şiirlerini XIII. yüzyılın son çeyreği ile XIV. yüzyılın ilk çeyreğinde söylediği görülen Anadolu Türk ozanı Yunus Emre'nin;

*“Sana ibret gerek ise
Gel göresin bu sinleri.*

*Ger taş isen eriyenin,
Bakıp görücek bunları”*

şeklindeki sözlerinde geçen ve ibret almak

için herkesin görüp ziyaret etmesini istediği “sin”lerden kastı Müslüman Türk mezarlarıdır. Yine XIV. yüzyıla ait Türkçe bir eserde (İşknâme, 175-1) geçen “Bizi ihsan ile andın yirince/ unutmazuz seni sine girince” sözlerinde “sin” tabiriyle mezar/ kabir kastedilmiştir.

“Sin” kelimesinin mezar, kabir anlamında kullanıldığı diğer bazı eserlerden örnekler şu şekilde verilebilir: “Bir kişiyi sine kodular, Münkir ve Nekir geldiler (Erzurumlu Yusuf oğlu Mustafa Darîr: Yüz Hadis Tercümesi, XIV. Yüzyıl, s.209)”; “Zira ki sininden kıyamet gününde kopanlar hep yiğit kopalar (Mercimek Ahmed: Kâbusnâme Tercümesi, XV. Yüzyıl, s.139)”; “El-Cedes: kabir ve mezara denir ki Türkîde sîn tabir olunur (Mütercim Asım: Kâmûs Tercümesi, I, s.342).”¹⁵

Eski Türkçede “mezar soymak” anlamında “sin açmak” tabiri kullanılmıştır. Bu durumda kefen soyuculara/mezar hırsızlarına da “sin açıcı” denilmiştir. Kişinin mezara konulmasını ifade için ise “sine vermek” (mezara koymak) deymi kullanılmıştır. “Türkçedeki “sinmek/ saklanmak, gizlenmek” tabirleri ile “sin/mezar” kelimesi arasında münasebet olduğu bellidir.

“Sin” kelimesinden türetilmiş “sinle” tabiri ile eski Türkçede “mezarlık, kabristan” ifade edilirdi. “Ey bizim Tanrımız, öldürdün bizi iki kez: bir dünyada, bir sinlede (مدلنس)” cümlesinde bu anlamda kullanılmıştır. Bu son örnek Kastamonu yöresinde XIV. yüzyıl sonlarında, oğlu İbrahim Bey'in okuması amacıyla, Candaroğlu hükümdarı İsfendiyar Bey'in emriyle kaleme alınmış satır arası Türkçe bir tefsirde geçmektedir. “Cevâhiru'l-esdaf”¹⁶ adını taşıyan bu eserin Kastamonu'da devrin hükümdarının oğlu için yazılmış olması, burada geçen Türkçe keli-

15 Bk. Tarama Sözlüğü (XIII. Yüzyıldan Beri Türkiye Türkçesiyle Yazılmış Kitaplardan Toplanan Tanıklarıyla) TDK, 2. Baskı, Ankara, 1996, C.V, s.3470-3484.

16 Cevâhiru'l-esdaf hakkında bk. Muhammed B. Hamza; XV. Yüzyıl Başlarında Yazılmış Satır-arası Kur'an Tercümesi I., Haz. A. Topaloğlu, İstanbul, 1976.; Krş. Aynı Müellif: “Cevahirul-Asdâf Üzerinde Yapılan Çalışmalar ve Zajaczkowski'nin Eseri” *Türklük Araştırmaları Dergisi II.* (1986)'dan ayrı basım, (İstanbul, 1987), s.176-183.

melerin o dönemde kullanıldığını göstermesi bakımından önem arz eder. Dolayısıyla Candaroğulları zamanında Kastamonu halkı, mezar yerine “sin”, mezarlık yerine “sinle” şeklinde eski Türkçe dil yadigârlarını kullanıyor olmalılar.

Sonuç olarak Ömer-sini= Ömer adlı şahsın, ileri gelenin “sin”i yani “mezar”ı “türbe”si demek oluyor. Ömer-sini köy adında geçen “sin” kelimesinin “sofra” anlamındaki “sini” kelimesiyle hiçbir ilgisi yoktur; “sin” kelimesine “-i” nispet ekinin gelmesiyle “sin”i kelimesi oluşmuştur. “Hasan- Hasan’ı”, “sap- sapı”, “kol- kolu”, “ev- evi” kelimelerinde görüldüğü gibi...

Selçukluların ve Beyliklerin Anadolu’daki hâkimiyet yıllarında yani miladi 1100’lü yıllardan 1400’lere kadar geçen sürede Anadolu’da kurulan köylerin isimlerinde “sin” kelimesi sıklıkla geçer. Ölen veya şehit düşen meşhur zatların, komutanların, ilim ve tasavvuf ehlinde sevilen şahısların mezarlarının olduğu yerler çevresinde kurulan köyler, mezralar ve yaylaklar zamanla o şahsın mezarının adıyla/ sanıyla anılır hale gelmiştir. Türkistan ile Çin arasında bulunan eski Türk şehri “Hatun-sini” adında da “sin” kelimesi geçer. Kastamonu ve komşuları olan Sinop, Çankırı, Bolu gibi vilayetlerde de buna dair yeterince örnek mevcuttur.¹⁷

2.3. İçinde “Sin” Kelimesi Geçen

YerAdları (Kastamonu- Çankırı-Bolu)

Bu bölümde Kastamonu vilayeti (Sinop kazası dâhil) ile komşuları olan Çankırı (Kalecik dâhil) ve Bolu (Zonguldak, Bartın, Karabük illeri dâhil) sancaklarına ait arşiv belgelerinde (XV-XVI. yüzyıllar) karşımıza çıkan “sin”le ilgili yer- topluluk adları listelenmiştir:

Avlağı-sini Yaylağı (Araç Kazası/ Kastamonu): İksava köyüne tabi bir yaylak.¹⁸ Candaroğulları devrinde mevcudiyeti kesindir.

Bakırcı-sini Köyü (Devrekâni Kazası/ Kas-

tamonu): Candaroğulları devrinde mevcudiyeti kesindir. XV. yüzyılda yaşadığı anlaşılan ileri gelenlerden Bahâeddin Ağa, bu köyün vergi gelirlerini tasarruf etmekte idi.¹⁹

Dilkü-sini (Tilki-sini) Yaylağı (Kurşunlu Kazası/ Çankırı): Eski Türkçede “dilkü” bugün bilinen şekliyle “tilki” adlı vahşi hayvanın Türk toplulukları içindeki tarihî hatırası veya Türk sosyal hayatındaki yeri üzerine ayrıca araştırma yapılabilir. Bu hayvan ismi, günümüzde bütün Türk lehçelerinde benzer telaffuzlarla kullanılır. Burada şunu da söylemek gerekir ki “tilki”, Türkçede “leğen, kap, bitki kökü, yosun, tıkaç” gibi mahalli anlamlar da içerir. Şimdilik söylenebilecek olan, XV. yüzyılda Kurşunlu’ya bağlı Dilkü-sini yaylağının adında geçen “dilkü”nün bildiğimiz tilkiden ziyade bu adı lakap olarak taşıyan bir şahsın mezarının bulunduğu yaylağın ifade ediliyor olmasıdır. Aynı tarihlerde bölgede Dilkü-şehri (Tosya), Dilkülük (Sinop), Dilkücük (Kalecik) köyleri ile Dilkü-dere (Çankırı-Afşar köyü) zemin adlarında da bu hayvanın adı veya bir şahsa lakap olarak verilmiş şekli geçmektedir.²⁰

Gaziler-sini Yaylağı (Koçhisar- Ilgaz Kazası/ Çankırı): Ilgaz Dağları üzerinde bulunan Gaziler-sini adlı yaylağı; Dere-köy, Yaylak, Emir Gazi adlı diğer yaylaklarla birlikte eskiden beri Bozan cemaati tasarruf etmekte idi. Bozan adı, Büyük Selçuklular zamanında Sultan Melikşah devrinin büyük emirlerinden olan ve onun emriyle Anadolu’da da bir süre faaliyet gösteren Bozan ile ilgili olabilir. Aynı dönemlerde Çankırı’ya tabi Koçhisar kazasının büyük köylerinden biri de Bozan divanı adını taşımakta idi. Yörede Bozan adı ile anılan bir de yaylak vardı. Ayrıca Kurşunlu’ya bağlı Gaziler köyünün adı dikkate alınırsa, bu Gaziler-sini adlı yaylağın, bir zamanlar Gaziler adlı bir Yörük topluluğu tarafından yurt tutulduğu bellidir.²¹ Kısacası Gaziler-sini adlı yaylağın

¹⁷ Bu yer adları için bk. *Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Tapu-Tahrir Defteri* (BOA. TD.), Nr. 23M.; Nr. 51.; Nr. 100, Nr. 438.; *İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı Muallim Cevdet Yazmaları* (İBK. MCO.), Nr. 15.; Nr. 63.; Nr. 75.; Nr. 117/3.

¹⁸ BOA. TD. Nr. 23M, s.712/28.

¹⁹ BOA. TD. Nr. 23M, s.176,317.; İBK. MCO. Nr. 63, v.73a.; BOA. TD. Nr. 438, s.624.

²⁰ BOA. TD. Nr. 100, s.61,196.; BOA. TD. Nr. 438, s.686,694,733,744.

²¹ İBK. MCO. Nr. 117/3, v.22b.; BOA. TD. Nr. 100, s.134,242,252.; BOA. TD. Nr. 438, s. 724,726.; *Türkay: Osmanlı İmparatorluğunda Oymak, Aşiret ve Cemaatler*, s.81.; Emir Bozan (Puzanus) için

adı, dolayısıyla “sin” kelimesinin yöredeki mazi-si çok eskilere gitmektedir.

Gelicek-sini Yaylağı (Milan Kazası/ Çankırı): Sumucak köyü halkı bu yaylağı kullanmakta idi.²²

Hatun-sini Yaylağı (Çankırı Kazası): Yörede Ak-yazı, Balı-bıdık, Bay Degin, Buğay, Çöki, Dügüm, Sazcuğaz ve Üyüklü köyleri reayası müşterek olarak bu yaylağı tasarruf etmekte idi.²³ Bu mevki adı, Türkistan'daki Hatun-sini yer adıyla birebir aynı adı taşıması bakımından gerçekten ilgi çekicidir. Bu yer adından, yörede ileri gelen bir kadının mezarı veya yaşadığı yer anlaşılıyor.

Karaman-sini Köyü (Küre Kazası/ Kastamonu): Bu köy, bir kayıta Karaman olarak da geçmektedir. Karaman'ın eski Türk şahıs adlarından olduğu malumdur. Karaman-sini köyünün Selçuklular zamanında mevcudiyeti tespit edilebiliyor. Bu köyün reayası XIV-XV. yüzyıllarda Küre madeninde ihtiyaç olan “sırık”ları temin etmekle yükümlü tutulmuşlardı.²⁴ Bu yer adından Karaman adlı bir şahsın mezarı anlaşılıyor.

Karı-sini Köyü (Mudurnu Kazası/ Bolu): Karı, Eski Türkçede “ihtiyar, yaşlı kadın ve erkek”, “eski, köhne” ve “karış, ölçü, bez ölçülen arşın” manalarına gelmektedir. Anadolu'da Karı-kışlalı, Karı-kızıllı, Karılı, Karıcık gibi cemaat adlarına rastlanmakta olup, bunlarla alakalı görünen aynı isimde pek çok yer adı da muhtelif sahalarda tespit olunmaktadır. Bu yer adlarının bugün argoda kullanılan “karı” manasından uzak olduğu bellidir. XVI. yüzyıl başları kayıtlarına göre Anadolu'da Karı-basan mezarası (Hüseyin-âbâd), Karı-kışla köyü (Sivas-Tokat), Karı-pazarı köyü (Sultanönü-Karacaşehir) Karı köyü (Ankara-Çubuk), Karı Köyü (Daday), Karı Köyü (Tosya), Karı-bağı Köyü (Sinop), Karı-bükü Köyü (Boya-

bat), Karı-pazarı Kazası (Çankırı) vb. birçok yer adına bakılarak bu şekil adlandırmaların yaygın olduğu söylenebilir.²⁵

Kız-sini Köyü (Daday Kazası/ Kastamonu): Bu köy adı, XV-XVI. yüzyıl kayıtlarında geçmektedir. Sonra kurulduğu veya adının değiştiği görülüyor.

Kızıl-sin/ Kızıl-sini Köyü (Çankırı Kazası): Candaroğlu Kasım Bey'in Çankırı merkezinde yaptırdığı imaretinin vakıfları arasında bu köyün de adı geçer. Buna göre bu köy, miladi 1450'lerden önce mevcuttu. Bu köy, bugün Ilgaz ilçesine bağlı olup yeni adı Kıyısın'dır.

Kızıl-sin Köyü (Kargı Kazası/ Çankırı): XV. yüzyılda mevcut olduğuna göre daha önce kurulmuştur.

Kızıl-sin/ Kızıl-sini Yörük Cemaati (Tosya Kazası/ Çankırı): XV. yüzyılda Tosya'daki yaylaklardan birini tasarruf etmekte idi. Bu dönemde Çankırı ve Kargı'ya bağlı iki ayrı Kızıl-sin adlı köy bulunmakta idi. Dolayısıyla bu cemaat, bu köylerden birine mensup olmalıdır.²⁶

Kızıl-sini Yaylağı (Kurşunlu Kazası/ Çankırı):²⁷ Bu mevki adının XV. yüzyılda mevcut olduğu anlaşılıyor.

Kuma-sini Köyü (Devrekânî Kazası/ Kastamonu):²⁸ Kuma kelimesi eski ve yeni Türkçede “bir erkeğin, nikâhlısı bulunan kadınlardan her birinin ötekine göre adı, ortak” anlamına gelmektedir. Bu durumda Kuma-sini köy adında Devrekânîli bir kadının en azından beş-altı yüzyıllık hatırası yaşatılmaktadır. Kuma-sini köyü, bugün Şenlik adıyla yine Devrekânî'ye bağlıdır, daha doğrusu Şenlik'in bir mahallesinin adı Gümesin olup, bu kelime Kuma-sini'den dönüşmüştür. Bu yöre, eski Türk âdetlerinin halen canlı yaşatıldığı bir muhittir.

Oğlan-sini Köyü (Boyabat Kazası/ Kasta-

bk. Urfalı Mateos Vekayinâmesi (952-1136) ve Papaz Gregor'un Zeyli (1136-1162), Çev. H. D. Andriasyan, TTK, Ankara, 2000, s.173,174,178,182,183.; Anna Comnena: *The Alexiad, Edited and translated by Elizabeth A. Dawes, London, 1928*, s.152-154,160-163.

22 BOA. TD. Nr. 100, s.189.

23 BOA. TD. Nr. 100, s.86.

24 BOA. TD. Nr. 23M, s.204-205.; BOA. TD. Nr. 438, s.630.

25 Bk. BOA. TD. Nr. 387, s.443,463,469.; BOA. TD. Nr. 438, s.230,390,547,553,555,561.; Karı kelimesi için bk. *Divanü Lügâti't-Türk*, C.I, s.117, C.II, s.30, C.III, s.128,222,223,263,421.; *Tarama Sözlüğü*, C.IV, s.2294-2298.

26 BOA. TD. Nr. 100, s.320,370.; BOA. TD. Nr. 438, s.709,736.

27 BOA. TD. Nr. 100, s.253

28 BOA. TD. Nr. 438, s.621.

monu): Bu köyün diğer adı Yortan'dır. 1487 kayıtlarında geçmektedir. Eski Türklerde, Selçuklu ve Beylikler devrinde Oğul, Oğul Bey, Oğul Beyi, Oğlan, Oğlancık, Oğulduk şeklinde şahıs adları kullanılmıştır.²⁹ Boyabat yöresinde bir gencin mezarı, yörede bir köye ad olmuştur. Anadolu'da Denizli- Acıpayam, Muğla gibi yörelerde de bu isimde köyler vardır.

Oğlancık-sini Mezrası (Kastamonu): Miladi 1490'larda ve sonrasında mevcuttu.³⁰

Sin-viranı Köyü (Boyabat Kazası/ Kastamonu): Mezarların olduğu virane bir yer çevresinde kurulan bir köyün durumunu ifade eden ilginç bir yer adıdır.³¹

Yusuf-sini Köyü (Kastamonu Kazası):³² XV. yüzyılda varlığı kesindir. Yusuf adlı bir şahsın varlığına işaret eder. Ayrıca 1487 kayıtlarına göre Boyovası'nda Yusuf lu Yörükleri sakindi. Yine aynı tarihlerde Kastamonu'nun Sahil-i Ginolu (bugünkü Türkeli- Çatalzeytin yöreleri) nahiyesine bağlı Yusuf lu köyünün adı geçmekte idi ve bu adın Yusuf lu cemaatinden geldiği bellidir.

Aynı yüzyıllar esas alınmak kaydıyla Anadolu'nun diğer yörelerinden de benzer yer adları bulmak mümkündür.³³

3.4. İçinde "Sin" Kelimesi Geçen Yer Adlarına Anadolu'dan Örnekler

Bayram-sini Mezrası (Karahisar-ı Şarkî).

Boya-sini Köyü (Yeñi-şehir Kazası/ Aydın).

Çoban-sini Sınuru (Anamur Kazası/ İçil).

Çoban-sini Sınuru (Silifke Kazası/ İçil).

Gelin-sini Köyü (Çola Nahiyesi/ Karahisar-ı Sâhip).

Gelin-sini Köyü (Merzifon/ Amasya) (Günümüzde).

Gökçe-sin/ Gökçe-sini Mezrası (Mud Kazası/ İçil).

İne-sini Köyü (Terme Kazası/ Canik).

29 BOA. TD. Nr. 23M, s.580.; İBK. MCO. Nr. 63, v.98a.; İBK. MCO. Nr. 15, v.10a,74a.; BOA. TD. Nr. 438, s.421,422,436,476,648, 665,667,668,670,673.

30 İBK. MCO. Nr. 75, v.7b.; BOA. TD. Nr. 438, s.599.

31 BOA. TD. Nr. 438, s.665,674.

32 BOA. TD. Nr. 23M, s.78,161,615.; BOA. TD. Nr. 438, s.421.; BOA. TD. Nr. 166, s.214.

33 Bu yer adları için bk. BOA. TD. Nr. 166, 387, 397, 998.

Kızıl-sini Köyü (Ladik/ Samsun) (Günümüzde).

Kızlar-sini Köyü (Kogans Nahiyesi/ Bayburt; Bugün Gümüşhane'de. Erzincan-Refahiye'nin Gemecik köyünde "Kızlar-sini" adlı bir tepe mevcut olup ziyaret yeridir. Burada mezar olduğu aşikârdır. Ordu il sınırları içinde de Kızlar-sini yer adı vardır.).

Kiliselü-sini Mezrası (Çamaş Nahiyesi/ Canik).

Osman-sini Köyü (Yaban-abad Kazası/ Ankara; Selçuklu dönemi yerleşim yeridir. Bugün Çamlıdere ilçesine bağlıdır).

Sin Köyü (Havik Nahiyesi/ Çemişgezek; Günümüzde Tunceli'ye bağlı olup Geyik suyu denilen yörededir.)

Sin Mezrası (Şeyzer Nahiyesi/ Halep).

Görüldüğü üzere, Kastamonu havalisinde ve tek mil Anadolu coğrafyasında "sin" kelimesiyle oluşturulmuş yer adlarında umumiyetle şahıs/ topluluk isimlerinden veya lakaplarından hemen sonra "sin" yani mezar/mekân eki gelmektedir. "Bakırcı, Bayram, Çoban, Gaziler, Gelin, Gökçe, Hatun, İne, Karaman, Karı, Kız, Kızlar, Kuma, Oğlan, Oğlancık, Osman, Yusuf" isimleri bu şekilde bir şahsa/ topluluğa işaret ederken, hemen arkasından gelen "sin" ise bu şahsın yaşayıp gömüldüğü mekâna delalet etmiştir. "Avlağu, Boya, Dilkü, Gelicek, Kızıl ve Kiliselü" gibi kelimelerin de o dönemde, ilgili yörelerde faaliyet göstermiş belirli bir canlı mefhumuyla bir ilgisi mutlaka vardır.

Diğer yandan, yukarıdaki listeden de görüleceği üzere, Anadolu'nun diğer yörelerindeki "sin" kelimesiyle alakalı yer adlarının sayısı Kastamonu havalisindekilerin yekûnuna ulaşmamıştır. Bu bağlamda "sin" kelimesi, Kuzey-batı Anadolu sahasına Selçuklular zamanında kesif Türk göçleriyle birlikte getirilmiş ve bu kelimenin yer adlarına yansıma oranı çok yüksek olmuştur.

3. Selçuklulardan Günümüze Ömer-sini Köyü'nün İdari ve Demografik Durumu³⁴

Miladi 1100'lerden 1200'lere kadar Ömer-sini köyünün olduğu yöre Türklerle Bizanslılar arasında sık sık el değiştirmiştir. Batıdan ve bazen güneyden Çankırı istikametinden gelen Bizans orduları Kastamonu kalesini Türklerden geri aldıkları zaman tabii olarak Kastamonu'nun hemen batısında kalan toprakları da işgal etmiş oluyorlardı. Zaten bu tarihlerde Ömer-sini adıyla bir köyün varlığından da haberdar değiliz. Ancak Hüsameddin Çoban Bey'in Bizans'a karşı üstünlük kurduğu ve Kastamonu'nun batısında kalan Araç, Safranbolu ve hatta Gerede gibi kazaları kesin olarak Türk egemenliğine soktuğu XIII. yüzyıl başlarından itibaren Ömer-sini köyünün bulunduğu yörede de Türk boylarının iskân faaliyetlerinde büyük artış yaşanmıştır. Özellikle bugünkü Araç ilçesi çevresinde kalabalık Yörük toplulukları birikmeye başlamış, bunlar zamanla iskân olunarak, yörede yeni yeni köyler ortaya çıkmıştır. Esasen Osmanlı dönemi kaynaklarında son asra kadar Araç kazasının bir kısmı ayrıca Yörükân-ı Araç kazası olarak zikredilmiştir.

Selçuklular zamanında bu devletin "Kuzey Uc Vilayeti bekçisi" Çobanoğulları idaresi altında kurulmuş olduğunu kabul ettiğimiz Ömer-sini köyünün XIII. yüzyıldan itibaren uzun asırlar Kastamonu merkez kazasına bağlı olarak idare edildiği anlaşıyor. Miladi 1200-1300'ler arasında Selçuklular/ Çobanoğulları Beyliği; 1300-1460 arasında Candaroğulları Beyliği (M.1392-1402 arası Yıldırım Bâyezid idaresi hariç) tarafından idare edilen bu köy, Kastamonu'nun Fatih Sultan Mehmed zamanında Osmanlıların eline geçmesi ile bu devlete bağlı yerleşim yerleri arasına girmiştir. Fatih, Kastamonu'ya oğlu Şehzade Cem'i vali olarak atamıştır. Dolayısıyla Ömer-sini köyü ve çevresi de artık Osmanlı idaresi altındaki meskûn mahallerden biri olmuştur.

Ömer-sini köyü, Osmanlı sultanı II. Bâyezid devrinde miladi 1484- 1504 arasında bu hü-

kümdarın oğlu Kastamonu Sancakbeyi Şehzade Sultan Mahmud'un hasları yani gelirleri (maaş kaynağı) arasında idi. Yine bu tarihte Sultan II. Bâyezid'in Amasya'da yaptırdığı imareti için Kastamonu'dan tahsis ettiği vakıf köyler arasında Ömer-sini köyü de vardı.

Miladi 1487 yılı ve sonrası kayıtlarına göre Ömer-sini köyü reayası (halkı) "Çift, Nîm, Bennâk, Caba, Bâd-i Hevâ, Asiyâb, Hintâ, Şaîr, Siyez, Ketten, Kovan Öşrü ve Resm-i Ganem" gibi adlarla anılan vergileri ödemekte idi. Bu vergilere bakıldığında o tarihlerde köy çevresinde buğday, arpa, siyez ekimi yapılmakta, değirmen işletilmekte, koyun yetiştiriciliği ve arıcılık yapılmakta idi. Bu köy, o dönemde Kastamonu'nun Kuş-kara, Bey-saray, Geymene gibi büyük ve bol gelirli köyleri arasında sayılabilir.

Ömer-sini köyü, XVI-XVIII. yüzyıllarda da Kastamonu merkez kazasına bağlı iken, son iki yüzyılda Kastamonu'nun Araç ilçesine bağlı olarak idare edilmiştir. M.1836, 1928, 1946 ve 1968 yılı kayıtlarına göre bu köy o tarihlerde Araç ilçesinin Mergüze nahiyesine (bugünkü İhsangazi ilçesine) tabi muhtarlıktı. Günümüzde ise doğrudan Araç ilçesine bağlı olarak varlığını sürdürmektedir. Köse, Tosmar gibi mahallelerin durumunda ise bir değişiklik olmayıp, Ömer-sini köyüne bağlılıkları devam etmiştir.

Elde mevcut kaynakların yetersizliği nedeniyle erken dönemlerine ait olmak üzere bu köyün nüfusu ve sosyo-ekonomik durumu hakkında ayrıntılı malumat sunabilmek mümkün görünmemektedir. Miladi 1480'lere gelindiğinde ise Ömer-sini köyü reayasının (vatandaşlarının) isimleri ve bunların babalarının adları tapu tahrir ve vakıf kayıtları³⁵ sayesinde ortaya konulabilmiştir. Günümüzden 550 yıl önce o dönemin isim verme geleneğine göre konulduğu görülen bu Türk şahıs isimleri aşağıda listelenmiştir (isimlere ilaveten, listeye baba adları da konulmuştur).

34 BOA. TD. Nr. 23M.; Nr. 438.

35 XV. yüzyılda Ömer-sini köyü reayasının isimleri için bk. BOA. TD. Nr. 23M.; İBK. MCO. Nr. 75.

M.1450-1480'lerde Ömer-sini Köyü Reayası:

1. Ahmed, İl-beyi oğlu
2. Ali, Mustafa oğlu
3. Ali Baba
4. Ali Bâli
5. Ali Bey
6. Aydın, Evhad oğlu
7. Bahşayış
8. Davud
9. Dursun
10. Dursun, Habib oğlu
11. Elvan
12. Elvan, Süleyman oğlu
13. Evhad
14. Habib
15. Habib, İbrahim oğlu
16. Hacı İvaz
17. Halil, Nebi oğlu
18. Hamza
19. Hamza, Ali Baba oğlu
20. Hasan, Ali Bey oğlu
21. Hasan, Davud oğlu
22. Hasan, Turhan oğlu
23. Himmet, Muhammedî oğlu
24. Hüsam, Turhan oğlu
25. Hüseyin, Dursun oğlu
26. İbrahim
27. İl-beyi
28. İsa
29. İsa Fakih
30. İsmail, İsa oğlu
31. İvaz, Mesud oğlu
32. Mahmud, İl-Beyi oğlu
33. Mansur
34. Memi, Menteşe oğlu
35. Menteşe
36. Mesud
37. Muhammed, Ali Baba'nın kardeşi
38. Muhammed, Ali Bâli oğlu
39. Muhammedî
40. Murad
41. Musa, Mansur oğlu
42. Musa, Murad oğlu

43. Mustafa
44. Mürsel
45. Nebi
46. Pir Dede, İsa Fakih oğlu
47. Sadık, Bahşayış oğlu
48. Said Fakih (imam), Hacı İvaz oğlu
49. Sevindik, Hamza oğlu
50. Sevindik, Yusuf oğlu
51. Seydi Ahmed, Mürsel oğlu
52. Süleyman
53. Şadi, Elvan oğlu
54. Şadi, Yeni Bey oğlu
55. Tengri-vermiş, Yusuf oğlu
56. Tur Ali, İbrahim oğlu
57. Turhan
58. Turhan, Habib oğlu
59. Veli, Ali Baba oğlu
60. Yahya, Ali Bâli oğlu
61. Yahya, Yakub oğlu
62. Yakub
63. Yakub, Dursun oğlu
64. Yeni Bey
65. Yusuf
66. Yusuf, Menteşe oğlu

XV. yüzyılda yani günümüzden yaklaşık beş buçuk asır önce Ömer-sini köyü reayasının almış olduğu isimler ve onların babalarının adları, o dönemlerde Kastamonu yöresinde ve hemen hemen Anadolu'nun çoğu yerinde sıklıkla kullanılan Müslüman Türk şahıs adları çerçevesi içinde ele alınmalıdır. Ahmed, Ali, Davud, Halil, Hamza, Hasan, Hüseyin, İbrahim, İsa, İsmail, Mahmud, Muhammed, Musa, Mustafa, Nebi, Süleyman, Yahya, Yakub, Yusuf gibi isimler Hz. Peygamber ve Ehl-i Beyt'i ile büyük peygamberlerin adları örnek alınarak konulmuştur. Aydın, Dursun, İl-beyi, Menteşe, Pir Dede, Sevindik, Tengri-vermiş, Tur Ali, Turhan, Yeni Bey gibi isimler ise eski Türk ad verme geleneğinin Ömer-sini köyündeki tezahürleri olarak algılanabilir. Buna göre XV. yüzyılda, hatta önceki asırda ve tabii ki XVI. yüzyıl ve sonrasında da Ömer-sini köyü reayasının, Müslüman Türk kimliğine bağlı ge-

leneksel bir sosyal hayatın içinde olduğunu belirtmek gerekir. Köyde hiçbir dönemde kalıcı bir gayri Müslim nüfusa rastlanmamıştır.

Ömer-sini köyünün, tarihî süreç içindeki nüfus durumuna bakacak olursak, bu köyün başlangıçta ne kadar nüfusa sahip olduğunu bilemiyoruz. Ancak sekiz asır önce kurulduğunda 15-20 hane nüfusa sahip olduğu tahmin olunan Ömer-sini köyünün nüfusunun, Candaroğulları Beyliğinin ilk zamanlarında 30-40 haneye ve bu beyliğin son dönemlerinde ise 60 haneye çıkmış olduğu anlaşılıyor. Osmanlı yönetiminin Kastamonu'yu ele geçirdikten sonra yöre ile ilgili hazırlattığı M.1487 tarihli tapu tahrir defterine göre bahsi geçen bu köy, o yıllarda Kastamonu merkez kazasına bağlı idi. O tarihlerde Osmanlıların Kastamonu sancak beyi ise Sultan II. Bâyezid'in oğlu Şehzade Sultan Mahmud idi.³⁶ Ömer-sini köyünün bu şehzadenin valiliği zamanında (1484-1504) 63 hane ve ilaveten 13 mücerred (bekâr yetişkin, vergi veren erkek) nüfusu vardı. Diğer bir ifade ile köyde o tarihlerde yaklaşık 300-350 kişi yaşamakta idi. M.1530'larda ise yine Kastamonu merkezine bağlı olan bu köyün nüfusu 79 hane, 19 mücerred nüfusa ulaşmıştı.³⁷ Bu rakamlar, Ömer-sini köyünde XVI. yüzyıl ilk yarısı içinde yaklaşık 400-450 kişinin yaşadığı anlamını taşımaktadır. Yani burası Kastamonu coğrafi şartlarına göre orta büyüklükte hatta büyük bir köy idi. Buna göre miladi 1487 tarihinden 1530 tarihine kadar geçen yaklaşık yarım asırda köyün hane nüfusunda % 25 gibi bir artış gözlemlenmiştir. Böyle bir artışın, tabii nüfus artışı ile mi yoksa tımar sistemi icabı yörede vuku bulan nüfus nakilleriyle mi gerçekleştiği üzerine yorum yapabilecek, elde yazılı veriler yoktur.

Ömer-sini köyünün XVII. yüzyıldan itibaren nüfusu durağanlaşmıştır. Osmanlı Devleti'nin son asırlarında yaşanan iç ve dış siyasi, ekonomik ve sosyal sıkıntılar Ömer-sini köyü halkına

da yansımıştır. XIX. yüzyılda Osmanlı Devleti bünyesinde gerçekleştirilen siyasi, askerî ve idari yeni yapılanmalardan Kastamonu ve dolayısıyla bu köy de etkilenmiştir. Osmanlı askerî ve idari yapılanmasının gereği olarak Ömer-sini köyü gençleri de askerlik vazifesi icra etmiştir. M.1837 tarihli Kastamonu Jurnal Defteri³⁸ kayıtlarına göre Sultan II. Mahmud devrinde 1826 yılından itibaren Osmanlı Devleti'nin oluşturmaya başladığı Asâkir-i Mansûre-i Muhammediye adlı yeni tarz ordusunda, Ömer-sini köyü reayasından Mehmed adlı bir delikanlı da asker olarak görev yapmıştır. Mehmed, bu ordunun 20. alayında bölük emini olarak görev almıştı. Memleketinde dört ay ikamet etmek ve izin süresi biter bitmez yine bölüğündeki görevine dönmek kaydıyla 18 Ekim 1836 (7 Receb 1252) tarihinde Asâkir-i Mansûre-i Muhammediye seraskerliğinden aldığı imzalı izin belgesiyle Kastamonu'ya gelmiş ve Şehir Müdürü konağında misafir olmuştur. Sonraki gün Mehmed, memleketi olan Kastamonu'nun Mergüze kazasına bağlı Ömer-sini köyüne hareket etmiştir. O, burada Ayucu/ Ayvacı ? oğlu Abdullah'ın yanında ikamet etmiştir. Dolayısıyla Mehmed, bu sülaleye mensup olmalıdır.

XX. yüzyıla gelindiğinde köyün nüfusu hızla erimeye başlamıştır. I. Dünya Savaşı ve Milli Mücadele yıllarında Ömer-sini köyünden de nüfus kaybı olması, Cumhuriyet döneminde Kastamonu yöresinin iyice kabuğuna çekilmesi gibi nedenlerle Ömer-sini köyü daha da küçülmüştür. 1950'lere kadar köyde küçükbaş hayvan yetiştiriciliği yapılırken bugün bu geçim kaynağı da tarihe karışmıştır. Bunun nedeni olarak yaylaların yetersiz olması gösteriliyor!

Köyün divan camiinin hemen yakınında eskiden kurulan büyük bir halk pazarı (kır pazarı) varmış. Buralara çevre köylerden alışverişe gelenler olurmuş ve yol üzeri olmasından dolayı gelip geçenler bu pazara mutlaka uğrarlarmış. 1960'larda artık bu pazar da kurulamaz olmuş.

36 Bu şehzade ve Kastamonu'daki valiliği hakkında bk. Cevdet Yakupoğlu: "II. Bayezid'in Oğlu Şehzade Mahmud'un Hayatı ve Faaliyetleri", ZKÜ Sosyal Bilimler Dergisi, 6/ 12 (2010), s.319-339.

37 BOA. TD. Nr. 23M, s.26-28.; BOA. TD. Nr. 438, s.598.

38 Kastamonu Jurnal Defteri (H.1252-53/1836-1837 M.), Haz. A. Abdulkadiroğlu ve başk., BDAGM. Yay., Ankara, 1998.

Mıkçı mahallesinde ikamet eden bir kişinin, ailesiyle birlikte nal-mık yaptığı ve mahallede dükkânının olduğu bilinse de bu zanaat de yok olmaktan kurtulamamıştır. Köse mahallesinde ise yakın zamanlara kadar kiremit imalatı ile uğraşan aileler var iken bugün bu işi yapan kalmamış.

Yöreden geçen ulaşım yollarının önemini yitirmesi de Ömer-sini köyünü olumsuz etkilemiştir. Nitekim Köse mahallesinden Mustafa Cabacı'nın³⁹ naklettiği bilgilere göre, kuzeyden İnebolu istikametinden gelen ve Daday'a inen kervan yolu güneye Ömer-sini köyünden geçmekte imiş. Bu kişi, bir zamanlar Ömer-sini köyünün kuzey yönünde Prens Bataklığı mevkinde bir kervanın battığını ve kervan sahiplerinin eşyaları bırakıp gitmek zorunda kaldıklarını da eskilerden duyduğunu beyan etmiştir. Yine bu yol üzerinde Anton değirmeni varmış. Şimdilerde bu yol eski işlerliğini yitirmiş. Bu bilgiler araştırılmaya muhtaç olsa da şu bir gerçektir ki, Ömer-sini köyünün bulunduğu mevki, Türk yerleşimi öncesi dönemde de bir ulaşım ağı üzerinde bulunuyor görülmektedir. Selçuklular zamanında bu kervan yolu işlerliğini artırmış, özellikle Küre bakır madenlerinin veya maden mamullerinin naklinde ve Daday yöresi köylerinin güneye ulaşimleri noktasında önemini devam ettirmiştir. Çünkü İnebolu'dan- Küre'den geçen veya yola çıkan bir kervan, bugünkü Ağlı ilçesinin bulunduğu yöreden (veya Ağlı- Seydiler arasından) daha da güneye yönelerek Tunuslar- Çayözü- Değirmenözü- Hasanağa köylerinden geçerek Daday ilçe topraklarına inmekte ve Gökırmak vadisinin güney yakasında Sarıçam- Küten- Kayabağı- Karamuk köyleri vasıtasıyla Ömersin'e ulaşmaktadır. Yol buradan daha da güneye yani İhsangazi ilçesine devam etmektedir. Ömersin köyünün güney taraflarında Âsâr Kalesi, Mansur Kalesi, Öreniçi gibi mevki adları da Ömersin mevkiinden geçen bir ulaşım ağına ve yöredeki yerleşim hareketliliğine işaret ediyor. Bu ulaşım yolunu baştanbaşa gezerek üzerindeki yerleşim-

lerin incelenmesi, bizleri bu konu hakkında daha net konuşmaya yöneltcektir.

Bunlara ilaveten Yörede buğday, siyez kabılca gibi ürünler ekilmeye devam etse de artık eskisi kadar yeterli verim alınmadığından yakınılmaktadır. Çocuklarına iyi bir eğitim aldırma kaygısı da bu nedenlere eklenince köyden Kastamonu merkezine göçler artmıştır. Eskiden köyde sakin ileri gelen ailelerden Eroğulları, Keleşoğulları, Ellibiroğulları, Kabakçıoğulları, Çakıroğulları gibi güçlü sülaleler zamanla eski nüfus güçlerini kaybetmişlerdir. Bu aile mensuplarından bir kısmı uzun yıllar önce Kastamonu'ya yerleşerek yeni meslekler edinmişlerdir.

Neticede dört ilçenin ortasında kalan bir köy, bugün neredeyse yok olmak üzeredir. Altı ayrı mahalleden oluşan koca köyde 1985 yılında 175 kişi yaşıyorken, 2013 yılı itibarıyla 20 hanede sadece 70 kişi ikamet etmektedir. Üstelik köyün mahallelerine girildiğinde adres soracak kimse bulmakta bile zorlanılmaktadır. Doğruyu söylemek gerekirse köyün çevresini kuşatmış dört ayrı ilçe, Ömer-sini köyüne “dört elle sarılamamıştır”. Diğer bir ifade ile Ömer-sini yani Ömersin köyü halkı, “dört dörtlük bir hizmet alamadığı” için “dört başı mamur olmamış”, çareyi Kastamonu'ya göç etmekte bulmuş; Kastamonu'nun diğer pek çok köyüyle hemen hemen aynı kaderi paylaşmıştır.

4. Ömer-sini Köyü Divan Camii ve Çevre Eserleri

Ömer-sini köyü hudutları dâhilinde bir kısım tarihî eserler mevcuttur. Bunlardan birisi Ahşap Divan Camii'dir. M.1487 tarihinde köyün imamı mevcut olduğuna göre bu tarihte ve hatta öncesinde Ömer-sini Köyü Camii/Mescidi de faal durumda olmalıdır. Geçmişte ve bugün tamamı İslâm ahaliden oluşan köyün kendi adı ile anılan ahşap camii, Ömer-sini ve mahallelerinin (Tüfekçi, Mıkçı, Kâhya, Köse, Tosmar, Karaağaç) tam orta yerine yapılmış “Cuma Camii” yani “Divan Camii” hüviyetini haizdir. Bu ahşap camii, bir zamanlar Ömer-sini köyü ile o çevredeki Tosmar ve

39 1955 doğumlu, baba adı İsmail.

Köse gibi mahallelerin halkının dinî vecibelerini yerine getirdikleri bir ibadethane imiş. Son yıllara kadar bu camide çocuklara Kur'ân-ı Kerim ve Fıkıh bilgisi dersleri verilirmiş. XX. yüzyıl ilk çeyreğine kadar bu camide köy sakinlerinden ve çevre yörelerden gelen hocalar/ din âlimleri Cuma ve Bayram namazlarını hep birlikte kılarlar ve kendi aralarında ilmî dersler yaparlarmış. Bunların sayısı bazen caminin ilk iki safını dolduracak kadar artarmış. Buna göre bu divan camiinin, Osmanlı döneminde yöredeki ilim erbabı bazı tarikat mensupları için bir buluşma yeri, dergâh, ibadethane ve tedris mekânı görevi gördüğünü ileri sürmek mümkündür.

Bu ahşap caminin yapılış tarihi, kapısı üzerindeki sonradan konulmuş levhada M.1890 olarak gösterilse de, yapının son cemaat yeri bölümünde ahşap duvar döşemesi üzerinde çentik şeklinde hicri 1265 (miladi 1848) tarihi okunabiliyor. Bunlara rağmen Ömer-sini Köyü Camii, köyün kuruluşundan beri faal durumda olmalıdır. Yeri, köyün yerinin değişmesiyle bazen değişmiş, yeniden inşa edilmiş ve zaman zaman tamirler görmüş olsa bile bu köyün ahşap mescidi (camisi) asırlardır yöre cemaatine hizmet vermiştir.

Ancak köyün bütün mahallelerine ve Daday'dan gelen yolu kullanan yolculara hizmet sunması için yol kenarına ve mahallelerin ortasına inşa edilmiş "Divan Camii"nin durumu bugün içler acısıdır. Halen ayakta olsa da, kısmen yıkık durumda ve harap vaziyettedir, ibadete kapalıdır. Çatısı çökmüştür, sıvaları dökülmektedir. Kapısı kilitlidir. Birkaç yıl önce bu ahşap caminin hemen yanına betonarme yeni bir camii inşa edilmiştir. Cuma namazları bu yeni camide, vakit namazları ise Tüfekçi mahallesinin mescidinde kılınırken, yandaki tarihî camide köyün eski cemaatinin yıllar boyu devam eden ibadetlerinin sesleri, buruk ve sessiz bir şekilde yankılanmaktadır. Yeni cami, hizmet verse de tarihî değeri olan eski caminin yeri başkadır. Yetkili kurumların derhal harekete geçmesi gerekir. Bu asırlık camiye Roma- Bizans paraları kadar değer vermek yöre insanının

ve yetkililerin boynunun borcudur. Cami, restore edilip en azından Cuma günleri ibadete açılmalıdır. Caminin yanındaki kabristan ve çevresi bir an önce düzenlenmelidir, etrafı tel örgüyle çevrilmelidir.

Caminin yanında altıgen biçiminde, taştan örülmüş, türbe görünümlü, kümbet tarzında inşa edilmiş küçük bir bina vardır. Saha çalışması için gidildiğinde burası kapalı olduğu için içine girilememiş, bu yapının ne amaçla ve ne zaman inşa edilmiş olduğuna dair bir bilgiye de ulaşılamamıştır. Buna dair yeni bir araştırmaya ihtiyaç bulunmaktadır. Mimari özelliğine bakılırsa burada daha önceki yıllarda mevcut olan bir türbe (kümbet) örnek alınarak veya taklit olunarak böyle bir bina ortaya konulmuş görünüyor.

Caminin çevresinin çok eski bir mezarlık olduğu anlaşıyor. Köy muhtarının ifadesine göre köyün eski mezarlığı bu cami çevresi imiş. Çalışmamız sırasında bu mezarlığa özel bir zaman ayırma imkânı olmadı. Konunun mütehassısları burada bir araştırma yaparlarsa köyün tarihine dair bazı ek bilgi ve belgelere ulaşılabilir.

5. Yörede Mevcut Yatırlar (Uzun Zirat/ Ziyaret), Halk İnançları ve Gelenekler

Ömer-sini köyünün sırtını verdiği doğu istikametindeki Çaltepe mevkiinin en tepesinde çevresi taş duvarla örülü kabri bulunan isimsiz bir yatır vardır. Köy muhtarı sayın İhsan Başçı'nın⁴⁰ verdiği bilgiye göre bu türbe Uzun Zirat (Ziyaret) adı ile biliniyormuş.⁴¹ Mezar yaklaşık 2X3 metre ebadında ve 1,70 metre yüksekliğindedir. Uzun Zirat'ın kuzey yönünde yaklaşık 100 metre mesafedeki ormanın kenarında ulu bir çam ağacı vardır. Kısacası "tepe, ulu bir ağaç ve bir yatır"... Eski Türk defin geleneğinin Kuzey Anadolu'daki varlığının ve devamlılığının işaret taşları...

40 İhsan Başçı: Baba adı Mehmet. Doğum yeri Ömersin Köyü.

41 Kastamonu'nun hemen hemen bütün ilçe ve köylerinde "zirat", Ramazan ve Kurban Bayramlarında hem arife günü hem de bayram günü yöredeki mezarlığa topluca yapılan ziyarete verilen yerel isimdir. Cenaze definlerinden bir gün sonra sabah namazı akabinde de mezarlığa "zirat"a gidilir. "Zirat"ta, genellikle Kur'ân-ı Kerim tilavet edilir, dualar okunur ve topluluğa üzüm, leblebi, şekerleme, simit, bisküvi gibi dağıtım kolay yiyecek maddeleri ikram edilir. C.Y.

Kabrin bulunduğu tepede kible yönüne dönüldüğünde Ömer-sini köyü sağ tarafta kalmaktadır. Tepenin güneydoğusunda Kastamonu merkez ilçesine bağlı Nalcıkuyucağı ve Kurucaören köyleri arazileri bulunmaktadır. Buradan Kurucaören ve Geycek köyleri doğrudan görülebilmektedir. Tepenin kuzeydoğusu ise Kastamonu merkeze bağlı Ahlatçık köyüne bakmaktadır. Kuzeyde ise Karamukmolla köyü vardır. Yine bu tepeden batı istikametinde bakıldığında karşı tarafta yaklaşık bin metre mesafede Ömersin köyüne bağlı Köse mahallesi, bunun hemen arkasında Karaağaç mahallesi, bu mahallenin kuzeyinde Abbas Türbesi ile Tosmar mahallesi vardır. Tepenin yine batı eteklerinde ise Ömersin köyünün merkezi yani Tüfekçi ile Mıkçı ve Kâhya mahalleleri bulunmaktadır. Kısacası Çaltepe mevki dört bir tarafa hâkim bir konumdadır.

Buradaki yatırın/ türbenin çok eski bir maziye sahip olduğu, isminin unutulduğundan bellidir. Köyden hiç kimse oradan bir ağaç dalı bile getirmemiş. Getirildiği takdirde bunu yapan şahsın başına bir musibet geleceğine inanılmış. Hatta muhtar, çocukluğunda böyle bir hadiseye şahitlik ettiğini ve köy sakinlerinden birinin oradan ağaç getirmesi sonrasında felç geçirdiğini bizzat gördüğünü beyan etmiştir. Köye ve bütün çevreye hâkim tepede yatan bu zat, sanki yüzyıllardır yörenin manevi bekçiliğini yapmaktadır. Bu şahıs, köyün kuruluşuna şahitlik eden Selçuklu dönemi fatihlerinden biri olmalıdır. Ömer-sini köyü doğumlu olup, bilahare uzun yıllar Kastamonu'da ikamet eden merhum araştırmacı Hüseyin Eroğlu'nun bu zat için "Uzun Zirat Türbesi'nde peygamber yatıyor" ifadesini kullandığını yöre sakinleri beyan etmişlerdir. Bu iddia bile, Uzun Zirat'ta yatan zatın çok eski bir maziye sahip olduğunu göstermektedir.

Eski Türk toplumunda özellikle ileri gelen insanlar Tanrıya yakın olması için yüksek tepelere defnedilirdi. Mesela Hakaslar, ölümlerini yerleşim yerlerinden uzak olan tepelere gömerlerdi. Eski

Türklerde mezarın üzerine tümsek veya evcik yapıldı. Mezarın çevresinin taşlarla çevrilmesi de yaygın bir adetti. Yine kişinin mezarının başına ağaçtan yontulmuş kendi heykelinin (sin) ve öldürdüklerini sembolize eden balbalların dikilmesi de önemli bir gelenektir. Türklerde ölen kahramanın, atının/ atlarının kurban edilmesi, daha sonraki dönemlerde ise kesilen bu hayvanların etlerinin, ölünün ruhu için yakınlarına ikram edilmesi de karşımıza çıkan mühim bir Türk âdeti idi.⁴²

Kastamonu'da rakımı 1000 metreyi geçen neredeyse her dikkat çekici tepe üzerinde bir yatır vardır. Ilgaz- Hacettepe'de, Daday- Ballıdağ'da bunun güzel örnekleri bulunuyor. Yine Türk tarihi boyunca Kastamonu yöresinde ve Anadolu'da köy kurucuları, bir savaşta şehit düşen alpler, gaziler tepelere yatarlar/defnedilirler, oraların fatihleri ve hâkimleri olduklarını böylece son bir defa daha ispat ederlerdi. Saltuknâme'de Kastamonu'nun fethi anlatılırken, kâfirlerle çarpışıp şehit düşen bazı Türk komutanlarının dağlarda bir tepe üzerine veya ağaç altlarına defnedildiğinden bahsedilir.

Ömer-sini köyünde de, diğer Kastamonu köylerinde olduğu gibi, yüksek tepeler üzerinde veya köy çevresinde bulunan yatır mezarlarına giderek dua etmek, bu zatların kabirlerinin olduğu yerlerde yağmur duasına çıkmak, bu esnada kurbanlar keserek çevre köylerden gelen katılımcılara ikramda bulunmak vb. pek çok âdet son yıllara kadar yaşatılmıştır. Son zamanlarda yağmur duası için komşu Karamukmolla köyüne bağlı Tekke mahallesindeki (Yukarıtekke)⁴³ Sükûtî Sultan Türbesi'ne gidiliyormuş.

Kastamonu'nun bazı köylerinde de mevcut olduğu üzere Ömer-sini köyünde, vefat eden bir şahsın yakınları yani cenaze sahipleri, ailenin beslediği sağlıklı ve besili bir hayvanı cenaze günü keserek, mevtanın ruhu için, cenaze merasimine

42 Eski Türklerden günümüze bazıları ulaşan bu uygulamalar için bk. Barthold, W.: "Türklerde ve Moğollarda Defin Merasimi Meselesine Dair", Çev. Abdülkadir İnan, Belleten, Sayı 43, 1947, s.515-539.

43 Yöre halkı, Sükûtî Sultan Türbesi'nin bulunduğu bu köye Yukarıtekke, Hasan Şeyh'in türbesi ve tekkesinin bulunduğu Hasanşeyh köyüne ise Aşağıtekke demiştir. Bu her iki köyde de tekke bulunmakta imiş. Bu tekkeler, yöredeki ulaşım ağları üzerinde inşa edilmiştir. C.Y.

katılan eşe dosta ve misafirlere ikram ederlerdi. Ancak bu gelenek ekonomik sıkıntılar nedeniyle giderek şekil değiştirmiş ve son yıllarda pazardan satın alınan etle pişirilen yemekler ikram edilerek gelenek sürdürülmüştür. Artık son zamanlarda bu da yapılamayıp iş, mezarlıkta simit veya pide-ayran ikramına dönüşmüştür.⁴⁴ Köy çevresinde cenazelerde veya önemli günlerde, bayramlarda “Divan Mevlidi” okutma geleneği ise yaşatılmaktadır. O gün, cami yanında bulunan yemekhanede imece usulü hazırlanan yemekler misafirlere ikram edilmektedir.

Mezarların başlarına taş yerine, üzerinde şahsın adı ve ölüm tarihi yazılı ahşaptan uzun levhalar (baş şahidesi) dikme geleneği de yine bu yörelerde yaygın iken beton veya mermer mezar inşasıyla bu uygulamalar da tarihte kalmıştır.

Köy çevresinde Daday yolu istikametinde bulunan Çullutürbe’de adından da anlaşıldığı üzere ziyarete gidenler “çaput, bez, çul” bağlarlarmış. Bu çerçevede Ömer-sini köyü, eski Türk halk inançlarının izlerinin sürülmesi mümkün olan bir kimliğe sahip iken aradaki nesil kopukluğu yüzünden bu kimlik giderek kan kaybetmektedir.

Köse mahallesinde, güney yönündeki küçük bir tepeliğin üzerinde tek ve büyük bir ağaç bulunuyor. Mahallede gündüz vakti pek kimse bulunamadığı için yaşı fazla ileri olmayan Mustafa Cabacı ve kardeşi Ali Cabacı’ya burada bir türbe olup olmadığı sorulduğunda, zamanında oraya bir çocuk defnedildiğinden bahsettiler ve bu konu ile ilgili başkaca ayrıntılı malumat veremediler.

Ömer-sini köyünde var olduğunu tespit ettiğimiz diğer bazı eski âdetler de bugün yok olmaya yüz tutmuştur. Mesela “Gerdek Gecesi” gelenekleri bu şekildedir. Bu gece damadın gerdeğe sokulması yatsı namazından sonra olur ve gecenin sona erdiği tüfek atılarak köylüye duyurulurdu. Kıza ve oğlana kına yakma geleneğinin de türlü incelikleri vardı. Düğünlerde

“Horoza koşma” tabir edilen ödüllü koşu müsabakaları ise köyde devam ettiriliyormuş. Eskiden Divan Camii yanındaki Kır Pazarı’nda güreş müsabakaları yapılmış. Artık pazar kurulamadığı ve pehlivan da bulunmadığı için bu gelenek de tarihe mal olmuştur. Yine bu pazarda, önceden içinde kütükler yakılıp büyük çaplı közlerin biriktirilmesiyle duvarları kızdırılmış “büryan” kuyularına oğlak veya kuzuların asılarak “kuyu kebabı” yapılması ve pazara alışı veriş niyetiyle gelen vatandaşların bu mahalli Türk yemeğinden ücreti mukabili tatma imkânı elde etmesi durumu da artık söz konusu değildir.

SONUÇ

Yüzyıllar önce konulmuş ismi, tarihî Divan Camii, köye adını vermiş Ömer Dede’nin türbesi, Uzun Zirat adlı yatır ve Türk geleneksel özelliklerini taşıyan ev mimarisi ile Ömer-sini köyü, Kastamonu’nun tipik köylerinden biridir. Burası yörede, Selçuklular zamanında Türk iskânının mahiyetini ortaya koyan küçük ama net bir örnek teşkil etmektedir: “Müslüman bir Türk topluluğunun iskânı”, “Türkler tarafından konulmuş Türkçe bir yer adı”, “sekiz asır geçmesine rağmen küçük bir telaffuz değişikliğiyle bugün aynen kullanılan bir köy adı” ve “Anadolu’da pek çok eski iskân biriminde olduğu gibi, köye adını veren şahsın tam olarak aydınlatılamamış kimliği...”

Bu çalışma, Ömer-sini köyü ile benzer özellikler taşıyan diğer köyler üzerine yapılacak yeni araştırmalara bir alt yapı oluşturma kolaylığı sağlaması bakımından önem arz etmektedir. Araştırma ile ortaya konulmuştur ki, Kastamonu’nun köylerinin büyük çoğunluğunda olduğu gibi Ömer-sini köyü de Selçuklu- Beylikler çağında kurulmuştur. Bu köy, Kastamonu’da Türk iskânının en fazla görüldüğü XIII. yüzyılda teşekkül etmiştir.

Köyün adı Ömer ismini taşıyan bir şahısla ilgilidir. Halk arasında Ömer Dede/ Seyyid Ömer Efendi olarak bilinen ve kabri de köy yakınlarında bulunan zat, köye adını vermiş görünmektedir. Bu şahsın, Hüsameddin Çoban Bey (Atabey Gazi) ve belki onun halefi zamanında yani Selçuklular devrinde yaşamış olduğunu söylemek

⁴⁴ Kastamonu’nun çoğu köyünde cenaze günü cenaze sahibinin yemek verme geleneği, çağa uygun bulunmayarak Muhtarlık kararlarıyla kaldırılmış, bunun yerine mezarlıkta defin bittikten hemen sonra pide ikramı ile bu gelenek şekil değiştirmiştir. C.Y.

mümkündür. Dolayısıyla köyün mazisi sekiz asır öncesine kadar inmektedir. Hayır sahiplerinin, Ömer Dede'nin ruhu için, kaybolmaya yüz tutmuş mezarı üzerine çatılı ve ahşap görünümü-
lü güzel- sade- mütevazı bir türbe inşa etmeleri, kabristanın çevresini bir duvarla çevirmeleri, yörede türbeyi bulmayı kolaylaştırıcı yön levhaları dikmeleri temenni olunur.

Köy ve mahallelerinin tam ortasında bulunan Divan Camii, aslına uygun olarak tamir edilip, vatandaşın hizmetine sunulmalıdır. Caminin çevresi düzenlenmeli, tarihî mezarlığın etrafı kapatılmalıdır. Cami, türbe ve mezarlıkla ilgili buraya tanıtıcı bir levha konulabilir.

Çaltepe mevkiindeki "Uzun Zirat/ Adsız Yarı" için yapılacak olan şey, buraya gidecek ziyaretçiler için, Ömer-sini köyünden itibaren türbe yakınına kadar, çevreye zarar vermeyecek, tabiatı tahrip etmeyecek ince-düzgün bir yol inşasıdır. Türbe binasına gerek yoktur. Türbenin taş duvarı ve birkaç metre kuzeydeki ormanlık alanda dik-kati çeken ulu çam ağacı iyi korunmalıdır. Dua etmek amacıyla Uzun Zirat'a çıkmak isteyenler için köy çevresine yön gösterici levhalar da konulmalıdır. Türbe kazıcılarına ise fırsat verilmemelidir. Türbe yanına yine tanıtıcı bilgiler içeren bir levha da asılmalıdır.

Ömer-sini köy adı, Türkler tarafından verilmiş ve Türkçe bir adlandırmadır. Yöredeki mevki isimleri incelendiğinde de hep Türkçe isimlerle karşılaşmıştır. "Ardıçlık, Kütüklü-tepe, Açma, Çullu-türbe, Topraklık, Yukarı-mezarlık, Abbas-türbesi, Döşek-çal, Mağara-tepesi" gibi mevki adları bunun göstergesidir. Bu mevki isimlerinin tamamı bir an önce derlenerek kayıt altına alınmalı ve harita üzerinde işaretlenmelidir. Selçuklu yadigarı köy ve mevki adlarımıza dokunulmama-lı, değiştirilmemelidir.

Daha da önemlisi köylerimizin ve doğal olarak tarihimizin bekçiliğini yapan köy sakinlerinin, köyden kente göç ediş nedenleri üzerinde bilimsel ve sosyolojik araştırmalara hız verilerek, bir an önce bu göçü durdurmanın yoluna bakılmalıdır. Aksi halde birkaç yıl sonra yöre köylerinin mezarlıklarına çalıcıdan girilemeyecek, türbeler ağaç dalları arasında kaybolacak, kırsal kesimler-deki tarihî mirasa sahip çıkacak korucular olan köylünün, şehirlerin karanlık arka sokaklarında yalnızlığa itilmiş hali iç burukluğuyla izlenmek durumunda kalınacaktır.

KAYNAKÇA

- Anna Comnena: The Alexiad, Edited and translated by Elizabeth A. Dawes, London, 1928.
- Barkan, Ö. Lütfi: "Osmanlı İmparatorluğunda Bir İskân ve Kolonizasyon Metodu Olarak Vakıflar ve Temlikler I. İstila Devirlerinin Kolonizatör Türk Dervişleri ve Zaviyeler", Vakıflar Dergisi, C.II, s.279-304.
- Barthold, W.: "Türklerde ve Moğollarda Defin Merasimi Meselesine Dair", Çev. Abdülkadir İnan, Belleten, Sayı 43, 1947, s.515-539.
- Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Tapu-Tahrir Defteri (BOA. TD.), Nr. 23M.
- Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Tapu-Tahrir Defteri (BOA. TD.), Nr. 51.
- Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Tapu-Tahrir Defteri (BOA. TD.), Nr. 100.
- Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Tapu-Tahrir Defteri (BOA. TD.), Nr. 166.; Nşr. 166 Numaralı Muhasebe-i Vilâyet-i Anadolu Defteri (937/1530) Haz. Ahmet Özkılıç, Ali Coşkun ve Başk., BDAGM Yay., Ankara, 1995.
- Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Tapu-Tahrir Defteri (BOA. TD.), Nr. 387.; Nşr. 387 Numaralı Muhasebe-i Vilâyet-i Karaman ve Rûm Defteri (937/1530) I., Haz. Ahmet Özkılıç, Ali Coşkun ve Başk., BDAGM Yay., Ankara, 1996.; II., Haz. Uğurhan Demirbaş, Ümmühani Ceylani ve Başk., BDAGM Yay., Ankara, 1997.
- Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Tapu-Tahrir Defteri (BOA. TD.), Nr. 397.
- Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Tapu-Tahrir Defteri (BOA. TD.), Nr. 438.; Nşr. 438 Numaralı Muhasebe-i Vilâyet-i Anadolu Defteri (937/1530) I-II., Haz. Ahmet Özkılıç, Ali Coşkun ve Başk., BDAGM Yay., Ankara, 1993-1994.
- Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Tapu-Tahrir Defteri (BOA. TD.), Nr. 998.; Nşr. 998 Numaralı Muhasebe-i Vilâyet-i Anadolu Defteri (937/1530) I-II., Haz. Ahmet Özkılıç, Ali Coşkun ve Başk., BDAGM Yay., Ankara, 1998-1999.

- Gülensoy, Tuncer: “Anadolu yer Adlarına Genel Bir Bakış”, Dursun Yıldırım Armağanı, Ankara, 1998, s.41-48.
- İbn Bibi: El- Evâmiru'l- Alâiyye Fi'l-Umûri'l- Alâiyye, Çev. Mürsel Öztürk, TTK, Ankara, 1996, C.I.
- İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı Muallim Cevdet Yazmaları (İBK. MCO.), Nr. 15.
- İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı Muallim Cevdet Yazmaları (İBK. MCO.), Nr. 63.
- İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı Muallim Cevdet Yazmaları (İBK. MCO.), Nr. 75.
- İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı Muallim Cevdet Yazmaları (İBK. MCO.), Nr. 117/3.
- Kastamonu Jurnal Defteri (H.1252-53/1836-1837 M.), Haz. A. Abdulkadiroğlu ve başk., BDAGM. Yay., Ankara, 1998.
- Kaşgarlı Mahmud: Divanü Lügâti't-Türk, I-III, TDK Yayınları, 3. Baskı, Ankara, 1992.
- Orhonlu, Cengiz: Osmanlı İmparatorluğu'nda Aşiretlerin İskânı, İstanbul, 1987.
- Tarama Sözlüğü (XIII. Yüzyıldan Beri Türkiye Türkçesiyle Yazılmış Kitaplardan Toplanan Tanıklarıyla) TDK, 2.Baskı, Ankara, 1996, C.V.
- Türkay, Cevdet: Osmanlı İmparatorluğunda Oymak, Aşiret ve Cemaatler, Tercüman Kaynak Eserler Dizisi, İstanbul, 1979.
- Urfalı Mateos Vekayinâmesi (952-1136) ve Papaz Gregor'un Zeyli (1136-1162), Çev. H. D. Andreasyan, TTK, Ankara, 2000.
- Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi Vakfiye Defteri (VGMA. V.D.), Nr. 582, s.227, Sıra Nr. 157.
- Yakupoğlu, Cevdet: Kuzeybatı Anadolu'nun Sosyo-Ekonomik Tarihi (Kastamonu-Sinop-Çankırı-Bolu) XIII-XV. Yüzyıllar, 1. Baskı, Gazi Kitabevi, Ankara, 2009.
- : “II. Bayezid'in Oğlu Şehzade Mahmud'un Hayatı ve Faaliyetleri”, ZKÜ Sosyal Bilimler Dergisi, 6/ 12 (2010), s.319-339.

EKLER

(EK 1.)

HARİTALAR

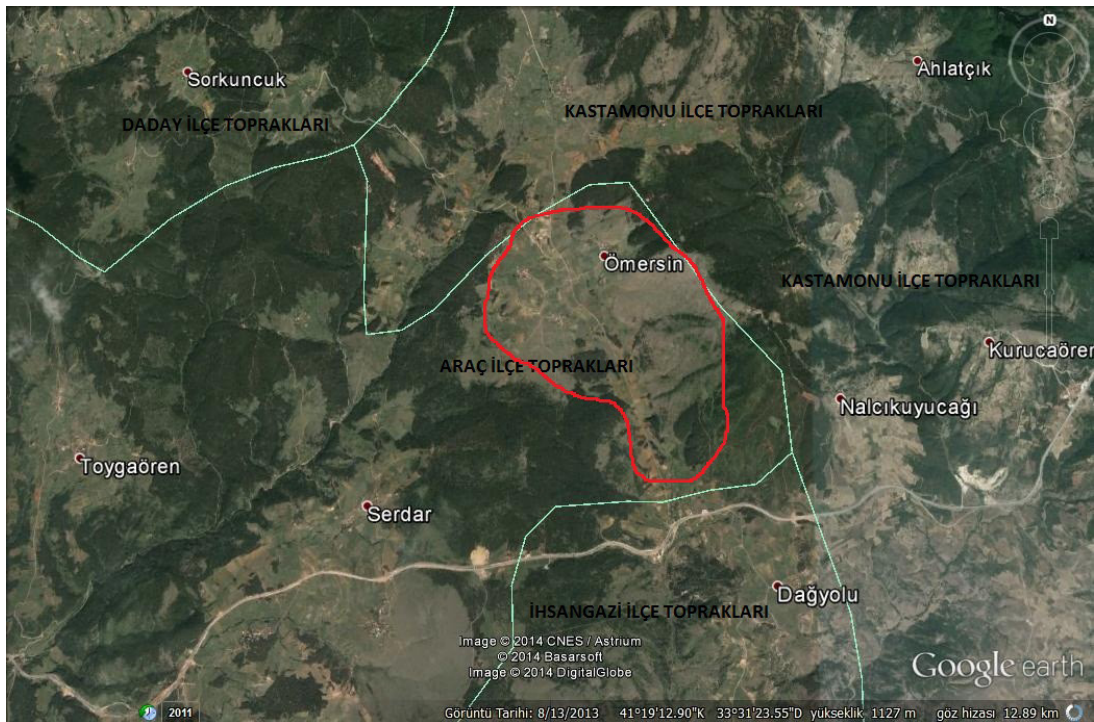
Harita 1.)Kastamonu İlinin Türkiye Üzerindeki Konumu

Harita 2.)Ömersin Köyü'nün Bağlı Olduğu İl: Kastamonu ve İlçe: Araç

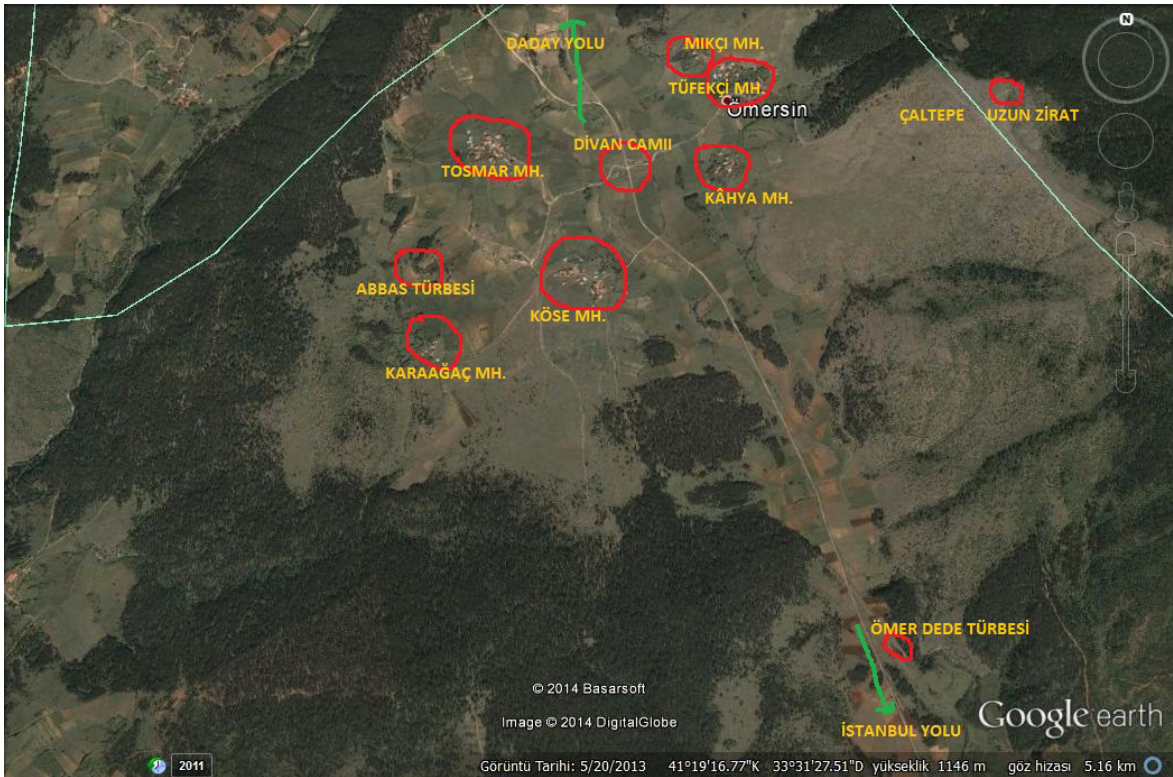
Harita 3.)Ömersin Köyü'nün Dört İlçe (Kastamonu- Araç- Daday- İhsangazi) Ortasındaki Konumu

Harita 4.)Dört İlçenin Ortasında Bir Köy: Ömersin

Harita 5.)Ömersin Köyü ve Mahalleleri Sakinlerinin Tasarrufundaki Topraklar

Harita 6.)Ömersin Köyü- Mahalleleri- Divan Camii- Ömer Dede Türbesi- Çaltepe'deUzun Zirat

(EK 2.)

RESİMLER

Resim 1.)Ömersin Köyü Doğusundaki Çaltepe Mevkiinden ÖmersinKöyü ve Mahallelerine Bakış

Resim 2.)Çaltepe Mevkiinde (Rakım: 1280) “Uzun Zirat/ Uzun Ziyaret” Adıyla Maruf Yadır

Resim 3.)Çaltepe Mevkiinde “Uzun ZiratKabri”nin Kuzeyinde Ulu Çam Ağacı

Resim 4.)Ömersin Köyü ve Mahalleleri Ortasında İnşa edilmiş İki Asırlık Divan Camii

Resim 5.)Ömersin Köyü Divan Camii Batı Cephesinde Kümbet Tarzı Yapı

Resim 6.)Ömersin Köyü Divan Camii Kuzeybatı Cephesinde İsimsiz Kabirler

Resim 7.)Ömersin Köyü- Kanlıgöl Yolu Üzerinde Sol Tarafda Ömer Dede Türbesi

Resim 8.)Ömer Dede Türbesi Genel Görünüm

ÜÇÜNCÜ TÜRK DİL KURULTAYI (1936) VE ÇANKIRI'DA KUTLANIŞI

THIRD TURKISH LANGUAGE CONGRESS (1936) AND ITS CELEBRATION IN ÇANKIRI

İsmet ÜZEN

Doç.Dr. Çankırı Karatekin Üniversitesi
Edebiyat Fakültesi Tarih bölümü
ismetuzen@mynet.com

ÖZET

Osmanlıdan Cumhuriyet'e intikal eden alfabeye ve Türk dili tartışmaları, Atatürk döneminde köklü bir şekilde sonuca ulaştırılmıştır. Atatürk 1931'deki Türk Tarih kongresinden hemen sonra dil çalışmalarına yönel-meye karar vermiştir. Böylece Türk dili üzerinde araştırmalar yapmak, Türk dilini diğer dillerin etkisinden kur-tarmak, Türk dilinin güzelliği ve zenginliğini meydana çıkarmak, Türk dilinin dünya dilleri arasındaki önemini ortaya koyma çabaları başlamıştır. Bunun için 1932, 1934 ve 1936 yıllarında iki yılda bir Türk Dil Kurultayı yapılarak hedefe ulaşılmaya çalışılmıştır. İlk yıllarda dilde yapılan çalışmalar Türk dilinde kendi özüne dönüş ve Türk dilinden Arapça ve Farsçanın aşırı tasfiyesi şeklinde olmuştur. 1936'da ise Türk dilinin içine düştüğü çıkmazdan kurtarmak için Güneş-Dil Teorisi yani Türk dilinin bütün dünya dillerinin anası olduğu düşüncesi ortaya atılmıştır.

Çankırı'da Üçüncü Dil Kurultayı dört gün (24-27 Ağustos 1936) süren etkinliklerle kutlanmıştır. Bu çerçevede, İstanbul'da toplanan Kurultay'ın çalışmaları radyolarda halka dinletilmiş, Türk dili ve Üçüncü Dil Kurultayı anlam ve önemi hakkında çeşitli konferans verilmiş, spor müsabakaları yapılmış, halk oyunları oy-nanmış, sinema gösterimi yapılmıştı. Dil kurultayına dair kutlamalar ilçelerde de yapılmıştı.

Anahtar Kelimeler: Türk Dili, Üçüncü Türk Dili Kurultayı, Çankırı, Çerkeş.

ABSTRACT

The discussions of language and alphabet transferred from Empire to Republic and in the period of Atatürk discussions came to a result in a fundamental way. Atatürk immediately has decided to work on Turkish language after the 1931 Turkish History Congress. Thus, works began on the research of Turkish language, to save the Turkish language from the influences of other languages, to show the beauty and richness of the Turkish language and the importance of Turkish language among the world's languages. For this aims, the Turkish Language Congress were held in 1932, 1934 and 1936. In the first years of studies on the Turkish language were to return its essence and to purge Arabic and Persian effects from the Turkish language. In 1936, with The Sun-Language Theory and the idea of Turkish was the mother of all the language in the world was accepted.

The Third Language Congress was also celebrated with activities in Çankırı between 24-27 August 1936. In this context, works of the congress held in Istanbul was listened by radio to the public, the various conference has been given about the meaning and significance of The Turkish language and the Third Language Congress, sports competitions, folk games and movie show were made. The celebrations was also made in the districts.

Keywords: Turkish Language, Third Turkish Language Congress, Çankırı, Çerkeş

GİRİŞ

Türkler tarih boyunca yazı dilinde farklı alfabeler kullanmışlardır. Bunların önde gelenleri Göktürk, Uygur, Arap ve Latin alfabeleridir. İslam öncesi dönemde Göktürk ve Uygur alfabesi yaygın olarak kullanırken, İslamiyetin kabulünden sonra İslam coğrafyasında Arap alfabesi kullanmaya başlamışlardır. Osmanlı Devleti'nde de Arap alfabesi kullanılmıştır.

İkinci Meşrutiyet denilen 1908-1918 yılları arasında, Osmanlı aydınları arasında Arap harflerinin ıslah edilmesi veya terk edilmesi şeklinde iki farklı görüş ortaya çıkmıştır. Arap harflerini ıslah edilmesi taraftarı olanlar meseleyi imla noktasında ele almış ve bu harflerin tamamen terk edilmesi konusunu düşünmemiştir. Arap harfleri yerine Latin harflerinin kabul edilmesi fikrini ise Batıcılar denen grubun önde gelen isimlerinden olan Celal Nuri, Dr. Ab-dullah Cevdet, Kılıçzade Hakkı Beyler vs. tarafından ısrarla savunulmuştur. Batıcılar bunu Batılılaşma sorunun doğal uzantısı olarak görmüşlerdir.¹ O dönemde bunun Türklük ve milli düşünce açısından savunulduğu söylenemez. 1923'teki Türkiye İktisat kongresi ile 1928'deki Harf inkılabı arasındaki beş yıllık dönemde de Latin harflerinin kabulü ve dil sorunu çeşitli zaman ve mekânlarda tekrar gündeme gelmiş ve konu ile ilgili tartışmalar yaşanmıştır.² 19. yüzyıldan Cumhuriyete kadar süreklilik gösteren alfabe ve dil sorunu, hem Batılılaşma politikaları hem de milli düşünce açısından kökten çözümlenmesi Atatürk'ün kararlılığı sayesinde gerçekleştirilmiştir.

Haziran 1928 ortalarında, Maarif Vekâleti 14 kişilik bir "Dil Encümeni" kurmuştur. Bu komisyon Latin alfabesini kullanan çeşitli milletlerin alfabesini inceledikten sonra Ağustos başında bir rapor hazırlamıştır. Komisyonun olumlu raporundan sonra, Mustafa Kemal Paşa 8 Ağustos 1928 akşamı Sarayburnu Parkında halkla bir araya gelmiştir.³

Gülhane Parkındaki bu etkinlikten sonra Latin harflerinin öğretilmesi konusunda Dolmabahçe Sarayı'nda dersler verilmeye başlanmıştır. 11 Ağustos 1928'de yapılan ilk derse milletvekilleri ve bazı ileri gelenler katılmıştır. 25 Ağustosta yapıları ikinci derse de genellikle milletvekilleri katılmış ve yeni alfabe ile okuma alıştırmaları yapmışlardır. 29 Ağustosta yapılan üçüncü derse şair ve yazarlarla devlet ileri gelenleri katılmışlardır. Ardından, Mustafa Kemal Paşa, alfabe değişikliğinin yasallaşmasından önce kamuoyunu aydınlatma ve halkı buna hazırlama düşüncesi ile Ağustos ve Eylül aylarında Marmara ve batı ve orta Karadeniz şehirlerinden bazıları ile Sivas ve Kayseri'yi kapsayan uzun bir yurt gezisine çıkmıştır.⁴

Kamuoyu yoklamalarının arkasından TBMM'de 1 Kasım 1928'de alfabe konusu ile ilgili yasa teklifi hazırlandı. Önce 15 kişilik bir geçici komisyon kuruldu. Komisyon toplantı sonunda tasarının aynen kabul edilmesini Meclis Başkanlığına bildirdi. Meclis aynı gün tekrar toplanarak komisyonun hazırladığı metni 1353 numaralı yasa olarak kabul etti ve 3 Kasım 1928 tarihli Resmi Gazete'de yayınlandı.⁵ Böylece batılılaşma yolunda önemli bir adım daha atılmış oldu.

Mustafa Kemal Paşa Ocak 1930'da milli duygu ile dil arasındaki güçlü bağ ile Türk dilinin önemi ve Türk dilinin yabancı dillerin etkisinden kurtarılması gerektiğini dile getirecektir. Şöyle ki: "*Millî his ile dil arasındaki bağ çok kuvvetlidir. Dilin millî ve zengin olması, millî hissın gelişmesinde başlıca etkidir. Türk dili, dillerin en zenginlerindendir. Yeter ki, bu dil şuurla işlensin. Ülkesini, yüksek istiklâlini korumasını bilen Türk Milleti, dilini de yabancı diller boyunduruğundan kurtarmalıdır*".⁶

Birinci Türk Tarih Kurultayının 11 Temmuz

1 Mustafa Ergün, *Atatürk Devri Türk Eğitimi*, A.Ü. Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Yayınları, Ankara, 1982, s.87-88.

2 Tartışmalar için bkz. Ergün, *a.g.e.*, s.89-90.

3 Ergün, *a.g.e.*, s.92. Dil komisyonu üyesi Falih Rıfkı Atay'ın Kom-

syon çalışmaları ve Park'ta yapılan etkinliğin anlatımı için bkz. Falih Rıfkı Atay, Çankaya, Bates A.Ş., İstanbul 1984, s.439-442.

4 Ergün, *a.g.e.*, s.90-98

5 *Resmî Gazete*, Tarih: 3.11.1928, Sayı: 1030.

6 Utkan Kocatürk, *Atatürk'ün Fikir ve Düşünceleri*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 1999, s.149.

1931'de kapanış gecesinde Mustafa Ke-mal Paşa sıranın Türk diline geldiğini ifade ederek bir sonraki aşamayı belirlemiştir. 12 Temmuz 1932'de "*Türk Dili Tetkik Cemiyeti*" kuruldu. Türk Dili Tetkik Cemiyeti'nin amacı, "*Türk dilinin öz güzelliğini ve zenginliğini meydana çıkarmak, onu yeryüzü dilleri arasında değerine yaraşır yüksekliğe erdirmek*" olarak belirlenmiştir. Atatürk döneminde 1932, 1934 ve 1936 yıllarında yapılan üç kurultayda hem Kurumun yönetim organları seçilmiş, hem dil politikası belirlenmiş, hem de bilimsel bildiriler sunulup tartışılmıştır. 1934'te yapılan kurul-tayda Cemiyetin adı, Türk Dili Araştırma Kurumu; 1936'daki Kurultayda ise Türk Dil Kurumu olmuştur.

Türk Dil Kurumu kuruluşundan beri çalışmalarını şu noktalarda yoğunlaştırmıştır:

1. Türk dili üzerinde araştırmalar yapmak, yaptırmak;
2. Türk dilinin güncel sorunlarıyla ilgilenerek çözüm yolları bulmak.⁷

Birinci Dil Kurultayı, 26 Eylül-5 Ekim 1932'de Dolmabahçe Sarayı'nda toplanmış ve dokuz gün⁸

sürmüştür. Birinci Dil Kurultayı'nda üzerinde durulan başlıca konular şunlardı: Dilin Menşeleri, Türk dilinin eksikliği ve diğer dillerle ilişkileri, Türk dilinin bizzat kendi çevre şartları içinde gelişmeleri, her türlü yabancı tesirlerden uzak olarak gösterdiği yüksek edebi kabiliyet, bu kabiliyetin halk dilinde sürmesi ve yazı dilinde sönmesi (halk edebiyatı ve divan edebiyatı), bunun sebepleri, Türk dilinin bugünkü durumu, çağdaş ve medeni ihtiyaçları, Tanzimat'tan bugüne kadar Türk dili ve gösterdiği değişiklikler, Türk dilinin asri ve medeni ihtiyaçları nelerdir? Türk dilinin gelecekteki gelişmeleri, Türk dilini bugünkü ve yarıncı medeniyeti kemali ile kucaklayabilecek en güzel şiveli ve ahenkli bir ifade aracı haline getirmek, dilin bütün ihtiyaçlarını gidermek, düşünüş tarzını asrileştirecek ve Batılılaştıracak hale getirmek, yeni olayları ifade edecek yeni kelimeler teşkilinde önceden hazırlanmış ve tespit edilmiş esaslar ve kaideleri hazırlamak.⁹ Kurultay sonunda yedi maddelik çalışma tasarısı kabul edilmişti. İlk Dil Kurultayı, "*bir bakımdan yüzlerce ve yüzlerce yıl uzak kalmış Türk dili üzerindeki ilk milli şuurun uyanışını belirten yüksek bir kültür hadisesi*" olmuştu.¹⁰

⁷ http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_content&id=77

⁸ Birinci gün, Samih Rifat Beyin Kurultayı açış konuşması, Başkanlık divanı seçimi ve Reşit Galip Beyin ko-nuşmasının ardından, Samih Rifat Beyin tezi olan "*Türkçenin Sami Dilleriyle Mukayesesi*" adlı bildirisinin okunması ile geçmiştir. Diğer günlerde okunan tezler ve yapılan konuşmalar şunlardır:

İkinci gün: Dr. Saim Ali Bey "*Türk Filolojisi: Türkçe Bir Hint-Avrupa Dilidir*", Ahmet Cevat Bey "*Sümer Dili İle Bizim Dilimizi Fonetik, Morfoloji, Lügat ve Nahvi Teşekkül Noktalarından Mukayese*", Agop Martaryan Efendi "*Türk, Sümer, Hint-Avrupa Dilleri Arasındaki Rabatılar*".

Üçüncü gün: Mehmet Saffet Bey "*Türk Dilinin Kıdemi ve Hakimiyeti-Türkçenin Ari Dilleriyle Münasebeti*", Artin Cebeli Bey "*Türk Dilinin Umumi Tarihi-Türk Yazıları-Türkçenin Etimolojisi*", Hakkı Nezihi Bey "*Türkçenin Diğer Dillerle Alaka ve Münasebeti-Türkçenin Menşei Hususiyeti-Hint-Avrupa Ana Lisani*".

Dördüncü gün: Ragıp Hulusi Bey "*Türkçenin Kendi Muhiti Şartları İçinde İnkişafı-Tasnifler,-Öz Türk-çenin Şekliyatı*", Samih Rifat Bey "*Karahanlılar Edebiyatı-Kudatkubilik- Türkçenin Kendi Muhiti Şartları İçinde İnkişafı*", Hasan Ali Bey "*Türk Dilinin Halk Edebiyatında Sürüp Divan Edebiyatında Bozulması-İki Edebiyattan Numuneler*".

Beşinci gün: Raifpaşazade Fuat Bey "*Dillerin Ayrılması-Dilimizin Zenginliği-Halk Dilinin Ehemmiyeti ve İstilahlar-Lahikalar- Hindu-Avrupa Dilleriyle Türkçe Arasındaki Birlikler ve Ayrılıklar-Savlı mukayese*", Abdullah Battal Bey, "*Türk Dili En Eski ve Zengin Dillerden Biridir-Nevai-Türkçe ve Acemcenin Mukayesesi*", Bedros Zeki Bey "*Türkçenin Kolaylığı ve Zenginliği*", Yusuf Ziya Bey "*Ecnebi Dillerle Mukayese Nasıl Yapılır*", Şeref Bey "*Türk Dilini Temizlemek İçin Gidilecek Yollar- Türkçenin Halk Dilinde Sürerken Yazı Dilinde Sönmesi Sebepleri*".

Altıncı gün: Faik Ali Bey "*Dili Sadeleştirmek ve Basitleştirmek-Türkçe İmlanın Islahı Lüzumu*", Hüseyin Cahit Bey "*Dilimizin Hindu-Avrupai Dillerle Münasebetini Araştırmak Lüzumu-Dil İçtimali Bir*

Müessesedir-Dilin Ecnebi Kaidelerden Temizlenmesi- Dilimizin Bugünkü Medeniyet İhtiyaçlarına Uydurulması- Dilimizin Noksanları ve İhtiyaçları".

Yedinci gün: Uşşakizade Halid Ziya Bey "*Sarf, Nahiv, İmla-Türkçenin Dört Garp Lisani İle Mukayese-si*", Ahmet Cevat Bey "*Tanzimat ve Meşrutiyet Devirlerinde Maarif ve Lisan Siyaseti-Encümeni Daniş ve Kava-idi Osmaniye-Resmi Muhafazakarlığa Karşı Reaksiyon-Lügatler-Ideal Bir Türk Dili*", Ali Canip Bey "*Siyasi Tanzimatı Müteakip Skolastik Yazı dili-Servetifünun Edebiyatı İle Aşık Hasan Arasında Bir Mukayese*", Reşat Nuri Bey "*Türk Dilinin Asri ve Medeni İhtiyaçları-İstilahlar*".

Sekizinci gün: Dr. Saim Ali Bey "*Türkçe Bir Medeniyet İlim ve Meslek Dili Olabilir mi?*", İhsan Bey "*Bugünkü İlmî İstilahların Garabetleri-İstilahların Milli Dil Kaynağından Çıkarılması Lüzumu*", Ruşeni Bey "*Türk Dilinin Dinlerdeki Tesiri-Ortaasyada, Çinde ve İranda Türk Dilinin Sağlamlığı- Türk Dilinin Halk Dilinden Uzaklaşmasının Sebepleri-Dil İrademiz Haricinde bir Müesses Değildir*", Köprülüzade Fuat Bey "*Türk Dilinin Hali ve İstikbalı-İnsan İradesinin Lisanın İnkişafından Tesiri-26 Eylül Milli Bir Rönesansın Başlangıcıdır*", Besim Atalay Bey "*Lahikalar-Konuşmalar-Türk Dilini Araştırmadaki Esaslar ve Yollar*", Mediha Muzaffer Hanım "*Milli Bir Dil İhtiyacı-Dil İnkılabında Türk Kadınının Vazifesi*".

Dokuzuncu gün: TDTC Nizamnamesi ve buna ait müzakereler, TDTC Çalışma Nizamnamesi, TDTC Merkez Heyeti İntihabı ile Akçuraoğlu Yusuf Bey, Samih Rifat Bey, Reşit Galip Bey, Ruşen Eşref Bey ve Ku-rultay Reisi Kazım Paşanın nutukları ile geçmiştir. Birinci Türk Dili Kurultayı Tezler, Müzakere Zabıtları, İstanbul, Maarif Vekâleti, 1933, s.493-496. <http://tdkkitaplik.org.tr/kurultay01/K011100.pdf>

⁹ *Birinci Türk Dili Kurultayı Tezler, Müzakere Zabıtları*. <http://tdk-kitaplik.org.tr/kurultay01/K010002.pdf>

¹⁰ *Birinci Türk Dili Kurultayı Tezler, Müzakere Zabıtları*, s.IV.

Türk Dili Tetkik Cemiyeti 17 Ekim 1932’de yayınladığı bildiride, Türk yazı dilindeki yabancı sözcüklerin atılacağını, böylece halk dili ile aydınların dilini, konuşma dili ile yazı dilini birleştireceklerini, derlemelere ve lehçelere dayanan sözlükler hazırlanacağını, Batı dillerindeki kavramlara karşılık olarak Türkçe kavramlar üretileceğini duyurmuştur. Cemiyet ayrıca, halk ağzından söz derleme işine başlamış ve iki yıl içinde 130.000 fiş toplanmıştır.

Eski kitaplardaki Türkçe sözler araştırılıp yayınlanmış, 1933-34 yılında iki cilt “Tarama Dergisi” çıkarılmış ve derleme çalışmaları sonuçları da altı ciltlik “Derleme Dergisi” içinde yayınlanmıştır. Bu çalışmalar yapılırken Türkçeden Osmanlıcaya bir de “Cep Kılavuzu” hazırlanmıştır.¹¹ Atatürk dönemindeki dil çalışmalarının bu dönemi (1932-1934) “aşırı özleş-mecilik” ve “tasfiyecilik” dönemidir.¹²

Türk Dili Tetkik Cemiyeti Nizamnamesine göre iki yılda bir toplanması gerekli olan Türk Dil Kurultayı’nın ikincisi 18 Ağustos 1934 Cumartesi günü saat 14.00’te Dolmabahçe Sarayı’nda başlamıştır. Cemiyeti kuran Gazi Mustafa Kemal Paşa Kurultay’ın açılışında ve bütün toplantılarında hazır bulunmuştur. İkinci Türk Dili Kurultayı altı gün sürmüş ve 23 Ağustos Perşembe günü saat 15.20’de sona ermiştir. Kurultayda üç idari ve dört ilmi komis-yon kurulmuştur. İlmi komisyonlar “Dil Karşılaştırmaları”, Filolojik Tetkikler”, “İstilahlar” ve “Gramer” den oluşmuştur. Kurultay’ın çalışma programında sunulacak tezler dört başlıkta toplanmıştı.¹³

<http://tdkkitaplik.org.tr/kurultay01/K010001.pdf>

11 Ergün, a.g.e., s.131.

12 Refik Turan, “Kültür Alanındaki Gelişmeler”, *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi II*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2004, s.198.

13 Kurultay’da sunulan tezler şunlardır:

A) Türk Dilinin Dünya Dilleri Arasındaki Yeri Hakkında:

Ahmet Cevat Bey “*Türk Dilinin Yapılış Karakteri ve Türkçenin Hint-Avrupa Dilleriyle Mukayesesi*”, Dr. Saim Ali Bey “*Eski Dil Mefhumi ve Politik Terbiye*”, Caferoğlu Ahmet Bey “*Rus Dilinde İlk Türk Dili Yadigarları*”, Naim Hazım Bey “*Türk Dilinin Sami Dillerle Münasebeti*”, Yusuf Ziya Bey “*Ural-Altay Dilleriyle Türkçenin Münasebeti*”, Dr. Reşit Rahmeti Bey, “*Uygurca Hakkında*”, Tahsin Ömer Bey “*Maya Dili Hakkında*”.

B) Türk Dilinin Tarihi Akışı ve Filolojisi Hakkında:

Pr. Meşcaninof “*Dilin Neşvünema Tarihi Hakkında*”, Agop Martayan Bey “*Türk Paleo-etimolojisi*”, Hakkı Nezih Bey “*Dillerin Menşei ve Türk Dili*”, Salih Murat Bey “*Fizik Bakımından Dil*”, Naim

1934’te yapılan İkinci Türk Dili Kurultayında, ilk toplantıda belirlenen temeller doğrultusunda çalışma raporları ve bildiriler ortaya konmuş, yabancı kelimelerin Türk dilinden tasfiye edilerek yerine Türkçe karşılıklar bulunmasına çalışılmıştır.¹⁴ Atatürk dönemindeki dil çalışmalarının bu ikinci dönemi (1934-1936) “mutedil özleş-tirmecilik” dönemidir. 1936’ya kadar yapılan çalışmalarla Türk dilini iyice çıkmaza girdiğini gören Atatürk Türk dilini bu durumdan kurtarma yollarını aramaya başlamıştır.¹⁵ Çözüm, Üçüncü Dil Kurultayında “Güneş-Dil Teorisi” ile ortaya konulacaktır.

Atatürk dönemindeki dil çalışmalarının üçüncü dönemi (1936-1938) Türkçenin içine düştüğü çıkmazdan kurtarılmaya çalışıldığı yani “Yaşayan Türkçeye” dönüldüğü dönemdir.¹⁶ Üçüncü Dil Kurultayı 24 Ağustos 1936 Pazartesi günü saat 14.00’te başlamış ve 31 Ağustos 1936 Pazartesi günü akşamı kapanmıştır. Bu kurultayın odağı “Güneş-Dil Teorisi”¹⁷ olmuştur. Bu kurultay sadece bir dil ve bir ülke sınırlarını değil bütün dünyayı kapsayan bir içeriğe sa-hipti. Türk Dil Kurumunun daveti ile on bir ülkeden¹⁸ on beş yabancı dil bilginin katılması kurultaya ulusla-

Hazım Bey “*Türk Dilinin Eski İnanlara Bağlı Üreme Kaynakları*”, Hamit Zübeyr Bey “*Sümer Türk Söz Kökleri*”, Samoiloviç “*Cuci Ulsu Edebi Dili*”, Hüseyin Namık Bey “*Has İsimlerin Tetkiki*”, Ali Canip Bey “*Gazi İnkılabının Dil Cephesine Kadar Yazı Dilimizdeki Teşevvüleri*”.

C) Dil İnkılabının Manası ve Hedefleri Hakkında:

Hasan Ali Bey “*Dil İnkılabımızın Temelleri*”, Ragıp Hulusi Bey “*Dil Onarımı Umumi Görünce*”, Dr. Şükrü Bey “*Dil Düzeltmesi Üzerine Düşünceler*”, Besim Atalay Bey “*Türkçede Ekler ve Kökler; Men-Man*”, Velet Çelebi Bey “*Açık Türk Dili*”, Şeref Bey “*Öz Dilimizde Bir Dil Tezi*”, Ali Fuat Paşa “*Askerlik İstilahları Hakkında*”, Refet Bey “*Riyaziye İstilahları Hakkında*”, Kemal Cenap Bey “*Türkçenin İlmi İstilahları Meselesi*”, Dr. Süheyl Bey “*Eski Tıp dilimizin Gidişi*”, İhsan Bey “*İlmi İstilahların Türkçeleştirilmesi*”. Türk Dili, Sayı:8, Eylül 1934, s.1-6. <http://tdkkitaplik.org.tr/kurultay02/K020001.pdf>

14 Ergün, a.g.e., s.131.

15 Turan, a.g.m., s.198.

16 Turan, a.g.m., s.199.

17 Bazı bilim adamları, bütün dillerin bir kaynaktan çıktığını savunmuştur. Türkçenin Hint-Avrupa dil ailesi içinde yer alması nedeniyle Atatürk “Güneş-Dil Teorisi” ile ilgilenmiştir. Teorinin bu adı almasının nedeni, dünyadaki dillerin hepsine hayat veren güneş olduğu iddiasıdır. Aynı teoriye göre, başlangıçta bütün diller ortak ve diller arasındaki farklar sonradan çıkmıştır. Atatürk, hayatının son zamanlarında bu teori üzerinde durmaktan vazgeçmiştir. Ergün, a.g.e., s.132-133.

18 Bu ülkeler Almanya, Avusturya, Bulgaristan, Fransa, İngiltere, İtalya, Japonya, Macaristan, Polonya, Sovyet Rusya ve Yunanistan idi. **Üçüncü Dil Kurultayı**, s.III. <http://tdkkitaplik.org.tr/kurultay03/K0300001.pdf>

rarası bir görünüm kazandırmıştır. Üçüncü Dil Kurultayı'na 498'i Türk Dil Kurumu üyesi, 54'ü Halkevleri delegeşi, 285'i Türk Dil Kurumu'nun davetlisi, 15'i yabancı dil bilgini, 15'i Ankara Dil-Tarih-Coğrafya Fakültesi Türkoloji öğrencisi, 39'u yerli ve yabancı gazeteci ve 192'si de dinleyici olmak üzere 1098 kişi katılmıştır.¹⁹ Üçüncü Dil Kurultayı'nın gündemine göre yerli ve yabancı dil bilginleri hazırladıkları tezleri sunacaktı.²⁰

1932 ve 1934 dil kurultayları İstanbul'da düzenlendiği sırada diğer vilayetlerde yerel düzeyde kutlama yapıldığı tespit edilememiştir.

1936 Dil Kurultayı başlamadan önce, iktidardaki tek parti olan Cumhuriyet Halk Partisi'nin (CHP) şimdilik özel bir talimatına rastlanmakla beraber vilayetlerde de 1936'daki Üçüncü Dil Kurultayı'nın kutlanması için özel programlar yapılmasını istediği anlaşılmaktadır. Nitekim Üçüncü Dil Kurultayı ile ilgili bilgilerin ayrıntılı bir şekilde CHP Genel Sekreterliği'ne gönderilmesi bunu güçlendiren bir kanıttır. Bu çerçevede, vilayetlerdeki valiler²¹ ve Cumhuriyet'in ideolo-

jisini yaymak için açılan Halkevleri Üçüncü Dil Kurultayı'nın kutlanması için hazırlıklara başladıkları ve hazırladıkları programları uyguladıkları görülmektedir.

Bu çalışmada 24 Ağustos 1936'da başlayan Üçüncü Dil Kurultayı hakkında Çankırı'da yapılan etkinliklere yer verilmiştir. Çalışmamızda Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi'nde rastladığımız belgelere ve bu belgeler içinde yer alan Çankırı ve Duygu gazetelerinin ilgili nüshalarından yararlanılmıştır. Arşiv belgeleri içinde çıkan Çankırı ve Duygu gazetelerinin nüshaları adı geçen gazetelerin toplu olarak bulunduğu TBMM kütüphanesindeki koleksiyonlarda bulunmamaktadır. Çankırı'da kutlanan Üçüncü Dil Kurultayı hakkındaki raporlar iki nüsha olarak düzenlenmiş ve bir tanesi CHP Genel sekreterliğine, diğeri de Türk Dil Kurumu Genel Sekreterliği'ne gönderildiği anlaşılmaktadır.

Çankırı'da Üçüncü Dil Kurultayı'nın Kutlanması

Çankırı'da Üçüncü Dil Kurultayının hazırlıkları için Vali ve CHP İl Başkanı ile Halkevi başkanları ve üyelerinin katıldığı toplantılar 16 Ağustos 1936 tarihinde başlamış ve üç gün üst üste sürmüştür. Toplantılar sonunda kurultayın bütün köylere de duyurulması için gereken tedbirler alınmış ve bir de program düzenlenmiştir. Hazırlanan program ayrıca bastırılarak gerekli görülen yerlere dağıtılmıştır.²²

Üçüncü Dil Kurultayı hazırlıkları hakkında 18 Ağustos 1936 tarihli Çankırı Gazetesi okuyucularına şu duyuruyu yapmıştır:

"24 Ağustos pazartesi günü İstanbul'da Dolmabahçe Sarayında açılacak olan Üçüncü Dil Kurultayı münasebetiyle Kurultayın devam edeceği dört gün içinde yapılacak törenin programı Halkevi tarafından izhar edilmektedir. Bu

19 **Üçüncü Dil Kurultayı**, s.IV-XXIV. <http://tdkkitaplik.org.tr/kurultay03/K0300001.pdf>

20 Okunan Tezler: **Birinci gün:** Yusuf Ziya Özer "Din ve Medeniyet Bakımından Güneş", **İkinci gün:** İbrahim Necmi Dilmen "Güneş-Dil Teorisinin Ana Hatları", Vecihe Kılıçoğlu "Ata Kelimesi 'Lall-wort' 'Çocuk Sözü Değildir'", **Üçüncü gün:** Hasan Reşit Tankut "Güneş-Dil Teorisine Göre Pankronik Usulle Paleo-Sosyolojik Dil Tetkikleri", Sabiha Türkan "Güneş-Dil Teorisine Göre Toponomik Dil Tetkiki: Halicarnasse", **Dördüncü gün:** Naim Onat "Güneş-Dil Teorisine Göre Türkçe-Arapça Karşılaştırmalar", Ahmed Cevad Emre "Terminoloji ve Güneş-Dil Teorisi", Abdülkadir İnan "(V. + K.) Eki Kanunu", İ. Müştak Mayakon "Güneş-Dil Teorisinin Analiz Metodu Tatbikati", **Beşinci gün:** Agop Dilaçar "Güneş-Dil Teorisinin Antropolojisi", Mehmet Ali Ağakay "Güneş-Dil Teorisi Karşısında Grek Dilinin Bazı Hususiyetleri", İ. Hami Danişment "İşaret Dili ve Tasrifsiz Fiil", **Altıncı gün:** Anagnostopulos "Türkçe ve Grekçenin Mütakabil Tesirleri", Jean Deny "Türkçede 'ler' Edatının Menşei", Dr. Geisse'nin Tezi, Dr. Miateff'in Tezi, M. Hilaire de Barenton "Dillerin Menşei ve Türklerin Menşei", Sir Denisson-Ross'un tezi, Dr. Balter'in tezi, Okubo'nun tezi, Dekan Nemteh'in tezi, Zay-onç Kofski'nin tezi, Samoiloviç "Türkiye İle Sovyetler Birliğinde Başlıca Dilcilik Meseleleri ve Dil Kuruluşunun Pratiği", Kiwergiş "Dünya Dilcilik Teorileri Karşısında Güneş-Dil Teorisi". **Kurultaya gönderilen Tezler:** Muzaffer Muhittin Dalkılıç "Güneş-Dil Teorisinin Esaslarına Ait İtirazlar Bakımından Tetkiki", İ. Hakkı Cendey "Güneş-Dil Teorisinin Tarihe Tatbiki", Saffet Engin "Eti Dilinin Mahiyeti ve Ural-Alтай Dil Zümresiyle Münasebeti", İsmet Ulukut "Güneş-Dil Teorisine Göre Gramer Dersleri ve Tatbikat Örnekleri". (Ankara Dil, Tarih, Coğrafya Fakültesi irdemenlerinin (öğrencilerinin) küçük örnek etütleri, Kurultay Başkanlık Kurulunun uygun göreceği zamanlarda, tezler arasında okunacaktır.) **Üçüncü Dil Kurultayı**, s.XXX-XXXI. <http://tdkkitaplik.org.tr/kurultay03/K0300002.pdf>

21 CHP Genel Başkan Vekili ve Başbakan İsmet İnönü 18 Haziran

1936'da Parti örgütüne ve valilere gönderdiği beyanname ile tüm illerde valiler CHP il başkanlığına getirilmişti. Böylece parti-devlet bütünleşmesinin bir aşaması daha uygulamaya geçilmişti. Beyanname örneği için bkz. **Duygu**, 20 Haziran 1936.

22 **Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi**, 490.01.1167.98.1.(1). Adı geçen Arşiv bundan sonra **BCA** olarak kısaltılacaktır.

programa göre dört gün dört gece devam etmek üzere konferanslar, konser, milli oyunlar, kulüpler arasında muhtelif spor eğlenceleri yapılacak ve sinema gösterilecektir.”²³

22 Ağustos 1936 tarihli Duygu Gazetesi de konu ile ilgili bir başmakale yazmıştır.

“Büyük Dil Bayramı”

“Dil Kurultayının üçüncüsü Ağustosun yirmi dördüncü gününe tesadüf eden önümüzdeki pazartesi günü saat 14.00’te Büyük Şefimiz Atatürk’ün başkanlığında Dolmabahçe Sarayında kurulacaktır. İstanbul gazetelerinde okuduğumuza göre bu kurultaya iştirak edeceklerin adetleri geçen yıllardan çok fazladır. Yurdumuzun bütün bilginleri bu toplantıda bulunacağı gibi pek çok da ecnebi alimlerinin gelecekleri ve bir kısmının da İstanbul’a gelmiş olduklarını da işitiyor ve görüyoruz.

Bu toplantıdan maksat, Türk yurduna mahsus bir Türk Dilinin kurulması ve (... bazı kelimeler okunamadı) edebiyatı gibi herkesin anlayamayacağı bir dil ve lisan olmayıp Türk kanı gibi arı, duru bir Türk dili olmasıdır.

O muazzam sarayın yaldızlı koltuklarında Fars ve Arap dilleri değil Türk dili konuşulacak ve Türk edebiyatı yaratılacaktır. Her taraftan akıp gelen alim ve bilgili adamları ile Dolmabahçe Sarayı dolacak ve en yüksek alim adamlarımız burada kurulacak kürsüde sözler söyleyecektir. Orada söylenecek bu sözler sarayın kubbeleri altında boğulup kalmayacak radyolar ile yurdun her tarafında dinlenecektir. Bu nimetten Çankırı da mahrum bırakılmamıştır. Şehirde bulunan radyolar halkın dinleyebileceği yerlere kurulacak ve her vatandaş bu sözleri dinleyecektir.

Zaman bizlere neler gösterdi. Padişah saraylarının yurttaşlar aleyhinde yazılmış zurnalarla²⁴ dolup boşalan odaları şimdi ilim ve bilgi dergileri dolmuş bulunacaktır.

Bu odalarda konuşulacak sözlerle Osmanlı Devleti’nin mukadderatının yıkım vesikaları hazırlanmak değil halis Türk yurdunun Türk dili hüccetleri ihzar edilecektir.

Dünyün baykuş yuvaları olan bu sarayda da bugün Türk dilinin temiz nameleri teren-nüm edilecektir. Bu büyük bayram münasebetiyle şehrimizde yapılacak törene ait program kısmı mahsusamızda bulunduğundan yurttaşlarımızın bu merasimde bulunarak Türk dilinin saf havası ile dimağlarını meşbu etmelerini tavsiye ederiz.”²⁵

24 Ağustos 1936’da açılacak Üçüncü Dil Kurultayı münasebetiyle Çankırı’da yapılacak törene ait yayınlanan program da şu şekildeydi:

“1- 24 Ağustos 936 pazartesi günü öğleden sonra saat on dörtten itibaren Dil Kurultayının müzakeratı Halkevinde, Sevim Kahvehanesinde ve Ordu evinde radyo ile dinlenecektir.

Saat 21 de Öğretmen Saim tarafından Halkevinde konferans ve bunu müteakip Şükrü, Emin, Saffet taraflarından bir konser verilecektir.

2- 25 Ağustos 936 Salı günü saat 17.30’da spor sahasında Çankırı ve Bozkurt kulüpleri arasında mıntika kupa maçı yapılacaktır.

Saat 21.00’de Ordu evinde davetlilere mahsus bir Garden parti ve²⁶

Bu gece Şenbahçe’de de yerli musiki vardır.

3- 26 Ağustos 936 Çarşamba günü saat 17.30’da Halkevinde konferans verilecektir.

Akşam saat 21’de Orduevinde umuma parasız sinema gösterilecektir.

4- 27 Ağustos 936 Perşembe günü saat 17.30’da spor sahasında atletizm ve voleybol müsabakaları tertip edilmiştir. Akşam saat 21.00’de umuma Orduevinde temsil ve monolog vardır.”²⁷

Çankırı’da Uygulanan Program

23 Ağustos 1936 Pazar günü öğleden sonra şehir ve bütün kurum ve kuruluşlar bayraklarla

²³ Çankırı, 18 Ağustos 1936, sayı:706.

²⁴ Doğrusu “jurnallerle” olmalıdır. (Yazarın Notu)

²⁵ Duygu, 22 Ağustos 1936, sayı:2966.

²⁶ Devamı okunamadı. (Yazarın Notu)

²⁷ Duygu, 22 Ağustos 1936, sayı:296

donatılmış gerekli görülen yerlere halk kürsüleri kurulmuştu.

24 Ağustos 1936 sabahı şehirde bulunan bütün radyolar dinlemeye hazır bir hale geti-rilmiş, saat 13.00'ten itibaren halk, Halkevi, orduevi, Sevinç Kahvehanesi vesaire özel yerler-deki radyoların önüne toplanmıştı.

Halkevi konferans salonundaki kalabalıktan dolayı dışarda kalanlar için hoparlör sistemi hazırlanmış ve halkın bir kısmı bahçede dinlemişti. Saat tam 14.00'te radyolardan duyulan alkış tufanlarına Çankırılılar da bütün kalpleri ile alkışlarla katılmıştı.

Kurultayda yapılan konuşmaların sonuna kadar dinleyicilerden hiç kimse yerinden ayrılmamış ve böylece tamamen Türk İnkılâbının hizmetinde olduklarını göstermişlerdi. Aynı gün Parti İl Başkanlığı Kurultay'a kutlama telgrafı çekmişti. Aynı günün gecesı saat 21.00'de dolup taşan Halkevi konferans salonunda keman ve viyolonsel ile batı musikisi konseri veril-miş ve konserden önce öğretmen Saim tarafından Türk dili ve Kurultay'ın toplanış amacı hakkında bir konferans verilmişti. Bu arada bütün şehir elektrikle aydınlatılmıştı.

25 Ağustos 1936 Salı günü saat 17.30'da spor sahasında şehir kulüpleri arasında bir kupa maçı yapılmıştı. Gece de orduevinde garden parti düzenlenmiş, umuma açık bahçelerde milli sazlar çalınmış ve oyunlar oynanmıştı. Bu şekilde eğlenceler sabaha kadar sürmüştü.

26 Ağustos 1936 Çarşamba günü saat 17.30'da Halkevi konferans salonunda öğretmen Hüseyin tarafından bir konferans verilmiş ve orduevinde Halkevi adına binlerce kişiye parasız askeri filimler gösterilmişti. Umuma açık bahçelerde milli sazlar çalınmış, oyunlar oynanmıştı.

27 Ağustos 1936 Perşembe günü şehir kulüpleri arasında saat 17.30'da atletizm ve vo-leybol müsabakaları yapılmış ve gece de orduevinde Halkevi Temsil Kolu tarafından bir mü-samere verilmiş ve Cuma gecesı sabaha kadar çeşitli eğlenceler sürmüştü.²⁸

28 BCA, 490.01.1167.98.1.(1-3); Çankırı, 25 Ağustos 1936, sayı:707.

Öğretmen Saim Tarafından Halkevi'nde Verilen Konferans

Öğretmen Saim tarafından yapılan konuşmada, Atatürk'ün Türk dilinin kendi özüne dönmesi ve bütün ihtiyaçlara cevap verecek bir dil haline gelmesi için bir çıkış açtığını, ilk Dil Kurultayı'ndan 1936'ya kadar öz Türkçe yaratmak adına yapılanları, dünyadaki bütün dillerin anasının Türkçe olduğunu, Türklerin İslam dünyasına dâhil olduktan sonra Arapçanın Türkler arasında yayıldığını, Selçuklular döneminde Farsçanın (Acemce) Türk diline girmeye başladığını, Osmanlıların da Selçuklu mirasını devam ettirdiğini, Osmanlı münevver, âlim ve şairlerin eserlerini halkın konuştuğu öz Türkçe yerine Arapça ve Farsça veya Arapça, Farsça ve Türkçe karışımı bir dille yazdığını anlattıktan sonra, Güneş-Dil Teorisi hakkında geniş tartışmalara girmiştir. Burada dünyadaki dillerin doğuşu, dillerin tek kaynaktan doğmuş olduğu görüşü, güneşin insanoğlu için en önemli kaynak olması gibi Türkçenin de dünyadaki bütün dillerin kaynağı anası olduğu anlatılmaya çalışılmıştır.

Konferans metni:

"Sayın yurttaşlar!

Türk Dili Tetkik Cemiyetinin üçüncü toplantısı münasebetiyle her yerde olduğu gibi ilimizde bu hususta toplantılar yaparak büyük kurulun yaptığı ve yapacağı işleri kutsal bir önemle takip ediyor.

Türk dili tetkik cemiyetinin gayesi hepimizce malumdur. Ben de onları burada toplu olarak anlatacağım:

1- Dilimizi milli kültürümüzün eksiksiz bir ifade vasıtası haline koymak.

2- Türkçemizi bütün ihtiyaçlarımıza karşı koyabilecek bir mükemmeliyete erdirmek.

3- Yazı diline Türkçeye yabancı kalan unsurları atmak. Halkçı bir idarenin istediği şekilde halk ile münevverler arasında birbirinden mahiyetçe farklı iki dil varlığını ortadan kaldırmak.

Her sahada olduğu gibi burada da ulu ön-

der Atatürk başımıza geçti. Ölümden dirilttiği aydınlatıp ileri götürdüğü ulusuna dilinin özleştirilmesi ülküsünü de vermiş, asrın bütün medeni kültürünü ve tekniğini anlatabilecek bir öz dil yaratmak yolunda bütün milleti yeni bir savaşa çağırmıştır.

Birinci Türk dili kurultayı seçtiği umumi merkez heyetine derin bir çalışma programı vermişti. Bu program bir yandan dilimizin en eski Türk lehçeleri ile ve başka dil familyaları ile münasebetini tetkik, bir yandan da Türkiye'nin bugünkü grameri ile tarihsel mukayeseli gramerini yapmak göz önünde tutulmuştu.²⁹ Bunun için ilk yapılması lazım gelen şeyler şöyle ayrılıyordu.

1- Halk dilinde ve eski kitaplarda bulunan Türk dili cevherlerini toplayıp ortaya koymak.

2- Türkçede söz yaratma yollarını çıkarıp bulmak.

3- Türkçede hele yazı dilinde çok kullanılan yabancı kökten sözler yerine konabilecek öz Türkçe sözler bulmak.

İşte bu saydığım üç nokta üzerinde bütün ulus ilgilenmiş, söz derleme seferberliği yapılmış en küçük köylere varıncaya kadar başta öğretmenler olduğu halde bütün ulus el ele vererek çalışmıştır. Halktan toplanan sözler her vilayette tanzim edildikten sonra umumi he-yete gönderildi. Diğer yandan da dilimizde bulunan yabancı sözlere karşılık olabilecek öz Türkçe fişler ayırdılar.

Gerek bunların gerekse açılan dil anketinden alınan en münasip kelimeler de bize Osmanlıcadan Türkçeye özlüğünü vermiş oldu. Şimdiye kadar yapılan işleri bu suretle hülasa ettikten sonra bütün dillerin anası olan Türkçemiz neden bu yabancı dillerle karıştırılmıştır? Bugün artık şu hakikati bilmeyen hiçbir kimse yoktur. Dünya henüz vahşet halde iken insan kaynağı olan ana yurtta vukua gelen ani bir iklim değişmesi neticesinde (Türkler)³⁰ kendilerine daha iyi yer bulmak için her tarafa akın ettiler. Hinde, Çine, İran'a, Mezopotamya'ya... Dünyayı cehaletin bürüdüğü

koyu karanlıktan kurtardılar. Onları yüksek kültürleri temsil ettikten sonra medeniyetlerini ve kültürlerini aşıladılar.

Orta Asya'da ve Yakın Şarkta kalan Türkler yüksek medeniyetleriyle asırlar ve asırlarca dünyaya yine örnek olmakta devam ettiler. Nihayet İslamiyet türeyip Araplar kuv-vetlenip Türk ellerine dayandıkları zamanki Türk-Arap mücadelesine kadar bütün azametiyle gözleri kamaştırdılar. Abdülmelik ve ondan sonra gelen Emevi hükümdarları zamanında Türk-Arap mücadelesi bütün şiddetiyle başlamıştı. Bu mücadeleler neticesinde bazı Türk ma-mureleri yanık birer harabe haline gelmişti. Bununla beraber Türk ellerini kat'i surette hâki-miyetleri altına almadılar ve İslamiyet'i Türkler arasında yaymaya muvaffak olamadılar. Arap kumandanları Türk illerini zapt etmeye uğraşırken elde ettikleri netice yüksek Türk eserlerini harap etmek oldu. Nihayet Arapların başına geçip Abbasi imparatorluğunun kurulmasını temin eden Türkler bütün idare makinesini ellerine aldıktan sonra yavaş yavaş İslam dünyasına girmiş oldular. İşte bu suretle Arapça Türkler arasında intişar etmiş oldu. O vakit Türk medeniyetini Türk lisan ve edebiyatını ikinci defa Kutluk Han tarafından kurulmuş olan Kutluk Devleti'nin tarihe bıraktığı ölmez anıtlarda görüyoruz. Bundan sonra garba gelen Göktürklerden ayrılan Oğuzlar büyük bir imparatorluk, Selçuklu İmparatorluğunu kurarak süratle büyümüş, İran, Anadolu, Suriye ve Irak'ı zapt etmiştir. Sonra gelen Selçuk sultanları da Acemceye ehemmiyet vermişler hatta bu dili resmi lisan yapmışlardı. Bu suretle de Acem lisanı Türk lisanına girmiş oldu. Selçukluların mirasına konan Osmanlı İmparatorluğu za-manında da dildeki bu karışıklık devam ede gelmiştir. Ne yazık ki memleketin münevverleri, âlimleri, şairleri halkın konuştuğu dil üzerinde çalışacakken onlar da bu gayri tabii tesirden kurtulamamışlar bütün eserlerini ya sade Arapça ve Acemce ile yahut da karışık olarak yazmışlardır. Mamefih bütün bunlar şehirlerde münevverler arasında idi. Asıl ulu-

29 Cümle düşüklüğü konuşmayı yapana aittir.

30 Parantez içindeki kelime yazar tarafından eklenmiştir.

sun yüzde doksanını temin halk dillerinden benliklerinden hiçbir şey kayıp etmemişlerdi. İşte son yapılan bu dil inkılâbı Türk dilinin ana kaynağından kendi öz dilini bulup çıkarmak için yürüyen kutsal bir hamledir.

İnsan dilinin ne vakit doğduğu seslere mana vermeye nasıl başladığı meselesi insan-ların eski devirlerde de merakını uyandırmış bir sualdir. Bu bahis üzerinde birçok efsanevi hikâyeler vardır. Mesela dilin bir kaynaktan ancak Babil Kulesinin yapıldığı sırada yüksek bir tesirin dilleri değiştirdiği yolunda bir menkıbe var. Bugün yeryüzünde söylenip duran yahut bundan evvelce söylenip şimdi kayıp olmuş bulunan diller bir tek ana kaynaktan mı gelmişti? Yoksa muhtelif yerlerde muhtelif suretle mi doğmuştu? Eğer diller bir kaynaktan gelip ana bir kaynağa bağlı iseler bu kaynak hangisidir? Bu ana dil veya diller hangileridir? Büyük dil-menler bu hususta iki gruba ayrılmışlardır. Bir kısmı bugün konuşulan önce konuşulup bugün ancak yadigârlarıyla anlaşılan hatta çok eskiden konuşulup izleri bugün kayıp olmuş bulunan dillerin hepsinin bir ana kaynaktan geldiğini iddia edenler vardır ki bunlara monojenistler³¹ diyoruz.

Monojenistler bütün dillerini bir kaynaktan doğduğunu söyledikten sonra bu kaynağı aramaya koyulmuşlar belli başlı sekiz nazariye ortaya atılmıştır.

I. İnsanların etraflarında gördükleri eşyalara birer isim vermek mecburiyetinde olmalarından doğmuş olması yani eşyalarının her birini tabii bir sesle ifade yoluyla doğmuş olması

II. Dilin tabiat seslerini taklitle başlamış olması

III. Dilin nidai seslerle başlamış olması

IV. Dilin önce işaretlere yarar sözlerle başlamış olması

V. Dilin hayvani seslerin insanı anlayışı ifadeye yarar bir istihalesinden olması

VI. Ses cihazı uzuvlarının hareketinde doğmuş olması

VII. Dilin ilahi bir mucize olarak insanlara verilmiş olması

VIII. ilin cemiyet halindeki insanların bir anlaşması neticesinde kurulmuş olması

Polijebistler³²e gelince, bunlar dilleri tek bir asla değil birçok örnek asla bağlamak fikrinde dirler. Bunlar pekala bilirler ki göz önündeki hakikat dillerin birbirlerine çok sıkı bağlı olduklarını gösteriyor. Bu Polijebistler üçe ayırdıkları dil grubu üzerinde incelemeler yapmışlar fakat ne Ural Altay dilleri ne Sami dillerin menşei aranmış, yanlış bir yol tutularak hindu avrupayı dillerin menşeinin aramışlardır. Bunun için acaba bu dilleri bir ana menşei bulunsaydı nasıl bir dil olurdu diye sormuşlar ve cevap aramışlar bu maksatla kelimelerin cezirlerini bularak bir lisan yapmaya çalışmışlardır. Ve bu bulunan manalar Türkçe ile karşılaştırılınca bunun Türkçeden başka bir şey olmadığını anlamışlardır. İşin hakikatini gören bu bitaraf alimler bu meslekten derhal ayrılarak monojenist olmuşlardır. Bu ciheti tetkiki eden bazı nadir alimler de dillerin esasını hatta Hindu Avrupai dillerin bir etimolojisini yapmak için Türk diline müracaattan başka yolu olmadığını anlamışlardır.

Son seneler içinde arkeolojik tetkikler ilerleyip eski büyük medeniyetler bütün şaşası ile dünyaya karşısına çıkınca bu en eski Eti, Sümer, Elam³³, Akat, Etrüsk medeniyetleri tetkik edilip bu eski dillerin yadigarı ortaya çıkınca dillerin ilkel söz köklerini Sümer'de olduğu kanaati hasıl olmuştur. Medeniyet şeklinden eserlerinden dilinden bugün Sümer medeniyetinin en eski bir Türk medeniyeti olduğunu inkar edecek kimse yoktur. Bu böyle olunca artık dillerin ana kaynağını nerede aramak lazım geleceği kendiliğinden ortaya çıkar. İnsanların uzvi kuruluşu bakımından hayvan silsilesinden geldiği insan cinsi tekamülleri sırasında hayvan menzelesi olduğu devirde hayvani bir takım sesler çıkarmıştır. Fakat bu sesler türlü mana ve mefhumdan uzaktırlar. İnsan ilk defa

32 Poligenist (dillerin farklı kaynaklardan doğmuş olabileceğini ileri süren) olmalıdır.

33 Doğrusu Elam olmalıdır.

31 Monojenist.

kainata insani şuur ve idrak ile baktığı oradaki görüş ve duyusunu sesle ifade etmek ihtiyacını duyduğu anı düşünerek bu ihtiyacın nereden geldiğini araştıralım. Bir defa böyle bir ihtiyacı doğuran öyle bir tesir olmalıdır ki bütün duygu ve uzuvlarına tesir ederek her şeyin üstünde olarak onu anlatmak ihtiyacı duysun. Halbuki ale-lade bir objeyi anlatmak için ilerden beri yaptığı gibi işaretlerle izah edecek ayrıca sesle ifade için bir kuvvet sarfını lüzum görmeyecekti. Bittabi güneş... En basit ihtiyaçlar karşısında çırpınmakta olan ilk insanın gözünde güneş hiçbir obje ile ölçülemeyecek bir varlıktır.

İlkel insan yiyeceği maddeyi, sığınacağı yeri, korunacağı vahşi hayvanı içeceği veya içine düşeceği suyu hep güneş sayesinde görür. Güneş gökyüzünden çekilip de dünya ka-ranlıklara boğulduğu zaman artık ne yiyeceği maddeyi bulmak ne düşmanlarından korunmak ne de içeceği veya içine düşüp boğulacağı suyu görme imkanı hasıl olur. Mecburen bir yere sığınarak güneşi bekler. Görünüyor ki ilkel insana tesir eden obje güneştir. Ve ilkel insan ilk defa sesle bunu ifadeye çalışmıştır.

Güneşten ne çıkıyor, güneş lisanın doğuşuna nasıl yardım ediyor bunun için güneşten çıkan mefhumları arayalım.

I. Güneşin kendisi: esas, sahip, Allah, kudret, çokluk, azlık

II. Güneşin verdiği sıcaklığın mümessili ateş

III. Güneşin gökyüzündeki yapar gibi görünen devrinden ilham alınarak hareket, imti-dat, uzaklık, yakınlık

IV. Güneşin ışıktandırmasından toprak, toprağın veriminden nebatat

V. Eşyayı göstermesinden renk, su.

VI. Gök gürlemesinden de ve güneşin verdiği vecd ile insanın onu ifade etmesinden ses, söz.

İnsan fikrini yaradan bu altı gruptan başka insanlar güneşe bir ilahi kuvvet olarak bakmışlar ve kendilerini de ondan gelmiş olduklarını zan etmişlerdir (totenizm). İnsanlarda bunu bugün dahi görüyoruz.

İnsan ilk defa kainata bakınca sesle ifadeye değer yegane varlık olarak güneşi gör-müştür demiştik. Dillerin orijinalini arayan alimlerin kök dedikleri ana seslerin delalet ettikleri mefhumlar hep yukarıda saydığımız mefhumlardır. Bunların içinde yalnız ateş kendiliğinden görülüp duyulan ve birçok şeyleri de doğurabilen bir mefhum olarak alınabilirse de insanların ateşi daha sonra bulduklarını hatırlarsak bunun da daha kuvvetli bir mefhumdan çıktığı kanaatine varırız. Bu da güneştir.

Dildeki ana unsurların güneş ve ondan çıkan eski mefhumlar olduğunu eski Sümer, Etrüsk, Elen, Eti, dilleri gibi ilklik izlerin bünyelerinde saklayan diller de görüyoruz. Bu dillerin elde bulunan lügatlerinden anlaşılıyor ki bir kökte insanı şaşırtacak kadar ana mefhumlar saklanmıştır. Mesela bir ağ kökünde güneş, ziya, hareket, parlaklık, aydınlık, ses, söz, su, renk gibi birçok ayrı ayrı mefhumlar vardır. Bugün konuşulan dillerde dahi bunu pekala görebiliriz. Mesela bir al sözü hem renk hem almak emri, hem hile hem acele manalarına geliyor. Düşünürsek bunun gibi daha birçok mana ifade eden kelimeler bulabiliriz. Oldukça mütekamil bir dilde iş böyle olunca eski ve ilkel dillerde bu anlam ne kadar geniş olabileceği düşünülebilir. Bütün bunlardan anlıyoruz ki ilk şuur sahibi insan etrafında gördüğü eşyalara ayrı ayrı isim vermekle meşgul olamamış yalnız bütün bunların fevkinde olan bir varlığa güneşe isim vererek bütün diğerlerini ona teşmil etmiş ondan çıkarmıştır. İşte bu suretle Türk güneş dil teorisinin esasları çıkarılmış ve ana kaynağın bizim dilimizde olduğu hakikati ortaya çıkarılmıştır. Bunu bütün dünyaya haykıracağız.”³⁴

Çerkeş İlçesinde Uygulanan Program

Üçüncü Dil Kurultayı'nın sadece illerde kutlanmadığı, ilçelerde de kutlandığı an-laşılmaktadır. İllerdeki programlara benzer bir şekilde ilçe çapında da kutlamalar yapıldığı görülmektedir. Bu konuda örnek olarak Çankırı'nın Çerkeş ilçesini görmekteyiz.

34 BCA, 490.01.1167.98.1.(4-7).

CHP Çerkeş İlçe Başkanı V. A. Zeyneloğlu tarafından CHP Genel Sekreterliği'ne gönderilen rapora göre Üçüncü Dil Kurultayı ilçede şu şekilde kutlanmıştır:

24 Ağustos 1936'dan itibaren ilçe baştanbaşa süslenmiş ve halk ilçe sokaklarını dol-durmuştur.

Halkın büyük arzusu üzerine Dil Kurultay Başkanına ve CHP Genel Sekreterliğine kutlama telgrafları çekilmiştir.

24 Ağustos günü saat beşte Cumhuriyet meydanında çalgı, davul ve zurna çalınmıştır. Ardından sevinç dalgaları göklere çıkan şuurlu halka Türk dilinin köklülüğü ve ona sonradan giren hastalıkları ve bu hastalıkların giderilmesi çabalarını anlatan bir konferans verilmiş ve dinleyiciler tarafından alkışlanmıştır. Bunu takiben Onuncu Yıl Marşı hep birden söylenmiştir.

Gece fişekler atılmış milli oyunlar oynanmıştır.

Bütün caddelere ve halkın toplandığı yerlere büyük yazılı ve özlü levhalar asılarak Türk dilinin köklülüğü gösterilmiştir.

25 Ağustos 1936 tarihinde spor kulübü tarafından bir maç yapılmış ve akşam gençler tarafından oyun ve alaylar yapılmıştır.³⁵

Çerkeş'te Düzenlenen Programda İstanbul Öğretmen Okulu Son Sınıf Öğrencilerinden M. Vehbi Özer'in Verdiği Konferans

M. Vehbi Özer konferansına, Türk dilinin kökeninin çok eski olduğunu, sonradan Türk diline giren hastalıklar ile bu hastalıkların tedavi edilmesi yolundaki çabaları anlatmakla başlamıştır. Ardından bir millet için dilin önemi, Türkçenin dünyanın en eski ve en zengin dili olduğu halde bu özelliğini kaybettiğini belirttikten sonra bunun sebeplerini geniş bir şekilde örneklerle açıklamaya koyulmuştur. Ardından, Türk dili üzerinde Batılı bilginlerin çalışma yaptığını, 20. yy. başına kadar Türklerin Türklük bilincine sahip olmadığını, Türk divan şairlerinin halk diliyle şiir yazmadığı gibi Türk kelimesini ve Türk'ü en kaba

bir kelime olarak gördüklerini, Türkçe yerine Arapça ve Farsçayı ihya ettiklerini, Tanzimat'tan Cumhuriyet'e kadar Türk dili konusundaki çalışmalara değinildikten sonra Atatürk'ün Türk dili meselesini kökünden çözeceğine olan inancını anlatmıştır.

Konferansın Metni

"Sayın Yurttaşlar,

Bugün dil bayramıdır. Şimdi İstanbul'da Büyük Şefimiz Atatürk'ün başkanlığında acunun ve Türkiye'nin en büyük bilginleri Türk dili üzerinde konuşuyor, düşünüyor ve Türk-çeye önemli bir istikamet veriyorlar.

Biliyorsunuz ki bir ulusu en yüksek mertebeye ulaştıracak, onu her alanda kuvvetli gösterecek içtimai fiziki bir takım engellerden gailelerden koruyacak ilim ve fennin yükselme-sine, yayılmasına en müessir bir vasıta dilden başka bir şey var mıdır?

İşte yurttaşlar, dil bir cemiyet için bu kadar ehemmiyetli bir unsurdur. Bu noktayı açıkladıktan sonra bu unsurun bütün benliği ile sahibi olduğu cemiyetin en küçük noktalarına varıncaya kadar karakterini teşkil etsin. Onun hakiki bir sembolü olsun ki o millet sonsuz refah ve saadete ulaştıran bütün vasıtalara, elemanlara kavuştursun. Esefle belirtiyim ki dilimiz acunun en eski ve en zengin bir dili olduğu halde bu şeraiti kayıptmış adeta bizim olmaktan çıkar bir dereceye gelmişti. Bu niçin böyle olmuştu?

Bunu size acı misallerle anlatayım.

Sayın Baylar:

Yirminci asrın başına kadar Türk diliyle Türk edebiyatıyla uğraşan bir Türk münevveri çıkmamıştır. Bu ana kadar Türk olduğunun farkında olanlar bile Hristiyan ve Avrupa pürüpuandasında³⁶ idiler. Ondokuzuncu asırda Avrupa'da birçok alimler Türk edebiyatı hakkında tetkikler yaparak bir çok eserlere şahit olmuşlardır. İslamiyetten evvel ve sonraki eserlerimizi Avrupalı müsteşrik Tomsen, Helya, Rus bilgini

³⁵ BCA, 490.01.1167.98.1.(8-9).

³⁶ Propaganda olmalı.

Radlof gibi büyüklere medyunuz. Bu alimler olmasaydı Türk edebiyatı hatta dili hakkında şimdile bile haberimiz olmayacaktı. Türk Dili ve Türk Tarihi Araştırma Kurumunun Tetkiki bize ulusal dilimiz hakkında kafi derecede malumat vermektedir.

Arkadaşlar, dilimizi böyle ihmal etmek onun inkişafını başka milletlerin alimlerine bırakmak niçin olmuştur? Buna birinci cevap o zaman Türklüğümüzü bilmediğimizdir. Tan-zimat'a kadar olan divan şairleri için en büyük ayıp halk diliyle şiir yazmaktı. Bunlar için en kaba kelime Türk kelimesi idi. Mesela Türklerin yegane öveceği ve öğüneceği bir şahsiyet olan divan şairi Baki'nin eserleri Türk ırkının edebi sanatını göstermeye bir misaldir. Maalesef bu kıymetli şair (Türke Allah çeşmeyi irfan-ı haram etmiştir) diyor. Bir başka şiirinde (ey hoca Türk ehlinin başı biraz kabadır) diyor. 17. Yüzyılın en yüksek şiri Nef'i bile (cahilim ve hiçbir şey anlamayan katı kalpli bir Türküm) demiştir. Bu acı sözleri söyleyen şairlerimizi burada ayıplamak istemiyorum. Çünkü bunlar saraya uymak suretiyle kendilerini Osmanlı saymışlar, Türkçeyi korumayıp Farsça ve Arapçayı ihya etmişlerdir. Onsekizinci yüzyılda yaşayan Beşiktaşlı Kadı İzzet Molla Keşan'a tayin edilince kendini karşılayan halkın saz çalması için ricası ile

“Betce çıkmıştı avazımız

Beşiktaşta kalmıştı sazımız”

Diyerek o zamanın öz Türkçe ile şiir yazan saz şairlerini zemetmiştir. Bununla beraber Baki'nin:

“Şimşir gibi ruy-i zemine taraf taraf

Saldın demir kuşaklı cihan pehlivanlarını”

Diye Kanuni zamanında, Avrupa fütuhâtı sıralarında yazdığı bu beyit Türklerin ne kadar kahraman, necip ve asil olduğunu bildiriyor.

Yuttaşlar,

Biraz size Arapça ve İranca ile karışık bir hal alan dilimizin fenalıklarını açıklamak istiyorum. Osmanlıcanın büyük şairlerinden birinin yazdığı şu beyit:

“Makhuri nedamet nazarım yerlere matuf

Piyramini azmimde hayalatı siyehper”

Bir de diğer kumandan “asel nemi horet toplarının cebeli pedere isadı” diyen harp zamanında askere emir veriyor. Bunları Türk anlar mı rica ederim.

Bu beyitler ne Türkçeye, ne Farsçaya, ne Arapçaya benziyor. Hepsinin karışığı desek söğüt ağacına cinsiyle uygunlaşmayan herhangi bir ağacı aşulamaya benziyor. Bu ise mümkün değildir. Bunları yazan kimseler konularını Araplardan Farslardan almayıp Türkçeden alsaydı ve yazılarını sade Türkçe ile yazsaydı şimdi onu burada ayıplayacak yerde övecek saygı ile anacaktık. Ne yazık!

Bunları söylemekle beraber Türkçemize büyük hizmetlerde bulunan mesela onbeşinci yüzyılda yaşamış Çağatay şairlerinden Ali Şir Nevai (Muhakemetül lügat eynatlı) kitabında Türkçenin Farsçadan üstün ve zengin olduğunu iddia ediyor. Yine onbirinci yüzyılda yaşamış olan Türk bilginlerinden Kaşgarlı Mahmud'un yazmış olduğu “Divan-ı Lügat-it Türk” adlı kitap Türkçenin Arapçadan zengin bir dil olduğunu ispat etmektedir. Onüçüncü yüzyılda yaşamış halk diliyle şiirler yazan büyük Türk şairi Yunus Emre'nin aradan altı yüz sene geçtiği halde şiirleri zamanımızda seville seville okunmaktadır. Bu değerli şair yazdığı eserlerle kuvvetli muakkipler bularak o zaman Mevlana Celaleddin Rumi'nin tesiriyle tamamıyla Arap ve Farsça ile karışan dilimizi kurtarmaya sebep olmuştur. Bu evrim adımları sonunda Tanzimatçıların rollerine geliyoruz. Tanzimatçı büyükler Şinasi, Namık Kemal, Ziya Paşa dili sadeleştirilirse edebiyatın bundan çok istifade edeceğini sade bir dille isteklerin kolayca anlaşılabileceğini tamamen takdir etmişlerdi. Fakat ne yazık ki bunda muvaffak olamadılar. Takdir etmek yapmak demek değildir. Tanzimatçılar siyasi Tanzimat'ın mantığına uygun olarak edebiyatta da kaplıleşme cereyanına meyil ettiler. Ama Osmanlıca dedikleri Türkçeyi ya-bancı unsurlardan ayıklamadılar.

Arapça ve Farsçadan ayırmadılar. Bu lüzumu en iyi takdir ve ifade eden Şemseddin Sami Bey olmuştur. Dilimize Türkçe demek onu diğer dillerden ayırmak zaruriyetini ileri sürdü. Bundan sonra Serveti Fünuncular gelir. Bunlarda tamamıyla muvaffak olamamakla beraber dili Türkçeleştirmek ihtiyacını duymuşlar ve onu bir takım ağdalı sözlerden sıyırmaya çalışmışlardır. Bütün bu çalışmalar iyi bir sonuç vermemiştir. Bundan anlaşılıyor ki Tanzimat'tan sonra da yine Türklük kökleşmemiştir. O zamanki paşalar da kendilerini Osmanlı telakki ediyorlar, Türk'e karşı hürmet göstermiyorlardı.

Meşhur Ahmet Vefik Paşanın lügatinde Türk kelimesinin manası adi, kabadır. Bu adama hiç kızmamalıyız. Çünkü o zaman münevverlerin dilinde böyle dolaşıyordu. Ahmet Vefik Paşa ki Türk diline büyük hizmetlerde bulunmuş ve meşhur tiyatrolarını yazmıştır. Bu-gün bile dil kurultayında bunun lügatine bakılmaktadır. Mütarekenin son senelerinde yani on altı sene evvel Osmanlı Devleti'nin son maarif nazırı mekteplere şöyle tamim gönderiyor. "Okur Türk tarihi okumayacaktır. Türk yoktur. Osmanlı tarihi vardır" demiştir. Ne kadar menhus bir hareket. Son Osmanlı Ayan Meclisi'nde bir üye tahrir verirken umumi harp esnasında "İttihat ve Terakki Hükümeti Ermenileri, Rumları katliam etmek suretiyle sevgili vatandaşlarımıza ihanet etmişlerdir" deyince öteden bir Türk paşası Ahmet Rıza Beyin bu haince söze dayanamayarak kalkıp "yalnız Ermeniler ve Rumlar sıkıntı çekmedi, hiç olmazsa harpte çok zayıf veren Türkleri de katmalıdır" deyince Meclis Reisi "öyle ise çingeneleri de katalım" demiş. Ne kadar teceat, artık siz tasavvur ediniz.

Her ulusal mesele ile Türkün pek kuvvetli olan öz benliğini kültürünü, büyüklüğünü tamamıyla belirten, acuna tanıtan, her işle büyük bir hassasiyetle alakadar olan Cumhuriyet idaresi ulu Şefi Atatürk'ün işaretiyle bu dil meselesini de üzerine aldı. Şimdiye kadar şefinin buyurduğu her buyruğu kutsal bir ödev telakki eden ve on yedi milyon Türkün içten elbirliği ile kökünden

başaran Cumhuriyet idaresinin bu işi de başarcığından kuşkulanan bir fert acunda yoktur.

Söyleyimi bitirirken Atatürk'ün dil ve Türk dili için söyledikleri şu sözleri tekrarlamayı bir borç bilirim:

"Milli his ile dil arasındaki bağ çok kuvvetlidir. Dilin milli ve zengin olması milli hissin inkişafında başlıca müessirdir. Türk dili dillerin en zenginlerindendir. Yeter ki bu dil şuurla işlensin. Ülkesini, yüksek istiklalini korumasını bilen Türk milleti dilini de yabancı diller boyundurduğundan kurtarmalıdır."

Yaşasın Atatürk

Yaşasın Türk dili

Yaşasın Türk ulusu"³⁷

SONUÇ

Tanzimat'tan itibaren Türk dili üzerinde yapılan tartışmalar, Cumhuriyet döneminde, 1930'larda hız kazandığı gibi bir sonuca ulaştırmaya çalışılmıştır. 1932 ve 1934 Dil Kurultaylarında Türk dilinin güzelliği ve zenginliği ve Türk dilinin dünya dilleri arasındaki değeri ortaya konmaya çalışılmıştır. Aynı zamanda Türk dilinde kendi özüne dönüş ve Türkçeden Arapça ve Farsça kelimelerin aşırı bir şekilde tasfiyesine girişilmiştir. 1936'da ise dünya için güneşin önemli bir kaynak olması gerçeğinden yola çıkılarak, Güneş-Dil Teorisi kabul edilmiş ve Türkçenin dünyadaki bütün dillerin anası olduğu düşüncesi kabul edilmiştir.

1936'da Üçüncü Dil Kurultayı İstanbul'da düzenlenirken, Türkiye genelinde de yaygın bir şekilde yapılacak etkinliklerle kutlanmasında özen gösterildiği anlaşılmaktadır. Bunun da dönemin tek partisi olan Cumhuriyet Halk Partisi'nin kararlaştırılmış bir devlet projesi olduğunu söyleyebiliriz.

Üçüncü Dil Kurultayı Çankırı'da da 24-27 Ağustos 1936 tarihleri arasında dört gün dört gece süren etkinliklerle kutlanmıştır. Bu etkinlikler konferanslar, milli oyunlar, spor mü-

³⁷ BCA, 490.01.1167.98.1.(10-13).

sabakaları, sinema gösterimi ve çeşitli eğlence-ler şeklinde olmuştur. Konferanslarda özellikle Cumhuriyet rejiminin dil politikası doğrultusunda Türk dili alanında yapılan çalışmaların önemi, Cumhuriyet'ten önce Türk diline milli bir anlayış çerçevesinde özen gösterilmemesi, Arapça ve Farsçanın Cumhuriyet'e kadar Türk dili üzerindeki etkisine yer verildikten sonra Cumhuriyet'le birlikte Türk dilinin özgürleştirilmesi ve Atatürk'ün bu konudaki rolü anlatılmıştır. Ayrıca Üçüncü Dil Kurultayı'nın ana gündem maddesi olan Güneş-Dil Teorisi hakkındaki tartışmalara değinilmiştir.

1936 Dil Kurultayı, Çankırı'da devletin dil politikasına uygun etkinliklerle kutlanmış ve yerel düzeyde bu politikaya katkı yapmaya çalışmıştır. Böylece dört gün boyunca Türk dilinin önemi anlatılmaya çalışılmış, milli bilincin oluşturulması yolundaki gayretleri nedeniyle Atatürk ve Cumhuriyete sevgi ve bağlılık ortaya konmuştur.

KAYNAKÇA

Atay, Falih Rıfkı, Çankaya, Bates A.Ş., İstanbul 1984.

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 490.01.1167.98.1.

Birinci Türk Dili Kurultayı Tezler, Müzakere Zabıtları, İstanbul, Maarif Vekâleti, 1933. <http://tdkkitaplik.org.tr/kurultay01/K011100.pdf>

Birinci Türk Dili Kurultayı Tezler, Müzakere Zabıtları. <http://tdkkitaplik.org.tr/kurultay01/K010001.pdf>

Birinci Türk Dili Kurultayı Tezler, Müzakere Zabıtları. <http://tdkkitaplik.org.tr/kurultay01/K010002.pdf>

Çankırı, 18 Ağustos 1936, sayı:706.

Çankırı, 25 Ağustos 1936, sayı:707.

Duygu, 20 Haziran 1936.

Duygu, 22 Ağustos 1936, sayı:296.

Ergün, Mustafa, Atatürk Devri Türk Eğitimi, A.Ü. Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Yayınları, Ankara, 1982.

http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_content&id=77

Kocatürk, Utkan, Atatürk'ün Fikir ve Düşünceleri, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 1999.

Resmi Gazete, Tarih: 3.11.1928, Sayı: 1030.

Turan, Refik, "Kültür Alanındaki Gelişmeler", Türkiye Cumhuriyeti Tarihi II, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2004.

Türk Dili, Sayı:8, Eylül 1934. <http://tdkkitaplik.org.tr/kurultay02/K020001.pdf>

Üçüncü Dil Kurultayı. <http://tdkkitaplik.org.tr/kurultay03/K0300001.pdf>

Üçüncü Dil Kurultayı. <http://tdkkitaplik.org.tr/kurultay03/K0300002.pdf>

ÇANKIRILI SIRADIŞI BİR MİLLETVEKİLİ KAZIM ARAR(HAYATI VE SİYASİ FAALİYETLERİ)

AN EXTRAORDINARY DEPUTY KAZIM ARAR FROM ÇANKIRI (HIS LIFE AND POLITICAL ACTIVITIES 1902-1977)

Recep BÜYÜKTOLU

Çankırı Karatekin Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve
İnkılap Tarihi Okutmanı

ÖZET

Bu makalede Türkiye Cumhuriyeti'nin demokrasiye geçiş sürecine şahitlik eden ve bu yolda onurlu bir mücadele veren Çankırı milletvekillerinden Kazım Arar'ın hayatı ve parlamenter faaliyetleri anlatılmaktadır. Arar, Türkiye Cumhuriyeti'nde yapılan ilk demokratik seçim olan 1950 milletvekili seçimleriyle oluşan 9. Dönem TBMM'ye milletvekili olarak girmiş, bir süre ayrı kaldığı Meclis'e 1961 yılında 1. Dönem Millet Meclisi Çankırı milletvekili olarak yeniden dönmüştür. Mecliste yer aldığı her iki dönemde de verdiği soru önergeleri ve meclis konuşmaları gibi çalışmalarıyla Meclis'in en renkli simalarından olmuştur. Siyasi faaliyetleri dışında ülkenin muhtelif yerlerinde memur, katip, öğretmen ve gazeteci olarak hizmet etmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kazım Arar, Milletvekili, Çankırı, Demokrat Parti, Meclis, Seçim

ABSTRACT

In this article life and parliamentary activities of one of Çankırı deputies Kazım Arar, who witnessed the process of transition to democracy and struggled honourably in Republic of Turkey, are explained. Arar entered the 9th term of Grand National Assembly of Turkey as a deputy with 1950 parliamentary elections which was the first democratic elections in republic of Turkey. After remained separated for a while from the parliament, he returned the 1st term National As-

sembly as a deputy for Çankırı in 1961. In both periods when he was in parliament he was one of the most colourful personalities of the parliament with such activities as parliamentary questions and parliamentary speeches. Apart from his political activities, he served in various parts of the country as an officer, a clerk, a teacher and a journalist.

KeyWords: Kazım Arar, Parliamentarian, Çankırı, Democratic Party, Parliament, Election.

GİRİŞ

Bir ülkenin demokrasi tarihini anlayabilmek için, demokrasinin gelişimine katkı yapan kişilerin hayat hikâyesini de incelemek gerekir. Ülkemizde demokrasiyle ilgili yapılan bilimsel çalışmalar çoğunlukla Mustafa Kemal Atatürk, İsmet İnönü, Celal Bayar, Adnan Menderes gibi sınırlı sayıda insanlar etrafında yapılmıştır. Ülkenin kaderini belirleyen kişiler olması nedeniyle bu durum gayet doğal karşılanabilir. Ancak bu insanlar ülkemizde demokrasinin gelişimine katkı yapan başka insanlarda vardır. Türkiye'de çok partili hayata geçişin miladı olarak kabul edilen ve cumhuriyet rejimimizin demokratik bir kimlik kazanmasında önemli bir dönüm noktası olan 1946 seçimleriyle birlikte tarih sahnesine çıkan isimlerden biri de Kazım Arar'dır.

Türk tarihinde yeni bir dönemin başladığı 1940'lı ve 1950'li yılların siyasi atmosferini en

iyi bilenlerden biri de, Adnan Menderes, Celal Bayar, Osman Bölükbaşı gibi insanlarla birlikte siyaset yapan Kazım Arar'dır. Demokrat Parti (DP), Türkiye Köylü Partisi (TKP), Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi (CKMP), Millet Partisi (MP) ve Adalet Partisi (AP) gibi partilerde siyaset yapan ve milliyetçi-muhafazakâr bir düşünceye sahip olan Arar'ın hayatı hakkındaki bilgiler sadece Çankırı'nın siyasi, sosyal ve kültürel hayatının değil; demokrasiye geçiş sürecinde tüm Türkiye'nin anlaşılmasına katkı yapacaktır. Kazım Arar yerel bir siyasetçi olmanın ötesinde siyaset anlayışıyla tüm ülkeye mal olmuş bir insandır. Bu sebeple hazırladığımız makalede, Çankırı'da delege olarak başladığı siyasi mücadelesinde parti il başkanlığı, milletvekilliği, parti genel sekreterliği ve parti TBMM grup başkan vekilliği gibi farklı görevlerde bulunmuş Kazım Arar'ın hayatı ve siyasi faaliyetlerine yer verilecektir.

1. Kazım Arar'ın Hayatı

Nüfus kayıtlarında adı "Mehmet Kazım Arar" olarak geçen¹ Kazım Arar, 1903'te Çankırı Merkez Buğday Pazarı Mahallesinde doğmuştur.² Babası Hafız Mehmet Efendi, annesi Zeliha Hanım'dır.³ Aslen Horasan kökenli olan ve daha sonra Anadolu'ya gelerek, Çankırı merkeze yerleşen Türkmenlerden gelen bir ailenin çocuğu olan⁴ Kazım Arar, babası Hafız Mehmet Efendi'nin Tekel Müdürü olmasından dolayı öğrenim hayatını farklı şehirlerde sürdürmüştür. Lise mezunu olan Kazım Arar, askerlik görevini 15 Ağustos 1923–15 Şubat 1926 tarihleri arasında jandarma olarak yapmıştır. 1944 yılında Mehmet Ali-Rabia kızı Nezihe Hanımla evlenmiş⁵; Zeliha Sema, Rabia

Sena adında iki kızı; Mehmet, Mehmet Fatih ve Berat Cem adlarında üç oğlu olmuştur.

Memuriyet hayatına 3 Mayıs 1926'da Eskişehir Hazine Muhasibi olarak başlamış olan Kazım Arar, daha sonra 1 Kasım 1930'da, İnhisarlar İdaresi İzmir Karşıyaka Satış Deposu Kâtipliğine tayin edildi. Bu görevi 30 Eylül 1932'ye kadar sürdüren Kazım Arar, 1932 yılında istifa ederek, Ankara-Ulus'ta Anafartalar Caddesi'ndeki eski taş bir binada "Arar Lisan Kursu" adıyla özel bir dersane açarak, kursiyerlere daktilo, stenografi ve Almanca kursları verdi.⁶ 1 Ekim 1939'da Polis Enstitüsü Stenografi ve Daktilo öğretmenliğine atanan Arar, iki yıl Ankara Polis Enstitüsü'nde öğretmenlik yaptıktan sonra⁷, 1 Ekim 1941'de bu görevinden ayrılmışsa da, 11 Aralık 1942'de yeniden Polis Enstitüsü'ndeki öğretmenlik görevine dönmüştür. 12 Temmuz 1943'te öğretmenlikten ayrılan Kazım Arar, bir dönem Ankara'da yayımlanan Başkent Gazetesi yazı işleri müdürlüğü yaptı, daha sonra yine Ankara'da yayımlanan Milletyolu Gazetesi'ni çıkardı.⁸ 9 Nisan 1946'da Çalışma Bakanlığı Ankara Şubesi Müdürlüğü görevine getirildi ve bu görevde Temmuz 1946'ya kadar çalıştı.⁹

DP'nin kuruluşuyla beraber siyasete atılan Kazım Arar iki dönem milletvekilliğinin yanısıra DP'den ihraç edilmesinin ardından Türkiye Köylü Partisi (TKP), Cumhuriyetçi Köylü ve Millet Partisi (CKMP), Millet Partisi (MP) ve Adalet Partisi'nde (AP) siyaset yaptı. 13 Ağustos 1966–22 Aralık 1967 tarihlerinde Dışişleri Bakanlığı Frankfurt Başkonsolosluğu'nda idarî memurluk

tek kişi Kazım Arar'ın eşi Nezihe Arar'dır.. Çoğunlukla, ikliminin daha ılıman olmasından dolayı Antalya'daki oğulları ve kızıyla yaşayan, sadece yaz aylarında Çankırı merkezde bulunan bahçe içindeki müstakil evinde dinlenen Nezihe Arar, 11 Temmuz 2012 tarihinde, öğleden sonra yaptığımız mülakatta, hem kendisinin hem de eşinin geçmişiyle ilgili, Yüksel Arslan'ın özel arşivinden derlediğimiz bilgileri doğruladı. Ayrıca Kazım Arar'ın Horasan kökenli olduğunu, atalarının sonradan Çankırı bölgesine geldiklerinde Çankırı merkeze yerleşen Türkmenlerden olduğunu ve çevresindekilere karşı her zaman nazik olduğunu belirtti. Nezihe Arar'la mülakat. Aksu Mahallesi, Çankırı (2012).

6 Berat Cem Arar'la yapılan mülakat (Görüşme tarihi 6 Haziran 2013 saat 13.40).

7 TBMM Arşivi, 1621 NSD, Tercüme-i Hal Kâğıdı; TBMM Albümü 1920-1991, s. 181.

8 TBMM Arşivi, 1621 NSD, Tercüme-i Hal Kâğıdı.

9 K. Öztürk, a.g.e, s. 247.

1 Kazım Öztürk. Türk Parlamento Tarihi, TBMM IX. Dönem (1950–1954), Ankara 1994. s.247.

TBMM Vakfı Yayınları, C. VII, Ankara.s. 247.

2 Öztürk, a.g.e, s. 247; TBMM Albümü 1920-1991, s. 181.

3 TBMM Arşivi, 1621 NSD, Tercüme-i Hal Kâğıdı, bkz.

4 Kazım Arar'ın en küçük oğlu Berat Cem'le yapılan görüşmede, Berat Cem Arar babasının idadi mezunu olduğunu söylediğini ama hangi okullarda okuduğuna dair bilgisi olmadığını, fakat dedesi Hafız Mehmet Efendi'nin son görev yerinin Ilgaz ilçesi olduğunu belirtti. Berat Cem'le mülakat Aksu Mahallesi, Çankırı(2013).

5 IX. Dönem TBMM Çankırı milletvekilleri ve eşlerinden hayatta olan

yaptıktan sonra 1969 seçimlerinde Çankırı'dan bağımsız aday olmuşsa da kazanamadı. Emekliliğe hak kazanması için, 25 Ocak 1969'da Ankara Müftülüğü emrinde imam-hatip vekil kadrosunda görevlendirildi ve bu görevden 25 Temmuz 1969'da emekli oldu.

Arar, 26 Ocak 1977'de Ankara'da vefat etmiş¹⁰ ve Ankara'da Karşıyaka Mezarlığında toprağa verilmiştir¹¹. Çankırı'da sevilen bir insan olan Kazım Arar'ın vefat haberi, şehirde büyük bir üzüntüyle karşılandığını Çankırı'nın yerel gazetelerinden olan Doğruyol gazetesinin ölüm ilanından anlamaktayız. Kazım Arar'ın ölüm haberini okuyucularına “Şehrimizde çok partili devre giriş mücadelesi yapan ilimiz eski milletvekillerinden Kazım Arar vefat etti” başlığı altında şu yazıyla duyurmuştur:

“... Tek partili rejimden, çok partili rejime geçme yılı olan 1944 den 1950 ye kadar ilimizde Demokrasi mücadelesi yapan ve yapanların başında gelen, mücadelesini zaferle neticelendiren merhum Kazım Arar'ın ölüm haberi şehrimizde üzüntü ile karşılanmıştır.

İki devre Çankırı Milletvekilliği yapan, siyasi ve hususi hayatında verimli çalışmalarla Çankırılılar tarafından çok sevilen ve sayılan, hatta halk adamı diye adlandırılan merhum Kazım Arar'ın vefat etmesi Çankırılılar için büyük bir kayıp olmuştur...¹²”

Sözünü sakınmayan, bildiğini söylemekten ve yanlışları eleştirmekten çekinmeyen Kazım Arar, milletvekili seçilmeden önceki dönemde de gazeteci olarak yönetimi eleştiren yazılar yazmış ve bu yüzden hapse girmiştir. 6 Nisan 1947 tarihli Ulus Gazetesi'nde yer alan habere göre Ankara'da yayınlanan Başkent Gazetesinde yayınlanan bir yazısında hükümete hakaret ettiği gerekçesiyle 6 ay hapis cezasına çarptırılmıştır¹³. 1950 milletvekili seçimleri öncesinde de, DP İl Başkanı olan Kazım

Arar, önce Ziraat Bankası Müdürüne görevi başında hakaret etmek, aşağılamak iddiasıyla “Meşhut Suçlar Kanunu” hükümlerine dayanılarak gözaltına alınıp, Çankırı Asliye Mahkemesi'ne sevk edilmiş¹⁴ ve 7 gün hapse mahkûm olmuştur. Bilindiği gibi bir süre sonra bu defa da “Seçim Kanunu'na aykırı hareketten¹⁵ ve zabıta tahkir” iddiasıyla tutuklanıp, cezaevine gönderilmişti. Kazım Arar, ancak milletvekili olduktan sonra cezaevinden çıkabilmiştir¹⁶. TKP'ye geçtikten sonra 1954 yılı Mart ayında Çankırı Odun Pazarı'nda miting yaparken, bir vatandaşla yaşadığı tartışmadan sonra hakkında soruşturmada açılmış ama sonuçsuz kalmıştır¹⁷.

Eşine göre Kazım Arar, siyaset aşığı bir insandı ve siyasi konuşmalar yapmayı çok sevdiğini için bazı geceler sabahlara kadar konuşma metinleri hazırlardı. 1950'lerde milletvekillerine emekli maaşı verilmiyordu ve bu yüzden zaman zaman ekonomik sıkıntılar yaşamış ama ailelerinden aldıkları desteklerle bunları atlattımlardı. Ancak buna rağmen çok yardımsever bir insan olan Kazım Arar, parası olduğu müddetçe yardım isteyen hiç kimseye hayır demeyen, üstelik verdiği borcu da kimseden isteyemeyecek kadar utangaç bir insandı. Görüşmede oğlu Berat Cem, babasının halk tarafından çok sevilen bir insan olduğunu, tanıştığı Çankırılı yaşlı insanlara Kazım Arar'ın oğlu olduğunu söyleyince, kendisine ayrı bir samimiyet gösterdiklerini belirtti. Hatta bir seferinde bir bankada sırasını beklerken tanıştığı bir yaşlı bir adamın “Ben Yapraklı'nın köyündenim. Vergi borcunu ödeyemeyince, bizi taşocağına gönderdiler. Biz taş ocağında çalışırken yanımıza bir cip gelip durdu. Kazım Arar, durumumuzu öğrenince, oradaki memurlara ‘Siz bunları çalıştıramazsınız dedi ve bize de işi bırakıp, peşimden gelin, sorumluluk bana ait’ dedi. Biz taş ocağından böyle kurtulduk” şeklinde anlattığı babasıyla ilgili bir anısını aktardı. Ayrıca Berat Arar, babası Kazım Arar'ın, siyaset

10 Doğruyol Gazetesi 28 Ocak 1977, s. 3; TBMM Albümü 1920–1991, s. 181.

11 K. Öztürk, a.g.e, s. 248–247; Bkz. Ek-2.

12 Doğruyol Gazetesi, 8 Ocak 1977, s. 1.

13 TBMM Arşivi, 1621 NSD, Tercüme-i Hal Kâğıdı.

14 TBMM Arşivi, 1621 NSD, Tercüme-i Hal Kâğıdı.

15 TBMM Arşivi, 1621 NSD, Tercüme-i Hal Kâğıdı.

16 TBMM Arşivi, 1621 NSD, Tercüme-i Hal Kâğıdı.

17 TBMM Arşivi, 1621 NSD, Tercüme-i Hal Kâğıdı.

anlayışı ve doğruları dile getirmekten çekinmeyişi yönüyle, bir dönem CKMP ve MP’de de birlikte siyaset yaptığı ünlü politikacı Kırşehir milletvekili Osman Bölükbaşı’na benzerliğinden dolayı, “Çankırı’nın Osman Bölükbaşı’sı” denildiğini de söyledi¹⁸.

Stenografi ve Pul Kılavuzu adlı basılmış iki tane eseri bulunan¹⁹ Kazım Arar’ın adı Çankırı Belediye Meclisi tarafından 2006 yılında Buğdaypazarı Mahallesi’nde bir caddeye verilerek, hatırası- na yaşatılmaya çalışılmaktadır.

2. Siyasi Faaliyetleri

DP Çankırı İl Teşkilatının kurucularından olan Kazım Arar, 1946 milletvekili seçimlerinde DP’den Çankırı milletvekili adayı olarak seçimlere girdi ve Çankırı gibi küçük sayılabilecek bir ilde ve aynı zamanda “açık oy-gizli sayım” kuralının uygulandığı seçimde, 23.832 oy gibi yüksek bir oy almasına rağmen²⁰ milletvekili seçilemedi fakat siyasetle ilgilenmeye devam etti. DP’nin Çankırı teşkilatının kurucularından olan Kazım Arar, 1947 yılında yapılan il kongresinde, DP Çankırı il başkanı seçildi²¹. DP’nin ilçe ve bucak teşkilatlanmasına büyük önem veren Kazım Arar, 1950 seçimlerinde, yeniden DP’den Çankırı milletvekili adayı oldu ve 51.458 oyla²² milletvekili seçildi²³.

TBMM’de yemin ederek milletvekilliği görevine başlayan ve her fırsatta düşüncelerini meclis kürsüsünde ateşli bir üslupla dile getiren Kazım Arar, demokrasi mücadelesinde fikirlerini her şartta savunmaktan çekinmeyen ve milletvekili olduktan sonra da bu özelliğini sürdüren Kazım Arar, mensubu olduğu DP’nin, 5816 sayılı “Atatürk Aleyhine İşlenen Suçlar Hakkındaki Kanun” gibi yanlış bulduğu uygulamalarını da açıkça eleştirmekten geri durmadı²⁴. Özellikle CHP dönemi uy-

gulamalarını eleştirerek, milletin onlardan hesap sorulmasını istediğini, DP’nin sessiz kalmasının yanlışlığını dile getirdiği gibi, seçimlerden önce verilen sözlerin seçimlerden sonra yerine getirilmemesi ve Çankırı’nın devlet yatırımlarında ihmal edilmesi nedeniyle, hem Başbakan Adnan Menderes ve hem de Bakanlara, aynı partiden olmalarına rağmen, sert eleştiriler yöneltti. Meclis’te yaptığı konuşmaların birinde;

“*Büyük Türk çoğunluğunun hemen hepimizden ısrarla istediği birçok hizmetlerin yanında ve başında kendi kanını sülük gibi emen bedbaht zümreden hesap istenmesi işi gelmektedir. Eğer biz bu hesabı istemezsek bize şöyle bir sual tevcih etmektedirler: ‘Siz de onlar gibi hareket edeceğinizden mi çekiniyorsunuz, doğrusu bu sükûtu iyi karşılamıyoruz, niçin hesap sormuyorsunuz? Diyorlar...’*”²⁵ “*Tüyü bitmemiş yetimlerin haklarına tecavüz ederek kendilerine bu milletin verdiği büyük mevki ve en yüksek maaşlarla bile tatmin edilmeyen ve güya bu memleketi, bu vatan toprağını babalarının malikânesi sayarak ve güya Türkiye Cumhuriyetinin tapusunu istihsal etmiş gibi Devlet Bütçesini kitabına uydurarak bir taraftan gelişi güzel sarfiyatla diğer taraftan şahsi menfaatlerine inhisar ettirmek tenezzülünde bulunanlar kahrolsunlar*”²⁶ demiştir.

Bu sert eleştirilerinden dolayı bir süre sonra partisinde şimşekleri üzerine çekmiş²⁷ ve 1953 yılında, yine kendisi gibi DP’yi eleştirmeye başlayan Kemal Atakurt ile birlikte Parti tüzüğü’nün 24. maddesine aykırı hareket etmek suçlamasıyla, DP Yüksek Haysiyet Divanı’na sevk edilerek, “*Her iki mebus tüzüğün C ve D fıkralarına göre, partiyi şahsi işlerine alet ederek, parti içindeki ve teşkilatındaki tesanüdü sarsmak, sevgi, saygı ve itimadı bozacak şekilde hareketlerle*” suçlanmıştı. Yüce Haysiyet Divanı, savunmasını dinledikten sonra, Kazım Arar’ın Demokrat Parti’den ihracına karar vermiştir.²⁸

18 TBKz. Ek-1. Nezihe Arar ve Berat Cem’le mülakat. Aksu Mahallesi, Çankırı, (2012).

19 K. Öztürk, a.g.e, s. 248.

20 BCA, 490.01.364.153.1; Çankırı Gazetesi, 23 Temmuz 1946, s. 1.

21 *Birlik Gazetesi*, 31 Aralık 1947, s. 1.

22 TBMM Arşivi, 1621 NSD, Tercüme-i Hal Kâğıdı.

23 *Milliyet*, 16 Mayıs 1950, s. 5; TBMM Arşivi, 1621 NSD, Tercüme-i Hal Kâğıdı.

24 Ayrıntılı bilgi için bkz.

25 TBMM Tutanak Dergisi, C. III, 13 Aralık 1950, B. 18, O. 1, s. 211.

26 TBMM Tutanak Dergisi, C. III, 13 Aralık 1950, B. 18, O. 1, s. 210.

27 *Milliyet*, 4 Şubat 1953, s. 1,7; *Birlik Gazetesi*, 23 Mart 1953, s. 1-2.

28 *Milliyet*, 4 Şubat 1953, s. 1,7; *Birlik Gazetesi*, 23 Mart 1953, s. 1-2.

Bir süre sonra Türkiye Köylü Partisi'ne katılan Arar, 1954 yılı milletvekili seçimlerinde TKP'den Çankırı milletvekili adayı oldu²⁹. Ancak TKP Çankırı'daki oyların ancak %7,2'sini alabildiği için³⁰, milletvekili seçilemedi³¹. 1959 yılında Adnan Menderes'in isteğiyle yeniden DP'ye katıldı. 27 Mayıs 1960 Darbesi sırasında DP Çankırı il başkanı³² olan Kazım Arar, DP'nin kapatılmasından sonra, 1961 yılı milletvekili seçimleri öncesinde CHP'nin teklifini kabul etmeyip, Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi'ne katılmıştır³³. 1961 yılı milletvekili seçimlerinde Çankırı'da CKMP ve AP, seçimi kazanmasına kesin gözüyle bakılan CHP'ye karşı birleşirken; CKMP, Çankırı'da oyların % 55'ini almıştır. Bu nedenle Türkiye genelinde en fazla oyu alan parti olan CHP, Çankırı'dan milletvekili çıkarmayı başaramadı³⁴. Çankırı'dan 4 milletvekilliğini de CKMP'nin kazandığı Millet Meclisi³⁵ I. Dönemi'nde, Çankırı'yı temsil eden vekillerden biride Kazım Arar'dır. Ancak CKMP içinde yaşanan görüş ayrılıkları ve gruplaşmalar partiden kopmalara neden oldu ve Parti Genel Başkanı Osman Bölükbaşı'nın istifasının ardından, bir grup milletvekiliyle birlikte Kazım Arar da CKMP'den istifa etti. CKMP'den ayrılan senatör ve milletvekilleri müstakil bir grup olarak çalışma kararı almış ve grubun çalışmalarını bir parti kimliği ve disiplini içinde yürütmek amacıyla görev dağılımı yapılırken, Kazım Arar da başkan vekilliğine getirildi³⁶. Kısa bir süre sonra Osman Bölükbaşı'nın başkanlığında Millet Partisi'nin kurulduğu ilan edilirken, bu Partinin Genel Sekreterliği'ne de Kazım Arar getirildi³⁷.

Fakat parti içinde yaşanan tartışma ve anlaşmazlıklardan rahatsızlık duyarak Millet Partisi'nden istifa etti³⁸. İstifasıyla ilgili “Allah’a çok şükür kurtuldum” diyen³⁹ Kazım Arar, yaptığı basın toplantısında şunları söylemiştir: “Bu istifa yeni değil, son yapılan grup toplantısında vaki olmuştur. Ancak seçimler arefesinde böyle bir istifanın açıklanmasının seçimlerde yapacağı tesir göz önünde tutularak, kuvveden fiile çıkarmamış ve siyasi ahlakın bana tahmil ettiği vazifeyi ifa için seçimlerde de çalışmış bulunuyorum.

Sayın Bölükbaşı'nın hareketleri yüzünden ayrılanların dokuzuncusuyum. Bu şartlar altında vazifeye devam, tek adamın fikir esaretini kabul olurdu”⁴⁰.

Kazım Arar'ın MP'den ayrılması Çankırı'da da büyük yankı uyandırırken, Doğruyol Gazetesi bu gelişmeyi ana sayfasından okuyucularına şu haberle duyurmuştur:

“MP Genel Sekreteri ve Grup Başkan Vekili Milletvekilimiz Kazım Arar dün MP'den istifa ettiğini açıklamış ve Genel Başkan Osman Bölükbaşı'ya ağır itham etmiştir. Kazım Arar açıklamasında Bölükbaşı'nın tutumu dolayısıyla çok yakın bir gelecekte partide yalnız başına kalacağını sözlerine ilave etmiştir.

MP'den ayrıldıktan sonra bir süre bağımsız kalan Kazım Arar, 1964 Şubat ayında Adalet Partisi'ne katıldı⁴¹. Bir süre yurt dışında bulunmasından dolayı siyasetten ayrı kaldı. AP lideri Süleyman Demirel ile yaşadığı görüş ayrılığından dolayı 1969 seçimlerinde Çankırı'dan bağımsız olduysa da başarılı olamadı. Bu seçim Kazım Arar'ın katıldığı son seçim oldu.

Kazım Arar, 1964 yılında Millet Meclisi'nde Meclis Başkanı Fuat Sirmen'le yaşadığı sözlü tartışmanın ardından, Meclis başkanının kendisi hakkında ceza işlemi uygulanmasını Meclise teklif etmesi üzerine; “Kes, masum konuşmalara da ceza kes! Bu günlerde ceza kesmeye alıştınız!”

29 Çankırı Gazetesi, 16 Eylül 1961, s. 1; Doğruyol Gazetesi, 16 Eylül 1961, s. 1.

30 TÜİK, Milletvekili Genel Seçimleri 1923-2011, s. 43. Milliyet, 3 Mayıs 1954, s. 7.

31 Milliyet, 3 Mayıs 1954, s. 7.

32 1961 milletvekili seçimlerine bağımsız aday olarak katılan Kazım Arar'ın seçim çalışmalarında kullandığı broşürden alınmıştır. (Cem Arar'ın özel arşivinden)

33 Doğruyol Gazetesi, 13 Mart 1961, s. 1.

34 www.cansaati.org.tr (Erişim 6 Mayıs 2013).

35 1960 Darbesi'nin ardından Türkiye, 1961 yılından itibaren çift meclisli bir dönem yaşadı. Bu meclisler “Cumhuriyet Senatosu” ve “Millet Meclisi”dir. Yukarıda söz edilen Meclis TBMM değil 1960 Darbesi'nin ardından kurulan meclistir.

36 Doğruyol Gazetesi, 7 Haziran 1962, s. 1.

37 Doğruyol Gazetesi, 15 Haziran 1962, s. 1.

38 Cumhuriyet, 28 Kasım 1963, s. 7; Milliyet, 28 Kasım 1963, s. 7.

39 Milliyet, 28 Kasım 1963, s. 7.

40 Doğruyol Gazetesi, 28 Kasım 1963, s. 1.

41 Milliyet, 23.08.1964, s. 1.

diye tepkisini ortaya koymuştur⁴². Bağımsız aday olarak katıldığı 1969 seçimi çalışmaları sırasında bastırıldığı bir broşürde kendisini;

“Kazım Arar

Herkesin Hakkını Arar

Hak bildiği davayı

Sonuna kadar kovalar”

şeklinde tanımlamıştır⁴³. Bu ifadeler bile tek başına, Kazım Arar’ın kişiliği ve siyaset anlayışını özetlemek için yeterlidir.

a)IX. Dönem TBMM’deki Siyasi Faaliyetleri

Türkiye, 14 Mayıs 1950 seçimlerinden sonra yeni bir döneme girmiş ve bu dönem ülkedeki insanların yeni oluşan meclisten çok şey beklediği bir dönem olmuştur. Meclis çıkardığı kanunlarla siyasi, mali, adlî sorunlara çözmeye çalışarak bu beklentileri karşılamaya çalışırken, Çankırı milletvekilleri de Meclis çalışmalarına önemli katkı sağladı. Kazım Arar’ın yasama faaliyetlerine diğer Çankırı milletvekillerinden daha fazla katıldığını görmekteyiz. TBMM komisyonlarında aldığı görevlerin yanı sıra, 1952 yılında Fuat Köprülü’nün öncülüğünde hazırlanan anayasa değişikliği teklifine destek verdi. Kazım Arar’ın değişik konularla ilgili yedi kanun teklifinin yanı sıra, bütçe görüşmeleriyle ilgili on bir, Meclis’te görüşülen konular hakkında yapılan konuşma ve tartışmaların dair iki kifayet (yeterlilik) takriri⁴⁴ vardır. Ayrıca Meclis oturum açılışları sırasında bazı konuların öncelikle görüşülmesi veya gündemin değiştirilmesine dair dört tane teklif takriri, bazı kurum ve kuruluşlara yardım yapılmasına dair altı tane, Meclis gündemine alınmış ve görüşülmüş bazı konuların yeniden görüşülmesi hususunda altı tane takriri, kişi, kurum ve kuruluşlar hakkında soruşturma, Meclis soruşturulmasına dair bir tane, bir bakan hakkında gensoru önergesi ve muhtelif konularda üç tane olmak üzere, toplam otuz dört takriri vardır. Ayrıca dokuzu

ulusal konularda, yirmi ikisi yerel konularda otuz bir yazılı veya sözlü soru önergesi veren Kazım Arar’ın, TBMM Genel Kurulu’nda altmış sekiz ulusal konularla ilgili, dokuzu yerel konularla ilgili olmak üzere toplam yetmiş yedi konuşması vardır.

Kazım Arar, ister yerel ister ulusal olsun, her meselede oldukça duyarlı davranmış ve sorunların takibini yaparak çözüm bulmaya çalışmıştır. Meclis kürsüsünden dile getirdiği meselelerden bazıları şunlardır: Yurdun değişik yerlerinde meydana gelen heyelanlar⁴⁵, Çankırı ve çevresinde 1951 yılında yaşanan depremin ardından felaketzedelere yapılan yardımlar⁴⁶, o zamana kadar hiçbir denetleme yapılmayan Kızılay Kurumu’ndaki yolsuzluklar⁴⁷, Çankırı Merkez Kazası dâhilinde Tatlısu Çayı üzerinde bir köprü inşasının düşünülüp düşünülmediği ve Şabanözü Kazası’nın Karakaya mevkiinde yeraltına kaçtığı anlaşılan sudan istifade için bir yeraltı barajı inşasının düşünülüp düşünülmediği, Kuva-i Milliye Mücahit ve Gazileri Cemiyetine ve Adana’nın Yeşiloba mevkiindeki şehitlik ile tarihî abidesinin inşası için 25.000 liralık yardım yapılması⁴⁸ ve Ankara Doğumevi’yle ilgili iddialar⁴⁹. Ayrıca o tarihe kadar teftiş görmeyen Millî Eğitim Bakanlığı Teknik Öğretim Müsteşarlığındaki yolsuzluk ve usulsüzlük hakkında⁵⁰ Kazım Arar’ın Meclis kürsüsünden dile getirilen sert eleştirileri karşısında, sinirlenen Millî Eğitim Bakanı Ahmet Özel’in Meclis Toplantı Salonu’nu terk ettiğine ilişkin haberler ulusal basına da yansımıştır⁵¹.

Millî saraylar ve köşklerdeki eşya hakkında Meclis Hesaplarını İnceleme Komisyonu’nca soruşturma yapılması⁵² ve Türkiye Cumhuriyeti’nin Mısır büyükelçisinin sınır dışı edilmesi sebebiyle, “Devletimizin mânevi varlığına ve dış itiba-

42 TBMM Tutanak Dergisi, C. XXVI, 12 Aralık 1964, B. 53, O. 1, s. 559.

43 Seçim broşürü, Berat Cem Arar’ın özel arşivinden alınmıştır.

44 Takrir: Önerge, teklif demektir. www.tdk.gov.tr. 15.06.2013.

45 TBMM Tutanak Dergisi, C. VIII, 22 Haziran 1951, B. 93, O. 1, s. 324-326.

46 TBMM Tutanak Dergisi, C. XII, 7 Ocak 1952, B. 23, O. 1, s. 3.

47 TBMM Tutanak Dergisi, C. V, 24 Şubat 1951, B. 50, O. 4, s. 723-724.

48 TBMM Zabıt Ceridesi, C. XXVIII, 24 Şubat 1954, B. 49, O. 2, s. 817.

49 TBMM Tutanak Dergisi, C. X, 9 Kasım 1951, B. 107, O. 2, s. 41-46.

50 TBMM Tutanak Dergisi, C. I, 10 Temmuz 1950, B. 3, O. 2, s. 486-490.

51 Milliyet, 11 Nisan 1950, s. 1.

52 TBMM Tutanak Dergisi, C. XI, 21 Aralık 1951, B. 20, O. 1, s. 281-282, 283.

rına ağır bir darbeye vesile vermesi” iddiasıyla Dışişleri Bakanı hakkında gensoru açılmasını teklifleri de⁵³ Arar’ın dikkat çeken faaliyetlerindendir. Bunların yanı sıra Kazım Arar, Adnan Menderes Başbakanlığında kurulan 19. ve 20. Hükümetler için TBMM’de yapılan güven oylamasında “EVET” oyu vermiştir⁵⁴.

Meclisin birinci ve ikinci yasama yılında TBMM Millî Eğitim Komisyonuna seçilen⁵⁵ ve komisyon rapor sözcülüğü de yapan Kazım Arar⁵⁶, Danıştay da açık bulunan altı üye için 4 Aralık 1950 Pazartesi günü yapılan seçim de, oy tasnif heyetinde de görev yaptı⁵⁷. Meclis’in üçüncü yasama yılında bu kez Dilekçe Komisyonu’na seçilirken⁵⁸, dördüncü yasama yılında ise yeniden Milli Eğitim Komisyonu’na seçildi⁵⁹. Meclis’in son yasama yılı olan beşinci yasama yılında, bu kez Ticaret Komisyonu’na seçilerek yasama yılı sonuna kadar görev yaptı⁶⁰. Görev yaptığı komisyonlarda kanun tasarıları üzerinde diğer üyelerle fikir alışverişinde bulunan Kazım Arar, Milli Eğitim Bakanlığı Bütçeleri, Üniversitelerin Bütçeleri ve Yüksek Öğrenim Öğrenci Yurtları ve Aşevleri hakkındaki 5375 sayılı Kanuna Ek Kanun vb. kanunlarla ilgili komisyon raporlarının hazırlanmasında da görev aldı.

Milletvekilliği döneminde Kazım Arar’la ilgili yaşanan dikkat çekici gelişme ise 1953 yılında Çankırı’nın Şabanözü ilçesinde yaptığı konuşma sırasında hükümetin manevi şahsiyetini tahkir ettiği gerekçesiyle hakkında soruşturma açılması ve milletvekilliğinin kaldırılmak istenmesidir. Milletvekilliği dokunulmazlığının kaldırılması hakkında Başbakanlık tezkeresi Anayasa ve Adalet Komisyonlarından kurulan Karma Komisyona gönderilmiş⁶¹ ancak daha sonra 5677

sayılı Af Kanunu hükümleri gereğince ilgili merciler tarafından gereği yapılmak üzere, geri istenmiştir⁶². Böylece Kazım Arar hakkında açılan soruşturma dosyası kapanmıştır.

b) Millet Meclisi I. Dönemdeki

(TBMM XII. Dönem) Siyasi Faaliyetleri⁶³

27 Mayıs 1960 Askeri Darbe’nin ardından yönetimin yeniden sivil idareye bırakıldığı bu dönemde Kazım Arar’da CKMP’de yer aldı. 15 Ekim 1961 tarihinde yapılan milletvekili seçimlerinde ülkenin bazı bölgelerinde CHP’ye karşı AP ile CKMP arasında seçim ittifakı yapıldı. CHP ülke genelinde birinci parti olmasına rağmen, kendisine karşı kurulan seçim ittifakından dolayı Çankırı’dan milletvekili çıkaramadı⁶⁴. Çankırı milletvekilleri CKMP’den seçilirken Kazım Arar’da yeniden Meclis’e dönmüş oldu.

14.02.1961-14.05.1965 tarihleri arasında yasama faaliyetlerini yürüten Millet Meclisi I. Dönemi’nde⁶⁵ 20 Ekim 1961’de yemin ederek göreve başlayan Arar, daha önceki milletvekilliği döneminde olduğu gibi yine Meclisin en aktif milletvekilliklerinden oldu. Meclis’in ikinci yasama yılında İmar ve İskân Komisyonu’nda, üçüncü yasama yılında Gümrük ve Tekel Komisyonu ile Sayıştay Komisyonunda, dördüncü yasama yılında ise Milli Eğitim Komisyonu ile İmar ve İskan Komisyonu’nda görev yaptı. Kazım Arar, ikinci milletvekilliği döneminde farklı konularda beş tane kanun teklifi verdi. Bunlar arasında Siyasi Partiler Kanun Tasarısının ve İdare Umumi Vilayet Kanunu’nun bazı maddelerinin değiştirilmesi, Kanserle Savaş Kurumu’nun desteklenmesi amacıyla hatıra pulu çıkarılması gibi öneriler dikkat çekmektedir. Kanun tekliflerinin dışında

53 TBMM Tutanak Dergisi, C. XXVII, 25 Ocak 1954, B. 33, O. 1, s. 317,318.

54 TBMM Tutanak Dergisi, C. I, 2 Haziran 1950, B. 5, O. 2, s. 144 ve C. VI, 2 Nisan 1951, B. 59, O. 2, s. 124.

55 TBMM Tutanak Dergisi, C. I, 29 Mayıs 1950, B. 3, O. 1, s. 38 ve C. II, 6 Kasım 1950, B. 32, O. 2, s. 28

56 TBMM Tutanak Dergisi, C. VII, 31 Ocak 1951, B. 71, O. 2, s. 143.

57 TBMM Tutanak Dergisi, C. III, 4 Aralık 1950, B. 14, O. 1, s. 38.

58 TBMM Tutanak Dergisi, C. X, 9 Kasım 1951, B. 14, O. 2, s. 31.

59 TBMM Tutanak Dergisi, C. XVII, 10 Kasım 1952, B. 2, O. 2, s. 39.

60 TBMM Tutanak Dergisi, C. XXV, 9 Kasım 1953, B. 2, O. 2, s. 39-40.

61 TBMM Tutanak Dergisi, C. 23 Şubat 1953, B. 51, O. 1, s. 797.

62 TBMM Tutanak Dergisi, C. II, 8 Kasım 1950, B. 17, O. 2, s. 345;

Kazım Arar’ın milletvekili dokunulmazlığının kaldırılmasıyla ilgili belge TBMM arşivinde yanlış dosyalanmıştır. İçindeki belge ve bilgiler başka bir milletvekiline aittir.. TBMM Kanunlar Müdürlüğü, Dosya no: 42, Esas Kayıt no: 3/75.

63 27 Mayıs 1960 yapılan Askeri Darbe’nin ardından Cumhuriyet Senatosu ve Millet Meclisi diye adlandırılan iki meclisli bir dönem başlamıştır. Bu nedenle Millet Meclisi’nin I. Dönemi denildiğinde 23 Nisan 1920’de açılan TBMM anlaşılmamalıdır.

64 www.cansaati.org.tr (Erişim 6 Mayıs 2013).

65 www.tbmm.gov.tr. 21.06.2014.

Çankırı’da halıcılık fabrikasının açılması, ABC kimya kurumunun bazı bölümlerinin Çankırı’ya taşınması, radyo yayınlarının doğruluğu ve Çatalağzı-Ankara elektrik hattından yararlanılarak Çankırı’ya yapılması düşünülen indirme istasyonu gibi konularda dokuz tane yazılı veya sözlü soru önergesi bulunmaktadır. Toplantı ve Yürüyüş Kanunu’nun oylamasının açık yapılması, Siyasi Partiler Kanunu’nda değişiklik yapılması ve İmar Kanunu’na geçici bir madde eklenmesi gibi olmak üzere 27 tane önerge verdi. Ayrıca yerel ve ulusal konularda altmış dört tane meclis konuşması tespit edilmiştir. Arar’ın Meclis kürsüsünden yaptığı konuşmalarda Devrez Çayı’nın taşmasıyla yaşanan felaket sonrası yapılacağı söylenen yardımlar, Orman Mevzuatı’nın yanlış uygulanması yüzünden Çankırı orman köylüsünün içine düştüğü durum, Anayasa Mahkemesi Kanun Tasarısı, Bakanlıkların yıllık bütçesi görüşmeleri ve Devlet İstatistik Enstitüsü’nün kuruluş, görev ve yetkileri gibi konular yer aldı⁶⁶. Bu konuşmalar Kazım Arar’ın hem seçim bölgesi olan Çankırı’nın sorunlarına hem de ülke meselelerine duyarlı ve sorumluluk sahibi bir milletvekili olduğunun göstergesidir.

Kazım Arar, İsmet İnönü Başbakanlığında 1961 yılında kurulan 26. TC Hükümeti için yapılan güven oylamasında “ÇEKİMSER” oy kullanırken; 1962 yılında kurulan 27. Hükümet ve 1963 yılında kurulan 28. Hükümet için yapılan oylamada ise “RED” oyu vermiştir⁶⁷.

d) Atatürk Aleyhine İşlenen Suçlar Hakkındaki Kanunla İlgili Görüşleri

Kazım Arar adının en fazla duyulmasını sağlayan, şüphesiz 5816 sayılı “Atatürk Aleyhine İşlenen Suçlar Hakkındaki Kanun’la” ilgili olarak TBMM’de 7 Mayıs 1951 tarihinde yaptığı konuşmadır.

Öncelikle Atatürk’ü Koruma Kanunun çık-

66 www.tbmm.gov.tr. (20.06.2014)

67 TBMM Tutanak Dergisi, Millet Meclisi I. Dönem Tutanakları, C. I- VI ve XXIV.

rilmasına yol açan olayları kısaca şöyle özetleyebiliriz: 1930’larda Ankara’nın Çubuk ve Keskin ilçeleri ile Çankırı Şabanözü ilçesi ve çevresinde Ticanilik adıyla örgütlenen ve liderliğini Kemal Pilavoğlu’nun yaptığı bir tarikat ortaya çıkmıştı. Adını, Şazeli-Halveti kökenli Ahmed Et-Ticani (1737–1815) tarafından, Cezayir’in güneybatısındaki Ain Madi kasabasında kurulan Ticianiye tarikatından almıştı. Rüyasında Ahmed Et-Ticani’ye intisap ettiğini gören ve ondan tarikat ruhsatı aldığını iddia eden Kemal Pilavoğlu ve müridleri 1943’te, tarikat faaliyetleri suçundan tutuklandı. Ancak serbest bırakıldıktan bir süre sonra “heykel puttur, laiklik dinsizliktir, Hilafeti kaldıran Atatürk mel’undur, Türkçe ezan küfürdür” sloganları ile tekrar ortaya çıkan Ticanilerin ilk büyük eylemi 1949 Şubatında TBMM Genel Kurulunda Arapça ezan okumak oldu. Daha sonra Atatürk büstlerini hedef seçen Ticaniler⁶⁸, CHP dönemindeki gösteri ve eylemlerini, DP iktidara gelmesiyle artırarak devam ettirirken ve DP dönemindeki ilk eylemlerini, 7 Şubat 1951’de Kırşehir’de Atatürk büstünü tahrip etmek suretiyle gerçekleştirdiler⁶⁹.

Saldırıların artarak devam etmesi ve CHP’nin bu olayları gerekçe göstererek muhalefetini sertleştirmesi nedeniyle, DP bu sıkıntılı süreci sona erdirmek için harekete geçti. 30 Mart 1951’de, Atatürk’ün manevi varlığını korumak için yasa çıkaracaklarını açıklayan Menderes, Atatürk’ün heykel ve büstlerine karşı eylemlerde bulunan örgütün kökünün dışarıda olduğunu ileri sürdü ve Ticanilerin eylemlerini düşünce özgürlüğü kapsamında değerlendiremeyeceklerini ifade etti⁷⁰. Bu arada Atatürk’ün heykel ve büstlerine saldırılar da artarak devam ederken, Ticaniler başkentteki Zafer Alanı’nda bulunan Atatürk heykeline saldırma girişiminde bulunmaları üzerine, Kemal Pilavoğlu ile müridlerinden bazıları tutuklanarak, yargılanmaya başlandı⁷¹.

68 Tarık Zafer Tunaya, İslamcılık Akımı, İstanbul 1991, s. 203.

69 Çağlar Kırçak, Meşrutiyetten Günümüze Gericilik, Ankara 1993, s. 30.

70 Nuran Dağlı, Belma Aktürk, Hükümetler ve Programları, Ankara 1988, s. 168.

71 Milliyet, 29 Haziran 1951, s. 1.

Kemal Pilavoğlu'nun tutuklanmasından sonra da Tıcani eylemlerinin giderek yaygınlaşmasıyla üzerine, söz konusu tasarının yasalaşması kaçınılmaz hale gelmişti. Ancak DP milletvekillerinin Ankara'da bulunmamaları nedeniyle TBMM de oturum yeter sayısı sağlanamamıştı. Bunun üzerine, 21 Temmuz 1951 tarihinde, emniyet müdürlüklerine illerinde bulunan milletvekillerinin hemen başkente hareket etmeleri gerektiğine dair tebligat yapılması için bir emir verildi⁷². Bu tebligat üzerine 23 Temmuz 1951 tarihinde toplanan TBMM'de, oturum başlamadan önce Atatürk için üç dakikalık saygı duruşunda bulunulmak suretiyle, TBMM'nin Atatürk'e saygısının tam olduğu mesajı verildi. CHP'nin karşı çıktığı bu tasarıyla ilgili söz alan tüm DP milletvekilleri konuşmalarına Atatürk'e saygılarını dile getirerek başlamalarına rağmen; sözlerini "böyle bir yasaya gereksinim yoktur, her şahıs gibi Mustafa Kemal de eleştirilebilmelidir" diye bitirmişlerdir. Söz alan kimi milletvekilleri ise, adı geçen yasa tasarısının kişiye özgü olması nedeniyle, yasa yapma tekniğine ve anayasaya aykırı olduğunu ileri sürmüşlerdir⁷³. Halide Edip Adıvar, Selahaddin Adil ve Osman Şevki Çiçekdağ gibi DP'lilerin de red oyu verdikleri bu kanun tasarısına karşı çıkanlardan biri de Çankırı Milletvekillerinden Kazım Arar'dır. Arar, Mecliste yaptığı uzun konuşmasında şöyle demiştir:

"Muhterem arkadaşlarım; konuşmama başlamadan önce geçen celsede Sayın Başbakan Adnan Menderes, aleyhte konuşan arkadaşlarımız hakkında küçük bir ikazda bulundular. Bunun üzüntüsünün hâlâ tesiri altındayım. Hiçbir zaman Büyük Meclisin üyelerine bu nevi bir tertip mahsulü düşünce izafe edeceğine asla inanmıyorum, herhalde bir sürçü lisan olacak, fakat bizi bu kürsüden tatmin ederlerse kendilerine minnettar kalacağım.

Muhterem arkadaşlar, 'Üzkürümevtâküm bi'l hayır' Türk milletinin ananesi ölümler hak-

kında konuşmak bahsinde, onları sadece hayırla anmaya müsaittir. Bugün Yüksek Huzurunuzda getirilen kanun tasarısı münasebetiyle rahmetli Mustafa Kemal'in ruhunu tâzip ediyorsak bunun vebali bize ait değildir. Yalnız Millî Mücadelenin değil, asırlar boyu şanlı zaferlerini altın varaklarla yazdıran memleketin kurtarıcısı Büyük Türk Milletinin başında piştarlık yapan Büyük Kumandan Gazi Mustafa Kemal'in ben de mânevi huzurunda saygı ile eğilirim. Onun mümtaz şahsiyetine hürmetkar olmıyan Devlete, memleketeye yaptığı büyük hizmetlerin takdîrkârı bulunmıyan tek insan tasavvur etmiyorum.

Bir Alman atasözü vardır. 'Hakikat çıplaklığı sever'.

Atatürk'ün kapatılacak, gizlenecek, söylenmesinden tevakkî⁷⁴ edilecek bir tarafı mı vardır ki milletin ve matbuatın ağzını kapatalım. Hem Öyle ki, o büyük adamın devrinde bile kavuşamadığımız demokrasi inkılâbının 'tahakkukundan sonra Demokrat Parti iktidarının Büyük Meclisi, onun muzaffer mümessilleri siz milletvekilleri tarafından memleketin kurtarıcısı olduğu kadar hürriyetin de yaratıcısı büyük ve aziz Türk milletinin ağzına 14 Mayıs armağanı olarak bir kilit mi takalım?

İnkılâplar hürriyetle, fakat tam ve mutlak mânada hürriyet olan yerlerde hür insanlar tarafından korunur. Hür doğmuş ve fakat hürriyetsiz yaşamış, hattâ bu hürriyetsizlikte az çok hissesi olan rahmetlinin bu hareketinden bahsederken sesimizin titremesine asla müsaade edemeyiz.

Muhterem arkadaşlar; böyle bir kanunu ben şahsen Büyük Ata'ya hürmetsizlik sayıyorum. Bu kanunun mânası Türk milleti sana saygısızlık göstermeye başladı, amma biz bunu kanunla önledik. Umumi efkârı susturduk, demek olmaz mı?

Diğer arkadaşlarımızın belirttiği gibi bu teklif Anayasaya aykırıdır. Atatürk'ün en büyük eseri olan Anayasayı ihlâldir. Son zamanlarda Atatürk'ün heykellerine vâki tecavüzlerin henüz mahiyeti tam manasiyle anlaşılmamıştır. Seneler-

72 Metin Toker, Demokrasimizin İsmet Paşalı Yılları, Ankara 1990, s. 173.

73 TBMM Tutanak Dergisi, C. IX, 23 Temmuz 1951, B. 103, O. 1, s. 53-74.

74 Tevakkî kelimesi sakınma, korunma, çekinme demektir. www. tdk.gov.tr.

den beri o büyük ölüye hürmet eden Türk milleti içinde ananesine, uygun olmıyan millî terbiyesine uygun olmıyan böyle menfur ve mahiyeti her yönden meşkûk olan bu çirkin hâdiselerin derin tetkike tâbi tutulması icabeder.

Arkadaşlar; bilirsiniz ki, Adnan Menderes bundan evvel tek partiye ve tek parti sistemine karşı bayrak açmış bir şahsiyettir. Siyasi hayata muhalif bir partiye girmekle atılmış; Serbest Cumhuriyet fırkasının Aydın Başkanlığı ile işe başlamıştır. Çıraklığını Serbest Cumhuriyet partisinde tamamlayan Adnan Menderes, kalfalığını Halk Partisinde yapmış, ustalığını Demokrat Parti’de bulmuştur.

Adnan Menderes, düne kadar Demokrat Partinin Türk milletine tercüman olan fikirlerini yayan bir sözcüsü idi. Bazan öyle sevgi ve saygı telkin ediyordu ki, bu milletin kükremiş bir imanı halini alıyordu. Adnan Menderes, 14 Mayıs Türk mahrekinin(yol, güzergâh) çizdiği yoldan yürüdüğü müddetçe bu milletin sevgilisi olarak kalacaktır.”

Konuşmasının devamında Başbakan Adnan Menderes’in, seçimlerden önce verdiği sözleri ve halkın DP’den beklentilerini unutmaması gerektiğini söyleyen Kazım Arar, konuşmasını şu sözlerle tamamlamıştır:

“Çok sevgili Adnan Menderes’in, kükremiş bir imanla, 14 Mayıs’ın mahreki üzerinde yürümesini, kendisini daima millete vermesi ve milletin nabzını tutması çok yerinde olur. Aksi takdirde kendini harcamış olur”⁷⁵.

Ancak aleyhte yapılan bu konuşmalara rağmen tasarı,²⁵ Temmuz 1951’de Meclis Genel Kurulu’nda görüşülerek kabul edildi. 31 Temmuz 1951 tarihinde Gazete ‘de yayınlanarak yürürlüğe giren⁷⁶ 5816 numaralı “Atatürk Aleyhine İşlenen Suçlar Hakkında Kanun” ile Atatürk’ün hatırasına alenen hakaret etmek ve Atatürk’ü temsil eden heykel, büst, vb. objeleri tahrip etmek veya kirletmek suç sayıldı⁷⁷.

⁷⁵ TBMM Tutanak Dergisi, C. VII, 7 Mayıs 1951, Toplantı:2, Birleşim: 73, TBMM Basımevi, s. 92-97.

⁷⁶ www.resmigazete.gov.tr/arsiv.

⁷⁷ TBMM Tutanak Dergisi, C. VII, 7 Mayıs 1951, B. 73, O. 2, s. 92-97.

487 milletvekilinin yer aldığı mecliste, kanunun kabulü için yapılan oylamaya 288 kişi katılırken, bunlardan 6’sı çekimser, 50’si red oyu verdi. Çankırı milletvekillerinden Kazım Arar ve Kemal Atakurt’un katılmadığı oylamada diğer Çankırı milletvekilleri Kanunun kabulü yönünde oy kullandı⁷⁸. Atatürk Aleyhine İşlenen Suçlar Hakkındaki Kanun’un oylaması sırasında ortaya çıkan tablo, birçok milletvekilinin böyle bir kanunun çıkmasından rahatsızlık duyduğunu göstermektedir. Ancak bu yasayla DP, bir yandan başını ağrıtabilecek olası bir duruma karşı önlem almaya, bir yandan da Atatürkçülüğü CHP’nin tekelinden almaya ve Atatürk’e sahip çıkmaya çalışmıştır.

e) Kazım Arar’ın Ankara’daki Arsa Vurgunculuğu İddiası

Bu konu uzun yıllardır gündemden düşmeyen bir meseleydi. Cumhuriyet Devri’ndeki gelişmeler, bir zamanlar kasaba görünümünde olan Ankara’yı da çok etkilemişti. Ankara yavaş yavaş değişmeye, o eski kasaba görüntüsünden uzaklaşmaya ve artık bir kültür ve medeniyet merkezi haline gelmeye başlamıştı. Hızla büyüyen gelişen Ankara, yalnızca siyasal alanda değil, kentsel gelişme ve kalkınmada da Türkiye’nin kalbi, lokomotif olmuştur. Ankara gelişirken; eskiden çok önemsenmeyen, değerli görülmemeyen tarlaların, bağların ve bahçelerin fiyatları birden astronomik rakamlara ulaşmıştı. Bu dönemde bazı devlet görevlilerinin, yapılacak imar planlarını bazı çevrelere sızdırdıkları veya önceden bağ, bahçe ve tarlaları düşük fiyatlarla satın alıp, daha sonra yüksek fiyatlarla sattıkları gibi usulsüzlüklere karıştığı ve yolsuzluk yaptıklarına dair iddialar artmıştı.

Kazım Arar, Ankara’daki arsa vurgunculuğunu verdiği soru önergesiyle Meclis gündemine taşıdı. Söz konusu meselenin ne TBMM, ne Anıtkabir, ne Motor Fabrikası, ne Atatürk Lisesi, ne de Sarar Okulu için arsa meselesi olmadığı

⁷⁸ Ayrıntılı bilgi için bkz. TBMM Tutanak Dergisi, C. IX, 23 Temmuz 1951, B. 14, O. 2, s. 295-298.

nı, asıl amacın arsa piyasasına hâkim olmak için yapılan bir arsa vurgunculuğu olduğu değerlendirilmesini yaptı⁷⁹. Arar, olağanüstü durumlarda haksız kazanç elde eden memurlar ve devlet görevlileri hakkında eski iktidarın suiistimallerinden dolayı, Cumhurbaşkanı İnönü'den başlamak üzere tüm sorumlulardan hesap sorulması gerektiğini, bunun millet tarafından DP'ye yüklenmiş tarihi bir sorumluluk ve aynı zamanda bir vicdan borcu olarak değerlendirdiğini dile getirmişti. Arar, bunu yapmadan milletin kanını emenlerin engellenemeyeceğini, CHP'lilerin de hesap vermeden bu lekeden kurtulamayacağını vurgulamıştır. Böylece Kazım Arar, belki de birçok insanın düşünmekten bile çekindiği şeyleri Meclis kürsüsünden dile getirerek, “*Milli Şef'in dokunulmazlığı*” gibi bir tabuyu da yıkmış oluyordu⁸⁰.

Kazım Arar'ın Ankara'daki arsa vurgunuyla ilgili soru önergesi ve meclis konuşması ulusal basında yankı bulmuş ve Milliyet Gazetesinde “Abdülhalik Renda'nın sattığı arsaların hesabı” başlığıyla haber olarak verilmiştir. Habere göre Arar'ın sözlü sorusuna Adalet Bakanı Halil Özyörük'ün cevap vermiş ve söz konusu arsaların Meclis eski başkanlarından Abdülhalik Renda tarafından 13.614 liraya devlete satıldığını açıklamıştır. İddialar üzerine Abdülhalik Renda gazeteye verdiği mülakatta;

“Bahis mevzu arsalar evvelce tarla idi. Birçok vatandaş gibi bende burayı 1924 yılı Ağustosunda ve hususi eşhastan ekin tarlası olarak 1.000 liraya satın aldım. O tarihte Ankara şehrine ait bir imar planı olmadığı gibi bu hususta alınmış bir karar da mevcut değildi.

Burası bilahare parsellere ayrıldı ve 1933 senesinde 26 adet arsayı o günkü rayicin yarısından da daha aşağı bir fiyatla ve 15614 liraya Milli Eğitim Bakanlığı'na sattım. Sarar İlkokulunun yerini de Bakanlığa hibe ettim. Arsaların geri kalanını da muhtelif tarihlerde yine muhtelif şahıslara verdim” demiştir. Ayrıca Renda arsa

paralarının bir kısmını gözlerindeki hastalığın tedavisi için Avrupa'ya giderek harcadığını, bir kısmını da hayır işlerinde kullandığını belirterek mülakatını şu ifadelerle bitirmiştir:

“İddia olunduğu gibi bir spekülasyon yapmış değilim. Böyle bir şey asla varit değildir. Vefatımdan sonra ortaya çıkacak olan vasiyetnamem servetim ve hayır işlerine sarfım hakkında kesin rakamları ve malumatı verecektir. Bunları şimdi açıklayıp, övünüyor mevkiine düşmek istemem. Vaziyet bundan ibarettir”⁸¹.

Abdülhalik Renda'nın gazeteye verdiği mülakattan da anlaşıldığı gibi hakkındaki yolsuzluk iddialarını kesin olarak reddetmiştir. Ancak buna benzer iddialar ve ithamlar devam etmiştir.

SONUÇ

İç Anadolu'nun mütevazı ama bir o kadar da eski ve köklü şehirlerinden olan Çankırı, Osmanlı'da olduğu gibi, Cumhuriyet Devri'nde de önemli şahsiyetler yetiştirdi. Bunlardan bazıları herkesçe bilinirken; maalesef bazıları çabuk unutulmuştur. Ahmet Talat Onay, Abdülhalik Renda ve Refik Saydam gibi unutulmuş bu isimlerden biri de devlet memurluğu da yapmış olan, gazeteci, öğretmen ve siyasetçi Kazım Arar'dır.

Tek Parti Devri uygulamalarını gören ve yaşayan Kazım Arar, Türkiye Cumhuriyeti'nin kalkınması ve çağdaş uygarlıklar arasındaki yerini alabilmesi için tek çıkar yolun demokrasi olduğunu görmüş ve buna inanmış bir insandı. Bu nedenle 1945 yılında Türkiye'de çok partili siyasi hayata geçiş için adım atıldığında siyasetin içinde yer aldı. Kurulan ilk muhalefet partisi Milli Kalkınma Partisi olmasına rağmen bu parti halktan beklediği ilgi ve desteği görememiş; halkın umut ışığı DP olmuştu. Kazım Arar'da DP'nin Çankırı il teşkilatında yer aldı ve kısa süre sonra da il başkanlığına seçildi. Ancak çok partili hayata geçilmiş olsa da; yıllardır uygulanan tek parti yönetiminin alışkanlıkları, muhalefete tahammülsüzlük ve parti-devlet özdeşliğinden dolayı zor

⁷⁹ Konuşma metni için bkz. TBMM Tutanak Dergisi, C. I, 12 Temmuz 1950, B. 21, O. 2, s. 566-567.

⁸⁰ TBMM Tutanak Dergisi, C. III, 13 Aralık 1950, B. 18, O. 1, s. 209-212.

⁸¹ *Milliyet*, 14 Temmuz 1950, s. 1.

bir süreç yaşanmaktaydı. Bu süreçte 1947 yılında yapılması gereken seçimlerin 1946'ya alınması, seçimlerde açık oy-gizli sayım yönteminin uygulanması ve devlet memurlarının iktidar partisi yanlısı telkinleri gibi çeşitli baskı ve zulümler yaşandı. 1950 milletvekili seçimleri öncesi Kazım Arar tutuklanmıştı. Ancak seçim sonuçları CHP'de hayal kırıklığı yaratırken; DP'de bayram havası estirmişti. Çankırı'dan seçilen milletvekillerinin tamamını DP kazanırken; cezaevinde tutuklu bulunan Kazım Arar, Milletvekili seçilmesinden dolayı seçimlerden bir gün sonra serbest bırakıldı. Halkın yoğun sevinç gösterileriyle, omuzlarda parti binasına getirildi⁸². Bu sevgi gösterisi DP'ye duyulan umudun olduğu kadar; Kazım Arar'a duyulan itimat ve sevginin de göstergesiydi. Bu sevgi Kazım Arar'ın son günlerine kadar devam etti ve 1977'de Ankara'da vefat ettiği haberi Çankırı'da duyulduğunda, şehirde büyük bir üzüntüye yol açtı. Bugün bile Çankırı sokaklarında o günleri hatırlayan dönemin tanıklarıyla konuştuğumuzda, siyasi düşüncesi ve ideoloji ne olursa olsun herkes Kazım Arar hakkında tek bir olumsuz cümle kullanmamakta ve “*adam gibi adamdı*” diyerek minnetle anmaktadır.

Delege, parti il başkanlığı, milletvekilliği, Meclis komisyon üyelikleri ve sözcülüğü, parti genel sekreterliği ve TBMM parti grup başkan vekilliği gibi farklı mevkilerde ve DP, TKP, CKMP, MP ve AP gibi farklı partilerde sürdürdüğü siyasi hayatı boyunca hem Çankırı'nın yerel sorunlarıyla hem de ülke genelini ilgilendiren ulusal sorunlarla ilgilendi. Çok partili hayata geçiş süreci ve 27 Mayıs Askeri Darbesi'nin hemen ardından gelen iki kritik dönemde Mecliste yer aldı. Atatürk Aleyhine İşlenen Suçlar Hakkında Kanun, Ankara'nın başkent olmasıyla birlikte yaşanmaya başlanan arsa vurgunu ve olağanüstü hallerde haksız kazanç elde eden devlet memurları ve görevlilerinin mal varlığı gibi hassas ve tehlikeli konularda doğru bildiğini söylemekten çekinmedi. 27 Mayıs Askeri Darbesi'nin ardın-

dan yeniden seçildiği Meclis'te çizgisinden taviz vermeden milletvekilliği görevini sürdürdü. Birçok milletvekili, muhalefet partisi lideri bile olsa, İsmet İnönü, Adnan Menderes, Celal Bayar, Osman Bölükbaşı ve Süleyman Demirel gibi Türk siyasetinin önemli isimlerini eleştirmekten çekinirken; Kazım Arar kendi parti lideri bile olsa bu isimleri eleştirmekten çekinmemiştir.

KAYNAKLAR

ARŞİVLER:

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi

BCA, 490,01.459.1885.1.

BCA, 490.01.364.1531.1.

TBMM Arşivi:

TBMM Arşivi, 1621 NSD, Tercüme-i Hal Kâğıdı

TBMM Kanunlar Müdürlüğü, Dosya no: 42,

Esas Kayıt no: 3/75.

SÜRELİ YAYINLAR:

TBMM Tutanak Dergisi

Türkiye Büyük Millet Meclisi 9. Dönem Tutanakları (1950-1954)

Millet Meclisi 1. Dönem (TBMM 12. Dönem) Tutanakları (1961-1965)

Gazeteler:

Birlik Gazetesi

Çankırı Gazetesi

Doğruyol Gazetesi

Cumhuriyet Gazetesi

Milliyet Gazetesi

Ulus Gazetesi

SÖZLÜ KAYNAKLAR:

Arar, Nezihe, (1926 doğumlu, Ortaokul mezunu), ile mülakat, Çankırı, (15 Temmuz 2012)

Arar, Berat Cem, (1955 doğumlu, Ortaokul mezunu), ile mülakat, Çankırı, (5 Mayıs 2013).

ARAŞTIRMA VE İNCELEME ESERLER:

82 Bkz. Ek- 4.

Dağlı, N. - Aktürk, B. (1988), Hükümetler ve Programları 1920-1960, C. I, TBMM Basımevi, Ankara.

Kırçak, Ç. (1993). Meşrutiyetten Günümüze Gericilik, Bilar Yayınları, Ankara.

Öztürk K. (1994). Türk Parlamento Tarihi, TBMM IX. Dönem (1950-1954), TBMM Vakfı Yayınları, C. VII, Ankara.

Toker, M., (1990), Demokrasimizin İsmet Paşalı Yılları, Bilgi Yayınevi, Ankara.

Tunaya, T. Z. , (2003), İslamcılık Akımı, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları,

TÜİK, (2012). Milletvekili Genel Seçimleri 1923-2011, Ankara.

İNTERNET:

WEB-1 (2002). Çankırı Araştırmaları web site. <http://www.cansaati.org> (Erişim tarihi: 6 Mayıs 2013)

WEB-2 (2000). Resmi Gazete web site. <http://www.resmigazete.gov.tr> (Erişim tarihi: 6 Mayıs 2013).

WEB-3 (1998). Türk Dil kurumu web site. <http://www.tdk.gov.tr> (Erişim tarihi: 15 Haziran 2013)

WEB-4 (1998). Türkiye Büyük Millet Meclisi web site. <http://www.tbmm.gov.tr> (Erişim tarihi: 08.06.2013)

EKLER

Ek-1. Kazım Arar'ın eşi Nezihe Arar ve en küçük oğlu Berat Cem Arar'ın fotoğrafı.(21 Haziran 2013)

Ek- 2. Kazım ARAR'ın Ankara Karşıyaka Mezarlığı'nda bulunan kabri

Ek-3. Milletvekili seçildikten sonra partililer tarafından cezaevinden çıkarılan Kazım Arar, omuzlarda DP il teşkilatı binasına götürülürken çekilen bir fotoğraf. (16 Mayıs 1950) *Berat Cem Arar'ın özel arşivinden alınmış*

Ek-4. Seçim Propagandaları için yurt gezisine çıkmış olan DP Genel Başkanı Celal Bayar'ın 4 Nisan 1950 tarihinde Çankırı gezisinde, Celal Bayar, DP İl Başkanı Kazım Arar ve diğer partililerle beraber parti il teşkilatı binasına yürürken. Berat Cem Arar'ın özel arşivinden alınmıştır.

Ek-5. 1950 milletvekili seçimleri için DP, Çankırı merkezde miting yaparken (Kazım Arar seçim konuşması yapıyor) Berat Cem Arar'ın özel arşivinden alınmıştır.

ÂŞIK BİLÂL DURMAZ (ÂŞIK DURMAZÎ)'IN HAYATI VE ŞİİRLERİNDEN ÖRNEKLER

THE LIFE OF MINSTREL BİLÂL DURMAZ (ÂŞIK DURMAZÎ) AND SOME SAMPLES FROM HIS POEMS

Hatice SARGIN*

Çankırı Süleyman Demirel Fen Lisesi

Türk Edebiyatı-Dil ve Anlatım Öğretmeni.

ÖZET

Geçmişten günümüze zengin bir halk kültürüne sahip olan Çankırı, bu özelliğini halk kültürünün bir parçası olan ve geçmişi İslamiyet öncesi dönemlere dayanan âşıklık geleneğinde de kendini göstermiştir. İlimiz 19. yüzyıldan bu yana bu alandaki zenginliğini ve özgünlüğünü de ortaya koymuştur.

Âşıklık geleneğinin bir halkasını oluşturan Çankırı'da âşıklık geleneğinin devam ettiğini gösteren en önemli unsur, günümüz Çankırı âşıklarıdır. Dergimizin 8. sayısında gelenek içindeki yerini vermiş olduğumuz Âşık Bilâl Durmaz (Âşık Durmazî), Çankırı-Kızılırmak-Sakarca doğumlu olup ilk şiir zevkini ailede alır ve daha sonra saz çalmasını da öğrenerek kendine usta seçtiği âşıkların izinde sazını ve sözünü güçlendirir.

Âşık Bilâl Durmaz (Âşık Durmazî)'ın gelenek çerçevesinde söylenmiş çok sayıda şiiri bulunmaktadır. Burada şiirlerini örneklemek için sadece yirmi şiirine yer verilmiştir ve âşık şiir söylemeye devam etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Sakarca, Hacı Osmanlar, âşıklar meclisi, saz, şiirleri

ABSTRACT

Çankırı, which has a rich folk culture from past to the present, had demonstrated this feature

in the tradition of minstrelsy in pre-Islamic periods which is a part of folk culture as well. The province put forth its richness and originality in this field since the 19th century.

The most important component that shows that the minstrelsy proceeds in Çankırı is the minstrels of Çankırı as Çankırı forms a ring of the tradition of minstrelsy. Âşık Bilâl Durmaz (Âşık Durmazî) whose place in the tradition was mentioned in the 8th issue of our journal, was born in Çankırı-Kızılırmak-Sakarca has his enjoyment of poetry in his family and later he learns how to play an instrument and enriched his instrument and saying in the footsteps of the minstrels as he accepted as his masters.

Âşık Bilâl Durmaz (Âşık Durmazî) has many poems within the framework of the tradition. Just twenty of his poems are sampled and the minstrel keeps writing poems.

Key words: Sakarca, Hacı Osmanlar, the house of minstrels, instrument, poems

ÂŞIK BİLÂL DURMAZ (ÂŞIK DURMAZÎ)'IN HAYATI

“1942 yılı Çankırı-Kızılırmak-Sakarca köyü doğumlu olan âşığın annesi Hatice Hanım, babası Abdullah Bey'dir. İki erkek, dört kız olmak üzere toplam altı kardeş olan âşığın anne tarafı, Çorum'un İskilip ilçesine bağlı Elmalı köyünden Sakarca köyüne gelip yerleşir. Âşığın annesinin

* Bu makale Editörlüğünü Gazi Üniversitesi Öğretim Üyesi Doç. Dr. Fatma Ahsen TURAN ve Reyhan Gökben SALUK'un yapmış olduğu “Sazın ve Sözün Sultanları-Yaşayan Halk Şairleri-IX” adlı kitapta yayınlanmıştır.

baba tarafı ‘İmamlar’ lakabı ile bilinir ve bu aile 1900’lü yıllarda Çankırı merkez nüfusuna kayıt olur. Ancak bu ailenin tam olarak nereden geldiğini bilen bulunmamaktadır.

Âşığın babası Abdullah Bey, Çankırı’nın Çayırpınar köyünden yani merkez köyündendir. Âşığın, babasının babası yani dedesi ölünce âşığın babası ve annesi Sakarca köyüne yerleşir ve âşığın babaannesi Sakarca köyünden Hüseyin isminde biriyle evlenir. Arkasından Sakarca’ya yerleşirler. Âşık Durmazî (Bilâl Durmaz)’nin babası ise Sakarca’da kalır. Âşığın babası 1990, annesi 1992 yılında vefat eder. Âşığın en büyük ablası Kezban 1953 yılında ölür. Âşığın büyüğü olan ablası Cevale 2004 yılında, Ayşe ablası 2006 yılında, ağabeyi Raşit 2008 yılında ölür. Kız kardeşi Fazilet ise Ankara’ya yerleşmiştir.

Âşık, 1971 yılında Ankara’ya taşınır; oradan başka yerlere gidip çalışır. 1993 yılında emekli olduktan sonra Ankara/Hasköy’e taşınır. Şu an ise bazen köyde bazen de Ankara’da kalmaktadır. Âşığın üç çocuğu vardır.(En büyüğü Abdullah, ikinci sırada Yetiş ve küçük kızı ise Elif’tir.)

Sakarya köyüne ilk yerleşenler ‘Neneler’ lakabında bir ailedir. Daha sonra âşığın, ‘Kara Halliller’ lakabı ile bilinen anne tarafından dedeleri, burayı kendilerine mesken eder. Daha sonra iki kardeş Sakarca köyüne yerleşir ve diğer iki kardeş ise Çankırı’da kalır.

1942 yılında dünyaya gelmiş olan âşığa ismini babası verir.1942 yılında âşığın Bilal Amcası Kastamonu’da askerde iken ölür ve jandarmalar köye amcasının ölüm kâğıdını getirir. Bu olaydan sonra âşık dünyaya gelir ve âşığa amcasının adı olan ‘Bilâl’ adı verilir. Altı yaşında Korçulu köyüne öküz gütmeye giden âşık, üç yıl sonra geri döner. 1953’lerde Sungurlu Çayyaka köyüne tekrar öküz gütmeye gider. 1953-1956 yılları arasında köyündeki Eğitmen okulunda okumuştur. 1955’ten 1957’ye kadar köy imamında okur. 1957 yılında Kızılırmak’ın Küçükbahçeli köyüne ve Güneykışla köyüne kuzu gütmeye gider. Daha sonra 1961-1962 yıllarında Tepealagöz köyüne koyun

gütmeye gitmiştir. 1962 yılının kasım ayında askere gider. 1964 yılının aralık ayında terhis olur. Askerliğini Van’da Jandarma Eğitim Çavuşu olarak bitirir. Askerden geldikten sonra çeşitli köylerde koyun güder.

1970 yılında Ankara’ya taşınır. Ankara’da Daily News gazetesinde 1971 yılından 1975 yılının ekim ayına kadar telex olarak çalışır.(Telex olarak çalışma: Avrupa’dan gelen İngilizce mesajı illerin harfi olarak muhabire ileten kişi olarak görev yapmaktır.) 1975’te gazeteden ayrılır. 1976’nın haziran ayına kadar çeşitli kahvelerde çalışır. 1976 yılının haziran ayında Zonguldak’a taşınır. İki yıl Zonguldak’ın Çatalağzı Beldesi’ndeki kahvelerde çalıştıktan sonra Aralık 1979’da Zonguldak-Kilimli-Karadon bölgesinde itfaiye eri olarak işe girer ve on beş sene çalışır.1993 yılında buradan emekli olur.

1993 yılında Ankara’nın Hasköy/Baraj mahallesine taşınır. Buradan Ankara/Akdere’ye 2003’te taşınır ve çobanlığa başlar. 1999 yılında kendi köyünde, 2000 yılından 2008’e kadar Kızılırmak’ın Güneykışla köyünde çobanlık yapar. 2007 yılında Kırıkkale’nin Delice ilçesine bağlı Cingiyli köyünde, 2010 yılında Çorum’un Sungurlu ilçesine bağlı Asayış köyünde çobanlık yapar.

Çankırı’nın Kızılırmak ilçesi kırsal bir kesimdir. Halkı daha çok tarımla uğraşır. En çok yetiştirilen meyve ve sebzeler; pirinç, pancar, buğday, arpa, kavun ve karpuzdur. Kızılırmak, ilçe arazisini ikiye böler. Yani ırmak ilçenin ortasından geçer. İlçenin düğünleri Türkmen usulüdür. Yani davullu zurnalı olmaktadır. Kızılırmak’ta tarihi yapı yoktur.

İlçenin Sakarca köyü, 1950’lerde 120-130 hane iken köyün göç vermesi nedeniyle köyde 35 hane kalmıştır. Köyde tarım arazisi yoktur. Dolayısıyla âşık, geçimini çobanlıkla sağlar.

Âşığın, 1960’dan 1966 yılına kadar bir kıza sevdası sürer. Birbirini seven iki genç, kızın ailesinin istememesi nedeniyle kavuşamaz ve ayrılırlar. Âşık, bu durumdan sonra söylediği tüm aşk şiirlerini bu aşk üzerine söyler. Âşığın sevdiği ikinci kız

Şehri Hanım'dır. Bu kız üzerine de şiirler söyleyen âşığa, babası kızı vermez ve kızla kaçacakları sırada kızı, ailesi kaçıtır. Böylelikle bu aşk da biter.

Âşık, 1969 yılında Çankırı'nın Kızılırmak ilçesine bağlı Büyükbahçeli köyünden dul bir bayan olan Döndü Hanım'la evlenir. Önce aileden istenen Döndü Hanım, âşığa verilmez. Bunun üzerine âşık, Döndü Hanım'ı kaçıtır. Döndü Hanım'ın eski eşinden bir oğlu, bir kızı vardır. Âşıktan üç çocuğu olur. Büyük oğlu Abdullah, ikinci sırada Yetiş, en küçükleri ise Elif'tir. Daha önce Elif isminde bir kıza âşık olan ve şiirlerinin büyük çoğunluğunu bu kız için söyleyen âşık, kızının ismini de Elif koymuştur.

1955-1956 yıllarında ilk şiirini söyleyen âşık, ilk şiirini yaşadığı bir olay üzerine söylemiştir. Şöyle ki; Sakarca köyünde 'Hacı Osmanlar' diye bir aile vardır. Hacı Osmanlara ait köydeki bir ev içinde bir hamamlık bulunmaktadır. Aileye ait bir eşek hamamlığın kapısını aşar ve kapıyı aşan eşek, hamamlığın içine düşer. Üç gün sonra bu durumun farkına varırlar. Eşek kokmuştur. Eşeği orda bulurlar ve dışarı çıkarırlar. Ailenin oğlu Ömer, koyun gütmekte olan âşığa ve babasına 'Bizim eşeği gördünüz mü?' diye sorar. Bunun üzerine âşık, on üç yaşındayken ilk şiirini söyler. Şöyle;

Ömer Hilalliye gitti soruyo

Kır eşek öldü hamamlıkta duruyo

İreşit duvarlara balta vuruyo

Ağam hamamlıkta kalmış kır eşek

Emine honiyi yakıp bakacak

Üç gün durduruyo tabi kokacak

Kır eşek şişmiştir nasıl çıkacak

Yıktı duvarı da çıkardı İreşit

Hacı Osman emmim vah dedi durdu

Eşek hamamlıkta yok dedi durdu

Durmazî bu işe oh dedi durdu

Ağam hamamlıkta kalmış kır eşek

Âşık Durmazî'nin ailesinde başka âşık yoktur. Ancak amcaları Mehmet ve Ali, usta malı alıp satmaktadır. (Usta malı aldıkları âşıklar; Âşık

Veysel, İsmail Daimî'dir.) Âşığın annesi Hatice Hanım, ağıt türünde, büyük oğlu Abdullah da usta malı söylemektedir. Âşık Durmazî'nin Kızılırmak çevresinde tanıdığı başka âşık bulunmamaktadır.

Âşık bade içmeye inanır ama kendisi bade içmemiştir. Askerliğe başladığında asker arkadaşlarından birinden saz alan âşık, saz çalmayı kendi kendine burada öğrenemez. Askerlikten sonra Ankara'ya taşındığında kendisi saz alıp kendi kendine saz çalmaya çalışır. Zonguldak'a taşındıktan sonra 1981 yılında Zonguldak-Çatalağzı kasabası ilkokul müdürü Nafiz Bey, Atatürk'ün doğum yılı ile ilgili amatör saz yarışması düzenler. Bu yarışmaya 60 kişi katılır ve Âşık Durmazî (Bilal Durmaz), bu yarışmada birinci olur. 2005 yılında Çankırı'da düzenlenen âşıklar şölenine katılan âşığın bir ustası yoktur. Yetiştirmiş olduğu çırakları da bulunmayan âşığın mahlası Durmazî'dir. Mahlasını kendisi bulmuştur. 13 yaşında iken söylediği ilk şiirinde de bu mahlası kullanmıştır.

Herhangi bir âşıklık koluna mensup olmayan âşık, saz çalmasını bilmektedir. 1994 yılında Ankara/Dışkapı'da Erenler Saz Yardımlaşma Derneği'ne 2'şer saatten iki gece kursa gider ve nota öğrenimi kendi deyimiyle âşığın kültürünü aştığı için bu kurstan bir bilgi elde edemez. Hüseyin Toprak ismindeki hocadan nota bilgisini alan âşık, yeterli bilgiye ulaşamamıştır. Âşığın âşık makamları hakkında da bilgisi bulunmamaktadır. Halk hikâyeleri de anlatmayan âşık, şiirlerini bir olay üzerine söyler ve şiirden önce bu hikâyeleri anlatır.

Başka âşıklarla ortak çalışmaları yoktur. Âşık, 1992 yılında rahatsızlanan Âşık Mahsuni'ye geçmiş olsuna gider ve bu sayede Mahsuni ile tanışır. Aynı yıl Ankara/Mamak, Şirintepe'de oturan Çorum'un Sungurlu ilçesine bağlı Körkölü köyünden Hüseyin Çırakman'ı ziyaret eder. Âşık, nota öğrenmek için Ankara Sağlık Sokaktaki Ozanlar Derneği'ne gider. Buradaki hocalar, 'Kendi bildiğinle devam et' derler.

Âşık, söylediği ilk şiirlerde ses benzerliğine çok dikkat etmiştir. Ancak şiirlerin şekil ve tür özelliğine dair bir bilgisi yoktur. Başkalarının ezgileriyle şiirlerini saz eşliğinde söyler. Doğaçlama şiir söyleyemeyen âşık, şiirlerin sonradan unutulup gitmesinden dolayı doğaçlama söylemeye de karşıdır. Yaşadığı ya da duyduğu olaylar üzerine şiirlerini yazan âşık, yazdığı şiirler üzerinde daha sonradan değişiklik yapmaz. Söylediği şiirleri önce müsfetteye yazar ve sonra deftere el yazısı ile yazar.

Âşık, kendinden önce yaşayan âşıklardan Âşık Veysel'i, İsmail Daimî'yi üstat olarak görür. Âşığın beğendiği usta âşıklar, Mahsuni, Muhlis Akarsu, Reyhani Baba, Çobanoğlu, Ali Kızıltuğ, Mahmut Erdal, Ali Sultan, Ali Doğan, Haydar Öztürk, Gülabî gibi âşıklardır. Âşık fasıl düzenlerini bilmeyen ve atışmalara da katılmamış olan Âşık Durmazî, 2005 yılında Çankırı'da bir kez âşıklar meclisine katılmıştır.

Âşık, şiirlerini genellikle odasında ya da koyun güderken kendi kendine mesire yerlerinde icra etmektedir. Kaseti ve CD'si bulunmayan âşık, şiirlerini de bastırmamıştır. Musa Eroğlu, Arif Sağ, Erdal Erzincan, Tolga Sağ, Pınar Sağ, Dertli Divanî, Kıvırcık Ali gibi âşıkları şiirleri ile tanımaktadır.

Etkilendiği tüm olaylar üzerine şiirleri bulunan âşık, geleneğin yaşaması için çırak yetiştirilmesi gerektiğini düşünür. Günümüzdeki gelenek içinde en büyük eksikliğin çok az çırak yetiştirmek olduğunu düşünmekte ve bu noktada kendi çalışmasının olmadığını belirtmektedir. Bu konuda devletin destek verebileceğini belirterek günümüzde zengin ve çevresi olanların televizyon ve radyo programlarına katıldığını ve bu sayede tanındıklarını belirtmektedir. Âşığın tanınma gibi bir çabası bulunmamaktadır. Yâran müziğini bilmediğini ve yâran toplantılarına katılmadığını söyleyen âşık, üniversitelerin ve devletin kendilerine yol göstermesi gerektiğini belirtmektedir.

Herhangi bir derneğe üye olmadığını belirten âşık, Çankırı TGRT muhabirinin Güneykışla kö-

yüne bir Türkmen düğününe geldiğini ve kendisinin bu programa katılarak altı şiirini söylediğini belirtir. Âşık, şenlik ve festivallere de katılmamıştır.

Önceki âşıklardan Âşık Veysel'in tabiatı, Mahsuni ve Muhlis Akarsu'nun halkı, Davut Sularî ve İsmail Daimî'nin kendi yöresinin, halkının ezikliğini saza döktüğünü söyleyen âşık, önceki âşıkların halk için söylemediğini, günümüz âşıklarının halk için söylediğini belirtir.

Önceki âşıkların söyleyiş güzelliğine bağlı olarak ismini duyurmuş olduklarını günümüzde ise zengin ve çevresi olanların ismini duyurduğunu ifade eder.

Âşık kolları hakkında bilgisi olmayan âşık, 1974 yılında TRT genel müdürü İsmail Cem'in köşelerde kalmış âşıkları tanıtmada önemli bir isim olduğunu belirtir. O dönemde sazı tam olarak bilmemesinden dolayı İsmail Cem âşığı tanıtamamıştır.

Herhangi bir âşıklık koluna bağlı olmayan âşık, günümüzde halk şairlerinin kendilerini duyuramadığından söz etmektedir. Şiirlerini de tam anlamıyla değerlendiremediklerinden, şiirlerin de halk şairleriyle öldüğünü, âşıkların elinden tutanın olmadığını belirtmektedir. Günümüz âşıklarının geçim sıkıntısı bulunduğunu, sazı da sıkıntı içinde öğrendiğini çoğunluğunun da çırak yetiştirmedeğini söyler.

Âşık kahvehanelerine gitmeyen âşık, âşık kahvehanelerinin âşıkların toplandığı yer olması ve usta çırak âşıkların görüştüğü, bilgi alışverişinde bulunduğu yer olması nedeniyle önemli mekânlar olduğunu vurgular. Halk ve âşığın bütünleştiği yer olan kahvehaneleri, geleneğin yaşaması için önemli yerler olarak görür ve gençlerin usta âşıklardan görerek âşıklığa özendiğini bu şekilde geleneğin yaşadığını belirtir. Âşık, geleneğin devamı için bu mekânların sayısının artması gerektiğini belirtir. Bu sayede âşıkların ustalar sayesinde daha bilinçli olacaklarını ifade eder.

Âşık kendisi manevî üstat olarak Âşık Veysel'i örnek alır ve Âşık Veysel'den de çalıp

söylemektedir. İkinci sırada üstat olarak gördüğü Mahsunî'den şiirler söylemektedir.

Âşıkların genellikle 20. yüzyıldan itibaren teknolojiden olumlu şekilde yararlandığını söyleyen âşık, gazete, televizyon gibi iletişim araçlarının âşıkların tanınmasında önemli olduğunu belirtir. Âşık, teknolojinin olumlu ve olumsuz yönünün olduğunu ifade eder. Teknolojiden çevresi olanların yararlandığını ve âşıklıkta belli seviyelere ulaşmış çoğu âşığın bundan yararlanamadığı konusunda sitemlerde bulunur.

Ozan ve âşık arasında fark olduğunu belirten âşık, ozanın tüm halka seslendiğini, halkın gözü, kulağı, defteri olduğunu söyler. Ozanlık sınıfına Mahsunî ve Ozan Arif'i eklemekte olan âşık, bu doğrultuda ilahi aşkı işleyenlerin ozan olduğunu belirtir. Âşığın ise etkilendiği olaylar üzerine şiirler yazdığını söyleyerek şair cafeleri doğru bulduğunu ancak içeriğinin tam manasıyla gelenek doğrultusunda doldurulması gerektiği üzerinde durur. Burada çırağın ustadan bir şeyler öğrendiğini ve bu yerlerin herkesin yeri olduğunu ve geleneğin yaşaması açısından çok önemli mekânlar olduğunu ifade eder.

Âşık, şiirlerinde sevgi, fakirlik, Alevi-Sünni ayrımcılığı, Hz. Ali, Hasan, Hüseyin gibi pek çok konuları işlemektedir. Etkilendiği olaylar üzerine şiirler söyleyen âşık, Alevilerle çok muhatap olduğu için çevresince Alevi olarak bilinmektedir. Ancak Sünni kökenli olan âşık, Cem zakirliği görevlerini bilmemektedir.

Âşık, Yunus Emre'nin 'Yaratılanı severim yaratandan ötürü' sözünün özü ile hayata bakar ve yaşamına Çankırı'nın Kızılırmak ilçesinde devam etmektedir.

Bilâl Durmaz, ilk şiir bilgisini aile ortamında alır. Âşık, ilk şiirini de on üç yaşında Sakarca köyünde yaşanan olay üzerine söylemiştir. Âşık, şiirlerini genellikle odasında ya da koyun güderken mesire yerlerinde kendi kendine icra etmektedir. Âşık, küçük yaşta Âşık Veysel'i şiirleri ile tanıır ve onu kendisine usta kabul eder. Tanıştığı âşıklar, Âşık Mahsunî Şerif ve Hüseyin Çırakman'dır.

Bunun dışında 2005 yılında Çankırı'da yapılan âşıklar şöleninde Çankırlı âşıklarla tanışmıştır.

Âşık Durmazî'nin şiir söylemeye başlayışı, toplumsal bir durumdan kaynaklanmakta olup Sakarca köyünde bir eşiğin evin hamamlığında ölmesi üzerine olmuştur.

Âşık Bilâl Durmaz da şiirlerinde mahlas kullanmakta olup kullanmış olduğu mahlası Âşık Mahsunî Şerif'in 'Mahsunî' mahlasından etkilenerek kendisi bulmuştur. Ayrıca günümüz âşıklarından çok az âşıktaki görülen halk hikâyesi anlatma özelliği, Âşık Durmazî (Bilâl Durmaz)'de görülmemektedir. Âşık, sadece şiirlerini hangi olay üzerine söylemişse onu anlatmaktadır. Yani günümüz âşıklarında var olan özellik, Âşık Durmazî'de de görülmektedir. Bununla birlikte gelenek içinde görülen destan satma özelliği günümüz âşıklarında teknolojinin gelişimi vb. nedenlerden dolayı yok olmuş olup bu durum Âşık Durmazî'ye de yansımıştır. Ayrıca, âşığın yaş şiiri de bulunmamaktadır.

Âşık Durmazî, badesiz âşıklar grubuna girmektedir. Yani Âşık Durmazî, rüya neticesinde âşıklıkla tanışmamıştır. Ancak âşıklık geleneği içindeki rüyaya inanmaktadır.

Âşıklık geleneği içinde âşıkların vazgeçilmezi olan saz çalma ve şiirlerini bir ezgi ile söyleme özelliği, Âşık Durmazî'de de görülmektedir. Âşık Durmazî (Bilâl Durmaz) saz çalmayı kendi çabası ile öğrenmiştir. Bu öğrenme sırasında kur sa gitmişse de bu âşık üzerinde tesirli olmamıştır.

Âşık, Âşık Veysel'i ve Âşık Mahsunî'yi kendisinin ustası olarak görmekte ve özellikle Âşık Veysel'den çalıp söylemektedir. Âşık Durmazî de şiirlerini şiir defterinde toplamıştır.

Çankırlı Âşık Bilâl Durmaz, şiirlerinin başkasına mal edileceği düşüncesi ya da sonradan şiirlerine sahip çıkılmayıp isminin şiirleriyle silinip gideceğinden hareketle şiirlerinde mahlas kullandığını ifade etmiştir. Çankırlı Âşık Bilâl Durmaz'ın mahlası Durmazî'dir. Âşık, Mahsunî'nin asıl isminin Şerif Çılgık olduğunu ve mahlas olarak Mahsunî'yi kullandığını kendi-

sinin de bundan etkilenerek kendine mahlas olarak Durmazî'yi seçtiğini belirtmiştir.

13 yaşında iken söylediği ilk şiirinde Durmazî mahlasını kullanmış olan âşık, daha sonra da mahlasını hiç değiştirmemiştir. Âşığın şiirleri arasında 13 yaşında söylemiş olduğu ikinci şiiri 'Baş Çoban' adlı şiirde mahlası bulunmamaktadır. Diğer tüm şiirlerinde mahlas kullanmıştır. Âşık Durmazî, yazacak olduğu diğer şiirlerinde de aynı mahlası kullanacağını ifade etmiştir.

Âşık Durmazî, şiirlerini saz eşliğinde söylediği gibi belli bir ezgi de kullanmaktadır. Sazı kısa bağlama olarak kullandığını ve kısa bağlama kullananların çoğunluğunda ezgilerin birbirine benzediğini belirten âşık, saz merakının kendisinde küçük yaşta başladığını ifade eder. Başından geçen bir olayı da şöyle anlatır: Âşık 10-12 yaşlarında iken sokakta oyun oynamaktadır. Yanlarından kılıf içinde koluna takılı şekilde sazı olan birisi at üstünde geçmiştir. Diğer oyun arkadaşları bunun saz olduğunu anlayarak âşığa ve diğerlerine 'bakın sazlı bir atlı geçiyor' der. Bilâl Durmaz da hemen oradan ayrılıp köy meydanına inerek burada o kişiyi görüp kılıfın içindekini çıkarmasını ister. O atlı da saz çalmasını bilip bilmediğini sorduğunda sazı merak ettiği için Bilâl Durmaz, saz çalmayı bildiğini söyler ve atlı, sazı kılıftan çıkarır. Bilâl Durmaz, ilk kez sazı burada eline almıştır. Daha sonra âşık, evde süpürgeyi, çobanlık yaparken değneği saz yapmış olup ilk defa askerlik yıllarında saz çalma gayreti içinde olmuştur. Tüm şiirlerini bir ezgi ile saz eşliğinde söyleyen âşık, şiirin öncelikle güftesini oluşturduğunu daha sonra bu güfteye uygun olan, Rıza Aslandoğan'ın, Muhlis Akarsu'nun şiir ezgilerini ve bazı anonim olan türkülerin ezgilerini kendisine örnek alarak ezgileri oluşturduğunu belirtmektedir.

Tüm şiirlerini ezgi ile söylemediğini ancak şiirlerin çoğunluğunun ezgili olduğunu ifade eden âşık, bu ezgileri zamanla oluşturduğunu dile getirir. Sazın kendisi için son derece önemli olduğunu da söyleyen âşık ona bir dostu gibi baktığını belirtir.

Çankırlı Âşık Durmazî (Bilâl Durmaz), geçmişten günümüze diğer âşıklarda olduğu gibi bazı

âşıkların etkisinde kalmıştır. Bunların bazılarını şiirleri sayesinde tanımış, bazıları ile tanışmıştır.

Âşık Durmazî'nin amcalarının usta malı aldığı, Âşık Veysel'i ve İsmail Daimî'yi Âşık Durmazî, küçük yaşta tanımıştır. Şiirleri sayesinde tanıştığı bu âşıklardan Âşık Veysel'i ve İsmail Daimî'yi Bilâl Durmaz, usta olarak görmüştür. Bunların yanında âşığın beğendiği diğer isimler, Âşık Mahsuni, Muhlis Akarsu, Reyhani Baba, Çobanoğlu, Ali Kızıltuğ, Mahmut Erdal, Ali Sultan, Ali Doğan, Haydar Öztürk, Gülabî gibi âşıklardır.

Âşık Durmazî, İsmail Daimî, Hüseyin Çırakman, Âşık Mahsuni, Çobanoğlu, Âşık Veysel ve Dertli Divani gibi âşıkların şiirlerinden etkilenmiştir.

Musa Eroğlu, Arif Sağ, Erdal Erzincan, Tolga Sağ, Pınar Sağ, Dertli Divanî, Kıvrıcık Ali gibi âşıkları da bilen Âşık Durmazî (Bilâl Durmaz)'nin tanıştığı âşıklar ise Âşık Mahsunî ve Hüseyin Çırakman'dır. Âşık Bilâl Durmaz, Âşık Veysel ve Mahsunî'den şiirler söylemektedir.

Âşık Durmazî, Zonguldak'a taşındıktan sonra 1981 yılında Zonguldak-Çatalağzı kasabası ilköğretim müdürü Nafiz Bey, Atatürk'ün doğum yılı ile ilgili amatör saz yarışması düzenlemiştir. Bu yarışmaya 60 kişi katılmıştır ve Âşık Durmazî (Bilâl Durmaz), bu yarışmada birinci olmuştur. 2005 yılında Çankırı'da düzenlenen âşıklar şölenine de katılan âşığın bir ustası yoktur.

Âşık, Çankırı TGRT muhabirinin Güneykışla köyüne bir Türkmen düğününe geldiğini ve kendisinin bu programa katılarak altı şiirini söylediğini belirtir. Bu şiirlerden bir tanesi 'Telekritic' programında yayınlanmıştır. Âşık Durmazî, şenlik ve festivallere de katılmamıştır.

Şiirleri herhangi bir yerde yayınlanmayan âşık, 1974 yılında TRT genel müdürü İsmail Cem'in köşelerinde kalmış âşıkları tanıtmada önemli bir isim olduğunu belirtir.

Âşık Durmazî, çobanlık yaparken köylerde şiir söylemeye devam etmektedir."¹

1 Âşık Durmazî (Bilâl Durmaz), (26/12/2011 tarihinde tarafımdan alınan bilgilerdir.), Mülakat, Çankırı, 2011.

ŞİİRLERİNDEN ÖRNEKLER

“ANADOLUM

Toz dumanlı yolların var
Irmakların göllerin var
Sümbüllerin güllerin var
Anadolum Anadolum

Yahşi yağız yiğidin var
Övgü dolu öğüdün var
Evliyan var seyidin var
Anadolum Anadolum

Durmazi der durmazın var
Şerif gibi ozanın var
Yarenin var düzenin var
Anadolum Anadolum

SATI İÇİN

Bir güzele âşık oldum
Olmaz olaydım olaydım
Bilmiyorum nerden sevdim
Sevmez olaydım olaydım

Sevdiğime pişman etti
Dostlarımı düşman etti
Hayal bitti düş de bitti
Görmez olaydım olaydım

Durmaziyim gülemedim
Ben kendimi bilemedim
Kayıp ettim bulamadım
Sormaz olaydım olaydım

1967

DOYAMADIM

Çoban oldum koyun göttüm
Yırtık lasdik simit sattım
Neçe günleri aç yattım
Bir an olsun doyamadım

Teleksçi oldum mesaj attım
Odacı oldum çok yorulduğum
Böyle kadere darıldım
Bir an olsun gülemedim

Durmaziyim bu kaderim
Benimle gider bu halim
Dünya yalan insan zalim
Ben benliğim bilemedim

1975

KALDIRMADIN

Felek ben ne yaptım sana
Ömrüm bitti güldürmedin
Her fırsatta vurdun bana
Elim kolum kaldırmadın

Ağlamak miras dayımdan
Gülen olmadı soyumdan
Azar eşittim oğlumdan
Gözyaşımı sildirmedi

Durmaziyim benim çilem
Kalmadı bilmeyen bilen
Bize güldü giden gelen
Sinsi sinsi bildirmeden

1994

ALMAYIN

Tüm gençlere vasiyatım
Aman dul karı almayın
Ben aldım yandım kavruldum
Sakın dul karı almayın

İki kişilik karyola
Rahmetlik girer araya
Kalk kendine bir yer ara
Aman dul karı almayın

Geçiminde zor deyilsen
Eğer kula kul deyilsen
Sende o gibi dul deyilsen
Sakın dul karı almayın

Kendisini sanar kurnaz
Döner de seni beğenmez
Durmazi der avaz avaz
Aman dul karı almayın

2010

NE HABER

Seher yeli seher yeli
Yeller Elifden ne haber
Soldu mu bahçenin gülü
Güller Elifden ne haber

Mektup yazdım karaladım
Dertlerimi sıraladım
Adres yazdım pulladım
Pullar Elifden ne haber

İkrarın yeminin vardı
Durmazî derdin çoğaldı
Gelene gidene sordu
Kullar Elifden ne haber

2000 Aralık

HACI BEKTAŞ

Özledim kapına geldim
Kabul eyle Hacı Bektaş
Huzurunda divan durdum
Kabul eyle Hacı Bektaş

Yüzün süreyim postuna
Dostum dost olan dostuna
Ehli beyitin nesline
Salavatım Hacı Bektaş
Durmaziyim gelen görür
Felsefenden ilham alır
Gerçek yolu burda bulur
Kabul eyle Hacı Bektaş

ANKARA

Saçlarım ağardı sakal bembeyaz
Odun yok kömür yok kışlar pek ayaz
Çocuklar donmadan gelseydi bi yaz
Durulacak yer deyilsin Ankara

Ev sahibi kira ister durmuyo
Bakkal veresiye ekmek vermiyo
Haşlık bitti hanım eve koymuyo
Barınacak yer deyilsin Ankara

Durmaziyim ömrüm bitti gurbette
Kışın perişanım yaza hasretle
Durmazinin yaşaması bir iple
Durulacak yer deyilsin Ankara
1971

YOLUMA

Alaca kapının allı gelini
Yol ver güzel yol ver gidem yoluma
Düğün mü var kınalamış elini
Yol ver güzel yol ver gidem yoluma

Her sabah her sabah yoluma çıkmış
Kime darıldıysa kaşını yıkmış
Zaten felek benim belimi bükmüş
Yol ver güzel yol ver gidem yoluma

Durmaziyim budur benim ahvalım
Benim ile gider derdim kederim
Ya çekil yolumdan ya gel gidelim
Yol ver güzel yol ver gidem yoluma

SARIYORDUN YA

Ey benim sevdiğim yalancı yârim
Kolların boynuma doluyordun ya
Gözlerin gözüme bakıp gülerken
Sineni sineme sarıyordun ya

Daha islah olmam eyledin deli
Var mıdır dünyada sen gibi biri
Nişanda düğünde bayram günleri
Gözlerinle beni arıyordun ya

O nasıl edaydı o nasıl nazdı
Yalan demeseydin bağrım yanmazdı
Seni seven Durmaziydi durmazdı
Gelene gidene soruyordun ya
2005

AYIRSA BİLE

Gidiyorum diye haber yollamış
Mutlu ol sevdiğim git güle güle
Gönlü kırılmasın seviyom demiş
Felek bu dünyada ayırsa bile

Sevdim seveceğim ölene kadar
Kara toprak bağrım delene kadar
Ahrette yanıma gelene kadar
Kader bu dünyada ayırsa bile

Darılma cananım üzülme canım
Bedenim yok olsa kurusa kanım
Sevenler unuttu Durmazî seni
Ben unutmam seni git güle güle
1987

KÖYDEKİNE

Güzeller içinde ben seni seçtim
Lale sümbül çiçek gül şahit bize
Sevmedim demişsin ben ona şaştım
Bütün cümle cihan el şahit bize

Yalanına cinler bile gülüyor
Mısırdaki sağır sultan biliyor
Zara dağlarından doğup geliyor
Kızılırmak çaylar sel şahit bize

Durmaziyim bu dünyaya geleli
Gülemedim seni sevdim seveli
Hep adına çaldım bildim bileli
Mızrabım perdem tel şahit bize
1967

BİL DİYE DİYE

Deli gönül yine kalktı yürüdü
Engel tanımyo yol diye diye
Felek beni parça parça eyledi
Bilmiyon haddini bil diye diye

Şaştı deli gönül gene mi şaştı
Bir şeyda bülbülüm gafesten uçdu
Kar boran demeyip dağları aştı
Mecnunun Leylası çöl diye diye

Namertler sevmezmiş merdi garibi
Olur mu garibin mekan yurdu
Felek bana çok mu gördün muradı
Durmazî sevimsiz kul diye diye
1998

AH DİYE DİYE

Çözdü düğmelerin dost birer birer
Açtı ak sinenin bak diye diye
Bozulmuş bağları gülden ne haber
Sorma hallerimi ah diye diye

Gülmedim dünyada gülenler gülsün
İstemem dünyayı gülenin olsun
Bizi ayıranlar onlar da görsün
Ektik biçiyoruz bak diye diye

Bu dünyaya isteyerek gelmedim
Kayıp ettim benliğimi bilmedim
Yâri gelin ettim damat olmadım
Muratsız Durmazîm vah diye diye

DÜŞÜREN ELİF

Seni sevdiğimi şimdi anladım
Beni kurbet ele aşırın Elif
Seher yellerinden selam yolladım
Beni bu hallere düşüren Elif

Ben bıktım usandım dedikodudan
Bu yüzden ayrıldım baba yurdundan
Saçlarım ağardı senin derdinden
Aklımı dengemi şaşıran Elif

Yar derdinle yanar oldum kül oldum
Kız aşkına turap oldum yol oldum
Durmaziyim diye diye deli oldum
Beni bu hallere düşüren Elif

1977

BAĞIŞLA BENİ

Seni sevdim ise suç mu işledim
Bağışla sevdiğim bağışla beni
Gündüz hayal ettim gece düşledim
Bağışla sevdiğim bağışla beni

Seni sevdim diye dostlarım taşlar
Pişmanım sevdiğim çok döktüm yaşlar
Gönül yargısında seven bağışlar
Bağışla sevdiğim bağışla beni

Hatıramız vardır bağlar özünde
Adın gizli söyleyemem sazımda
Durmaziyim tütüyorsun gözümde
Bağışla sevdiğim bağışla beni
1967

KÖYÜME

Çok eskiye doğru bir düşün hele
Kır atı var idi dorusu kula
Böyle deyil idi olmuş bu köye
Viran olmuş köyüm viranlar gibi

Sürüsü azalmış yozu kalmamış
Gelini azalmış kızı kalmamış
Irmağı azalmış yazı kalmamış
Darman dağın olmuş talanlar gibi

Irmak ortasında kalırdı kağrı
Kömüşü getirip koşanlar hanı
Böyle olmaz mıydı yalan mı yani
Şimdi yalan olmuş yalanlar gibi

Kışın çamur yazın tozlu yolunda
Gümanım var çalısında gülünde
Durmaziyim üç beş fesat elinde
Öksürüyo köyüm veremler gibi
1980

KIR EŞEK

Ömer köylülere gitti soruyo
Kır eşek öldü hamamlıkta duryo
İreşit duvarlara balta vuryo
Ağam hamamlıkta ölmüştür eşek

Emine honüyü yakıp bakacak
Üç gün durduruyo tabi kokacak
Kır eşek şişmiştir nasıl çıkacak
Duvarı yıkınca çıktı kır eşek

Hacı Osman emmi vah dedi durdu
Raşide duvarı yık dedi durdu
Durmazi duruma oh dedi durdu
Ağam hamamlıkta kalmış kır eşek
1953-1954

NE OLACAK

Alevi olamam sünnü deyilim
Alevi olsam sünnü olsam ne olacak
İnsanlar içinde böyle biriyim
Alevi olsam sünnü olsam ne olacak

Canlı cansız o feleğin çarkında
Sarısı beyazı bunun farkında
Zenci siyah doğar kendi ırkında
Siyah olsam beyaz olsam ne olacak

Durmaziyim dilim birdir dinim bir
Allah birdir peygamber bir Kur'an bir
Yılım birdir ayım birdir günüm bir
Alevi olsam sünnü olsam ne olacak
1997

HESABINI SORACAK

Bilmem ki dünyaya neye gelmişim
Suçlu muyum tesadüfen olmuşum
Ne murat almışım ne gün görmüşüm
Benden neyin hesabını soracak

Mademki mahşer kurulacakmış
Bütün canlar orda derilecekmiş
O ki benden hesap sorulacakmış
Neyin hesabını benden soracak

Hep aç dolaşmışım tokluk bilmezem
Ne bir kör cahilim ne de kurnazım
Durmaziyim durmaz oğlu durmazım
Bana ne vermiş ki neyi soracak
1995²

KAYNAKÇA

DURMAZ, Bilâl (Âşık Durmazî), Sözlü Kaynak, Çankırı, 2011.

DURMAZ, Bilâl (Âşık Durmazî), Şiir Defteri, Çankırı, 2011.

2 Âşık Durmazî (Bilâl Durmaz), (24/01/2011 tarihinde tarafımdan yapılan görüşmede şiir defterinden alınan şiirlerdir.), Çankırı, 2011.

TEK PARTİ DÖNEMİNDE ÇANKIRI'DA YAPILAN GENEL SEÇİMLER (1923–1945)

THE GENERAL ELECTIONS IN ÇANKIRI IN ONE – PARTY TERM (1923–1945)

Sait Zübeyir GÜLEŞEN

Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Tarih Anabilim Dalı Doktora Öğrencisi & Milli Eğitim
Bakanlığı Çankırı Şehit Mehmet Ata Mesleki ve Teknik
Anadolu Lisesi Müdür Başyardımcısı.
saitgulesen@hotmail.com

ÖZET

Tek parti dönemi boyunca, Türkiye'nin tüm illerinde olduğu gibi Çankırı'da da genel seçimlerde iki dereceli seçim usulü uygulanmıştır. Çankırı'nın milletvekili sayısı 1923, 1927 ve 1931 genel seçimlerinde "4"tü. 1935, 1939 ve 1943 genel seçimlerinde bu sayı "5"e yükselmiştir. 1923, 1927, 1931, 1935 ve 1943 genel seçimlerini Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) tarafından aday olarak gösterilen ikinci seçmenler ve milletvekili adayları kazanmışlardır. Bu çalışmamızda, 1923 – 1945 arası tek parti döneminde CHP'nin Çankırı'daki genel seçim çalışmaları, CHP milletvekili adayları, genel seçim sonuçları ve kazanan milletvekilleri gibi konulara değinilecektir.

Anahtar Kelimeler: Çankırı, İki Dereceli Seçim, İkinci Seçmenler, Milletvekili, Cumhuriyet Halk Partisi (CHP),

ABSTRACT

During one-party term, the method of two-grade election was applied in general elections in Çankırı as in all the other cities in Turkey. The number of deputies of Çankırı was 4 in 1923, 1927 and 1931. That number rose to 5 in the general elections in 1935, 1939 and 1943. Second voters, who were shown as candidates by the Republican People's Party (CHP), won 1923 general elections. This study mentions subjects like

general election works of CHP in Çankırı during one-party term between 1923-1945, deputy candidates of CHP, results of the general elections and winning deputies.

Key Words: Çankırı, Two-Grade Election, Second Voters, Deputy, Republican People's Party (CHP)

GİRİŞ

Çankırı'da gerçekleşen 1923 – 1945 arasındaki genel seçimlere sadece Cumhuriyet Halk Fırkası (CHF) katılmıştı. CHF'den ayrılan milletvekilleri tarafından kurulan Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası (TCF) ve Serbest Cumhuriyet Fırkası (SCF) genel seçimlere girmeden kapanmış veya kapatılmıştı.

CHF tüzüğündeki değişiklikler çerçevesinde milletvekili adaylarının belirlenmesindeki yöntemler de değişmişti. Başlangıçta (1923), milletvekili adaylarının belirlenmesi yetkisi Fırka Divanı'na ait iken, bu yetki 1927'den itibaren Genel Başkanlık Kuruluna verilmişti. Genel Başkan, Genel Başkan Vekili ve Genel Sekreter'den oluşan Genel Başkanlık Kurulu'nda inisiyatif genellikle Genel Başkan'daydı. Tek parti yönetiminin pekişmesiyle beraber milletvekilleri Atatürk döneminde Atatürk tarafından, İnönü döneminde ise İnönü tarafından belirlenmişti.

Ülke genelinde, tek parti döneminde yapılan genel seçimlerde -1923 seçimlerini saymazsak- en düşük katılma oranı % 23 ile 1927 seçimleridir. Ardından % 45 ile 1931 seçimleri, % 68,5 ile 1935 seçimleri, % 77,8 ile 1939 seçimleri ve % 80 ile 1943 seçimleri takip etmektedir.¹ Genel olarak bakıldığında halkın genel seçimlere gittikçe artan bir oranda katılımının olduğu görülmektedir.

Tek parti döneminde yapılan 1923, 1927, 1931, 1935 ve 1939 seçimleri, I. Meşrutiyet döneminde 24 Ekim 1876 tarihli “Talimat-ı Muvakkat”le getirilen ve 1908 tarihli “İntihab-ı Meb’usan Kanun-i Muvakkatı”yla da ayrıntılı olarak düzenlenen iki-dereceli² (dolaylı) seçim sistemine göre yapılmıştı. Buna göre, birinci seçmenler (müntehib-i evvel-ler³) önce milletvekillerini seçecek olan kişileri yani diğer adıyla ikinci seçmenleri (müntehib-i sanileri⁴) seçiyordu. İkinci aşamada ise halk tarafından seçilen bu kişilerin (ikinci seçmenlerin yani müntehib-i sanilerin) vereceği oylar, meclise girecek milletvekillerini belirliyordu.

İkinci seçmenlerin seçildiği ilk aşamada CHP’nin tek parti olması, milletvekili seçimlerinin baştan garanti altına alınması anlamına geliyordu. Ayrıca sayı olarak az olan ikinci seçmenlerin seçim tercihlerini etkilemek ve denetlemek de daha kolay oluyordu. Tek parti dönemi boyunca dolaylı seçimlerin haklılığı ve gerekçeleri, “*Dolaylı seçimlerin, yarım yüzyılı aşkın bir mazisi olan ve Osmanlı siyasal modernleşmesinin ilk zamanlarındaki, halkın siyasi erginliğe erişmediği*” biçiminde açıklanmıştı. Tek parti dönemindeki seçmenlerin, ikinci seçmenlerin seçiminde de serbest olmadığını görüyoruz. Çünkü ikinci seçmenlerin listesi de,

CHF örgütleri tarafından ilan edilmekte ve seçmenlerin onayına sunulmaktaydı. Bu dönemde kurulmuş olan muhalif partileri seçim usulünün tek dereceli olmasını istemekteydiler.

1923 Genel Seçimleri

1923 Milletvekili Seçimleri öncesinde, Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Reisi Gazi Mustafa Kemal Atatürk, milletvekili seçimleri ile ilgili olarak, Kângırı Müdafaa-i Hukuk Merkezi Heyeti’ne hitaben yazdığı mesajında, Kângırı’nın (Çankırı’nın) merkez-i liva ile bütün kazalarının ikinci seçmenlerine ve Müdafaa-i Hukuk ve Belediye Teşkilatı’na en hızlı şekilde ulaştırılması için acele telgaflar çekilmesini istemiştir. Atatürk mesajında şunları bildirmiştir: “*Kengırı livası Müntehib-i sanilerine, liva dahilinde intihab edilmiş olan müntehibat-ı saniler mukadderat-ı millet ve memleketi tedvir eyleyecek olan Türkiye Büyük Millet Meclisi’nin ikinci devresi için gönderilecek mebusları intihab etmek salâhiyetini müntehib-i evveller de uhde-i şeref ve Mes’uliyetlerine almış bulunuyorlar. Vatanın menfaat-ı aliyyesini müdrik bulunduklarından asla şüphe olmayan müntehib-i sani arkadaşlarının bu en büyük ve en mühim vazifeyi ifa ederken geçmiş nekbet günlerinin ızdırabatını hatırdan çıkarmayarak yüksek vicdanlarının sada-yı teşvikine tabi bulunacaklarını ve reylerini mazide olduğu gibi istikbal için de te’min-i feyz-i hayat edecek olan cem’iyyet ve fırkamızın namzedlerine vereceklerini kuvvetle ümit ediyorum. Cümleye temenni-i muvaffakiyet eylerim efendim.*

Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Reisi Gazi Mustafa Kemal ‘‘

Ayrıca, Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti ve Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Reisi Gazi Mustafa Kemal Paşa’nın Kângırı Müdafaa-i Hukuk Merkez Heyeti’ne çektiği 8 Temmuz 1339 (1923) tarihli telgrafta şunları belirtmiştir:

1 Esat Öz, Türkiye’de Tek – Parti Yönetimi ve Siyasal Katılım (1923–1945), Gündoğan Yayınları, Ankara 1992, s. 159–160.

2 1946’ya kadar milletvekili seçimleri, “iki dereceli” olmuştur. “İki dereceli” seçimde, halk, doğrudan milletvekillerini değil, ikinci seçmenleri (müntehib-i sani’leri) seçiyordu. İkinci seçmenler de TBMM’ye girecek milletvekillerini belirliyorlardı.

3 Müntehib-i evvel, Birinci seçmen demektir. 1946’ya kadar uygulanan iki dereceli seçim sisteminde milletvekillerini seçecek olan ikinci seçmenleri belirlemek için oy veren kitledir.

4 Müntehib-i sani, ikinci seçmen demektir. 1946’ya kadar uygulanan iki dereceli seçim sisteminde ikinci seçmen denilen müntehib-i saniler, birinci seçmenler (müntehib-i evveller) tarafından seçimle belirleniyordu. Belirlenen bu ikinci seçmenler ise milletvekillerini seçiyordu.

5 Öz, a.g.e., s. 154.

6 *Halk Yolu Mecmuası*, (15 Temmuz 1339 [1923]), Sayı:11, s. 169; Demet Cansız, *Halk Yolu Mecmuası* (1923–1927), Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), 1. Cilt, İstanbul 2011, s. 301.

“Bimennihi'l-Kerim ibtidar edecek olan Kengiri livası mebus intihabatı için Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin ve Halk Fırkası'nın namzetleri atide isimleri muharrer zevattır. Gruba teveccühkar olan muhterem liva ahalisi bu yüksek vazife-i siyasiyyelerini ifade ve muvaffakiyet-i kamileye mazhariyetini temin eylerim. Keyfiyetin bi'l-umum cem'iyet teşkilatına ve liva halkına iblağıyla namzedlerimizin muvaffakiyetine bezl-i mesa'i ve neticede malumat i'ta buyurulmasını rica ederim efendim.”

Mustafa Kemal Paşa, çektiği telgraf mesajlarından da anlaşılacağı üzere, Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin adaylarının kazanması için uğraşmıştır. Mustafa Kemal'in ahlâklarına, faziletlerine ve meziyetlerine itimat ettiği bu adaylar şu kişilerden oluşmaktaydı:

1- İzmir Valisi Mustafa Abdulhalik Bey Efendi (Mustafa Abdulhalik RENDA)

2- Meb'us-ı Sabık Ziya Bey (Yusuf Ziya İSFENDİYAROĞLU)

3- Bolu Ma'arif Müdürü Tal'at Bey (Ahmet Talat ONAY)

4- Kayseri Ma'arif Müdür-i Sabıkı Rıf'at Bey (Mehmet Rifat ÜNÜR)⁸

Halk Yolu Dergisi'nin 30 Haziran 1339 (1923) tarihli sayısında Çankırı'nın adaylarını tanıtan kısa bilgiler verilmiştir.⁹ Ayrıca 15 Temmuz 1339 (1923) tarihine rastlayan Pazar günü Çankırı merkezinde ikinci seçmen seçimlerine başlanmış ve üç gün içinde Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti tarafından gösterilen yirmi bir adayın çoğunluğunun seçilmesiyle sonuçlanmıştır. Çankırı merkezi ikinci seçmen isimleri ve aldıkları oy miktarları aşağıdaki tabloda verilmiştir:

Tablo 1: 1923 Milletvekili Seçimlerinde Çankırı Merkezi İkinci Seçmen İsimleri ve Aldıkları Oy Miktarları*:

İkinci Seçmenler	Aldığı Oy
Müftü Ata Efendi	762
Mahkeme-i İstinaf Azasından Şehirlizade Hamdi Efendi	681
Halk Yolu Müdür-i Mesulü Baytar Tahsin Nahid Bey	650
Nafizzade Ali Efendi	621
Mahkeme-i İstinaf Azasından Sadıkhzade Ahmed Cevdet Bey	619
Umur-ı Tasarrufiye Başkatibi Kazancızade Kadri Efendi	604
Doktor Kadri Bey	601
Muhasebe-i Liva Katibi Müftüzade Şükrü Efendi	510
Hindillizade Hacı İsmail Efendi	582
Zürre'dan Hacıfezade Hacı İsmail Ağa	581
Karataş Mahallesi İmamı Karahacızade Hasan Efendi	573
Hapishane Müdürü Hanyalızade Ahmed Efendi	564
Havrikoğlu (?) Ahmet Ağa	563
Karahacızade Hafız Asım Efendi	538
Demircizade Hüseyin Efendi	535
İmaret İmamı Yahyazade Lütfi Efendi	561
Karagözoğlu Dikici İsmail Usta	467
Çatıkkaşoğlu Osman Usta	452
Tüccardan Zincircizade İsmail Efendi	377

7 Halk Yolu Mecmuası, (15 Temmuz 1339 [1923]), s. 169.

8 Halk Yolu Mecmuası, (15 Temmuz 1339 [1923]), s. 169; Kazım Öztürk, Türk Parlamento Tarihi TBMM – II. Dönem 1923–1927, III. Cilt, TBMM Basımevi, Ankara 1995, s. 197–203.

9 Kângırı Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti tarafından gösterilen adaylar hakkında bilgi için bkz. Halk Yolu Mecmuası, (15 Temmuz 1339 [1923]), s. 169.

* Halk Yolu Mecmuası, (15 Temmuz 1339 [1923]) Derginin son kısmında ek olarak verilen sayfalarda sayfa numaraları yazmamaktadır.

Kângırı Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti, ikinci seçmen adaylarının isimleri'nin başka bir makam tarafından değil, bizzat cemiyetin kendisi tarafından ilan edildiği hususunun anlaşılması için, Halk Yolu Dergisi'nden bir düzeltme yazısı rica olunmuştur. Kângırı Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Riyaseti (Başkanlığı) tarafından bildirilen yazıda ise şu bilgiler yer almaktadır: “17 Temmuz 1339 (1923) tarihli Kengırı Gazetesi'nde Kengırı Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti namına gösterilen müntehib-i sani namzedlerinin isimleri “makam-ı mutasarrıfiden¹⁰” diye işaret olunduğu görülmüştür. Cem'iyetimizce tespit ve ilan edilen namzedlerin isimlerinin ilanı için cem'iyetimizce yazılan tezkere makam-ı mutasarrıfı vasıtasıyla matba'a müdüriyetine gönderilmiş olduğundan ve namzedlerin makam-ı mutasarrıfiden gösterilmeyip cem'iyetimiz tarafından ilan edildiği hususunun anlaşılmasına lüzum görüldüğünden mecmu'anızda düzeltme ilanı rica olunur.”¹¹

31 Temmuz 1339 (1923) tarihli Halk Yolu Mecmuasında Müdafaa-i Hukuk Adaylarının kazandıkları oylar aşağıdaki tabloda verilmiştir:

Tablo 2: 1923 Milletvekili Seçimlerinde Müdafaa-i Hukuk Adaylarının Aldığı Oylar¹²

Esami-i Zevat	Kângırı	Çerkeş	İlgaz	Toplam
İzmir Valisi Abdülhalik Bey	165	98	79	342
Bolu Ma'arif Müdürü Tal'at Bey	164	91	77	332
Meb'us-ı Sabık Ziya Bey	162	94	70	326
Kayseri Ma'arif Müdür-i Sabık Rıf'at Bey	165	63	77	305

10 Makam-ı Mutasarrıfı, bir sancağın en büyük yönetim görevlisi, amiridir. Türkçe Sözlük, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1974, s. 583.

11 Halk Yolu Mecmuası, (15 Temmuz 1339 [1923]).

12 Halk Yolu Mecmuası, (31 Temmuz 1339 [1923]), sayı 12; Cansız, a.g.t., s. 333, 334.

Cumhuriyet Halk Fırkası'nın Çankırı vilayet, kaza ve nahiye heyetleri şu kişilerden oluşmaktadır:

Vilayet Heyeti: Dolmacıoğlu Cemal Bey (Mutemed), Dümellioğlu İsmail Efendi, Doktor Kadri Bey, Binbaşoğlu Halim Bey, Hacıbayramoğlu Mustafa Bey.

Merkez Kaza Heyeti: Ata-i Efendi (Mutemed), Hacıdedeoğlu Hilmi Efendi, Hanyalıoğlu Ahmed Efendi, Zencircioğlu İsmail Efendi, Tekkenişinoğlu Halim Efendi.

Çerkeş Kazası Heyeti: Belediye Reisi Ahmed Efendi (Mutemed), Zeyneloğlu Hacı Ali Efendi, İsmailağaoğlu Hacı Abdullah Efendi, Hacıdedeoğlu Mehmet Efendi, Softaoğlu Ahmet Efendi.

İlgaz Kazası Heyeti: Hancılaroğlu Mustafa Efendi (Mutemed), Hocaoglu Nuri Efendi, Gariblerli Cemil Ağa, Cendereli Mustafa Efendi, Hacımahmudoğlu Ahmet Ali efendi.

Tuht Nahiyesi Heyeti: Hakioğlu İsmail Efendi (Mutemed), Hafız Şükrü Efendi, Karamadenoglu İbrahim Efendi.

Şabanözü Nahiyesi Heyeti: Belediye Reisi Hilmi Efendi (Mutemed), ihtiyat zabıtasından Asım Efendi, ihtiyat zabıtasından Mustafa Efendi.

Orta Nahiyesi Heyeti: Belediye Reisi Akif Efendi (Mutemed), Canbazoğlu Hamdi Efendi, Börekçioğlu Yakup Efendi.¹³

1927 Genel Seçimleri

7 Ağustos 1927 tarihinde Çankırı'da milletvekili seçimi için teftiş heyeti tarafından asılan birinci seçmen cetvelleri kaldırılarak 8 Ağustos 1927 günü ikinci seçmen seçimlerine başlanılmıştı. İllere göre milletvekili sayılarının belirlenmesi de sadece erkek nüfus oranına göre belirlenmiştir. Çankırı'ya, erkek nüfusuna göre dört milletvekili düşmekteydi. Vilayet üç mıntıkaya ayrılarak isimleri yazılı şahıslar Halk Fırkası adına ik-

13 Necat, (14 Kânunusani [Ocak] 1926), s. 1.

inci seçmen adayları olarak gösterilmişti.¹⁴ 9 Ağustos 1927 tarihli Çankırı Gazetesi, CHF ikinci seçmen adaylarının bu seçimlerle ilgili olarak şu teşekkür yazısına yer vermişti: “Halkımızın büyük rehberimiz Vekili Gazimizin başında bulunduğu muhterem Halk Fırkası’nın namzetlerine (adaylarına) rey (oy) vermek suretiyle gösterdikleri tehalük (istek) harekât-ı vatanperverane cidden şayan-ı şükrandır. Hademat-ı mesbukadan (hizmetlerinden) dolayı heyet-i muhteremiyeye ve bütün halkımıza arz-ı şükran eyleriz.

*Cumhuriyet Halk Fırkası Müntehib-i Sani Namzedleri*¹⁵”

Gazete, haberin devamında seçimlerin yapılacağı üç şubenin yerlerini ve CHF ikinci seçmen adaylarının isimlerini yayımlanmıştır.¹⁶

Belediye Dairesi Seçim Bölgesi

Alaca Mescit, Perdedar, Hoca Bahşayış, Saray, Taşmescid, Cami-i Kebir, Yoğurtçu Mahalleleri ile Hıdırlık ve Yanlar Karyeleri (köyleri) adayları:

- 1- Belediye Reisi Cemal Bey
- 2- Belediye azasından Dedezade Ömer Efendi
- 3- Belediye azasından Kasım Efendi
- 4- Belediye azasından Debbağ Satılmışzade İsmail Efendi
- 5- Encümen-i Vilayet Azasından Zincirci İsmail Efendi
- 6- Hacıkütükzade Hacı Ahmet Efendi
- 7- Hacitoruşzade Ahmet Efendi
- 8- Eytam Müdürü Müdür-ü Sabıkı Hakkı Efendi
- 9- Dengilizade Cevat Bey
- 10-Karataş İmamı Hasan Efendi
- 11-Dellalosmanoğlu Hafız Mehmet Efendi
- 12-Ticaret Odası Reisi Hacı Şakir Efendi

Karataş Mektebi Seçim Bölgesi

Tevfikiye, Alibey, Karataş, Hamidiye Mahalleleri ile Ayan Köyü adayları:

- 1- Müftü Ata Efendi,
- 2- Hacışeyhzade Hasan Bey
- 3- Dedezade Hilmi Efendi
- 4- Baytar Salih Bey
- 5- Sıhhiye Müdürü Atıf Bey
- 6- Hacıalioğlu Ahmet Efendi

Merkez Numune Mektebi Seçim Bölgesi

Halil Ağa, Şeyh Osman, Mirahor, Yapar Hoca İbrahim, Çetince, Hoca Elvan, Debbağhane, İmaret, İmraniye Mahalleleri adayları:

- 1- Belediye azasından Camgözzade Mehmet Efendi
- 2- Dodurzade Ahmet Efendi
- 3- Belediye Muhasib-i Mesulu Halim Efendi
- 4- Nafızzade Ali Efendi
- 5- Tapu Müdürü Mehmet Ziya Bey
- 6- Bankacı Münir Bey
- 7- Yiğitbaşızade Hasan Efendi
- 8- İcracı Osman Bey
- 9- Dağlarzade Hüseyin Efendi

8 Ağustos 1927 tarihinde başlanan ikinci seçmen seçimlerinde, Çankırı Merkezi üç seçim şubesine ayrılmış olup, her mahalle bağlı olduğu ilgili seçim şubesine giderek Cumhuriyet Halk Fırkası’nın göstermiş olduğu adaylara oylarını vermişti. Seçimler 8 Ağustos’ta bitirilemediğinden dolayı 9 Ağustos günü de seçimlere devam edilmişti.¹⁷

15-21 Ağustos 1927 günlerini kapsayan hafta içinde ise nevaahiye (nahiyelerle), Merkez Vilayet bölgesinin ikinci seçmen seçimleri sonuçlanmış ve bütün Halk Fırkası adayları oyların çoğunu alarak seçimleri kazanmışlardı.¹⁸

¹⁴ 1927 Milletvekili Seçimleri İkinci Seçmen Adayları ve Seçim Bölgeleri için bkz. EK-2. Çankırı, (9 Ağustos 1927), s. 1.

¹⁵ Çankırı, (9 Ağustos 1927), s. 1.

¹⁶ Çankırı, (9 Ağustos 1927), s. 1.

¹⁷ Çankırı, (9 Ağustos 1927), s. 1.

¹⁸ Çankırı, (16 Ağustos 1927), s. 1.

2 Eylül 1927 günü merkez ve diğer bağlı yerlerden gelen ikinci seçmenler, belediye dairesinde toplanarak Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Paşa'nın Çankırı vilayetine milletvekili adayları olarak göstermiş olduğu Maliye Vekili Mustafa Abdülhalik, Talat, Ziya ve Rifat beylere ittifakla oy vererek Çankırı milletvekili seçimlerini sonuçlandırmıştı.¹⁹

1927 Yılı, TBMM 3. Dönem Çankırı Milletvekillerinin isimleri şunlardır:

- 1- Yusuf Ziya (İSFENDİYAROĞLU)
- 2- Ahmet Talat (ONAY)
- 3- Mustafa Abdulhalik (RENDİ)
- 4- Mehmet Rifat (ÜNÜR)²⁰

1931 Genel Seçimleri

Çankırı milletvekili seçimine ait seçmen listelerinin çoğunluğu bitirilerek 4 Mart 1931 Çarşamba günü teftiş heyetine verilmişti. Seçmen listelerinin düzenlenmesinde ve temize çekilmesinde Çankırı'nın bay ve bayan öğretmenlerinin çok yardımları olmuştu. Öğretmenler 3 gün boyunca bu listelerin tanzimi için uğraşmışlardı.²¹ Çankırı Teftiş Heyeti Başkanlığı tarafından, Milletvekili Seçim Kanunu'nun 13. Maddesi'ne göre seçim hakkına sahip olanların isim listelerinin 16.03.1931 tarihinden itibaren askıya çıkarıldığı, bu listelerde ismi olmayanlar, mükerrer yazılanlar veya seçim hakkına sahip olmayıp da sehven yazılmış bulunanların varsa 15 gün içerisinde Çankırı'da teftiş heyetine düzeltilmesi için müracaat etmeleri gerektiği ilan edilmişti.²² Tanzim olunan bu listeler 09-15 Mart 1931 haftası içerisinde askıya çıkarılmıştı. Kazalarda Martın 14'ünde; vilayet merkezinde Martın 15'inde askıya çıkmıştı. Milletvekili seçimlerinde milletvekili olmak veya milletvekili seçilmek için her türlü hile ve rüşvete başvuran, mükerrer oy

kullananlar veya sahte isimle oy verenler, oy sandığı veya seçim ile ilgili her türlü evraklarda sahtecilik yapanlar için Milletvekili Seçim Kanunu'nun 62-74. maddelerinde²³ gerekli cezai müeyyideler belirtilmişti. Bu maddelerde ağır para cezalarından hapis cezalarına kadar cezalar yer almaktaydı.²⁴ Çankırı'nın nüfusuna göre ise dört milletvekili çıkacaktı.

2 Nisan 1931 Perşembe günü Çankırı'nın her tarafında, ikili seçim usulüne göre, önce halk tarafından seçilecek olan ikinci seçmen seçimleri başlamış ve bir hafta sürmüştü. Vilayetin merkez kazasından çıkan ikinci seçmen sayısı 195 idi. İkinci seçmen adayları arasında yüksek meslek sahipleri ve gazeteciler de vardı.²⁵ İkinci seçmen seçimlerini CHF'nin gösterdiği adayların tümü kazanmıştı.²⁶ 1931 yılı seçimlerinde TBMM Milletvekillerini seçmek üzere, CHF tarafından aday gösterilen ve oy birliği ile ikinci seçmen olarak seçilenlerin seçim bölgeleri ve isimleri 14 Nisan 1931 tarihli Çankırı Gazetesi'nde yayınlanmıştı.²⁷

Duygu Gazetesi'nin Sahibi ve Başyazarı Ahmet Talat Onay, kaleme aldığı "Namzetler" başlıklı köşe yazısında, 1931 milletvekilliği seçimleri için CHF Kâtibi Umumiliğine (Genel Sekreterliğe) başvuru yapanlarla ilgili eleştirel bir yazı yazmıştı. Yazısında, milletvekilliği için Genel Sekreterliğe başvuru yapanların sayısının 1500'ü geçtiğini ve bu isimlerin gazetelerde neşrolunduğunu belirterek, istenen şartlara ve vasıflara haiz her vatandaşın milletvekilliği için müracaat hakkının olduğunu belirtmişti. Yazısında, Belediye ve meclisi umumi azalığı hatırlatma mahalle muhtarlığı için oy bile alamayan kimselerin milletvekilliği için müracaat etmelerini eleştirmiş, "Daha düne kadar SCF'nin belli başlı efradından olanlar... Müracaatta tereddüt etmemektedirler." diyerek eski SCF'lilerin, CHF'den

19 Çankırı, (6 Eylül 1927), s. 1.

20 Kazım Öztürk, Türk Parlamento Tarihi TBMM – III. Dönem 1927–1931, III. Cilt, TBMM Basımevi, Ankara 1995, s. 183–186.

21 Duygu, (14 Mart 1931), s. 2.

22 Çankırı, (17 Mart 1931), s. 2.

23 Milletvekili Seçim Kanunu'nun 62–74. maddelerini görmek için bkz. Çankırı, (17 Mart 1931), s. 2.

24 Duygu, (21 Mart 1931), s. 2.

25 Duygu, (4 Nisan 1931), s. 2.

26 Duygu, (11 Nisan 1931), s. 2.

27 1931 seçimleri İkinci Seçmen listesinin tümü için bkz. EK-3/1-2. Çankırı, (14 Nisan 1931), s. 3–4.

aday olarak müracaat etmelerini çok garip ve şaşırtıcı olarak nitelendirmişti. Onay, Halk Fırkasına karşı olup da Halk Fırkasına milletvekilliği için müracaat edenlerin bulunduğunu; ancak yanılmaz bir dehaya sahip olan Gazi Mustafa Kemal'in, şüphesiz yeni meclis için göstereceği adaylarını en doğru şekilde seçeceğini belirterek makalesini sonlandırmıştı.¹

25 Nisan 1931 tarihinde yapılan 4. Dönem

milletvekili seçimi sonucunda Çankırı'dan milletvekili seçilenlerin isimleri şunlardır:

- 1- Ahmet Talat (ONAY)
- 2- Mehmet Rifat (ÜNÜR)
- 3- Mustafa Abdulhalik (RENDİ)
- 4- Yusuf Ziya (ESEN)
(İSFENDİYAROĞLU)

Görüldüğü gibi 1927'deki isimler aynıdır. 1923'ten ise 3 kişi aynıdır.

1935 Genel Seçimleri

1935 milletvekili seçimleri dolayısıyla, Çankırı halkının ikinci seçmenleri seçmek üzere, oturdukları mahallere göre, oy kullanacakları yer ve günler aşağıdaki tabloda gösterildiği şekilde, Teftiş Heyeti Başkanı Ömer Dedeoğlu tarafından

ilan edilmişti. İlanda, seçimlerin sabah 09:00-16:00 arası yapılacağı ve ayrıca, 23 ve daha yukarı yaşta olanların seçimlerde oyunu kullanabileceği belirtilmişti.³

Tablo 3: 1935 Seçimlerinde Çankırı Halkının İkinci Seçmenleri Seçmek Üzere İkamet Ettikleri Mahallere Göre Oy Kullanacakları Yer Ve Günler⁴

BÖLGE / MAHALLE	OY KULLANACAĞI YER	TARİHİ
Alaca Mescit, Hacı İsmail, Buğday Pazarı, Perdecı, Hoca Elvan, Saray, Halil Ağa, Büyük Cami,	Perdecı Mahallesi'nde Abdullah Çavuş Mescidinde	22.01.1935 - Pazar
Hoca İbrahim, Şeyh Osman, Yapar, Tevfikiye, Taş Mescit, İmareti, Yoğurtçu, Tabakhane,	Yeni Camide	22.01.1935 - Pazar
Ali Bey, Karataş	Karataş Mektebinde	23.01.1935 - Pazartesi
Tatlı Su, Yeni Mahalle, Çetince,	Yeni Mahalle Camiinde	23.01.1935 - Pazartesi

Cumhuriyet Halk Partisi tarafından seçilmiş olan ikinci seçmenlerin adları 19 Ocak 1935 tarihli Duygu Gazetesi'nde verilmişti. Haberin devamında ise, bütün yurttaşlardan dileklerinin aşağıda isimleri yazılı olan ve CHP tarafından belirlenen ikinci seçmenlerin seçilmesi olduğu ve seçileceklerine de hiçbir kuşkuvarının ol-

madığı, çünkü bu kişileri Atatürk'ün kurumunun belirlediği belirtilmişti.

1935 yılı seçimlerinde TBMM Milletvekilleri seçmek üzere, CHP tarafından belirlenmiş olan İkinci seçmenlerin adları ve mahallerini gösteren liste 19 Ocak 1935 tarihli Duygu Gazetesi'nde yayınlanmıştı.⁵

1 Duygu, (18 Nisan 1931), s. 2.

2 Fahri Çoker, Türk Parlamento Tarihi, TBMM – IV. Dönem 1931–1935, II. Cilt, TBMM Basımevi, Ankara 1996 s. 157–160.

3 Duygu, (19 İnkincikanun [Ocak] 1935), s. 2.

4 Duygu, (19 İnkincikanun [Ocak] 1935), s. 2.

5 1935 seçimleri İkinci Seçmen listesinin tümü için bkz. EK-4/1-2. Duygu, (19 İnkincikanun [Ocak] 1935), s. 2-3.

8 Şubat 1935 Cuma günü milletvekili seçimi yapılması planlanmış olup seçimin bir günde tamamlanması için gerekli tedbirler alınmıştı.³³ Bu seçimlerde, Türk kadınları hem seçme hem de seçilme hakkına sahip olmuştu. Türk kadınları 1931'den 1935 yılına değin belediye seçimlerinde oy verme hakkına sahiptiler. Fakat, milletvekili seçimlerinde seçme ve seçilme hakkını 1935 seçimlerine kadar elde edememişlerdi. Ancak, 05 Aralık 1934'te 2598 sayılı kanunla Türk kadın ve erkeklerin 23 yaşından itibaren seçme ve 31 yaşından itibaren de seçilme hakkını kabul etmesiyle 8 Şubat 1935'de yapılan milletvekili seçimine tüm Türk kadınları da iştirak etmişti. Seçim sandıklarının başında kadınların da bulunduğu milletvekili seçimlerinde 17 kadın, meclis üyeliğine aday gösterilmişti. Aday gösterilen kadınların hepsi, Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal, Başbakan İsmet İnönü ve Genel Sekreter Recep Peker tarafından uygun görüldüklerinden kazanmışlardı.³⁴ Siyasal çevrelerce az çok şaşkınlıkla karşılanan ve Devlet Başkanı Gazi Mustafa Kemal'in kadınların milletvekili seçimlerine seçilme ve katılma hakkına sahip olması yönünde verdiği bu ani kararın sebebi olarak, 1935 yılı yazında İstanbul'da toplanacak olan Uluslararası Kadınlar Kongresinin etkisinin olduğu belirtilmektedir. Kadınlara oy hakkı verilmesinden dolayı Atatürk'e binlerce teşekkür mektubu gelmişti.³⁵

8 Şubat 1935 Cuma günü yapılan 5. Dönem milletvekili seçiminde, Cumhuriyet Halk Partisi tarafından aday gösterilen eski milletvekillerinden *Mustafa Abdulhalik Renda*, *Mehmet Rifat Ünür*, *Yusuf Ziya Esen (İsfendiyaroğlu)* ile yine eski milletvekillerinden Sami Çölgeçen ve müstakil adaylardan eski İstanbul Defterdarı Mustafa Önsay, Çankırı vilayeti milletvekili olarak ittifakla seçilmişlerdi.³⁶

33 *Duygu*, (02 Şubat 1935), s. 1.

34 *Duygu*, (23 Şubat 1935) s. 4.

35 *Duygu*, (02 Şubat 1935), s. 2.

36 Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi [BCA.] 030.10.75.492.6/3.

Eski Çankırı milletvekili ve aynı zamanda *Duygu* gazetesi Sahibi ve Başyazarı Ahmet Talat Onay ise Giresun'dan milletvekili olarak seçilmişti.³⁷ Seçimin ardından, Türkiye Büyük Millet Meclisi Genel Kurulu (Kamutay) tarafından Mustafa Kemal Atatürk de ittifakla Cumhurbaşkanlığına seçilerek mecliste yeminini etmişti.³⁸

1931 ve 1935 seçimlerinde ikinci seçmenlere kısmen de olsa tercih hakkı sağlayan ve CHP üyesi olmayan adayların da seçilmesine imkân sağlayan “Müstakil Mebuslar (Milletvekilleri)” uygulaması Çankırı'da da gerçekleşmişti. 1935 Genel Seçimlerinde ülke çapında seçilen 13 bağımsız milletvekilinden biri de Çankırı'dan bağımsız (müstakil) adaylardan Mustafa Önsay'dı. Önsay, seçime katılan 412 ikinci seçmenin tamamının oylarını almıştı.³⁹

Çankırı Milletvekili Sami Çölgeçen, Çankırı'da tutulduğu Nezf Durağı (Nezf Dimağı: Beyin Kanaması)⁴⁰ hastalığına yakalanmış ve 26.09.1935 günü saat 14.00'da hayatını kaybetmişti.⁴¹ Sami Çölgeçen'in ölümü üzerine, açılan Çankırı milletvekilliği için 12 Ocak 1936 Pazar günü seçim yapılması kararlaştırılmış ve CHP tarafından öğretmen emeklisi Hatice Özgener aday olarak gösterilmişti.⁴² 370 İkinci seçmenin katılımıyla vilayetin her tarafında yapılan seçim sonucunda Hatice Özgener oy birliği ile Çankırı milletvekili olarak seçilerek⁴³ Çankırı'nın ilk, Türkiye'nin ise 18. Kadın milletvekili olmuştu.⁴⁴

Çankırı Milletvekili Rifat Ünür, 23.08.1936 günü Tramvayla Çamlıca'ya giderken Kısıklı

37 *Duygu*, (09 Şubat 1935), s. 2.

38 *Duygu*, (09 Mart 1935), s. 1.

39 Öz, a.g.e., s. 174, 175.

40 Çankırı Milletvekili Sami Çölgeçen ile ilgili olarak arşiv belgeleri ve meclis tutanaklarında “Nezf Durağı” hastalığından dolayı öldüğü belirtilmiştir. Ancak, Nezf Durağı” adlı bu hastalığın ne olduğu ya da ne manaya geldiği hakkında herhangi bir bulguya ulaşamadık. Ancak, “Nezf” kelime anlamı olarak kanama anlamındadır. Burada kastedilmek istenen “Nezf Durağı” değil de “Nezf Dimağı” yani “Beyin Kanaması” olabilir. Arşiv belgelerinde sehven “Dimağı” yerine “Durağı” şeklinde yazılmış olabileceğini düşündüğümüzden dolayı, Sami Çölgeçen'in ölüm sebebini “beyin kanaması” olarak belirttik.

41 *Duygu*, (09 Mart 1935), s. 1.

42 *Duygu*, (09 Mart 1935), s. 1.

43 *Duygu*, (09 Mart 1935), s. 1.

44 *Duygu*, (09 Mart 1935), s. 1.

Meydanı'nda kalp krizi sonucu Tramvay içinde vefat etmişti.⁴⁵ Rıfat Bey'in vefatı üzerine boşalan milletvekilliği için 15.11.1936 tarihinde seçim yapılmıştı. Yapılan seçim sonucunda CHP adaylarından Profesör Fazıl Nazmi Örkün oybirliği ile seçilerek Çankırı'nın yeni milletvekili olmuştu.⁴⁶

Ayrıca, Çankırı Milletvekili Mustafa Önsay'ın da, 08.04.1938 tarihinde vefat etmesi üzerine, Milletvekili Seçim Kanunu'nun ilgili maddesine göre, Önsay'ın yerine yeni bir milletvekili seçimi yapılmıştı.⁴⁷ Yapılan bu ara seçim sonucunda CHP adaylarından Hüseyin Cahit Yalçın oy birliği ile seçilerek yeni Çankırı Milletvekili olmuştu.⁴⁸

1939 Genel Seçimleri

26 Mart 1939 tarihinde yapılan milletvekili seçimi sonucunda Çankırı Vilayetince milletvekilliğine seçilenlerin listesi, Dâhiliye Vekâleti (İçişleri Bakanlığı)'nin Baş Vekâlet (Başbakanlık) Yüksek makamına yazdığı 28.03.1939 tarihli yazısının⁴⁹ ekinde de belirtildiği üzere şu isimlerden oluşmaktaydı:

- 1- Mustafa Abdulhalik Renda
- 2- Hüseyin Cahit Yalçın
- 3- Fazıl Nazmi Örkün
- 4- (Yusuf) Ziya Esen (İsfendiyoğlu)
- 5-Dr. Akif Arkan⁵⁰

Çankırı Milletvekili Ziya

İsfendiyoğlu'nun 28.10.1940 tarihinde kalp rahatsızlığından dolayı Çankırı'da vefat etmesi üzerine, Milletvekili Seçim Kanunu'nun ilgili maddesine göre yeni bir milletvekili seçimi yapılması kararlaştırılmıştı.⁵¹ Açık bulunan Çankırı, Diyarbakır ve Kars Milletvekilliği

için çeşitli meslek gruplarından kişiler, CHP Genel Sekreterliğine gönderdikleri dilekçelerle, CHP namına adaylık başvurusu yapmışlardı.⁵² CHP partisi adına adaylığını koyanlar arasından 02.01.1941 günü yapılan ara seçim sonucunda Avni Doğan oy birliği ile Çankırı Milletvekili seçilmiştir.⁵³

1943 Genel Seçimleri

6. TBMM döneminde, 1942 yılında kabul edilen 4320 sayılı seçim yasasıyla 1943 seçimleri uygulanmıştır. 1942 yılına kadar I. Meşrutiyet döneminden kalma İntihab-ı Mebusan Kanunu çeşitli değişikliklerle uygulanmış, yeni bir yasa çıkarılmamıştı. 1942 seçim yasası sistem açısından fazla bir değişiklik getirmemişti. Yalnız o güne kadar sık sık çıkarılan ve seçim işlemini günün koşullarına uydurmaya çalışan yasaların daha derli toplu bir biçime konulmuş şekli olarak düşünülebilir.⁵⁴

1943 milletvekili seçimleri dolayısıyla birçok kişi CHP Genel Sekreterliğine, Çankırı'dan CHP adayı olmak istediklerini belirten yazılı dilekçeler sunmuşlardı.⁵⁵ Çankırı'daki 1943 genel seçimlerini CHP'nin aday gösterdiği şahıslar kazanmışlardı. Kazanan milletvekili adaylarının isimleri şunlardı:⁵⁶

52 1940 yılında Çankırı, Diyarbakır ve Kars vilayetlerinde açık bulunan milletvekillikleri için CHP namına başvuru yapan farklı meslek gruplarından kişilerin bir kısmı, Genel Sekreterliğe gönderdikleri dilekçelerinde sadece belirli bir vilayetten milletvekili adayı olmak istediklerini belirtmiş; bir kısmı ise bu üç vilayetten herhangi biri için milletvekili adayı olma isteğini arz etmiştir. Genel Sekreterliğe gönderdikleri dilekçelerle CHP'den milletvekili adayı olmak için başvuru yapan şahısların isimleri şunlardan oluşmaktaydı: Diyarbakır Belediye Başkanı Nazım Önen, Çankırı Halkevi Başkanı Tüccar Halim Altay, Emekli Defterdar Sabri Çolakoğlu, Yozgat Vilayeti Hususi Muhasebe Müdürü Nafi Duransoy, Ziraat Vekilliği Umumi Müfettişi Dr. Med. Veteriner Tahsin Nahit Uygur, Çankırı Orta Okul Yardımcı Öğretmeni Kerim Yalçıntok, Manisa Eşme'de Sorgu Hâkimi Sami Can, İstanbul-Üsküdar'da Emekli Muhasebeci Çankırı-İlgazlı Mustafa Serdaroğlu, Kocaeli Nüfus Müdürü Fuat Akverdi, Türkiye İş Bankası Etüd ve Neşriyat Müdürü Mecdî sadrettin Sayman, Maden Kömürü İşleri T.A.Ş. Meclisi İdaresi Azası ve 6'ncı İstanbul Mebusu Ahmet Hamdi Gürsoy, Eski Valilerden İskan Müfettişi Adil Güven, Maarifci (Öğretmen) Kemal Cenap Başer, Orta Okul Matematik Yardımcı Öğretmeni İsmail Hakkı Hanyal BCA. 490.01.295.1187.1. Çankırı Halkevi Başkanı Tüccar Halim Altay'ın CHP Genel Sekreterliği'ne gönderdiği Mebusluk Talepnamesi için bkz. EK-5.

53 BCA. 030.10.76.502.9.

54 Bülent Özgül, Seçim ve Seçim Sistemleri, Türkiye'deki Seçim Sistemi Uygulamaları ve Bir Model Önerisi, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Isparta 2002, s. 106.

55 1943 yılı Milletvekili Seçimleri dolayısıyla, CHP'den milletvekili adayı olmak için başvuru yapanların özgeçmişlerinin de olduğu talep dilekçelerini görmek için bkz. BCA. 490.01.295.1187.2.

56 BCA. 490.01.364.1530.1/11

45 Duygu, (09 Mart 1935), s. 1.

46 Duygu, (09 Mart 1935), s. 1.

47 Duygu, (09 Mart 1935), s. 1.

48 Duygu, (09 Mart 1935), s. 1.

49 BCA. 030.10.75.497.22/3.

50 BCA. 030.10.75.497.22/2.

51 BCA. 030.10.76.502.4/1, 5.

- 1- Altıncı Devre Çankırı Milletvekillerinden Dr. Akif Arkan
- 2- Altıncı Devre Çankırı Milletvekillerinden Avni Doğan
- 3- Çankırı CHP Vilayet İdare Heyeti Reisi Rifat Dolunay
- 4- İzmir İhracat Birlikleri Umumi Kâtibi Atıf İnan
- 5- Altıncı Devre Giresun Milletvekillerinden Talat Onay
- 6- Altıncı Devre Çankırı Milletvekillerinden ve Türkiye Büyük Millet Meclisi Reisi Mustafa Abdülhalik Renda

Çankırı CHP Vilayet İdare Heyeti Başkanı Rifat Dolunay tarafından imzalı 25.02.1943 tarihli yazı¹ ekinde, Çankırı Merkez ile Ilgaz ve Çerkeş Kazalarından 1943 Milletvekili Seçimlerine (1943 Genel Seçimlerine) katılanların ve

katılmayanların sayısı Tablo 4'te verilmiştir. Tek parti döneminde, 1943 Genel Seçimleri dışındaki diğer genel seçimlerde, seçimlere katılım sayıları ile ilgili olarak elimizdeki mevcut yerel gazetelerden ve arşiv belgelerinden herhangi bir istatistikî bilgiye ulaşılamamıştır.

Aşağıdaki tabloya bakıldığında, Çankırı halkının 1943 seçimlerine katılım oranının yaklaşık % 75 civarında olduğu görülmektedir. Türkiye genelinin 1943 seçimlerine katılım oranının % 80 civarında olduğu düşünüldüğünde, Çankırı halkının % 75'lik bir katılım oranı ile 1943 seçimlerine beklenen teveccühü gösterdiği söylenebilir. Bu seçimlerde Çankırı Merkezinin ve Ilgaz Kazasının seçime katılım oranı oldukça yüksek olup % 85 civarındaydı. Ancak Çerkeş kazasının seçime katılım oranı ise % 57'lerde kalmıştı.

Tablo 4: Çankırı Merkez ile Ilgaz ve Çerkeş Kazalarından 1943 Milletvekili Seçimlerine (1943 Genel Seçimlerine) Katılanların ve Katılmayanların Sayısı²

ÇANKIRI	Merkez			Çerkeş			Ilgaz			Vilayet
	Kadın	Erkek	Toplam	Kadın	Erkek	Toplam	Kadın	Erkek	Toplam	Genel Toplam
Subay ve Erler	9	4523	4532	0	2137	2137	0	1719	1719	8388
Oy Vermeyenler	3850	2577	6427	6787	6010	12797	1767	1126	2893	22117
Oy Verenler	19848	19671	39519	9265	7805	17070	7340	7220	14560	71149
TOPLAM	23707	26771	50478	16052	15952	32004	9107	10065	19172	101654

² BCA. 490.01.364.1530.1/19.
¹ BCA. 490.01.364.1530.1/18.

Ankara CHP Genel Sekreterliği'nden Çankırı C.H.P. Vilayet İdare Heyeti Reisliğine, Belediye Reisliğine ve Parti Bölge Müfettişliğine gönderilen 27.08.1943 tarihli telgrafta CHP Genel Sekreterliği, Avni Doğan'ın milletvekilliğinden ayrılmasıyla yerine Çankırı milletvekilliği için 31 Ağustos 1943 Salı günü seçim yapılacağını ve parti adaylarının adlarını ayrıca bildireceklerini belirtmiş; süratle hazırlık yapılmasını ve bu telgrafın alındığının acele telgrafla bildirilmesini istemişti.⁵⁹ Ara seçim dolayısıyla Ziraat Vekilliği Umumi Müfettişi Veteriner Hekim Tahsin Nahit Uygur, Bilecik Milletvekili ve CHP Genel Sekreteri Memduh Şevket Esendal'a yazdığı 7 Temmuz 1943 tarihli dilekçesinde, Avni Doğan'dan açılan Çankırı Milletvekilliği için aday gösterilmesini istemişti.⁶⁰ 1946 genel seçimlerinde ise CHP'den milletvekili adayı olabilmek için Ankara CHP Genel Sekreterliğine birçok yazılı başvuru dilekçesi gönderilmişti.⁶¹

5 Haziran 1945'te çıkarılan 4918 sayılı Milletvekili Seçimi Kanunu⁶² ile, 4320 Sayılı Milletvekili Seçim Kanunu yürürlükten kaldırıldı ve Türkiye'de ilk kez demokratik seçim niteliklerine yaklaşan bir seçim yasası çıkarıldı. Çok partili yaşama geçildikten sonra, 1946 yılı yaz aylarında yapılan milletvekili seçimlerinde, ilk kez bir dereceli seçim sistemi uygulandı. Ancak, bu seçimlerde açık oy ve gizli tasnif yöntemi uygulandığından dolayı, bu durum seçim sonuçlarının sağlıklı olmasını engellemiştir. 1946 seçimlerini takiben yapılan 1950 seçimleri öncesinde, 16 Şubat 1950 tarihli ve 5545 sayılı Milletvekilleri Seçimi Kanunu ile bir dereceli seçim usulü, gizli oy, açık tasnif usulü benimsenmiş ve seçimler yargı güvencesine alınmıştı. 1950 seçimlerinde uygulanan bu yöntemle, 27 yıllık CHP iktidarı sona ermiştir.⁶³

59 Ankara CHP Genel Sekreterliği'nden Çankırı CHP Vilayet İdare Heyeti Reisliğine, Belediye Reisliğine ve Parti Bölge Müfettişliğine gönderilen telgraf, Konu: İntihap, Çankırı 27.08.1943. BCA. 490.01.364.1530.1/12.

60 BCA. 490.01.295.1187.2/26.

61 1946 yılı Milletvekili Seçimleri öncesi, CHP'den milletvekili adayı olmak için başvuru yapanların özgeçmişlerinin de olduğu talep dilekçelerini görmek için bkz. BCA. 490.01.295.1188.1.

62 05.06.1946 tarih ve 4918 sayılı Milletvekilleri Seçimi Kanunu 49 maddeden oluşmaktaydı. Kanun maddelerinin tamamını görmek için bkz. *Resmî Gazete*, (06.06.1946), s. 10701–10704.

63 Hakkı Uyar, *Tek Parti Dönemi ve Cumhuriyet Halk Partisi*, Boyut Yayınları, İstanbul 1998, s. 271.

SONUÇ

Tek Parti döneminde yapılan genel seçimlere, Türkiye'nin genelinde olduğu gibi Çankırı'da da sadece CHP katılmıştı. Dönemin muhalif partileri Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası (TCF) ile Serbest Cumhuriyet Fırkası (SCF)'nin ömürleri çok kısa sürdüğü için genel seçimlere katılamadan siyasi hayattan çekilmişlerdi.

Çankırı'nın da Meclis'e göndereceği milletvekili sayısı 1923, 1927 ve 1931 genel seçimlerinde “4” iken, kadınlara seçme ve seçilme hakkı verilmesiyle birlikte Çankırlı kadınların da seçmen olarak katıldığı 1935, 1939 ve 1943 genel seçimlerinde bu sayı “5”e yükselmişti. İlk defa 1935 genel seçimlerinde Meclis'e giren 18 kadın milletvekilinden birisi de 5. Dönem Çankırı Milletvekili Hatice Özgener⁶⁴’di. 1931 ve 1935 genel seçimlerinde CHP üyesi olmayan adayların da seçilmesine imkân sağlayan “Müstakil Mebuslar (Milletvekilleri)” uygulamasına geçilmesiyle birlikte; 1935 genel seçimlerinde, Çankırı'dan bağımsız (müstakil) aday olan Mustafa Önsay, ikinci seçmenlerin oylarının tamamını alarak ülke çapında seçilen 13 bağımsız milletvekilinden biri olmuştu.⁶⁵

1923–1945 arası Çankırı'daki genel seçimlerin rutin ve sakin bir hava içerisinde geçtiği görülmektedir. Çok partili sistemden yoksun, otoriter-pragmatik bir tek parti düzeni, iki-dereceli seçim sisteminin uygulanışı ve Çankırı yerel basının da –belki zorunluluktan– mevcut iktidardan yanı tavrı, bu seçim havasının nedenini açıklamaktadır. Tek parti dönemindeki Çankırı milletvekillerine baktığımızda ise, 1. dönem Çankırı milletvekillerinin isimlerini 2. dönemde görememekteyiz. 2. dönem seçilen Çankırı milletvekillerinin ise tek parti dönemi boyunca uzun süre Çankırı'yı temsil ettikleri göze çarpmaktadır. 5. ve 6. döneme gelindiğinde ise Çankırı milletvekili olarak yeni isimlerin de listede yer aldığı görülmektedir.

64 1935 genel seçimlerinde Çankırı milletvekili olarak seçilen Sami Çölgeçen'in ölümü üzerine açılan Çankırı milletvekilliği için 12 Ocak 1936 Pazar günü ara seçim yapılmış ve CHF tarafından Emekli Öğretmen Hatice Özgener aday olarak gösterilmişti. 370 İkinci seçmenin katılımıyla Çankırı'nın her tarafında yapılan seçim sonucunda Hatice Özgener oy birliği ile Çankırı milletvekili seçilmişti. Duygu, (11 İkincikanun [Ocak] 1936), s. 1; BCA. 030.10.75.494.5/2. Hatice Özgener'in resmi için bkz. EK-1.

65 Öz, a.g.e., s. 175; BCA. 030.10.75.492.6/3.

KAYNAKÇA

Arşiv Belgeleri

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi [BCA.] 030.10.75.492.6

BCA.030.10.75.493.14; BCA.030.10.75.494.5;
BCA.030.10.75.495.4; BCA.030.10.75.495.5;
BCA.030.10.75.496.13; BCA.030.10.75.497.2;
BCA.030.10.75.497.22; BCA.030.10.76.502.4;
BCA.030.10.76.502.9; BCA.490.01.295.1187.1;
BCA.490.01.295.1187.2; BCA.490.01.295.1187.2;
BCA.490.01.295.1188.1; BCA.490.01.364.1530.1

Sürelî Yayınlar

Çankırı, (9 Ağustos 1927); (16 Ağustos 1927); (6 Eylül 1927); (17 Mart 1931); (14 Nisan 1931);
Duygu, (14 Mart 1931); (21 Mart 1931); (4 Nisan 1931); (11 Nisan 1931); (18 Nisan 1931); (19 İkincikanun [Ocak] 1935); (02 Şubat 1935); (09 Şubat 1935); (23 Şubat 1935); (09 Mart 1935); (11 İkincikanun [Ocak] 1936)
Halk Yolu Mecmuası, (15 Temmuz 1339 [1923]), Sayı: 11
Necat, (14 Kânunusani [Ocak] 1926)
Resmî Gazete, (17 Kânunuevvel [Aralık] 1942); (06.06.1946)

Araştırma ve İnceleme Eserler

CANSIZ, Demet; *Halk Yolu Mecmuası (1923–1927)*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), 1. Cilt, İstanbul 2011

ÇOKER, Fahri; *Türk Parlamento Tarihi, TBMM – IV. Dönem 1931–1935*, II. Cilt, TBMM Basımevi, Ankara 1996

ÖZ, Esat; *Türkiye’de Tek – Parti Yönetimi ve Siyasal Katılım (1923 – 1945)*, Gündoğan Yayınları, Ankara 1992

ÖZGÜL, Bülent; *Seçim ve Seçim Sistemleri, Türkiye’deki Seçim Sistemi Uygulamaları ve Bir Model Önerisi*, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Isparta 2002

ÖZTÜRK, Kazım; *Türk Parlamento Tarihi TBMM – II. Dönem 1923–1927*, III. Cilt, TBMM Basımevi, Ankara 1995

_____; *Türk Parlamento Tarihi TBMM – III. Dönem 1927–1931*, III. Cilt, TBMM Basımevi, Ankara 1995.

Türkçe Sözlük, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1974

Türkiye İstatistik Kurumu [TÜİK], *Milletvekili Genel Seçimleri 1923–2011*, Ankara 2012

UYAR, Hakkı; *Tek Parti Dönemi ve Cumhuriyet Halk Partisi*, Boyut Yayınları, İstanbul 1998.

Ahmet Talat
ONAY
(1885 – 1956)

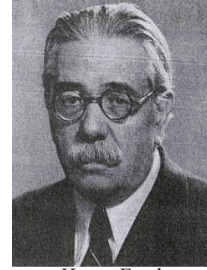
Akif ARKAN
(1889 – 1952)

Avni DOĞAN
(1892 – 1965)

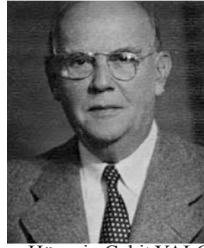
Behçet KUTLU
(1864 – 1948)

Hasan Fazıl
ÖRKÜN
(1875 – 1948)

Hatice ÖZGENER
(1865 – 1940)

Hüseyin Cahit YALÇIN
(1875 – 1957)

Mehmet Rifat
ÜNÜR
(1880 – 1936)

Mehmet Sami
ÇOLGEÇEN
(1877 – 1935)

Mehmet Tevfik
DURLANIK
(1871 – 1944)

Mustafa Abdülhalik
RENDİ
(1881 – 1957)

Mustafa Galip
ÖNSAY
(1882 – 1938)

Müştak R.
TORBO
(1882 – 1930)

Neşet AKKOR
(1889 – 1964)

Said ÜÇÖK
(1878 – 1953)

Tahir Aşık
MUSULLUOĞLU
(1872 – 1926)

Yusuf Ziya
İSFENDİYAROĞLU
(1878 – 1940)

EK-1: Tek Parti Dönemi Çankırı Milletvekilleri. (Alfabetik Sıraya Göre) EK-2: 1927 Milletvekili Seçimleri İkinci Seçmen Adayları ve Seçim Bölgeleri EK-2: 1927 Milletvekili

Müntahibi Sani			Çankırı	14 Nisan 1931
Cümhuriyet Halk Fırkasınca merkezi kaza için namzet olarak vazettikleri aşağıda isimleri yazılı zevat mütt-fikan müntahibi sani olarak intihap edilmişlerdir.			İç kaza köyleri	
Şubei intihabiye merkezi	Köy isimleri	Müntahibi sani isimleri		
Korkun	Korkun Buğay İki Çam	Hacı Şeyh zade Hasan bey Sipahi oğlu Ali efendi Aşık oğlu Kamil efendi Divarci oğlu Mustafa ağa Buğay muhtarı Ali efendi		
Dikenli	Dikenli Kisecik Şıhlar	Meclis Baş kâtibi İsmail B. Leylek oğlu Hakkı efendi Kisecik muhtarı Halil ağa		
İldızım	İldızım	Tapu müdürü Ziya bey Muhtar Fazıl efendi		
Apsarı	Apsarı Kara tekin Yenice	Ali çavuş Kelışah oğlu Ali ağa Cebeçi oğlu İsmail efendi Emir oğlu Şükrü efendi		
Hicir	Hicir Kayı çivi Gedene	Hızır oğlu Ali ağa Müftü zade Tevhit bey Sadık pehlivan		
Maruf	Maruf Çukur viran Genek	Emin çavuş Gökğöz oğlu İzzet efendi Ali onbaşı Kanber oğlu Ali efendi		
Ovacık	Ovacık	Devriş oğlu Hacı Osman ef Muhtar Ömer ağa		
Bayındır	Bayındır Has Akça Küçükülü	Eksi oğlu Vahit efendi » » » İsmail efendi		
Çivi	Çivi Balı Bağ Çayır punar Balı bдық İnaç	Çivi köylü kadir efendi Kara Hacı zade Asım ef. Hadım oğlu Hüseyin ef.		
Boyalca	Boyalca Kavra Süleymanlı	Çaplı oğlu Osman çavuş Şehirli oğlu Baki bey		
Handırı	Handırı Urvay Anuza	Ali Ömer oğlu Abdulkadir Urvaylı Hamdi B.		
Tuzlu	Tuzlu Değim Dut Ağaç	Hamdi çavuş		
Merzi	Merzi Ahlat Paşa köyü	Hacı oğlu emin çavuş Tapu baş kâtibi Münir B.		
Aşağı Çavuş	Yokarı Çavuş Aşağı Çavuş Ayan Akça Vakıf	Köşker oğlu Arif B. İmam oğlu Ahmet çavuş		
Yokarı pelit özü	Aşağı Pelit özü Yokarı » » Fene Gölez » Kayısı	Hancı emir oğlu Akif B. Kahya oğlu Abdullah Ef. Etem ağa		
İnandık	Kara Şeyh Ak Ören İnandık Germecce Nahnaz	Şih zade Hüseyin Ef Sadettin bey zade İhsan B.		
Buyük Hacı bey	Buyük hacı bey Küçük » » Hisarcık	Nakip zade Hürrem Ef. Hacı İbrahim oğlu Ahmet Hatip oğlu molla Memet		
Hisarcık Kayısı	» » Kayısı Osmaniye	Tayyare tahsildarı Hüseyin B		
Dümel	Dümel Alva	Hancı Emir Zade Münir B. Tekkeşin zade Halim bey Muhtar Ali ağa Kattar oğlu Hüseyin ağa Hatip oğlu Hasan efendi		
Saray	Saray	Arap oğlu Mustafa pehlivan Ali Pehlivan oğlu Mustafa Yüz başı zade Hamdi efendi Şeyh oğlu Hüseyin efendi		
Seydi	Çiftlik Seydi Mudun	Büyük Yanlar Küçük Yanlar Hıdırlık dan buradan		

Orta nahiyesi

Şubei intihabiye merkezleri	Köy isimleri	Müntahibi sani isimleri
Orta merkezi	Orta Bügdüz Hasan hacı Yuva	Doğmacı zade Rifat bey Canbaz zade Akif efendi Tükcü oğlu Yakup efendi Bügdüzlü Süleyman efendi Muhtar Mahmut çavuş
Kanlıca	Kanlıca Eldek Salur Kısaç Böğür veren	Binbaşı zade Hüseyin E. Hacı Ömer oğlu Ahmet E. Canbaz zade İsmail E. Eldek muhtarı Kısım E.
Kara ağaç	Yenice Hüyük Kara ağaç Kır sakal Sancar	Pehlivan oğlu Süleyman Canbaz zade Hüseyin E. Yaniceden Kadir oğlu Abdurrahman efendi Ormancı Ahmet E.
Dumanlı	Açret eli Dumanlı Sünürlü Taş karacalar	Yüzbaşı zade Ali E. Kemâl zade Yüfuf E. Bürekci oğlu İdris E. Muhtar Ahmet çavuş
Saka eli	Saka eli Sakarca viran	Hacı memiş zade Hüseyin Tıgılı oğlu hafız Osman E. Nuri E.
Kalfat	Kalfat	Canbaz zade Hamdi E. Muhtar Memet ağa Tutmacı muhtarı Halil E.
Dodurga	Dodurga Tutmacı bayındır Orta bayındır Dere bayındır	Elmalı zade Abdullah E. İsmail oğlu muhtatın ağa Canbaz oğlu İsmail E. Muhtar Ali Osman E. Toruş oğlu Ahmet E.
Elmalı	Elmalı Bühye Kayılar Göçce viran	Yüzbaşı zade Ahmet E. Kurt Ali oğlu Mustafa E. Kırt oğlu Şeyit E. Çivirci oğlu mürat ağa
Bastak	Bastak	

Yapraklı nahiyesi

Şubei intihabiye merkezleri	Köy isimleri	Müntahibi sani isimleri
Yapraklı merkezi	Yapraklı Karaca özü	Çankırı belediye reisi hacı şeyh oğlu Sait Bey Yapraklı nahiyesi müdürü Fehmi Bey Haseki zade İsmail E. Kâtip oğlu Ahmet E. Mütelaht Ahmet E.
Yüküklü	Yüküklü Sazığaz Buluca Bigay	Gökce oğlu Mustafa ağa Sazığazlı Kasım ağa
Akyazı	İğdir Kavak Akyazı	Takkacı zade Memet E. Şih oğlu Osman E.
Şeyh Osman	Doğan bey Şeyh Osman Yenice	Müftü zade Salih E. Bank muhasabecisi Mustafa bey
Sarı kaya	Sarı kaya Badem çay Davutlar Yıkı	Osman oğlu Ahmet E. Hatip Memet E.
Ay sekü	Aşağı badığın Ay sekü Kavak	Kuşcu oğlu Memet E. Pir gâip oğlu Hüseyin ef.
Yukarı badığın	Yukarı badığın Babşa Zekeriya Sanıri Kırılı ağaç Boğut ak sekü Kabut	Hatip oğlu Ali efendi Dabağ Satılmış zade İsmail Hacı oğlu Ömer ağa Kamil Sancaktar oğlu İsmail ef. İsmail Hacı Hüseyin ef. Dede oğlu Ali bey Çibıkcı oğlu Hüseyin ef.
Beşdüt	Beşdüt İncik	Aşık oğlu Rüstem ağa İsa oğlu Bayram efendi
Ünür	Ünür Bayırak sekü Çığa bey	Atınaca oğlu Ahmet E. Kırış oğlu Bayram E. Abdi zade Hamdi E.
Kullar	Kullar Bayır zeyve Kır zeyve	Hacı oğlu Recep E. Azar Ahmet oğlu Memet E.
Ayvalar	Sofu oluğu Gürmeç Ayvalar Çakırlar Kayaçık	Yampal oğlu Ahmet ef. Kara Memet oğlu Tayyar Adil oğlu Bilal efendi
Mışellim	Mışellim	Halaç oğlu Yakup ef. Bak göz oğlu

Kızıl İrmak Nahiyesi

Şubei intihabiye merkezleri	Köy isimleri	Müntahibi sani isimleri
Yokarı Ale Göz	Aşağı Ale göz Yokarı Ale göz	Aydın oğlu Veli Efendi Süleyman kâhya O. Ahmet Muhtar Hüseyin ağa Semiz oğlu Tefvik bey
Hacılar	Bostanlı Hacılar Kemallı Saracık	
Kavlaklı	Kız Kışla Güney Kışla Kavlaklı	Dodur zade Ahmet efendi Molla Sadık
Sakarca	Sakarca Çaçıklar Halaçlı	Dağlar zade Hüseyin ef. Muhtar Memet Ali efendi
Hüseyinli	Hüseyinli Kâhyalı Tınarlı Korçulu Karallı	İsmail çavuş Osman efendi Ali efendi oğlu kadir ef.
Alıca	Dede köyü Şarklı Alıca Kara Dayı	Dede köylü İsmail oğlu Memet Ağa Hüsük kâhya

Makamı vilâyetin :

İstanbulda levazım mektebine merbut olarak açılan hesap memuru mektebinin üçüncü devrei tedrisiyesine iştirak etmeğe talip olacağı için 40 tan yokarı olmamak üzere (rütbeleri zabıt vekili , mülazım , birinci mülazım) ve ister memur olsun ister harîçten serbest meslek erbabından bulunsun kayıt ve kabul şeraitini anlamak üzere askerlik şubesine müracaatları iân olunur .

Çankırı sulh hakimliğinden :

Mahkemei asliyenin vasi İsmail efendinin azline dair karar üzerine husus mezkûr tahkik ve teemmül edildi .
Maheur İhsan efendinin bir vasi göstermemesi ve vesayete tehil olabilecek yakın kan veya sıhrî hususlarından kimse olmaması ve vesayet her cihetle çihil olduğu anlaşılan eshabı servetten hancı emir zade ve maheur İhsan efendinin teallükatından Münir bey kanunu medenin (303) üncü maddesi mucibince vasi tayinine ve maheurun emvaline vasiinin sarf edeceği emek dahil nazarı dikkate alınarak kanunu mezkûrun (400) üncü maddesi mucibince emlak ve hisabat ve idaresinin bizzat rüyeti için kendisine maheur emvalinden otuz lira maaş ita sına karar verilerek (371) inci madde mucibince işbu kararın yurtdışı hemmen-tebliğ ve

Hasan zevcesi ve diğer reasası vekili Bekiri Sıtkı B. rafından Nazife Nazmiye Ahmet ve ikametkâhu meşhûr kara taylı oğlu Hasan kıza rife aleyhine ikame eyledi malumal hudud cami ke mahallesinde vaki hanenisi yri kabili taksim beş yüz degerinde olan işbu hanenisi 19 - 3 - 1931 tarihinde şuy izalesine karar verilmiş olduğundan ilândan biltibar hafta içinde temyiz edilmeğinde hüküm kesbû katı edeceği ilan olunur .

İLÂN
Çankırı Zirai Bankasından :

147 No : Zirai kredi Kooperatifleri kanununa ve resmi gazetinin 25 - Teşrin evv 1930 tarih ve 1630 N. nushasında müteşessas mukavele nam abhkâmina tefvika teşkil edilen gay mahdud mes'uliyetli Topuz Saray köy Zirai kredi Kooperatif i iktisat Vekâlet mahallesinde tasdik vazu bahr Kooperatif resmen teşekkül etti ilân olunur .

Zayi tasdikname

Üç yüz otuz beş senesi T nahiyesi leyli mektebinde nış olduğum tasdikname zayi ettim yenisini alacağ dan eskisinin hükmü yoktur .
Mustaaf oğlu

Sahife : 2

Sayılay ikinci kerte seçimi

Cumhuriyet Halk Fırkasından seçilmiş olan Sayılay ikinci kerte seçicilerin adlarını aşağıya yazıyoruz bütün yurttaşlardan dileğimiz bunların seçilmesidir. Seçileceklerinede işkilimiz yoktur. Çünkü bunları (Ata Türk) ün kurumu ayırmıştır.

Alaca mescit Hacı İsmail Bugday pazarı Perdeci Hoca elvan Saray Halil ağa Büyük cami	Perdeci mahallesinde Abdullah çavuş mescidinde 22.1.935 Pazar
Hoca İbrahim Şeyh Osman Yapar Tevfikiye Taş mescit İmarat Yoğurtçu Tabakane	Yeni Camide 22.1.935 Pazar
Ali bey Karataş	Karataş mektebinde 23.1.935 Pazartesi
Tatlı su Yeni mahalle Çetince	Yeni mahalle camisinde 23.1.935 Pazartesi

Çankırının Sayın Bayan ve Bayların-
dan müntahibi sani intihabi yukarıda yazı-
lı gün ve mahallerde yapılacağından
sabahın 9 undan akşam 16 ya kadar 23 ve
daha yukarı yaşın da olanların iştirak
etmelerini dileriz.
Heyeti T. Reisi
Ö. Dedoğlu

Roman tefrikamız :

19

Beni Af Et

Yazan : A. Turgut Tunca

Necdet, perişan bir halde yerinden fırladı. Korkunç bir sesle :
— BENİ AF ET Feriha !
Diye uludu. Sonra bir çığır gibi sokağa atıldı..
Sacide şaşkın, başı açık ve çekersiz perişan bir halde di şariya fırlıyan Necdet'in arkasından :
— Enişte şapkan, ceketin..
Diye bağırırken; o bir mecnun gibi :
— Geliyorum Feriha !..
Diye uluyarak koşuyordu.
İhtiyar kapıcı, ağır adımlarla oradan geçmekte olan nöbetçi doktoruna seslendi Doktor arkasına döndüğü zaman kapıcının yanında duran Necdet'in ölü gibi sararan çehresini görünce :
— Ne o Hasan ağa, bir hasta mı var ?
Diye sordu. Kapıcı Necdet'i işaretle :
— Hayır beyim, Divan yolundan Feriha Vefik hanım isminde bir hasta வருyor.
Doktor bir lahza durdu, düşündü. Sonra zavallı bir çehreyi hatırlamış gibi meyus Necdet'e dönerek :
— Ha, Feriha hanım mı ? de di; sizlere ömür; onu şimdi gönderdik !..
Necdet oraya, kapıcının ayakları dibine yığılıverdi.

Edik

26 - 5 - 932

- BİTTİ -

Mahalle	Adları	Aşağı pelit özü	Akif (İnandık)
Alaca mescit	Cevdet, Dengili	Yukarı pelit özü	Kâhya o Abdullh
Hacı İsmail ağa	Doktor Kadri	Fene Nahnaz	Gölezli Etem Çavuş
Bugday pazarı	Rabia Rifat	Gölas	Demireio Hüseyin Çankırı
		Gölas kayısı	
Perdedar	Halim Bayram	Karataş	Hüseyin Şih
Hoca elvan	Cemal Dolon	Akviran	
Saray	Hasan dağlar	İnandık	
Halil ağa	Ömer dede	Germecce	Kasım ağaların Mustafa
Büyük cami	Mükrüme Altay	Küçük hacı bey	Nakip oğlu Hürrem
Hoca İbrahim	Ali boyacı	Büyük hacı bey	Hazım (İnandık)
Şih Osman	İsmail zincirei	Hisarcık	Münür (İnandık)
Yapar	Makbule bayram	Hisarcık kayısı	Hatip oğlu molla Mustafa
Tevfikiye			
Taş mescid	Hilmi dede	Küçüklu	Ekşi oğlu Vahit
İmarat	Hasan ünür	Bayındır	
Yoğurtçu	Hamdi yüzbaşı oğlu	Hasakça	Kuzucu Hüseyin
Tabakane	Mustafa bayram	Ovacık	Muhtar Ömer ağa
	Ormancı Raşid		
Ali bey	Hasan kara hacı oğlu	Çivi	Çayır pınar muhtarı Bilal
Karataş	Atiye, üç ok	Balı bağı	Çivi köy muhtarı Bayram
	Ezenci İsmail	Çayır pınar	
Tatlı su	Mustafa dodur	İnaç	
Yeni	Şaziye Uguz	Balı bıdık	Emir Süleyman o Hilmi
Çetince			
Köyü		Boyalca	Usat oğlu Şaban
Korgun	Tabak satılmış o Kadir	Kavra	Sürmenli Seyfi oğlu Memet
Bigay	Ağık oğlu kâmil		
İki çam	Veehe Auf (Dr. Atuf karısı)	Tuzlu	Hamdi çavuş (Tuzlu)
Bigay	Sülük oğlu Ali Osman	Değim	
Korgun	Muhtar İbrahim	Tut ağaç	
Bigay	Muhtar Ömer çavuş	İlandırı	Ali Ömer oğlu Abdülkadir (Handırı)
Korgun	Duravacı oğlu Mustafa	Urvay	Anuzalı Memet Çavuş
		Anuza	
Dikenli	Leblebici oğlu Hakkı	Merzi	Ali pehlivan (Ahlat muhtarı)
Kisecik	Muhtar Halil	Ahlat	
Şihlar	Muhtar Hasan	Paşa	Hacı o molla Mustafa (Merzi)
Dikenli	Muhtar Osman		
		Yukarı çavuş	
İldızın	Fazlı çavuş	Aşağı	Köşker o Arif (Aşağı çavuş)
İldızın	Muhtar Ha. Hüseyin	Ayan	
Apsarı	Ali çavuş karısı Ayşe	Akça vakıf	Kara Ali o Hasan (Akça vakıf)
Karatekin	Emir oğlu Şükrü	Büyük yanlar	
Yenice	Kerışah o Ali (Apsarı)	Küçük yanlar	
	Dereli o Recep yinice muh	Hıdırlık	Paşa memet oğlu Ali
Hicup	Hıdır o Ali	Kara tayı	
Kayı çivi	Sadık pehlivan	Alıca	Takyacı oğlu Hüseyin
gedene	Osman oğlu Yakup ça	Şarklı	
maruf	Emin çavuş	Dedeli	Alıcalı Hüseyin kâhya
Çukuran	Gök göz o İzzet (Maruf		
Genek	Kanber o Ali (Çukuran)		
Genek	Abdiş o Ali		
	Emine Ömer dede		
Alva	Dümeli o İsmail		
Dümeli	osta o Ahmet		
Dümeli	Belediye reisi Ali		
	Kandaz oğlu Hasan		
	Hatice Münür		
	Elmalı o Hasan		
Saray	Ali pehlivan o Mustafa		
Saray	Arap o Mustafa pehlivan		
Seydi	Şih o Hüseyin		
Seydi	Mahbup o Kadir çavuş		
		Aşağı alegöz	Hasan Üç ok
			Süleyman kâhya o. Ahmet
		Bostanlı	Bostanlı Muhtarı Hüseyin
		Hacılar	Kemallı muhtarı Satılmış
		Kemallı	
		Saraycık	
		Kuzey kılla	Ahmet Dodur oğlu
		Güney	Kavlaklı muhtarı molla Sadık
		Kavlaklı	
		Sakarca	Hüseyin Dağlar oğlu
		Çacıklar	Çacıklar muhtarı Memet Ali
		Halaçlı	

Hüseyinli Kahyalı Tımarlı	Hüseyinlili İsmail çavuş Kahyalı muhtarı Osman
Korçullu Karallı	Karallıh Kadir

Yapraklı Nahiye

Hacı Şeyh oğlu Sait
Yapraklı Nahiye müdürü Avni
Karaca Özü Hatip o. Hasan
Haseki oğlu İsmail
Gözü açık oğlu İrfan

Ak yazı Şeyh oğlu Osman (Akyazı)
İğdir Gözü açık o. Osman (Yapraklı)
Kavak

Yüklü Nasuh oğlu Mahmut (Bigay)
Gökçe o. Mustafa (Yüklü)

Şih Osman Sofu o. Salih (Şeyh Osman)
Sert o. Mustafa (Doğan bey)

Topuz saray Banka muhaselecisi Mustafa
Ömer ağa o. Ahmet (Topuzsaray)
Karatekin o. Ali
Hacı o. Kamil (Alaçat)
Sancağdar o. İsmail
Ak Veli o. Memet (Bapsa)
Dodur o. Salim Büğütaşekü M
Afife Ünür Banka M. Halim karısı

Ünür Muhtar İbrahim o. İbrahim
Zorlu o. Arif (Çağabey)
Ayşe Ünür (B. K. Hasan karısı)

Beştut Aşık oğlu Ali (Beştut)
İpek oğlu Bekir (Yapraklı)

Sarı kaya Hatip o. Ahmet (Sarıkaya)
Badom çay muhtarı Bahri
Hacı oğlu Ali (Yaka)

Eadığın Çoruk o. Şaban Ç. Yokarı Badığın M.
Memet ağa Hatip o. » »

Kullar Hacı o. Recep (Kullar)
Muhtar Şavki (Kır zeyve)

Ayvalar Adil o. Bilal (Ayva)
Sofu oğlu muhtarı Ahmet
Ahmet ağa yampal o. (Çakırlar)

Müsellim Kara Memet o. Tayyar (Yapraklı)
Beli bedir muhtarı Memet

Şaban özü Nahiyesi

Şaban özü Hacı Hasan oğlu Bekir
Bulduk Memet Seyt oğlu
Asum Abidin oğlu
Zehra Dağlar

Karaveran Halim Ünür Bankacı
Çerçi Zeynel Karaveran muhtarı
Büyükyaka Büyük Yakalı muhtarı Ömer

Eregez Halil Hatip oğlu
Kaniş Çapar kayı Ali
Çaprıkayı Kaniş muhtarı Hüseyin
Çapar Hacı Kavas oğlu Eregez muhtarı
Uzhiye Esen (Mebus Ziya karısı)
Hüseyin Cerrah oğlu

Mart Osman ihtiyat zabiti
Bakırli Mustafa Kara Elalil oğlu
Karakoçuş Muhtar İbrahim
Hasibe Solak (H. M. M. karısı)
Hacer Ünür (Meb'us Rifat karısı)
Kara hacı Kara hacı Akman

Gümerdigin Osman Bayram oğlu
Küçükyakalı Halim Altay
Gündoğmuş Hatip Osman
Ödek Ahmet yüzbaşı mütekaiddi
Bulgureci Bayram Ahmet oğlu göl dağlı
Göl dağı Zehra Ezacı İsmail karısı

Sarısu Sarı su muhtarı Memet Ali
Dağ Kalfat Muhtar Mustafa

Meşeli Meşeliden Kâzım
Kösrelik Molla Mustafa Sarı oğlu

Oymide İzzet Tenkilim oğlu
Kara Musa Abdurrahman Memet oğlu

Özbek Özbekli Molla Memet
Kutluşar Nafia Kadri (I. anbarcısı karısı)

Dalyasan Husamettin Taşkıran oğlu
Demirei Baki Güner zabıt kâtibi
Çiğdemli

Orta Nahiyesi

Orta Nahiye Müdürü Fehmi (Çankırılı)
Düğdüz Canbaz oğlu Akif (Orta)
hasan hacı Ayşe Talât Onay (Orta)
Börekçi oğlu yakup (Orta)
Müezzinz oğlu Ahmet (Orta)

Kanheca Sofu oğlu Ali (kanheca muhtarı)
Eldek Binbaşı oğlu Hüseyin (Çankırılı)
Salor Canbaz oğlu İsmail (Orta)
Kısac Ahmet çavuş (Eldek muhtarı)
Buğurveran » » (Buğurveran muhtarı)

Bastak Kürt Ali oğlu Mustafa
Kürt oğlu Seyt
İmam İsmail (Bastaklı)
Rifat dolon (Çankırılı)

Elmalı Sait (Elmalı Muhtarı)
Buhya Muhtittin (Buhya Muhtarı)
Kayılar Adil (Kayılar Muhtarı)
Behcet (Göceören Muhtarı)
Gökçeören Çivitçi oğlu Ethem (Çankırılı)

Yenice Abdurrahman (Yenice Muhtarı)
Büyük Abdullah (Kara ağaç Muhtarı)
Karaağaç Hatip Süleyman (Sancağ)
Kırsakal Tefik (Kır sakal)
Sancağ

Dumanlı Süleyman çavuş Dumanlı muhtarı
Avreteli Ahmet Taşkaracalar
Sündürü Tabak satılmışo Kadir Çankırılı
Taşkaracalar Dede oğlu Memet Çankırılı
Dumanlıdan aza Muhtittin

Dodurka Topuz oğlu Şükrü çavuş dodurka M.
Dut. aqbayındır Hatip Yusuf Derebayındır
Ortabayındır Canbaz oğlu Hamdi Orta
Derebayındır Börekçi oğlu İdris Orta

Saka eli Bekir usta saka eli
Sakarcaveran Aziz Sakarcaveran muhtar

Kalfat Zaim oğlu Nuri
Hacı Memiş oğlu Hasan
Tayibe Halim Çankırılı

7 Günü Siyasal Vakalar Raporu

Ankara: 12 Son Kânun 1335
Geçen haftanın siyasal oluşu,
yani 1935 yılının ilk haftası iki
 ehemmiyetli hadisenin heyecanı
 ile kendini anlattı :

1 — Mussolini ile Laval arasında
da yapılan Roma konuşması,
2 — Sar meselesi.

Roma konuşmaları

Fransa Dış İşleri Bakanı Laval
5 son kânun cuma günü Roma'ya
 geldi. Laval'a Fransa Dış
 Bakanlığı Genel kâtibi Leger ve
 hususî kalem Müdürü, dış işler
 bakanlığı Amerika ve yakın şark
 dairesi ikinci müdürü Sen Ken-
 ten refakat etmiştir. Laval, To-
 rin ve Genova istasyonlarında
 büyük merasimle karşılanmıştır.

Mussolini Laval'ın ziyaretine
 pek çok ehemmiyet vermiş ve
 istasyona kadar gelmiştir. Mus-
 solini ilk defa olarak bir dış ba-
 kani istasyonda karşılamıştır.

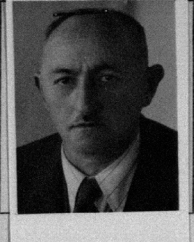
Roma konuşması Fransız so-
 faretinde verilen ziyafetdeki ko-
 nuşmalardan iki celse sürmüştür.
 Birinci celse sonunda bütün
 meseleler hakkında uzlaşmanın
 mümkün olacağı anlaşıldı, Afrika
 hakkında bazı anlaşılmayan nok-
 talar kaldı.

Ziyafette Laval, Mussolini'nin
 söylediği nutukları bu anlaşma-
 mazlıkların halledileceğini anlar-
 tarzda idî. Nihayet anlaşmalar
 gerçekleştirildi. Bu anlaşmalara gö-
 re: Trablus Garb'in cenubundan
 bulunan ve Fransaya ait olan
 aynı zamanda Habeshistanın garp
 hududunu teşkil eden "Tibesti,"
 noktasının Çat Göl kıyılarına
 uzanmamak şartıyla İtalyaya ter-
 ki; aynı zamanda Habeshistanın
 şarkında Şapdenizi kıyısındaki
 Fransız Cibuti kulisinden
 İtalyan ciritre kolonisine bitişik
 olan bir kısım İtalyaya bira-
 klınması ve Habeshistanı denize
 bağlayan demir yolunun İtalyan
 toprağından geçmesi temin edil-
 di. Tunus'daki İtalyanların im-
 tiyazlarından 1965 senesine ka-
 dar istifade etmeleri kararlaştır-
 ıldı.

Bu konuşmalarda Avrupa mese-
 leleri de halledildi. Gizli proto-
 kollar dışında olmak üzere yarı
 resmî surette bildirilen notee-
 ler şunlardır :

A. — Avusturya'nın mülki
 tamamiyeti muhafaza edilecek-
 tir. Bu memleketlerde her hangi
 bir tecavüz vukuunda İtalya ile
 Fransa konuşacak alacak ted-
 birleri hazırlayacaklardır.

B. — Orta Avrupa'da hudutlar
 da hiç bir değişiklik olmayacak-
 tir. Ve hiç bir devlet komşu dev-
 letin iç siyasetine karışmayacak
 o devletlere zarar verecek tero-
 rist teşkilatın kurulmasına mü-
 saade etmeyecektir.

DEVLET ARŞİVLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
CUMHURİYET ARŞİVİ
C. H. P. GENEL SEKRETERLİĞİNE

15 / II / 940
7/10

Yeniden seçilecek olan Çankırı Mebusluğu için mensup bulunduğum sayın C. H. Partisi adına namzetliğimin konulmasına müsaadelerini saygı ile dilerim.

İMZA
Halim Altay

MEBUSLUK TALEBNAMESİ

T A L İ B İ N	Adı, Soyadı	Halim Altay	Esas mesleği	Ticaret
	Doğum yeri	Çankırı	İhtisası	
	Doğum tarihi	1300	Tahsil derecesi	İdadi
	İşi - Mesgalesi	Ticaretle	Son tahsilini bitirdiği okul	Çankırı Ertuğrul İdadisi
	Mebusluğunu istediği vilâyet	Çankırı	Diploma No. ve tarihi	1318 Diploma Numarası olmadığından yazılmamıştır.
	İkametgâh adresi	Yeni Mahalle		
	Çalıştığı yer adresi	Halkevi Reisi		
Partiye kayıtlı bulunduğu	Vilâyeti	Çankırı	Kütük No.	
	Kazası	"	Kayıt tarihi	Müdafayı Hukuktan beri idare yetindence çalışmam katayım.
	Nahiyesi		Varsa Faal vazifesi	parti idare heyeti azalığı ve halkevi reisliğinde
	Mahalle veya köyü	Yeni Mahalle		
Şimdiye kadar bulunduğu memuriyetler, gördüğü fahri hizmetler, Parti teşkilâtı içinde deruhte ettiği faal vazifeler.	Ağır Topcu ihtiyat zabıtlığı, 16 sene fasılasız müntehap meclisi umumî azalığı ve bu meyanda 12 senede ençümeni daimi azlığında ve himayet etfal, Tayyare ve kızılây gibi hayır cemiyetlerde ve müdafayı hukuktan beri parti vilâyet idare heyeti azalığında ve elyevm Halkevi Reisliği vazifesiyle çalışmaktayım.			

HATIRA: Verilecek cevapların, kısa, açık ve okunaklı olması rica olunur.

490 01

295 1187/1

EK-5: Mebusluk Talepnamesi Örneği (BCA. 490.01.295.1187.1/38)

HALİFE NÂSİR Lİ-DİNİLLÂH DÖNEMİ ABBÂSÎ- ANADOLU SELÇUKLU İLİŞKİLERİ

RELATIONS BETWEEN ABBASID AND SULTANATE OF RUM IN THE PERIOD OF AL-NASIR LI-DIN ALLAH

Dr. Fatih GÜZEL

ÖZET

Nasır li-Dinillâh 575-622/1180-1225 yılları arasında yaklaşık 46 yıllık süreyle en uzun müddet hilafet makamında kalan Abbâsî halifesidir. Abbâsî halifelerinin siyasî güçlerini yitirip, sadece dinî bir lider olarak varlıklarını devam ettirdikleri bir dönemde halife olan Nâsır li-Dinillâh, Abbâsî hilafetine yeniden dünyevî otorite kazandırmak istemiş, bu amaçla askerî, siyasî, fıkri, içtimai reformlar gerçekleştirmiştir.

Halife Nâsır li-Dinillâh'ın temel iki hedefi bulunmaktaydı. Dış güçlerin müdahalesinden uzak güçlü, bağımsız bir Abbâsî Devleti ve bu devletin etrafında kenetlenmiş bir İslâm dünyası. Halife Nâsır li-dinillâh'ın dönemi Salahaddin Eyyübî, Harezmşah Muhammed, Haremşah Cemaleddin ve Alâeddin Keykubad gibi güçlü İslâm hükümdarlarının bulunduğu bir dönemdir. Halife Nâsır li-Dinillâh bu güçlü hükümdarlara karşı Abbâsî halifeliğinin bağımsızlığını korumaya çalışmış, bu maksatla aktif bir dış siyaset takip etmiştir. Halife Nâsır li-Dinillâh'ın sorun yaşamadığı belki de tek devlet Anadolu Selçuklu Devleti'dir. Dönemin en güçlü İslâm hükümdarı olan Harezmşahların yıllarca mücadele etmesine rağmen elde edemediği "Sultan" unvanını halife Anadolu Selçuklu sultanlarını vermiştir. Halife Nâsır li-Dinillâh'ın Anadolu Selçuklu sultanlarıyla kurmuş olduğu iyi ilişkileri neticesinde Fütüvvet teşkilatı halifenin göndermiş olduğu şeyhler vasıtasıyla Anadolu'da Ahilik teşkilatı olarak yayılmıştır. Günümüzde Anadolu'da Yaren teşkilatı olarak varlığını devam ettirmeye ça-

lışan Ahilik, Anadolu Türk-İslâm medeniyetinin oluşumunda derin tesirler icra etmiştir.

Anahtar Kelimeler: Nâsır Li-Dinillâh, Anadolu Selçuklu, Ahilik, Fütüvvet

ABSTRACT

Al-Nasir li-Din Allah is the longest serving Abbasid caliph with approximately 46 years between 575-622/1180-1225. He became caliph at a time when the Abbasid caliphs lost their political power and keep their existence as religious leader. He wanted to bring Abbasid caliphate in secular power again. To this end, he carried out military, political, intellectual and social reforms.

Al-Nasir li-Din Allah had two main purposes. To ensure Abbasid a country far away from the interference of external forces and provide Islamic world engaging around the powerful and independent State of Abbasid. The period that Al-Nasir li-Din Allah ruled was a term hosting strong rulers like Saladin, Muhammad Khwarazm Shah, Jalâl ad-Dîn Khwarazm Shah and Keyqubad I. Al-Nasir li-Din Allah put in effort to protect Abbasid Caliphate against these powerful rulers and to this end, he followed an active foreign policy. Possibly Sultanate of Rum is the only country that Abbasid Caliphate had no problem within that period. Although the strongest ruler of the period, Jalâl ad-Dîn Khwarazm Shah struggled for years to obtain "Sultan" title, Caliphate entitled the rulers of Sultanate of Rum as "Sultan".

Thanks to good relations of Al-Nasir li-Din Allah with the Sultans of Sultanate of Rum, Futuwwa organization expanded as Akhism Organisation by means of sheiks sent by the caliph. Akhism Organisation has left an indelible impression on the formation of Turkish Islamic Civilization. In this article relations of Al-Nasir li-Din Allah with Sultans of Sultanate of Rum is subjected.

Keywords: Al-Nasir li-Din Allah, Futuwwa, Akhism, Sultanate of Rum

GİRİŞ

575-622/1180-1225 yılları arasında yaklaşık olarak 46 yıl hilafet makamında kalan Abbâsî halifesi Nâsır li-Dinillâh en uzun süre hilafet makamında kalan Abbâsî halifesidir. Nâsır li-Dinillâh Türk komutanların, Büveyhîlerin ve Selçukluların yaklaşık 250 yıl süren hâkimiyeti neticesinde siyasi otoritesi kalmamış, sadece dini kimliği ile var olma mücadelesi veren Abbâsî hilafetini dış güçlerin baskısından uzak, bağımsız bir güç olarak yeniden ihya etmek istemiştir. Bu amaçla Halife Nâsır li-Dinillâh askerî, siyasî, fıkfî, ictimâî reformlar gerçekleştirmiş, aktif bir dış siyaset politikası izlemiştir.

Halife Nâsır li-Dinillâh dönemi Müslümanların iki büyük tehlikeye maruz kaldıkları bir dönemdir. Bir yandan Haçlı seferleri devam ederken diğer yandan İslâm dünyasını kasıp kavuran Moğol istilasının ilk dalgası bu dönemde gerçekleşmiştir. Bu dönem İslâm dünyasının parçalandığı, haricî saldırılara maruz kaldığı bir dönemdir. Bu hengâmede Nâsır li-Dinillâh, Abbâsî hilafetinin otoritesini yeniden tesis ederek, kendi riyasetinde İslâm dünyasını birleştirmeye çalışmıştır. Bu makalemizde Halife Nâsır li-Dinillâh'ın Anadolu Selçuklu sultanları ile ilişkileri ve bu bağlamda Fütüvvetin Anadolu'ya girişini incelemeye çalışacağız.

1. Anadolu Selçuklu Devleti'nin İçinde Bulunduğu Durum

Büyük Selçuklu sultanı Alp Arslan'ın 1071 yılında Malazgirt Savaşı'nda Bizans imparatorluğunu yenmesiyle birlikte Anadolu yoğun bir şekilde Türklerin göçüne maruz kalmıştır. Anadolu Selçuklu Devleti, Selçuklulara adını veren Selçuk Bey'in torunu Kutalmış'ın oğlu Süleymanşah tarafından İznik merkezli olarak kurulmuştur.

Süleymanşah ve ondan sonra sultan olan oğlu I. Kılıç Arslan döneminde Anadolu Selçuklu Devleti sahildeki birkaç bölge hariç neredeyse Anadolu'nun tamamına yakını ele geçirmiştir. Her iki sultan da Suriye'ye yaptıkları sefer neticesinde Selçukluların iç çekişmesi sonucunda vuku bulan savaşlarda hayatlarını kaybetmişlerdir.

1096 yılında vuku bulan I. Haçlı Seferi sonucunda Anadolu Selçukluları başkent İznik de dâhil olmak üzere batı Anadolu'yu Bizanslılara terk etmek zorunda kalmışlardır. Anadolu Selçuklu sultanları I. Kılıç Arslan, I. Mesud ve II. Kılıç Arslan, Anadolu güzergâhını kullanarak Kudüs'e ulaşmak isteyen Haçlı ordularıyla mücadele etmek zorunda kalmışlardır. IV. Haçlı Seferi sonucunda İstanbul'da Bizans imparatorluğu çökmüş, yerine Latin Krallığı kurulmuştur. İstanbul'dan kaçan Bizanslılar ise İznik merkezli bir devlet kurmuşlardır. Anadolu Selçuklu Devleti, İznik Rum Devleti ile daimi bir mücadele halindeydi. Nitekim Anadolu Selçuklu Sultanı I. Gıyaseddin Keyhüsrev, İznik Rumlarıyla yapılan bir savaş sonucunda şehit olmuştur. Halife Nâsır li-Dinillâh döneminde Anadolu Selçuklularının vaziyeti bu durumdaydı.

2. Halife Nâsır li-Dinillâh'ın Dış Siyaseti

Halife Nâsır li-Dinillâh'ın, Abbâsî hilafetini yabancı güçlerin baskısından ve hâkimiyetinden kurtarak bağımsız kılmak ve bütün İslâm ümmetini kendi riyaseti altında birleştirmek üzere iki temel hedefi bulunmaktaydı. Bütün dış politikasını

bu temel hedeflerini gerçekleştirme üzerine bina etmiştir. Halife Nâsır li-Dinillâh'ın temel dış politikası düşmanını düşmanı ile yok et prensibi üzerine bina edilmişti. Bu politikanın gereği olarak halife, Irak'ta hâkimiyet kurarak, Abbâsî halifelerini baskı altında tutan Irak Selçuklularına karşı Harezmşahları kışkırtmış 590/1194 yılında vuku bulan savaş neticesinde Irak Selçuklu Devleti yıkılmıştır.¹ Böylece yaklaşık iki buçuk asır sonra Abbâsî Devleti bağımsız hale gelmiştir. Irak Selçuklarını yıkarak onların İran'daki topraklarını ele geçiren Harezmşahlar Devleti'nin Abbâsîler için tehdit haline gelmesi üzerine Halife Nâsır li-Dinillâh bu defa Afganistan ve Kuzey Hindistan'da hüküm süren Gur Devleti'ni Harezmşahlar üzerine kışkırtmıştır. Halifenin kışkırtması sonucu vuku bulan Harezmşah-Gur mücadelesi uzun yıllar devam etmiş, Gur Devleti'nin yıkılması ile sonuçlanmıştır.² Bu mücadelelerden zayıflayarak çıkan Harezmşahlar ise kısa zaman sonra Moğollar tarafından yıkılmıştır. Halife Nâsır li-dinillâh tarihçilerin ittifakı ile dehâ seviyesinde zeki idi. siyasi ve politik oyunları ile hiçbir yabancı gücün baskısı altında kalmaksızın Abbâsî Devleti'ni bağımsız olarak yönetmiştir.³

2. Nâsır li-Dinillâh Dönemi Abbâsi- Anadolu Selçuklu İlişkileri

Halife Nâsır li-Dinillâh 575/1180 tarihinde halife olduğunda Anadolu Selçukluları tahtında II. Kılıç Arslan bulunuyordu. Halife Nâsır li-Dinillâh'ın Anadolu Selçukluları ile ilişkileri hilafetin başlangıcında başlamıştır. Halifenin en çok sevdiği hanımı Selçuke Hatun Anadolu Selçuklu Sultanı Mesud'un kızı ve II. Kılıç Arslan'ın kız kardeşi idi. Ahlat beyi ile evli olan Selçuke Hatun 579/1183 yılında hacca giderken Bağdat'a uğramış, halife ile bu esnada tanışmıştır. Selçuke Hatun'un güzelliğinden etkilenen halife onunla evlenmek istemiş, Selçuke Hatun'un evli olması nedeniyle bu evlilik gerçekleşmemiştir. Hacdân dönmesinden kısa bir süre sonra eşi Ahlat beyinin

vefat etmesi üzerine Selçuke Hatun, Halife Nâsır li-dinillâh'la evlenmiştir.⁴ Ancak bu evlilik uzun sürmemiş, Selçuke Hatun'un 584/1184 yılında vefat etmesiyle son bulmuştur.⁵

Halife Nâsır li-dinillâh'la Anadolu Selçuklu hanedanı arasında akrabalık tesis edilmesine rağmen siyasi olarak Halife Nâsır li-Dinillâh ile Anadolu Selçuklu sultanları arasındaki ilk resmi ilişki sultan Rükneddin II. Süleymanşah döneminde başlamıştır. Rükneddin II. Süleymanşah kardeşi I. Gıyasüddin Keyhüsrev'den saltanatı zorla alarak 593/1196 tarihinde Anadolu Selçukluları tahta çıktığında Halife Nâsır li-Dinillâh tarafından kendisine hâkimiyet menşuru gönderilmiş ve "es-Sultanü'l-Kâhîr" ünvanı verilmiştir.⁶

Anadolu Selçuklu Sultanı I. Gıyasüddin Keyhüsrev 601/1205 yılında ikinci defa tahta oturduğunda halifeye hocası Mecdüddin İshak'ı göndererek halifeden hakimiyet menşuru istemiştir.⁷ I. Gıyaseddin Keyhüsrev ile halife arasında kurulan ilişkiler neticesinde Fütüvvet teşkilatının Anadolu'daki yansıması olarak tarif edilen Ahi teşkilatının kurucusu Ahi Evren Şeyh Nasırüddin Mahmud, hocası Evhadüddin Kirmânî, Şeyh Zeynüddin Sadaka gibi Fütüvvet şeyhleri halife tarafından Fütüvveti yaymak amacıyla Anadolu'ya gönderilmiştir.⁸

Halife Nâsır li-Dinillâh ile Anadolu Selçukluları arasındaki ilişkiler Sultan İzzeddin I. Keykavus döneminde daha da artmıştır. İzzeddin I. Keykavus 608/1211 tarihinde tahta geçince hocası Şeyh Mecdüddin İshak'ı değerli hediyelerle Bağdat'a halifeye göndererek halifeden hâkimiyet menşuru ve Fütüvvet şalvarı istemiştir. Sultan İzzeddin I. Keykavus'un halifeye gönder-

4 İbnü's-Sâî, Nisâü'l-Hulefâ, thk. Mustafa Cevad, Kahire, 1993, s. 116.

5 İbnü's-Sâî, Nisâü'l-Hulefâ, s. 117.

6 Aksarayî, Kerimüddin Mahmud b. Muhammed, Müsameretü'l-Ahbar ve Müsayeretü'l-Ahyar, çev. Mürsel Öztürk, Ankara, 2000, s.24; Münecimbaşî Derviş Dede Ahmed Efendi, Camiü'd-Düvel: Selçuklular tarihi I: Horosan - Irak, Kirman ve Suriye Selçukluları, çev. Ali Öngül, İzmir, 2000, II, 65-66.

7 İbn Bibî, Nasırüddin Hüseyin b. Muhammed b. Ali er-Rugâdî, el-Evâmîrü'l-Alaiyye fi'l-Umûri'l-Alaiyye (Selçuk Name), çev. Mürsel Öztürk, Ankara, 1996, I, 175.

8 Bayram, Mikail, Ahi Evren ve Ahi Teşkilatının Kuruluşu, Konya 1991, s.19.

1 Kayhan, Hüseyin, Irak Selçukluları, Konya, 2000, s. 314.

2 Gürbüz, Osman, "Abbâsî Halifesi Nâsır Lidinillâh'ın Harizmşahlar ile İktidar Mücadelesi", İstem, 2011, sy. 18, s. 195.

3 Güzel, Fatih, "Nâsır li-Dinillâh'ın Halifelîği ve Şahsiyeti", dan. Prof. Dr. Ahmet ÖNKAL, Necmettin Erbakan Üniv. Sos. Bil. Ens., Konya, 2014, (basılmamış doktora tezi) s. 223.

diği hediyeler,mücevherat, Rumi altın işlemeli kumaşlar, atlaslar, Rus ketenleri, Kıbrıs mefruşatı, köle ve cariyeler ve gümüş yemek takımları idi.⁹

Sultan I. Keykavus'un elçisi halife tarafından güzelce karşılanıp ağırlanmıştır. Halife, Sultan I. Keykavus'a bir saltanat menşuru ile birlikte siyah bir sarık, zırhlı bir elbise, nalları altın bir at, ayrıca Fütüvvet şalvarı ve Fütüvvet kâsesi göndermiştir. Halife Nâsır li-Dinillâh, Anadolu Selçuklu Sultanı İzzeddin I. Keykavus'a gönderdiği menşurda Türklere mahsus olan "İnanç, Bilge ve Kutlu" lakabları ile "es-Sultanü'l-Gâlip" ünvanı vermiştir. Ayrıca Halife Nâsır li-Dinillâh, Mecdüddin İshak'a sultana Fütüvvetin esasını öğretecek bir Fütüvvetnâme vermiştir. Fütüvvetnâmenin metni şöyledir:

"Bismillahirrahmanirrahim

Azameti ve şanı sınırsız, nimetleri ve lütufları sayısız, sevenlerine destek, taraftarlarına güç ve kuvvet veren, Hz. Muhammed'i sonsuz hidayet ışıklarıyla, mucizeli delillerle şereflendiren, Hz. Peygamber'i diğer insanlardan üstün kılan ve onu her türlü sapık yollardan uzak tutan ve cehalet hastalığından kurtaran Allah'a hamd olsun. Onun elçisi Hz. Muhammed kuraklık ve susuzluk alanından yemyeşil din bahçesi ortaya çıkardı. Cahiliyenin izlerini silerek onların görüşlerini çürüttü. Allah'ın kelamını yüceltmek için gönülden çalıştı. Sapıklığı ve asiliği yok etti. onun karşısında yanlış yolda olanlar sözlerini kestiler. Büyük gayreti ile iman direğini ayağa kaldırdı. Allah, ondan, temiz ve pâk ailesinden razı olsun.

Onun babasının yerini tutan Abdülmuttalib ve oğlu Abbas'ın iyi özellikleri yıldızlardan daha üstün, cömertlikleri, bereketli yağmur bulutlarından daha fazladır.

Onlardan başka amcasının oğlu ve manevi kardeşi, bütün hareketlerinin ve şeraitinin destekçisi, ilmin kapısı, zaferinin kılıcı, adaletin dili, övülmek isteyenlerin övdüğü, Allah'a ortak koşanlara cihat açan, Allah'ın dininin büyük destek-

çisi, Allah'a ilk inananlardan, dinin sünnetlerini ayakta tutan, sünnetlerin, farzların ve ilimlerin sırlarını ayrıntılarına kadar bilen Mü'minlerin emîri ve dindarların imamı Hz. Ali'ye selam olsun.

Hz. Ali, Hz. Peygamber tarafından kardeş edilmiş bir kişidir. Bütün insanlardan ayrı olarak kendisine Fütüvvet verilmiştir. Onun için Hz. Cebrail, Allah'ın Ali'yi överken şöyle dediğini naklediyor: "Ali'den başka yiğit, Zülfikardan başka kılıç yoktur." Ayrıca peygamberin soyunu o devam ettirmiştir.

Allah'ın kutsal topraklardaki halifesi, Allah'ın farzını ve sünnetini ayakta tutan, bütün insanlara itaati farz kılınmış Mü'minlerin emîri Nâsır li-Dinillâh –Allah ondan ve temiz ailesinden razı olsun- Hülefâ-i Râşidîn'in izinden giderek, cömertlik ışıklarıyla karanlıkları aydınlatmıştır. Yıkılmış olan Fütüvvet binalarını kendisine verilmiş olan ilahi güçle imar etmiş, sütunları ve dayanakları yok olmaya yüz tutmuş olan devleti yeniden kurmuştur. Körelmiş kılıçları yeniden bilemiş, kaynaklardan ve çeşmelerden bulanmış olan suyu yeniden durultmuştur. Doğruluğu ortaya çıkana kadar çalışmış, İslâm'ın güçlü bağlarını daha da güçlendirmiştir. Allah kendisine ibadet etmeleri için yarattığı bütün insanları koruması için onu seçmiş, onu insanlara imam tayin etmiştir. İnsanların huzur ve güvenini onunla sağlamıştır. Onunla bir milleti en iyi şekilde ödüllendirmiştir.

İnsanların seçkini, İslâm'ın büyüğü, dine güç veren, bilgili ve adil sultan, devletin önderi, milletin tacı, kafirlerin ve müşriklerin düşmanı, mücahitlerin önde geleni Rum ülkesinin meliki Ebu'l-Muzaffer Keykavus b. Keyhüsrev b. Kılıç Arslan'a –Allah ona uzun ömür versin- ibadet ve şartları yerine getirmek, imamlık şartlarını yapmak şartıyla kutlu ve uğurlu Fütüvvet şalvarına layık görülmüştür. Sonsuz iyiliklerini ve engin cesaretini takdir etmek için ona hil'at ve kaftan yollanmıştır. Bunların ona hayır ve uğur getirmesi dilenmektedir. İnşallah iyi hareketleri, yüce makamların istediği doğrultuda gider ve ileri gelen-

9 İbn Bîbî, a.g.e., I, 176; Müneccimbaş, a.g.e., II, 50.

lerin sahip olduğu şeylerden sıradan kişileri de yararlandırır. Onun iyilik gölgesi herkesin üzerine düşer.

O sultanın elçisi Allah'tan korkan, ibadetlerini yerine getiren, dinin büyüğü, İslâm'ın yıldızı ve Müslümanların övünç kaynağı, doğruluğun örneği, âlimlerin seçkini büyük şeyh İshak b. Yusuf b. Ali'yi –Allah ondan razı olsun- vekil kıldık. O halifenin emriyle sultana insanı yücelten Fütüvvet elbisesi giydirecek. O elbise ki giyenlere şan ve şeref verir. O elbise giyenleri cehennemden korur. O elbise, onun büyüklüğüne büyüklük katsın. Onun başarılarında katkısı bulunsun. Yüce Allah, onun imanını ve inancını artırsın. Çünkü bu elbise, imanın bir simgesi, inancın bir aracıdır.

O sultan Allah'ın farz kıldığı namaz, oruç gibi farzları titizlikle yerine getirmektedir. Fütüvvet şartlarına uyarak içini temiz, yolunu doğru tutmaktadır. Bütün davranışları şeriat ölçüsü içindedir. Yüce Allah'ın kutsal kitabında emrettiği şeylere uymaktadır. “Allah, şüphesiz adaleti, iyilik yapmayı, yakınlarla bakmayı emreder, hayasızlığı, fenalığı, haddi aşmayı yasak eder. Tutasınız diye size öğüt verir.” Nasihatini tutar. Şüphesiz başarı Allah'tandır. Allah'ın rızasını arayanlara ve ona ibadet edenlere Allah yeter.”¹⁰

Bu fütüvvetname Ramazan 608/ Şubat 1212 yılında kaleme alınmış, halifenin elçisi Mecdüddin İshak tarafından Sultan İzzeddin I. Keykavus'a ulaştırılmıştır. Bununla birlikte halife sultana Bağdat'ta sarılmış bir sarık, bir hil'at ve onun Anadolu'da hâkimiyetini tasdik edici menşur göndermiştir. Halife, sultana hediye olarak Şam, Irak ve Hindistan'a mahsus sandıklar dolusu kıymetli eşya, nefis elbise ve kumaşlar, çeşit çeşit kuşlar ve hayvanlar göndermiştir. Halifenin sultana altın ve gümüş nallarla nallanmış, koşumları altın işlemeli, eyerleri kıymetli taşlarla süslenmiş beş rahvan katır, eğerlerinin kaşı altından, örtüsü siyah atlastan olan beş Arap atı ve on Hicazî deve yollamıştır.¹¹

Anadolu Selçuklu sultanı İzzeddin I. Keykavus'un, Eyyübîlerin Cezîre hakimi Melik Eşref'in Fütüvvete girmesiyle halifenin iltifatına mazhar olması sonucunda Halife Nâsır li-Dinillâh'tan Fütüvvet şalvarı istediği kaynaklarda yer almaktadır.¹² Buna göre Sultan İzzeddin Keykavus olası bir Anadolu Selçuklu- Eyyübî savaşında halifenin Eyyübîlerin tarafında olmasını engelleyici siyasi bir manevra sonucunda Fütüvvete dâhil olmuştur.

Sultan I. Alâeddin Keykubat 616/1220 tarihinde Anadolu Selçuklu Devleti tahtına oturduğunu Halife Nâsır li-Dinillâh'a bildirince halife, Şeyh Şehabeddin Ömer Sühreverdî'yi hil'at, menşur ve sair hâkimiyet alametleri ile Konya'ya Sultan I. Alâeddin Keykubat'a gönderdi. Sultan, halifenin elçisinin Aksaray'a ulaştığını öğrenince derhal emirlerini onu karşılamak üzere gönderdi. Konya'ya bir konaklık mesafedeki Zincirli mevkiinde sultan yanında devlet ileri gelenleri, komutanlar, Konya kadıları, şeyhler, mutasavvıflar, ihvandân ve fityandan oluşan bir grup olduğu ile Şeyh Sühreverdî'yi karşıladı.¹³

Sultan I. Alâeddin Keykubat ile Şeyh Sühreverdî hakkında kaynaklarda bir menkıbe yer almaktadır. Alâeddin Keykubat kardeşi İzzeddin Keykavus döneminde Sivas kalesine hapsedilmişti. Sultan I. Alâeddin Keykubat bir gece rüyasında Şeyh Sühreverdî'yi görmüş, Şeyh ona zindandan kurtulup sultan olacağını müjdelemişti. Alâeddin Keykubat, şeyhi görünce, bu çehrenin zindandan kurtulduğu gece rüyasında ayaklarının bukağısını çözerek: “ Bu kurtuluş Sühreverdî'nin Alâeddin'e bir himmetidir” diyen zâtın çehresi olduğunu anladı. Şeyh, sultana yaklaşıncâ şöyle seslendi: “Sühreverdî zindanda gördüğü İslâm sultanına tekrar kavuştu. Allah'a şükür olsun ki kurtuluşu olmayan vaktin erişmesinden evvel birbirimize kavuşmayı nasip etti. Bizden sıkıntıyı, kederi izâle eden Allah'a hamd

10 İbn Bibi, a.g.e., I, 178.

11 İbn Bibi, a.g.e., I, 179.

12 İbn Bibi, a.g.e., I, 175.

13 İbn Bibi, a.g.e., I, 249. Münecimbaşı, a.g.e., II, 59-60.

olsun". Bu sözlerden fevkâleda mütehasıs olan sultan selamlaşmadan sonra hürmetle şeyhin elini öptü.¹⁴

Şeyh Sühreverdî, sultana Halife Nâsır li-Dinillâh'ın gönderdiği hil'ati ve Bağdat'ta sarılmış olan sarığı giydirdi. Hilâfet makamının usulüveçhile halk huzurunda sultanın sırtına dört defa çubukla vurdu. Bağdat'tan gelen altın nallı binek hayvanı sultana takdim edildi. Sultan Alâeddin Keykubad, halifeye olan saygısını göstermek üzere teberrüken atın üzengisini öptü. Bütün bu işler halkın önünde yapıldı. Alâeddin Keykubad da Sultan İzzeddin Keykavus gibi Fütüvvet teşkilatına dâhil olmuştur.¹⁵

Şeyh Sühreverdî Konya'da kaldığı sürece devlet erkânı ve halk tarafından ziyaret edilmiştir. Sühreverdî, bu ziyaretler esnasında hırka giydirmek suretiyle tarikatını yaymaya çalışmıştır. Hatta Sultan Alâeddin Keykubad'ın dahi şeyhe intisap etmek istemiş, ancak şeyh devlet işlerinde mâni olacağı gerekçesiyle sultanın talebini reddetmiştir. Ancak büyük emîrlerden Celaleddin Karatay ve birçok emîr, Sühreverdî'ye intisap etmiştir.¹⁶

Halifenin elçisi Şeyh Sühreverdî Konya'dan ayrılırken Sultan tarafından kendisine 7 bin altın, 5 bin sultani dinar, 5 yüzlük, yüz ellilik ve yüzlük miskaller halinde basılmış, Alâiyye sikkesi, katırlar dolusu değerli hediye, Rum köleler ve değerli Arap atları hediye edilmiştir. Ayrıca Sultan, Şeyh Sühreverdî'yi Zincirli konağına kadar uğurlamış, bazı büyük ümera ve mihmandarları Anadolu Selçuklu Devleti sınırı olan Malatya'ya kadar şeyhin refakatinde göndermiştir.¹⁷ Şeyh Şihabüddin Sühreverdî, Bağdat'ta halifenin huzuruna çıkınca Sultan I. Alâeddin Keykubad'ı övmüş, onun halifeye duyduğu bağlılık hakkında verdiği bilgiler halifeyi hoşnut etmiştir.¹⁸

Moğol ordularının 619/1223 tarihinde Harezmşah Alâeddin Muhammed'i mağlup edip Irak yönüne doğru ilerlemeleri üzerine Halife Nâsır li-Dinillâh, aralarında Anadolu Selçuklu Sultanı I. Alâeddin Keykubad'ın da bulunduğu İslâm hükümdarlarından asker talebinde bulunmuştur. Bu amaçla halife, Şeyh Muhyüddin İbnü'l-Cevzî'yi Alâeddin Keykubad'a gönderdi. Sultan I. Alâeddin Keykubad halifenin elçisinin Sivas'ta karşılanmasını, hürmet ve riayet hususunda titiz davranılmasını emretti. İbnü'l-Cevzî, Konya'ya yaklaşınca birkaç konaklık mesafeden bizzat Sultan tarafından karşılandı.¹⁹

Ertesi gün sultan halifenin elçisi İbnü'l-Cevzî'yi devlet erkânında hazır bulunduğu bir törenle huzuruna kabul etti. Sultanın büyük emîrlerinden Celaleddin Karatay ve Zahirüddin Mansur, İbnü'l-Cevzî'nin sağ ve sol elinden tutarak sultanın tahtının karşısında onun için kurulmuş olan kürsüye oturtular. Halifenin göndermiş olduğu hediye bohçaları odanın kenarlarına dizildi. Halifeden hediye olarak gelen eyeri altın süslemeli bir at sultana sunuldu. Sultan Alâeddin Keykubad halifeye olan saygısını göstermek amacıyla atın üzengisini öptü. Daha sonra Muhyiddin İbnü'l-Cevzî, Sultan I. Alâeddin Keykubad'ın elinden tutarak tekrar tahta oturttu. Sultanın üzerinden tabaklar dolusu mücevher ve altın saçıldı.²⁰

İbnü'l-Cevzî, sultana Halife Nâsır li-Dinillâh'ın gönderdiği hil'ati giydirdi. Daha sonra sultandan özel görüşme talebinde bulunan İbnü'l-Cevzî, sultana Moğol ordularının Harezmşah'ın işini bitirip Irak'a yöneldiklerine dâir halifenin mesajını ilettiler. Halife Nâsır li-Dinillâh yaklaşan Moğol tehdidine karşı sultandan 2 bin süvari talep ediyordu.

Sultan Alâeddin Keykubad halifenin yardım isteğini kabul etti. Ancak sultan sel gibi batıya akan Moğol istilâsının askerî çözümlerle engellenemeyeceğine inanıyordu. Devlet adamları ile

14 İbn Bîbî, a.g.e., I, 249.

15 İbni Bîbî, a.g.e., I, 251.

16 İbn Bîbî, a.g.e., I, 251.

17 İbn Bîbî, a.g.e., I, 252; Yazıcızâde, Tevârih-i Âli Selçuk, haz. Sevim Yılmaz Önder, İstanbul, 2009, s. 361.

18 İbn Bîbî, a.g.e., I, 253.

19 İbn Bîbî, a.g.e., I, 277.

20 İbn Bîbî, a.g.e., I, 277.

yaptığı toplantıda sultan fikrini şöyle dile getirmiştir: “Bizim Mü’minlerin Emîrinin derin anlayışına itimadımız bundan daha fazla idi. Müthiş selleri andıran bir ordu, taze bir devlet, denizler gibi kabarıp, çoşmuş, kendine güveni tam bir askere karşı iyi geçinmeden başka bir tedbir yoktur. Bizce en muvafık görünen çare, halifenin bütün İslâm hükümdarlarına bol para ve hediyelerle elçi yollamalarını işaret buyurarak, bu elçilerin halifenin elçisi ile birlikte Tatar Hanının huzuruna göndermesi ve hükümdarların bizzat gelmemiş olmamalarının, halkı telaşa düşürmemek kaygısından ileri geldiğini, yoksa hepsinin Han’a itaat ettiklerini bildirdikten sonra sağlam ve devamlı bir sulh elde etmektir. Tatar tehdidi zamanla yok edilmelidir. Eğer biz istediği imdat kuvvetlerini göndermeden bu görüşümüz halifenin kulağına erişirse acz ve zafiyetimizden asker göndermediğimiz zannedilir. Halife 2 bin süvari istiyorsa biz 5 bin gönderelim. Hatta bir yıllık mühimmat ve erzakı da yanında olsun.”²¹

Halifenin elçisi Muhammed Muhyuddin İbnü’l-Cevzî, sultanın yanından ayrılırken kendisine ve heyetinde bulunanlara sultan tarafından 50 bin sultani akçe, her türden ve renkten 100 kat kıymetli elbise, 5 rahvan katır, 5 hoş endamlı asil iğdiş at, 5 tane de yakışıklı Rum köle hediye etti.²²

Sultan I. Alâeddin Keykubad halifenin yardım çağrısı üzerine Malatya subaşı Bahaüddin Kutluca’yı 5 bin kişilik bir askerî birlikle Moğollara karşı halifeye yardıma gönderdi. Bu askerî birlik Harput, Mardin, Amid ve Musul hükümdarları tarafından büyük bir hayranlıkla karşılandı. Erbil hâkimi Muzafferüddin Gökbörü, Anadolu Selçuklu askerlerini bizzat karşılayıp ağırladı. Selçuklu ordusunun bölgede bıraktığı hayranlık İbn Bîbî de şöyle ifade edilmektedir;

“Bağdat’tan gelen heyet görüldüğü zaman hil’at giymiş emîrlar yüzlerini hilafet makamı istikametine çevirerek atlarından inip, başlarını yere koydular. Çavuşlar, halifeye dua ve senâ etmeye başladılar. Halifenin elçileri ve Gökbörü bu hür-

*met ve tevazuyu seyretmiş, askerin hareketlerindeki süratini, altın ve silaha gark olmuş kıyafetlerini görünce: “Hazırladığı ordu bu kadar azamet ve vakarda olan bir sultan, herhangi bir memlekete kast etmek isterse, onun darbesinden hiç kimse kurtulamaz” demiştir.*²³

Sultan Alâeddin Keykubad’ın halifeye yardım için göndermiş olduğu askeri birlik Bağdat’a ulaşmadan Musul’dan geri dönmek zorunda kalmıştır. Halife Nâsır li-Dinillâh, Emîr Bahaüddin Kutluca’ya bir mektup göndererek, Moğolların Irak’a saldırmaktan vazgeçip Maverâünnehire döndüklerini, bundan dolayı askeri yardıma ihtiyaç kalmadığından bahisle Anadolu Selçuklu yardım birliğinin memleketine dönebileceğini bildirmiştir. Bahaüddin Kutluca, halifenin mektubunu alınca başını yere, mektubu da başının üstüne koymuştur. Ayrıca halife, Bahaüddin Kutluca’ya hediye olarak 50 bin altın, 100 baş deve, 10 bin baş koyun, 300 hil’at, çeşitli yiyecek ve tatlılar yüklenmiş 22 katır hediye göndermiştir. Bahaüddin Kutluca halifenin bu hediyelerine karşılık dua ve senâda bulunmuş, daha sonra bütün hediyeleri askerleri arasında pay etmiştir.²⁴

Halife Nâsır li-Dinillâh, Anadolu Selçuklu sultanlarına diğer Müslüman hükümdarlardan farklı olarak sultan ünvanıyla hitap etmiştir. Halife Nâsır, I. Gıyaseddin Keyhüsrev’e “es-Sultanü’l-Kâhir” oğlu İzzeddin Keykavus’a da “es-Sultanü’l-Gâlip” unvanını vermiştir. Dönemin en güçlü Müslüman hükümdarı olan Harezmşahlar bu ünvanı alabilmek için yıllarca mücadele etmesi rağmen halife onlara bu ünvanı vermemiştir. Halife Nâsır li-Dinillâh, Selçuklu hanedanına müntesip olmaları nedeniyle Anadolu Selçuklu hükümdarlarına dönemin en büyük hükümdarı anlamını ifade eden “Sultan” unvanını vermiştir. Çünkü Anadolu Selçukluları dışındaki hükümdarlar hep Selçuklu hanedanının hizmetinde bulunmuş valilerin torunlarından oluşuyordu. Halife Nâsır’a göre meşru saltanat hakkı Selçuklu hanedanına aitti.

21 Yazıcızâde, a.g.e., 392-397.

22 İbn Bîbî, a.g.e., I, 279.

23 İbn Bîbî, a.g.e., I, 282.

24 İbn Bîbî, a.g.e., I, 281.

3- Fütüvvetin Anadolu'ya Girişi

Anadolu halkı üzerinde yüzyıllar boyunca önemli tesirler icra eden Ahilik, Halife Nâsır li-Dinillâh tarafından tanzim edilmiş olan Fütüvvet teşkilatının Anadolu'yayansımış halidir. Üstün ahlaklı, faziletli, yüce ruhlu insan yetiştirmeyi amaçlayan Ahilik teşkilatı, Anadolu Selçuklu sultanlarının Halife Nâsır li-Dinillâh'la olan ilişkileri sayesinde Anadolu'da yayılma imkânı bulmuştur. Bu anlamda bu akımdan da makalede bilgi vermek yerinde olacaktır.

Fütüvvet terimi genç, yiğit anlamına gelen "Fetâ" kelimesinden türetilmiştir. Eski Arap düşüncesinde fetâ, misafirperverlik, cömertlik, cesaret özellikleriyle ortaya çıkan asil insan anlamına gelmekteydi. Fütüvvet ise yarı göçebe Arap kültürüne ait konukseverlik, cömertlik ve yiğitlik gibi değerlerin İslâmiyet'in tesiriyle aşiret hayatından yerleşik hayata geçen Arap toplumuna yansımalarıdır. Fütüvvet İran'daki civanmertliğin, eski Türklerdeki Alpliğin, batı medeniyetindeki Şövalyenin, Japon kültüründeki Samuraylığın Arap toplumundaki yansımalarıdır. Fütüvvet gençliğin dinamizmini, canlılığını, toplumsal ideallere yönlendirmeyi amaçlayan gençlik teşkilatıdır.²⁵

Zaman içerisinde Fütüvvet temsil etmiş olduğu değerlerden uzaklaşarak anarşi ve terör kaynağı haline gelerek adeta toplumun başına bela olmuştu. Bağdat'ın farklı mahallelerinde örgütlenen ve bir reisin emrinde organize suç çetesi gibi hareket eden Fütüvvet grupları birbirleriyle daimi bir çatışma halindeydiler. Abbâsî halifeliğinin bağımsızlığını hedefleyen Fütüvvet erbabının desteğini sağlamak amacıyla Nâsır li-Dinillâh 578/1182 yılında Fütüvvete dahil olmuştur.²⁶

Halife Nâsır li-dinillâh 604/1207 yılında bir ferman yayınlayarak kendisinden şalvar almak suretiyle onu baş tanıyanlar dışında Fütüvvet kurumunu lağv etmiştir. Bu tarihten itibaren halife-

nin yönettiği doğrudan veya dolaylı yoldan ona bağlı olan Fütüvvet meşru sayılmıştır.²⁷ Nakkaş Ahmed, Halife Nâsır li-Dinillâh'ın fityan birliklerini birleştirmesi ve Fütüvveti yeniden tanzimi ile ilgili şöyle demektedir: *"Fütüvvet bölükleri, şaşkın bir halde çöllere düşmüş, haktan sapmıştı. Batıllara sarılmışlardı. Dileklere yapışmışlardı. Azgınlık yollarına girmişler, hidayet yollarından ayrılmışlardı. Fitnelerde bulunmak, bid'atlere sarılmak, hileler yapmak, düzenler düzmek için tevellere koyulmuşlardı. Onlara kötülük üst olmuştu. İçlerine sapıklık hâkim kesilmişti. Hileleri artmıştı, Fütüvvet hükümlerindeki bilgileri azalmış, bilgisizlikleri sağlamlaşmış, pekişmiş, ululanmaya, cedelleşmeye meyilleri kuvvetlenmişti. Bu hal Ulu Tanrının efendimiz, ulumuz, imamet şeceresine mensub, Peygamberlik bahçesinin (gülü) Abbas soyundan Tanrı halifesi, Mü'minler imamı âlemler Rabbinin halifesi, Mü'minler imamı Nâsır li-Dinillâh vasıtasıyla Fütüvveti yüceltip büyütmesine, alâmetlerini yükseltmesine ve ulu bir hale getirmesine dek böylece sürüp gitti."*²⁸

Abbâsî hilafetinin her türlü dış etkiden uzak tam bağımsızlığını hedefleyen Halife Nâsır li-Dinillâh, bu ülküsünü gerçekleştirmek amacıyla toplumsal yapıda da düzenlemeler yapmıştır. Bu maksatla gitgide toplumda özellikle de esnaf ve zanaatkar kesiminde etkisini artıran Fütüvvet birliklerini kendi riyasetinde toplayarak siyasî etkinliğini artırmak istedi. Dağınık olan Fütüvvet birliklerini "el-Keşşâfe fi'l-İslâm" adını verdiği bir çatı kuruluşunun altında birleştirdi.²⁹ Ayrıca Şâfiî âlimi ve büyük mutasavvıf Şihabüddin Ömer Sühreverdî'ye Fütüvvetin esaslarını belirleyecek bir risale yazdırdı. Sühreverdî, Fütüvvetnâmesine hem tasavvuf hem de Şia düşüncesini katarak Ehl-i sünnet ve Şia müntesiplerini halifenin başkanlığında birleştirmeyi amaçlayan bir doktrin hazırladı. Sühreverdî, Fütüvveti tasavvuf yoluyla

25 Dikkaya, Mehmet, "Ahiliğin İlk Örneği Olarak Ortaçağ İslâm Dünyasında Fütüvvet Teşkilatları", İktisat, Tarih ve Zihniyet

Dünyamız, Müsiad Yönetim Kitaplığı, sy. 25, İstanbul, 2000, s. 63.

26 Eyyübî, Muhammed b. Takiyyüddin Ömer İbn Şahinşah, Mizmârü'l-hakâik ve Sırrü'l-Halâik, thk. Hasan Hebeş, Kahire, 2005, s. 112.

27 İbnü's-Sâî, Ebû Talib Taceddin Ali b. Enceb b. Osman, el-Câmiü'l-Muhtasar fi Unvânî't-Tevârih ve Uyûnî's-Siyer, nşr. Mustafa Cevad, Bağdat, 1934, IX, 223.

28 İbnü'l-Mî'mâr, Ebu Abdullah Muhammed b. Ali, Kitâbü'l-Fütüvve, thk. Mustafa Cevad-Muhammed Takiyyüddin Hilâlî, Bağdat, 1958, s. 63.

29 Çağatay, Neşet, "Fütüvvet Ahi Müessesesinin Menşei Meselesi II", A.Ü.İ.F.D., 1952, sy. I, s. 75.

hilafete bağlamış, Fütüvvetin aslının ise Hz. Ali olduğunu iddia ederek Şia düşüncesini de Fütüv-vete dâhil etmiştir.³⁰ Halife Nâsır li-Dinillâh'ın yeniden düzenlediği, Sühreverdî'nin de teorisyeni olduğu Fütüvvet teşkilatı en asilinden en alt tabakaya kadar bütün insanları kapsamaktaydı. Mağrur hükümdarlar, macera peşinde koşan ser-seriler, dünyaya sırt çeviren sufiler, kavgacı kabadayılar da bulunduğu Fütüvvet kendisine ait seremonisi olan bir tarikat gibi teşkilatlanmıştı.

Halife Nâsır li-Dinillâh Fütüvveti tanzim ettikten sonra Müslüman hükümdarları Fütüv-vete davet eden mektuplar göndermiştir. Mısır Eyyübî sultanı Melik Âdil, Cezire ve Ahlat hakimi Melik Eşref, hama hakimi Melik Mansur, Halep hakimi Melik Zâhir, Şiraz Atabeği Sa'd, Gur sultanı Şihabüddin, Anadolu Selçuklu sultanı I. İzzeddin Keykavus ve I. Alaeddin Keyku-bad halifenin Fütüvvet davetine olumlu cevap vererek, halifenin göndermiş olduğu Fütüvvet libasını giymişler ve halifeyi Fütüvvette önderleri ve şeyhleri kabul etmişlerdir.³¹

Anadolu Selçuklu sultanı I. Gıyaseddin Keyhüsrev'in elçisi Mecdüddin İshak halifeye elçilik görevi için gönderildiği Bağdat'tan dönüşünde yanında Anadolu'da Ahiliği yayacak olan Evhadüddin Kirmanî, Şeyh Nasirüddin Mahmud el-Hoî gibi Fütüvvet şeyhini de Anadolu'ya getirmiştir.

Evhadüddin Kirmânî halife tarafından Şeyhü's-şuyuhî'r-Rum, Anadolu Fütüvvet reisi olarak görevlendirilmiştir. Kayseri'de ikamet eden Evhadüddin Kirmânî'nin Konya, Sivas, Malatya, Tokat, Ahlat'ta halifeleri bulunuyordu.³² Anadolu Ahiliğinin gerçek kurucusu olarak kabul edilen Ahi Evren ise gerçek adı Şeyh Nasirüddin Mahmud el-Hoî'dir. Ahi Evren ilk dini eğitimini Azerbaycan'da aldıktan sonra Horasan'a giderek meşhur alim Fahrüddin Râzî den ilim tedris etmiştir. Daha sonra zamanın ilim başkenti sayılan Bağdat'a giden Ahi Evren daha sonra kayınpederi olacak olan Evhadüddin Kirmânî ile tanışarak onun vesi-

lesiyle Fütüvvet intisap etmiştir. Evhadüddin Kirmânî'yle birlikte Anadolu'ya gelen Ahi Evren, onun 629/1231 yılında Bağdat'a dönmesiyle Evhadüddin Kirmânî'nin yerine Anadolu Fütüvvet reisi olmuştur.³³

1243 yılında vuku bulan Köseadağ savaşında Anadolu Selçuklularının Moğollara yenilmesiyle Anadolu Moğol işgaline uğradı. Moğollar Anadolu'da Ahilerin yoğun direnişiyle karşılaştılar. Moğol işgaline direnen Ahiler Moğolların gadrine ve takibatına uğradılar. Anadolu Ahilerinin lideri Ahi Evren'de Moğollara karşı Kırşehir'de gerçekleştirilen bir isyan sonucunda öldürülmüştür. Moğollar tarafından takibata uğrayan Ahiler Anadolu'nun henüz Moğol nüfuzunun tam olarak yerleşemediği batı kesimindeki Türkmen uç beylerine sığındılar.

Moğolların bütün çabalarına rağmen Ahiler Anadolu'da bilhassa uç kesimlerde varlıklarını ve güçlerini korudular. Öyleki 1308 yılında Anadolu Selçuklularının yıkılmasıyla ortaya çıkan otorite boşluğunu birçok şehirde Ahiler doldurdular. XIV. Yüzyılın ilk yarısında Anadolu'yu gezen Fas'lı seyyah İbn Battuta, Ahilerin yaşayışları ve icra etmiş oldukları sosyal fonksiyonlar hakkında güzel bilgiler vermektedir. İbn Battuta, Ahiler hakkındaki gözlemlerini şöyle aktarır: "Ahiler Anadolu'da Türkmenlerin yerleştikleri her şehirde bulunmaktadırlar. Memleketlerine gelen yabancıları ağırlarlar. Bulundukları yede asla zorbalığa müsaade etmezler. Bunların dünyada eşi benzeri yoktur. Bunlar evlenmemiş sanat sahibi gençlerin oluşturduğu bir gruptur. Birbirlerine Ahi derler, cemiyetlerine Fütüvvet adı verirler. Başlarında bir reis bulunur. Reis bir zaviye yaptırarak içini halı, kilim, kandil gibi gerekli eşyalarla donatır. Arkadaşları gündüz kazandıklarının bir kısmını gece reislerine getirirler. Bu parayla yemek ve meyve alınır. Misafir gelirse zaviyede misafir edilir. Zaviyede misafirler için özel oturma yerleri bulunmaktadır. Fütüvvet ehli yemeklerini hep beraber yerler. Sonra sohbet, sema, müzik ve eğlenceyle vakit geçirirler."³⁴

İbn Battuta'nın Anadolu'nun en ıssız yerlerinde dahi küçük ahi odalarının bulunduğunu

30 Turan, Namık Sinan, "Selçuklu ve Osmalı Anadolu'sunda Ahiliğin Sosyo-Ekonomik Gelişim Süreci", Sosyal-Siyaset Konferansları Der., sy. 52, s.158; Franz Taeschner, "İslam Ortaçağında Futuvve Teşkilatı", s. 16; Anadol, Cemal, Türk-İslâm Medeniyetinde Âhîlik Kültürü ve Fütüvvetnâmeler, Ankara, 1991, s. 16.

31 Sibt İbnü'l-Cevzi, *Mir'âtü'z-Zamân fî Târihi'l-A'yân, Dâiretü'l-Maârifî'l-Osmaniyye*, Haydarabad, 1370/1951, VIII/2, 513.

32 Bayram, Mikail, Ahi Evren ve Ahi Teşkilatının Kuruluşu, Konya, 1991, s. 62.

33 Bayram, Mikail, Ahi Evran Tasavvufi Düşüncenin Esasları, Konya, 1993, s. 21.

34 İbn Battuta Şemseddin Ebu Abdullah Muhammed et-Tancî, İbn Battuta Seyahatnâmesinden Seçmeler, haz. İsmet Parmaksızoglu, İstanbul, 1971, s. 7.

kaydetmektedir.³⁵ İbn Battuta, Anadolu ahileri konusunda vermiş olduğu bilgilerle adeta Çankırı, Ksastamonu çevresinde yaşatılmaya çalışılan Yaren kültürünü tarif etmektedir. Muazzam Fütüvvet- ahi kültürünün küçük bir şubesi olan köy yaren odaları yakın zamanımıza kadar varlığını sürdürmüştür. Yaren odaları da tıpkı Ahi zaviyeleri gibi insanlar arasında yardımlaşma, birlik- beraberlik ve kardeşlik duygularının güçlenmesine katkı sağlamıştır. Yaren odalarında özellikle uzun kış gecelerinde yapılan toplantılarda köyün ve bölgenin sorunları konuşulur, dini ve milli kitaplar okunurdu. Bu arada gençler yaşlılara hizmet ederek sosyalleşirlerdi. Köye gelen misafirlerin barınma ve yeme-içmeleri köy odalarına ücretsiz olarak karşılanırdı.

Bugün Çankırı ve civarında yaşatılmaya çalışılan Yaren ocakları muazzam Fütüvvet-Ahi kültürünün son temsilcileridir. Çankırı'nın yarenleri yiğit, yüksek ruhlu, asil insan yetiştirmeyi amaçlayan Fütüvvet anlayışını gelecek kuşaklara aktarmanın çabası ve gayreti içerisindeyler. Bu anlamda Yarenlertarihi bir görevi yerine getirmektedir.

SONUÇ

Abbâsî hilafetini dış güçlerden bağımsız güçlü bir devlet haline getirmeyi ve İslâm âlemini kendi riyasetinde birleştirmeyi hedefleyen Halife Nâsır li-Dinillâh aktif bir dış siyaset takip etmiştir. Tarihçiler onun deha seviyesinde zeki olduğu noktasında hem fikirdirler. Eyyübiler, Irak Selçukluları ve Harezmşahlar gibi güçlü devletlerle mücadele etmek zorunda kalan halife yaklaşık 2 buçuk asır sonra Abbâsî hilafetini bağımsız hale getirmiştir.

Halife Nâsır li-Dinillâh kendisi için tehdit olabilecek devletlerle mücadele halindeyken, Anadolu Selçuklu Devleti gibi kendisi için tehdit oluşturmayacak devletlerle iyi ilişkiler kurmuştur. Halife Nâsır li-Dinillâh'ın Anado-

lu Selçukluları ile ilişkileri hilafetinin başlarında başlamıştır. Halifenin çok sevdiği hanımı Selçuke Hatun Anadolu Selçuklu Sultanı I. Mesud'un kızıydı. Selçuke Hatun'un 584/1184 yılında vefat etmesinden dolayı bu evlilik çok kısa sürmüştür. Anadolu Selçuklu sultanlarının Halife Nâsır li-Dinillâh'la resmi ilk teması sultan II. Rükneddin Süleymanşah zamanında başlamıştır. Kardeşi II. Süleymanşah'ın vefatından sonra tahta ikinci defa oturan I. Gıyasettin Keyhüsrev halifeden saltanat menşuru almıştır. Daha sonra tahta geçen Sultan I. İzzeddin Keykavus ve I. Alaeddin Keykubad döneminde Abbâsî- Anadolu Selçuklu ilişkileri gelişmiş, karşılıklı elçi teatisinde bulunmuşlardır.

Halife Nâsır li-Dinillâh dönemin en güçlü İslâm hükümdarları olan Harezmşahlara vermediği "Sültanü'l-İslâm" unvanını Anadolu Selçuklu sultanlarına vermiştir. Ona göre meşru saltanat hakkı Selçuklu ailesine aitti. Diğer haneler Selçuklu sultanlarının emrindeki komutanlar tarafından kurulmuş, aslı olmayan yapıydı. Bundan dolayı Halife Nâsır li-Dinillâh "sultan" unvanını Selçukluların son temsilcisi olan Anadolu Selçuklularına vermiştir.

Halife Nâsır li-Dinillâh'ın Anadolu Selçuklu hükümdarlarıyla olan ilişkileri onların Fütüvvet teşkilatına intisap etmelerine ve bu teşkilâtın Anadolu'daki gelişmesinde etkili olmuştur. Halife Nâsır'ın teşvikiyle Anadolu'ya gelen Fütüvvet teşkilâtına mensup mutasavvıfların faaliyetleri, Anadolu'nun Müslüman bir ülke olarak dönüşümüne büyük bir katkı sağlamıştır.³⁶ Halife Nâsır li-Dinillâh'ın Fütüvvet teşkilatına bağlı olarak kurulan ve o dönem Anadolu'sunun sosyal, kültürel, siyasal, sınaî ve ticarî şartları içinde Türklere özgü bir şekilde gelişerek, bir esnaf ve zanaatkârlar teşkilatı olarak ortaya çıkan Ahilik teşkilatı yüzlerce yıl Anadolu'da sosyal hayatı etkilemiştir.

36 Demir, Ahmet, "Anadolu Selçukluları Döneminde Fütüvvet ve Ahilik", s.39-40; Çeker, Semih, "Anadolu Selçukluları Zamanında Gelişen Fütüvvet Teşkilatı ve Bu Teşkilatın Halkın Eğitimine Olan Katkıları", (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Konya, 2008, s. 42.

35 İbn Battuta, a.g.e., s.61.

KAYNAKÇA

Aksarâyî, Kerimüddin Mahmud b. Muhammed, *Müsameretü'l-Ahbar ve Müsayeretü'l-Ahyar*, çev. Mürsel Öztürk, TTK, Ankara, 2000.

Anadol, Cemal, *Türk-İslâm Medeniyetinde Âhilik Kültürü ve Fütüvvetnâmeler*, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara, 1991.

Bayram, Mikail, *Ahi Evren ve Ahi Teşkilatının Kuruluşu*, Konya 1991.

----- **Ahi Evran Tasavvufi Düşüncenin Esasları**, Konya, 1993.

Çağatay, Neş'et, “*Fütüvvet-Ahi Müessesesinin Menşei Meselesi II*”, *Ank. Üniv. İlahiyat Fak. Der.*, 1952, I, sy. 2-3, s. 61-84.

Demîr, Ahmet, “Anadolu Selçukluları Döneminde *Fütüvvet ve Ahilik*”, s.39-40; Çeker, Semih, “Anadolu Selçukluları Zamanında Gelişen *Fütüvvet Teşkilatı ve Bu Teşkilatın Halkın Eğitime Olan Katkıları*”, (*Basılmamış Yüksek Lisans Tezi*), Konya, 2008.

Dikkaya, Mehmet, “Ahiliğin İlk Örnekleri Olarak Ortaçağ İslâm Dünyasında *Fütüvvet Teşkilatları*,” *İktisat, Tarih ve Zihniyet Dünyamız, Müsiad Yönetim Kitaplığı, İstanbul, 2000, sy. 25, s.63-74.*

Eyyübî, Muhammed b. Takıyyüddin Ömer İbn Şahinşah (617/1220), *Mizmârü'l-hakâik ve Sırrü'l-Halâik*, thk. Hasan Hebeş, el-Hey'etü'l-Mısriyyetü'l-Âmme li'l-Kitâb, Kahire, 2005.

Franz Taschner, “İslam Ortaçağında *Fütüvvet*”, *İktisat Fak. Mec.*, 1953, XV, s. 3-32.

Gürbüz, Osman, “*Abbâsî Halifesi Nâsır Lidinillâh'ın Harizmşahlar ile İktidar Mücadelesi*,” *İstem*, 2011, sy. 18, s. 181-196.

Güzel, Fatih, “Nâsır li-Dinillâh'ın Halifeliği ve Şahsiyeti”, dan. Prof. Dr. Ahmet ÖNKAL, Necmettin Erbakan Üniv. Sos. Bil. Ens., Konya, 2014, (basılmamış doktora tezi)

İbn Battuta Şemseddin Ebu Abdullah Muhammedet-Tancî, *İbn Battuta Seyahatnâmesinden Seçmeler*, haz. İsmet Parmaksızoğlu, MEB Basımevi, İstanbul, 1971

İbn Bîbî, Nasırüddin Hüseyin b. Muhammed b. Ali er-Rugadi (670/1272), *Anadolu Selçuklu Devlet Tarihi*, trc. Nuri Gençosman, Uzluk Basımevi, Ankara, 1941.

İbnü'l-Mî'mâr, Şeyh Ebu Abdullah Muhammed b. Ali b. Ebi'l-Mekârim (642/1244), *Kitâbu'l-Fütüvve*, thk. Mustafa Cevad- Muhammed Takıyyüddin Hilâlî, Mktebetü'l-Müsenna, Bağdat, 1958.

İbnü's-Sâî, Ebû Talib Taceddin Ali b. Enceb b. Osman(674/1276), *Nisâu'l-Hulefâ*, thk. Mustafa Cevad, Daru'l-Marife, Kahire, 1993.

----- *el-Câmiü'l-Muhtasar fî Unvâni't-Tevârih ve Uyûni's-Siyer*, nşr. Mustafa Cevad, Matbaatü's-Süryaniyye el-Katolikiyye, Bağdat, 1934.

Kayhan, Hüseyin, *Irak Selçukluları*, Çizgi Kitabevi, Konya, 2000.

Müneccimbaşı Derviş Dede Ahmed Efendi (1114/1702), *Camîu'd-Düvel: Selçuklular tarihi I: Horosan - Irak, Kirman ve Suriye Selçukluları*, çev. Ali Öngül, Akademi Kitabevi, İzmir, 2000.

Sıbt İbnü'l-Cevzî, Ebü'l-Muzaffer Şemseddin Yusuf b. Kızıoğlu (654/1256), *Mir'âtü'z-Zamân fî Târîhi'l-A'yân*, Dâiretü'l-Maârifî'l-Osmaniyye, Haydarabad, 1370/1951.

Turan, Namık Sinan, “*Selçuklu ve Osmanlı Anadolu'sunda Ahiliğin Sosyo-Ekonomik Gelişim Süreci*”, *Sosyal Siyaset Konferansları Der.*, sy. 52, s. 151-187.

Turan, Osman, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, İstanbul, 1984.

Yazıcızâde Ali, *Tevârih-i Âli Selçuk*, haz. Sevim Yılmaz Önder, İstanbul, 2009.

HAÇLILARIN ÇANKIRI YÜRÜYÜŞÜ

THE CRUSADERS MARCHING THROUGH THE GANGRA

Sayime DURMAZYrd. Doç. Dr. Çankırı Karatekin Üniversitesi,
sayimedurmaz@karatekin.edu.tr**ÖZET**

1101 Haçlı Seferi küçük bir hareket olup, I Haçlı Seferinin başarısının ardından 1100 ile 1101 arasında düzenlenen üç ayrı seferden oluşmuştur. Bu sefer ayrıca I. Haçlı Seferini tamamlamadan kaçan pek çok kişinin de katılımından dolayı, örneğin Blois Kontu Stephen (Etienne) örneğinde olduğu gibi, “ödlek/cesaretsiz” seferi olarak da tabir edilir. Her ne şekilde adlandırılırsa adlandırılırsın büyük bir hezimetle neticelenmiş ve hem çağdaşı hem de sonraki dönem tarihçileri tarafından ağır bir dille eleştirilmiştir.

İlk Haçlı grubunu oluşturan Lombardlar Konya üzerinden ilerlemeyi planlamakta iken, Ankara'ya ulaştıktan sonra Kuzey-doğuya yönelerek Çankırı'ya ve oradan da tekrar doğuya, Bohemond'un esir tutulduğu Niksar'a doğru yöneldiler. Ne var ki, I. Kılıç Arslan liderliğindeki Selçuklular, içteki ayrılık ve kavgaların I. Haçlı Seferi felaketine neden olduğunu kavramış bir şekilde şimdi diğer Türk beyleriyle ittifak yapmıştı.

Ankara'yı fethedip I. Aleksios'a teslim ettikten sonra Haçlılar kuzeye yöneldiler. Oldukça iyi tahkim edilmiş Çankırı'yı ağır bir şekilde tahrip ettikten sonra kuzeye doğru devam edip Türklerin kontrolündeki Kastamonu'yu zaptı dediler. Ne var ki, burada Selçuklu Türk birliklerinin haftalarca süren taciz, saldırı ve tahribine maruz kalarak çoğunluğu imha edildi. Bu yüzden 1101 Haçlı Seferinin başarısızlığı, 1097-99 kazanımlarının geliştirilmesinin başarısızlığa uğramasıdır. Bu çalışma 1101 Haçlı Seferini ve bu seferin Haçlı hareketine olan etkisini gözden geçirecektir.

Anahtar Kelimeler: 1101 Haçlı Seferi, Haçlı, Çankırı, I.Kılıç Arslan, Selçuklu Türkleri.

ABSTRACT

The Crusade of 1101 was a minor crusade of three separate movements, organized in 1100 and 1101 in the successful aftermath of the First Crusade. It is also called the Crusade of the “Faint-Hearted” due to the number of participants, such as Stephen (Etienne) of Blois, who joined this crusade after having turned back from the First Crusade. Whatever it be called, the expedition was an utter failure which drew sharp criticism from historians of the time and scant attention from those of later centuries..

The first crusaders to march were the Lombards, who planned to continue towards Konya, but on reaching Ankara they turned North-east to Gangra (Çankırı/Chankırı) and from there swung east again, towards Niksar where Bohemond was imprisoned. However, the Seljuks, under Kilij Arslan I, realizing that disunity was the cause of his inability to stop the First Crusade, had now allied with other Turkish begs.

After capturing Ankara and returning it to Alexius, the crusaders turned north. They briefly besieged the heavily garrisoned city of Gangra, and then continued north to attempt to capture the Turkish-controlled city of Kastamonu. However, they came under attack from the Seljuk Turks who harassed them for weeks, and a foraging party was destroyed. So the failure of the Crusade of 1101 actually enhanced the achievements of

1097-99. This work gives an overview of history of the Crusade of 1101 and its impact on Crusading movement.

Key Words: The Crusade of 1101, Crusade, Gangra (Chankırı), Kilij Arslan I, Seljuk Turks.

GİRİŞ¹

1096 yılında başlayan I.Haçlı Seferi, Büyük Selçuklu İmparatorluğunun parçalanmış olması sebebiyle 1099 yılında başta Kudüs, Urfa ve Antakya olmak üzere önemli kentlerin Haçlıların eline geçmesiyle sonuçlandı. Haçlıları durdurabilecek ve işgal ettikleri yerlerden atacak bir kuvvet mevcut değildi. Mısır merkezli Fatımi Devletinin Haçlılarla başa çıkacak askeri gücü yoktu. Büyük Selçukluların ardılı olan devletlerde Haçlılardan çok birbirleriyle savaşıyordu. Tek önemli direnişi Anadolu Selçuklu Sultanı I. Kılıç Arslan yapmış, öncü niteliğindeki çapulcu Haçlı gurubunu tümüyle yok etmiş, fakat ardından gelen I. Haçlı Seferinin ana ordusu karşısında iki kez yenilgiye uğrayıp Batı Anadolu'yu terk etmek zorunda kalmıştı. Fakat yenilgiyi kabul etmeyip ordusunu gruplara ayırıp çete savaşına başlamış, Haçlılara ağır darbeler indirmişti. Anadolu'yu geçen Haçlılar Antakya'yı aldıktan sonra önemli bir direnişle karşılaşmadan Kudüs önlerine kadar geldi.

Kudüs ve çevresindeki önemli şehirlerin ele geçirilmesinin ardından, Haçlıların en önemli sorununu hakimiyet altındaki bölgeleri kolonize edecek ve kalıcı olarak yerleşmelerini sağlayacak insan gücünden yoksun olmalarıydı. Bunu başarsa-bilseler doğu dünyasının batıya açılan ticaret yollarını kontrol altına alabilir, Batı aleyhine dönen kuvvet dengesini tersine çevirebilirlerdi. Bölgede tutunabilmek için gerekli olan insan gücünün temini içi bölgeye ilgiyi daimi kılmak gerekiyordu. Bu amaçla Kudüs Haçlı Krallığının talebi ve Papa'nın desteğiyle Batı'da aralıksız devam eden Haçlı Seferi propagandası sonucu 1101 Haçlı Se-

feri gerçekleştirildi.

1101 Haçlı Seferi, Haçlı seferleri literatüründe yaklaşık iki asır devam eden olaylar arasında, üzerinde en az durulandır. Her biri binlerce sayfadan müteşekkil Haçlı seferleri külliyyatında konunun kısa cümlelerle geçirilmesi oldukça dikkat çekicidir. Üstelik Haçlı Seferleri hakkında çalışma yapan modern Batılı yazarlar da, bu olaylara katılanları beceriksizlik ve hatta akılsızlıkla suçlamanın ötesinde derin bir analiz getirmemekteler. Oysa daha Haçlı Seferleri hareketinin erken döneminde vuku bulan bu olaylar, mevcut durumun sonraki seyri ve tarihin akışında önemli değişikliğe neden olması sebebiyle daha derin analiz edilmeyi hak etmektedir.

1101 yılı Haçlı Seferi'nin Anadolu'da yaşanan olaylarla ilgili bölümü için esas kaynağımız, Latin kronikçisi Albertus Aquensis'in² eseridir. Albertus'un dışında diğer Latin kroniklerinin, Bizanslı Anna Komnena'nın³, Müslüman tarihçileri el-Azîmî⁴, İbnü'l Esîr⁵ ve Aksarayî'nin⁶, Ermeni yazarı Urfalı Mateos'un⁷ ve Anonim Süryani Vekayinâmesi'nin⁸ bu konuda verdiği bilgiler ne yazık ki çok azdır. Bununla beraber Albertus Aquensis'in kaydını zaman zaman doğrulayan

1 Bu makale Çankırı Karatekin Üniversitesi tarafından düzenlenen "Milli Mücadele'de İstiklal Yolu ve Çankırı Sempozyumunda (21-23 Ekim 2010) "Haçlıların Çankırı Yürüyüşü" başlığıyla sunulan ama yayınlanmamış olan tebliğin genişletilmiş halidir.

2 Albertus Aquensis, Liber Christianae Expeditionis pro Ereptione et Resitutione Sanctae Hierosolymitanae Ecclesiae, Reueil des Historiens des Croisades, occidentaux (kısaltması RHC occ.) IV, s.265-713, terc. H. Hefele, Albert von Aachen, Geschichte des ersten Kreuzzuges, Jena 1923.

3 Anna Komnena, Aleksias, nşr. Ve terc. B.Leib, Anne Comnene, Alexiade, Régne de l'empereur Alexis I Comnène (1081-1118), Paris 1937-45, III, x1, s.36-38, terc. E.R.A. Sewter, The Alexiad of Anna Comnena, London 1969, kitap x1, s.355-57; Anna Komnena, Alexiad, çev. B.Umar, İnkılâp Kitabevi, İstanbul 1996, x1.kitap, s. 346-348.

4 el-Azîmî 1101 Haçlı Seferlerinden sadece iki cümle ile bahsetmektedir. Bkz. el-Azîmî, nşr. Ve terc. A. Sevim, Azîmî Tarihi Selçuklularla İlgili Bölümler (H.430-538=1038/39-1143/44), Ankara 1988, Türk Tarih Kurumu Yayınları XIX. Dizi, Sayı 8, varak 191, s. 27, terc. s.33.

5 İbnü'l- Esîr bu konudan 493 (1099/110) ve 495 (1101/1102) yılları arasındaki olayları anlattığı bölümde bahsetmiştir. Bkz. İbnü'l- Esîr, Kitab el Kâmil fi't-Târih, nşr. C.J.Tornberg, Beyrut baskısı 1966/67,X, s.300,343 vd., terc. A.Özaydın, İbnü'l Esir, el-Kâmil fi't-Târih Tercümesi, İstanbul 1987, X, s.248,280.

6 Aksarayî, Müsameret ül-Ahbâr, nşr. O. Turan, Ankara 1944, Türk Tarih Kurumu Yayınları III.Seri-No.1, s.28; Die Selttschucken-Geschichte des Aserayı, terc. F.İşiltan, Leipzig 1943, s.38.

7 Urfalı Mateos, Vekayiname, nşr. Ve terc. E. Dulaurier, Chronique de Matthieu d'Edesse, Paris 1858, terc. H. Andreasian, Urfalı Mateos Vekayinâmesi (952-1136), ve Papaz Grigor'un Zeyli (1136-1162), Ankara 2000, 3.baskı, Türk Tarih Kurumu Yayınları, II.Dizi-Sayı 21,s.214-19.

8 Anonim Süryani Vekayinamesi, terc. Tritton, The First and Second Crusades From an Anonymous Syriac Chronicle", Journal of Royal Asiatic Society, 1933, s.74 vd. terc. 1.ve II. Haçlı Seferleri Vekayinamesi, çev. Vedat İlmen, Yaba Yayınları, İstanbul 2005.

ve onun bazı noktalarda belirsiz kalan rivayetini tamamlayan bu kaynakların verdiği kısa bilgiler, olaylara kısmen de olsa açıklık getirmek bakımından yarar sağlamaktadır. Bu sebeple, konunun değerlendirilmesinde Albertus Aquensis'in yanı sıra, bu kaynakların da bütünüyle göz önünde tutulması gerekir.

1101 Haçlı Seferi Batı'da çok aşağılayıcı hezimetlerle sonuçlanması sebebiyle görmezden gelinirken, bizde de nedense bu seferin çok üzerinde durulmamaktadır. Modern tarihçiler tarafından yazılmış genel Haçlı Seferi tarihleri içinde, yeri geldiğinde kısaca bahsedilmiş olmakla beraber, 1101 Haçlı Seferi hakkında fazla bir çalışma yapılmamıştır. Bu konuda Steven Runciman⁹, J. L. Cate¹⁰ ile Işın Demirkent'in¹¹ "1101 Haçlı Seferi" başlığıyla yayınladığı üç müstakil makale mevcuttur. Bunlara ilaveten Alec Mullender¹² tarafından Swansea Üniversitesi'nde 1996'da yapılmış olan bir doktora tezi bulunmaktadır.

1101 Yılı Haçlı Seferi Çağrısı ve Haçlı Ordularının Anadolu'ya Gelişi

Kudüs'ün alındığı haberinin yarattığı dinsel coşku, Batı'da yeni Haçlı Seferi çağrılarına başka yeni grupların katılımını teşvik eder. Öyle ki, 1100 yılı içinde Fransa'da Valance, Limoges, ve Poitiers'de yapılan konsillerde Haçlı Seferi çağrısına ilgi beklenenin de üzerindeydi. Ganimet hırsı, kutsal yerlerin ziyaret edilmesi arzusu ve Papa'nın aforoz tehdidi gibi değişik faktörlerin etkisiyle aralarında pek çok soylunun da bulunduğu kişi sefere çıkmayı kabul etmiştir. Kısa sürede tamamlanan sefer hazırlıkları neticesinde üç ordu ardı sıra Konstantinopolis'e doğru yola ko-

yuldu¹³. Aynı dönemde Papa II. Pascalis yeminlerini yerine getirmemiş olanların aforoz edilmesine karar verdi. Blois Kontu Etienne (Stephan)¹⁴ ile Vermoandois Kontu Hugues gibi firarileri, bu amaçla tekrar Kudüs'e gönderir.¹⁵ Aslında düzenlenecek yeni sefer için Papa II. Pascalis, Avrupa'daki krallardan yardım ummaktaydı. Ne var ki, Katolik Kilisesinin Alman İmparatoru IV. Heinrich ile eskiden olduğu gibi ilişkileri oldukça kötüydü.¹⁶ Fransa kralı I. Philippe'nin evlilik maceraları nedeniyle Kilise ile arası oldukça açık iken, İngiltere tahtına yeni çıkan I. Henry seferlere ilgisiz, İspanya kralı ise zaten kendi topraklarında Müslüman Araplarla daimi savaş halinde bulunduğundan Doğu'ya yapılacak Haçlı Seferine katılacak durumda değildi.¹⁷

Milano Başpiskoposunun etkisiyle, diğer birlikleri beklemek yerine, 1101 baharında Konstantinopolis'e varmış olan Lombardlar; Aleksios'un kendilerine rehber tayin ettiği Raymond de Saint-Gilles'in tavsiyelerine kulak tı kayarak, Danişmendliler tarafından hapiste tutulan Bohémond'u kurtarma umuduyla Kuzey Anadolu'da ilerlerler. Halys'ın (Kızılırmak) doğusunda, düşman topraklarında, Türkler ile Halep Emiri Rıdvan'ın birleşmiş orduları tarafından kuşatılan Lombardların neredeyse tamamı katle dildi.¹⁸

1101'de Antakya Prensi Bohémond Danişment Beyi Gümüştekin Gazi tarafından esir edildi. Bunun için Papa II. Pascalis, Bohémond'u kurtarmak için yeni bir Haçlı seferi hazırladı. Kudüs'ün alınmış olması Haçlı ordusuna ilgiyi

9 "The Crusades of 1101", Jahrbuch der Österreichischen Byzantinischen Gesellschaft, I, 1951, s. 3-12.

10 "The Crusade of 1101", A History of the Crusades: The First Hundred Years, Vol. I, General Editor Kenneth Meyer Setton, The University of Wisconsin Press, Second Edition, London 1969, s. 343-368.

11 "1101 Haçlı Seferleri", Prof. Dr. Fikret Işıltan'a 80. Doğum Yılı Armağanı, İstanbul 1995, Dünya Yayınları, s. 17-56; Işın Demirkent, "1101 Yılı Haçlı Seferleri", Haçlı Seferleri Tarihi: Makaleler-Bildiriler-İncelemeler, Dünya Yayıncılık, 2. Baskı, İstanbul 2012, s. 125-78.

12 Alec Mullender, 1101 Crusade, University of Swansea, 1996 (Basılmamış Doktora Tezi).

13 Aydın Usta, Çıkarların Gölgesinde Haçlı Seferleri, Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2008, s.72

14 Blois ve Chartres Kontu olan Stephan, İngiltere kralı Fatih William'ın kızı Adele'nin eşi ve 1135-1154 yıllarında İngiltere kralı olan Stephan'ın babasıdır. Hakkında geniş bilgi için bkz. James A. Brundage, "An Errant Crusader: Stephan of Blois", Traditio, XVI, 1960, s. 380-95.

15 Cécile Morrisson, Haçlılar, Dost Kitabevi Yayınları, Ankara 2005, s.39.

16 İmparator ile Kilise arasındaki münasebet hakkında geniş bilgi için bkz. Sayime Durmaz, "Yüksek Ortaçağ'da Papa-İmparator Çatışması: Kılıç ile Âsâ'nın Savaşı", Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt I, Sayı I, ss. 93-120.

17 Işın Demirkent, "1101 Yılı Haçlı Seferleri", Haçlı Seferleri Tarihi: Makaleler-Bildiriler-İncelemeler, Dünya Yayıncılık, 2. Baskı, İstanbul 2012, s. 134.

18 Morrisson, a.g.e., s.39.

artırmıştı. Papa II. Pascalis'in çabaları ve Kudüs Latin Krallığının çağrısı ile yeni Haçlı orduları Ortadoğu'ya doğru akıyorlardı. I. Haçlı Seferine katılanlardan sayıca daha kalabalık olan bu ordular; büyüklükleri ve ortak hareket etmeleri açısından bakıldığında üç büyük ordudan müteşekkildi.

Bunlardan birincisi Milano Başpiskoposu Anselm of Buis, Biandrate kontu Albert ve Parma kontu Guibert'in liderliğindeki Lombardlar ile, Antakya kuşatmasında kaçması nedeniyle kaybettiği saygınlığını yeniden kazanma derdinde olan Etienne de Blois'in liderliğindeki Fransızlar ve Alman İmparatorluk muhafızı olan Conrad'ın öncülüğündeki Almanlardan oluşuyordu. Etienne de Blois I. Haçlı Seferine katılmış, fakat uzun süre Antakya kuşatması esnasında orduyu terk ederek ülkesine geri dönmüştü.¹⁹ Bu hareketi dolayısıyla, başta eşi Adele olmak üzere, toplum tarafından aşağılanmış ve bu durumu unutturmak için tekrar sefere çıkmaya karar vermişti.²⁰ İkinci ordu, Nevers kontu II. Guillaume (William)'ın liderliğinde, 15.000 kişilik tamamen profes-

yonel askerlerden oluşan Fransız ordusuydu. Üçüncü ordu ise, Aquitaine dükü IX. Guillaume (William)'ın²¹ liderliğini yaptığı Fransızlar ile, Bavyera Dükü IV. Welf ve Avusturya Dükü Leopold'un annesi Margravine Ida'nın öncülüğündeki Almanlar'dan oluşmaktaydı.²²

13 Eylül 1100'de toplanarak Milano'dan ayrılan Lombardlar, Haçlı seferi için harekete geçen ilk grup oldu. Lombardlar kuzeydoğuya doğru ilerleyerek Carinthia'yı geçtiler, daha sonra barışçı bir şekilde, muhtemelen Sava'dan Belgrat'a giden Godfrey'in ilerlediği güzergâhtan geçtiler.²³ Bulgaristan'a girdikten sonra da İmparator Aleksios Komnenos'a mesaj göndererek Bizans toprakları içinde geçecekleri güzergâh üzerinde özel pazarlar kurulmasını istediler. Bu talep imparator tarafından kabul edildi. Açık pazarlar olarak şu kasabalar belirtildi: Keşan (Roussa), Panidos (Tekirdağ'ın 5 mil güney-batısı), Plovdiv (Phillipopolis), Edirne (Adrianople), Tekirdağ (Rodosto), Silivri (Slymbria) ve Natura denilen bir yer. Haçlılar, Bulgaristan'da kışladılar.²⁴ Bu arada Aleksios ile anlaşmalarına rağmen, yağma olaylarına başladılar. Sığırları ve kümes hayvanlarını parasını ödemedi yakalayıp, büyük perhiz zamanında ve oruç günlerinde yiyerek suçlarını pekiştirdiler. Daha sonra kutsal mezarlıkları yağmalamaya başladılar. Yunan türbelerini tahrip ettiler. İmparator Aleksios bu saldırıları öğrendiğinde, Lombardlardan hemen doğrudan İstanbul'a (Konstantinopolis) gelmelerini istedi. Haçlı liderleri de bu isteğe itaat ettiler. Haçlı or-

19 I. Haçlı Seferinin görgü tanığı Fulcherius Carnotensis, *Gesta Francorum Iherusalem Peregrinantium* adlı kroniğinde, "Adamlarımızdan bazıları sıkıntıdan ya da cesaretsizlikten dolayı kuşatmadan çekilmişlerdi. Bunlardan biri kumandan Blois Kontu Stephan idi. Kuşatmayı terk edip deniz yoluyla evine yani Fransa'ya dönmüştü. Bu kayıp hepimizi çok üzdü. Stephan gerçekten asil bir adamdı ve ordudaki en kuvvetli kişiydi. Onun ayrılışının ertesi günü Antakya Haçlılara teslim oldu. Eğer azimle devam etseydi hem gözden düşmeyecek hem de bu zaferle çok büyük bir sevinç duyacaktı" sözleriyle durumu anlatmaktadır. Etienne de Blois (Stephan) Antakya Haçlıların eline geçmeden bir gün evvel, 2 Haziran 1098'de, kuşatmayı bırakarak ülkesine kaçmıştır. Bkz. Fulcherius Carnotensis, *Kudüs Seferi (Kutsal Toprakları Kurtarmak)*, Çev. İlcan Bihter Barlas, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul 2009, s. 80-81. Öte yandan I. Haçlı Seferinin bir diğer Latin kronisti Keşiş Robert ise, Kont Stephan'ın Haçlı askerlerinin kaçmakta oldukları haberini duyması üzerine panikleyerek gizlice şehre hakim tepeye tırmandığını ve etrafta sayısız Türk çadırı ve askeri görüp Antakya'dan Konstantinopolis'e doğru kaçtığını kaydeder. Keşiş Robert, şehri kuşatan Haçlıların Kontun İmparator Aleksios Komnenos'u yardımı çağırarak üzere gittiğini zannettiklerini belirtir. Ne var ki Kont Stephan Philomena (Akşehir)'ya geldiğinde durum farklı gelişir. İmparator ile gizli bir görüşme yapan Kont, İmparatora adamlarının aslında şehri teslim aldığını fakat kalenin hala Türklerin elinde olduğunu, kalenin dışında sayısız Türk'ün saldırı için hazır beklediğini, er ya da geç oradakiler için ölümün kaçınılmaz olduğunu söyler. Ayrıca İmparatora, bana sorarsanız kendinizi ve ordunuzu kaçınılmaz ölüm tehlikesine atmak yerine geri dönmeyi tavsiye ederim der. Keşiş Robert, bu sözler karşısında oldukça üzülen İmparatorun, Prenslerine ve komutanlarına durumu açıkça ifade ederek, Haçlıları ölüme terk edip geri döndüğünü kaydeder. Bkz. Robert the Monk; *Historia Iherosolimitana*, Robert the Monk's History of the First Crusade, Crusade Texts in Translation, translated by Carol Sweetenham, Ashgate, 2005, p. 158-59.

20 Oderic Vitalis, *Historia ecclesiastica*, ed. M. Chibnall, 6 vols (1969-79), vol 5, pp. 268,324.

21 Fulcherius Carnotensis eserinde "Poiton Kontu William" olarak ifade eder. Poiton Kontu VII. William daha çok Aquitaine Dükü IX. William (1086-1127) olarak bilinmektedir. Fulcherius Carnotensis William'ın Poiton ile alakalı olduğunu düşünür. Kont William, ilk evliliğini Fransa Kralı VII. Louis ile, ikinci evliliğini ise İngiltere kralı II. Henry ile yapan ve İngiltere kralı Arslan Yürekli Richard'ın annesi olan; Ortaçağ Avrupa'sının en önemli kadın simgelerinden birisi Eleonore d'Aquitaine'nin büyük babasıdır. Bkz. Fulcherius Carnotensis, a.g.e., s. 147; James Lea Cate, "A Gay Crusader", Byzantion, XVI, (1942-43), s. 503-526.

22 James Lea Cate, "The Crusade of 1101", A History of The Crusades, Vol.I, (Madison, Milwaukee, London, 1969,) s. 348 ; Zoe Oldenbourg, *The Crusades*, Pantheon Books, New York 1966, s.175.

23 1101 Haçlı Seferleri ordularının Balkanlardan geçişi hakkında geniş bilgi için bkz. Sayime Durmaz, "Haçlı Ordularının Balkanlardan Geçiş", Uluslararası Balkan Sempozyumu Bildirileri (5-7 Ekim 2012), Isparta 2013, s. 502-503.

24 Cate, "The Crusade of 1101", s. 352-53.

dusu İstanbul'a 1101 yılı Şubat sonunda ulaştı ve İmparator'un emriyle şehrin dışında kamp kurdu. Orada Almanya ve Fransa'dan gelecek olan Haçlı birliklerini beklemek üzere iki ay kaldılar. Lombardlar burada da yağma hareketlerine başlayınca Aleksios, hemen onları Boğaz'dan karşıya geçirmek istedi. İtalyanlar buna karşı çıkınca, erzak temin ettikleri özel pazarları kaldırdı. Bunun üzerine onlar da, üç günlük bir kıtlıktan sonra imparatorluk sarayına saldırdılar. Bu sırada, İmparator'un bir akrabasıyla evcil bir aslanını öldürdüler. Olayların bu şekildeki gidişatı üzerine, Haçlı liderleri ve piskoposları Aleksios'un yanına giderek yeminlerle özür dileyip, gazabını dindirmeye çalıştılar. Sonunda Toulouse Kontu IV. Raymond'un da katkılarıyla bir uzlaşmaya varıldı.

Haçlı ordularının sayısı hakkında dönem kaynakları oldukça farklı rakamlar zikretmektedir.²⁵ Hepsinin tek ortak noktası, 1101 yılı ordularının oldukça büyük sayıda olduğudur. Ekkehardus²⁶ bu sefere katılan birliklerin sayıca I. Haçlı Seferi ordularıyla aynı olduğunu söylemektedir. Albertus Aquensis'e²⁷ göre 260.000, Anna Komnena'ya göre²⁸ 50.000 atlı ve 100.000 yaya olmak üzere toplam 150.000'i bulan Lombard, Alman ve Fransızlardan oluşan birinci ordu 1101 ilkbaharında Konstantinopolis'e (İstanbul) vardı. Hemen Anadolu'ya geçirilerek Kibotos ve İzmit yöresindeki karargâhlara yerleştirildi. Albertus Aquensis ve Anna Komnena'nın belirttiğine göre birinci ordu 1097'deki birliklerin güzergâhını izleyerek güneye inmek yerine, Anadolu'nun kuzeydoğusuna yönelmeye karar verdi. Albertus'a göre bunun sebebi, Lombardların İtalya Normanlarının reisi, I. Haçlı Seferi'nin ünlü komutanı ve Antakya Prinkepsliği'nin kurucusu Bohémond'un yaklaşık bir yıl önce Da-

nişment beyi Gümüştekin tarafından esir edilip, Niksar'da esir tutulduğunu öğrenmeleriydi. Bohémond'u kendi reisleri kabul eden Lombardlar, efendilerini kurtarmak amacıyla Niksar'a varmak için, önceki Haçlıların geçtiği yollar yerine kuzeyden, İç Anadolu'dan geçen bir yolu tercih ettiler. İmparator Aleksios Komnenos, Lombardlara Türk bölgesinde bulunan bu yolu geçmenin mümkün olmadığını anlatmaya çalıştı ise de, Lombardlar dinlemediler. Birinci Ordudaki Fransız ve Almanlar da Lombardlarla beraber gitmeyi kabul ettiler. Haçlı ordusu hem kendine çok güveniyordu hem de yeni yerler alma hevesine kapılmışlardı.

Böylece karşılıklı barış sözlerinin arasında Aleksios, Haçlılara erzak satın alma haklarını geri verdi. 21 Nisan'dan birkaç gün sonra Boğaz'ı geçen Haçlı ordusu İzmit (Nicomedia)'de kamp kurdu. Orada, Konrad'ın liderliğini yaptığı Alman grubuyla birleştiler. Konrad, hiçbir ciddi problem ile karşılaşmaksızın Bizans topraklarına girmiş ve Alexius tarafından iyi karşılandıktan sonra Anadolu tarafına geçirilmişti. Diğer taraftan, Blois Kontu Etienne (Stephan'ın) öncülük ettiği çok daha büyük birlikler Fransa ve Burgundy topraklarından büyük bir ihtimalle ilkbahar başlarında hareket etmişlerdi.

Bizans İmparatoru Aleksios Komnenos, Lombardları güzergâh konusunda ikna edemeyince yanlarına I. Haçlı Seferi komutanlarından Toulouse kontu Raymond'u danışman, kendi komutanlarından General Tzitas'ı 500 kişilik "Turkopol" olarak bilinen Peçenek birliği ile birlikte kılavuz olarak vazifelendirdi.

Günümüz tarihçilerinin hemen hepsi takip edilen yolun güzergâhını belirtmeksizin, sadece Lombardların İzmit'ten Ankara'ya geldiğini söylemekle yetinmişlerdir. Ancak bunların dışında, Alec Mullender ve Işın Demirkent güzergâh konusunda ortak görüş bildirirler. Bu dönemde İstanbul'dan Ankara'ya giden iki anayol vardı: Birincisi, 1097'de Birinci Haçlı ordularının da kullandığı yol olan İzmit-İznik-Eskişehir üze-

25 Dönem kaynaklarının 1101 Yılı Haçlı Seferine katılan üç büyük ordunun sayılarına dair verdiği bilgiler için bkz. Demirkent, a.g.m., s. 135.

26 Ekkehardus, Uraugiensis, Hierosolymita, RHC.occ., V, bab xxii-xxvi, s.28-32.

27 Müellif Türk ordusunun ise 20.000 kişiden oluştuğunu bildirmektedir. Albertus Aquensis, a.g.e., s.81.

28 Anna Komnena, a.g.e., s. 346.

rinden Ankara'ya ulaşan "Bizans Askeri Yolu"; ikincisi ise "Hacılar Yolu" adıyla bilinen İzmit-İznik-Osmaneli-Gölpazarı-Nallıhan- Albertus Aquensis'in kayıtlarından 1101 Haçlı ordularının Hacılar Yolu'nu kullandıkları açıkça anlaşılmaktadır. Dağlardan geçen "Hacılar Yolu" oldukça zordu. Ne var ki, Eskişehir'in Selçukluların elinde olmasından dolayı Generali Tzitas imparatorluk sınırlar içerisindeki bu yolu tercih etmişti. Haçlı ordusunun Ankara üzerinden Niksar'a gideceği belliydi. Bu güzergâh sadece Anadolu Selçuklu değil aynı zamanda Danişmendoğulları topraklarını da tehlike altına sokuyordu. Devamı Ayaş üzerinden Ankara'ya ulaşan yoldu.

Haziran başında İzmit'den yola koyulan ordu, önde Raymond ve Turkopoller olduğu halde "Hacılar Yolu" güzergâhında, üç hafta süren yolculuğun ardından 23 Haziran 1101'de Sultan I. Kılıç Arslan'a bağlı garnizon tarafından korunan Ankara önlerine gelip, şehri ele geçirdiler. Albertus Aquensis, şehirde taş üstünde taş kalmayacak şekilde tahrip ettikten sonra, Haçlı liderlerinin ettikleri yemin gereği, İmparator Aleksios'un adamına teslim edildiğini kaydeder. Yine Albertus Aquensis'in kayıtlarından aynı gün tek bir hücumla 200 kişilik Türk askerinin öldürüldüğü kaydından hareketle, Sultan I. Kılıç Arslan'ın stratejisi gereği Haçlılar gelmeden şehri boşalttığını ve tüm garnizon yerine şehirde bırakılan az sayıdaki askerinin öldürüldüğü sonucuna varılmaktadır.²⁹ Ankara'nın zaptını bir sürpriz olarak nitelendiren Anna Komnena da şehrin büyük bir direnişe sahne olmadan alınmasından duyduğu şaşkınlığı dile getirmektedir.³⁰

Fakat bu defa, Anadolu Türkleri tecrübe kazanmışlardı ve Frank ordusunun kendilerini tekrar yenmesine izin vermeyeceklerdi. Üstelik bu kez, Türklerin işi daha kolaydı. Çünkü Haçlıların geçeceği yol hemen hemen kurak bozkırdı. Frankların geldiğini duyan Sultan I. Kılıç Arslan, Emir Danişment ve diğer Türk beylerine mek-

tuplar göndererek durumu bildirmişti.³¹ Tarihçi Aksarayî de Emir Danişmend'in I. Kılıç Arslan ve bölgedeki Türk beylerine adam göndererek ittifak teklif ettiğini ve bu ittifak neticesinde I. Kılıç Arslan'ın liderliğinde her taraftan gelen beylerin emrinde 40.000 kişilik bir ordu toplandığını kaydetmektedir.³² Dört yıldan beri topraklarında Haçlı tehdidine tanık olan Halep Meliki Rıdvan, Harran Emiri Karaca ve Artuklu Beyi Belek de ittifaka dâhildi.

Albertus Aquensis Ankara'ya kadar yürüdükleri bölgeden mutluluk içinde, yiyecek sıkıntısı çekmeden ve halk tarafından iyi muamele görerek geçtiklerini yazar. Onun bu ifadesi, Haçlıların, Türklerin yoğun yaşadığı bölgeden değil, aksine Bizans hâkimiyetindeki topraklardan geçtiğine işarettir. İki gün Ankara'da dinlenen Haçlı ordusu 25 Haziran 1101'de kuzeydoğuya dönerek Çankırı (Gangra)'ya doğru yürüyüşe geçtiler. Esasen Ankara'dan Amasya ve Niksar'a ana yol, bugün de olduğu gibi, yürüyüş koşulları daha iyi olan, Yahşihan-Kırıkkale-Çorum üzerinden gitmekteydi. Ne var ki, bu yolun Türklerin yoğun olarak yaşadığı bölgelerin içinden geçiyor olması nedeniyle Bizans kumandanı Tzitas, Çankırı üzerinden kuzeye ilerleyerek Bizans'a ait topraklardan Tosya'dan doğuya doğru giden yolu kullanarak Amasya'ya ulaşmanın daha doğru olacağını önermiş olmalıdır. Bu sayede mümkün olduğunca Bizans arazisinden geçmek suretiyle güvende olacaktı. Ne var ki Çankırı yolunu tuttukları andan itibaren Haçlılar için zorluklar baş göstermeye başladı. I. Haçlı Seferinden büyük dersler çıkaran Sultan I. Kılıç Arslan, Haçlıların yürüyüşünü dikkatle gözlemekte ve onlardan önce bu bölgeye gelmiş olan Haçlı birliklerinin önünden geri çekilirken bütün araziye tahrip etmiş bulunmaktaydı. Köyleri boşaltarak, ekin tarlalarını ateşe vererek, su kuyuları kireçle doldurarak Haçlıları lojistik destekten mahrum bırakmıştı. Bundan dolayı bir hafta sonra, 2 Temmuz'da Çankırı'ya

²⁹ Demirkent, a.g.m., s. 145.

³⁰ Anna Komnena, a.g.e., s. 346.

³¹ Albertus Aquensis, a.g.e., Hefe terc., s. 98; Urfalı Mateos, a.g.e., s. 218.

³² Aksarayî, a.g.e., s. 28, terc. 38.; Demirkent, a.g.m., s. 143.

ulaşan Haçlılar yol boyunca yiyecek sıkıntısı çekmekteydiler. Üstelik şehre vardıklarında Türk kuvvetlerinin tümüyle Çankırı kalesinde toplanmış olması nedeniyle, buradaki tahkimi hücum etmek için çok sağlam bulduklarından, çaresizlikten civarı yağmalayıp tarlaları ateşe vermekle yetinmek durumunda kalmışlardır.³³

Albertus Aquensis'in tasvirinden anlaşıldığına göre I. Kılıç Arslan Çankırı'ya kadar düşmana ciddi bir müdahalede bulunmamıştır. Haçlı ordusunun sayıca Türklerden daha fazla olması nedeniyle gerilla taktiği ile yıpratma savaşı verilmesini uygun gördü. Bu amaçla sultan I. Kılıç Arslan, düşman güçleriyle kesin bir savaşa girmeden önce, onların yürüyüş koşullarını olabildiğince zorlaştırmak, hareket halindeki ordunun öncü ve artçı birliklerine hücumlarla zarar vermek, keşif görevi ile yiyecek bulmak üzere ana ordudan ayrılanlara saldırmak suretiyle güçlerini mümkün olduğunca kırmaya çalıştı. Albertus Aquensis, Çankırı yolculuğu boyunca dağınık halde hareket eden Haçlı güçlerinin durmaksızın Türklerin yakın takibi ve ok yağmuruna maruz kaldıklarını anlatmaktadır.³⁴

Sultan I. Kılıç Arslan iki ordu arasındaki dengesiz sayı farkı sebebiyle Türklerin çok iyi bildiği yıpratma savaşları veriyordu. Haçlı ordusunun farklı kollarına gece gündüz demeden saldırılıyordu. Okla, fırsat düşerse kılıçla Haçlılar durmadan öldürülüyorlardı. Türk saldırılarına mani olamayınca Haçlılar dağınık değil bir bütün kitle halinde yürümeyi denemek istediler, ancak bu sefer de açlık baş göstermeye başladı. Hiçbir yerde yiyecek yoktu, yiyecek aramaya gidenler bir daha geri gelemiyordu. Haçlı ordusu açlıktan bezmiş kendi içinde birbiri ile çelişkiye düşüp, kavga ederek ilerliyordu. Haçlılar Türklerin nefesini enselerinde hissediyorlardı ve bundan çok tedirgindiler.

Haçlıların Çankırı'dan sonra, tam olarak hangi güzergâhı izlediklerini kaynaklara göre tespit

etmek imkânsızdır. Albertus Aquensis'in kayıtlarından hareketle Işın Demirkent, Çankırı'dan geçip Ilgaz'dan doğuya dönerek Tosya üzerinden Merzifon'a doğru ilerlediğini fakat Merzifon'a ulaşmadan şehre yakın bir ovada Türklerle yapılan savaşta büyük bir yenilgiye uğratıldığını ve bu ovanın Haçlı ordusunun Anadolu'da doğuya doğru ilerlediği son nokta olduğunu belirtir. Çankırı'dan Niksar'a giden yol, Amasya içinden geçen Kızılırmak boyunca doğuya doğru ilerlemekteydi. Fakat vakanüvis Albertus Aquensis, Haçlıların ismini bilmediği birkaç kasaba ve kaleyi geçtikten sonra, Türklerden rüşvet aldığını iddia ettiği Raymond'un, onları doğru yoldan saptırdığını ve çöl gibi kuru ve تنها bir kırsal alana çektiğini belirtir. Kendi günahlarını yükleyecek yer arayan haçlıların çoğunluğu, bu felaketin suçunu Bizanslılara yüklemeye gayret ettiler. Bu nedenledir ki, kont Raymond'u orduyu önceden kararlaştırılmış bir Türk tuzağına imparator Aleksisos'un direktifiyle itmekle itham ettiler. Gerçekte ise Aleksios Raymond ve arkadaşlarına başarısızlıkları nedeniyle oldukça içerlediğinden, onları soğuk bir nezaketle huzuruna kabul etmiş ve kızgınlığını gizlememiştir.³⁵ Haçlılar burada yiyecek kıtlığından sıkıntı çektiler. Parasızlık problemleri yoktu, fakat yiyecek almak için pazar bulamıyorlardı. Sadece varlıklı insanlar arabalarla İzmit veya Gemlik'ten bolca erzak getirdiler. Alt tabakadakiler yiyecek aramak zorunda kaldı. Hayatta kalmanın en zor yolu, dağlık sarp arazide ve bu araziden daha zorlu olan Türkler arasında yiyecek arama girişimleriydi. Albertus'a göre, Haçlı ordusu, Niksar yolundan daha kuzeye gitmişti. O'na göre en azından büyük bir yaya ordusu, yiyecek aramak için Kastamonu yakınlarına gitti. Taze arpa ve yaban elması toplamak niyetiyle girdikleri bir vadi içinde Haçlılar, tuzağa düştüler ve yoğun bir ok yağmuru altında öldüler.

33 Demirkent, a.g.m., s. 144.

34 Albertus Aquensis, a.g.e., s.565, terc. Hefe, II, s.81.

35 Steven Runciman, Haçlı Seferleri Tarihi, Cilt II, çev. Fikret Işıltan, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2. Baskı, Ankara 1992, s.20.

Birinci Haçlı Ordusuna Vurulan Son Darbe: Merzifon Savaşı

Birinci Haçlı ordusu, 2 Ağustos 1101 de Merzifon yakınlarında bir ovaya geldi. Haçlılar ovayı geçerken, öğleden sonra Türkler ovanın etrafındaki dağlardan, doludizgin, dört bir yandan savaş naraları atarak saldırdılar. Kılıç Arslan bir aydır tatbik ettiği planı sonlandırmak için bu ovayı seçmişti. Haçlılar ovaya yaklaşırken onların iyice güçten düşmüş olacaklarını hesaplayıp, ovayı kuşatan tepelere askerlerini yerleştirmiş, uygun anı kollamıştı. İşte şimdi, Türk saldırısını hiç beklemeyen Haçlıların üzerine her yerden oklar yağıyordu. Haçlılar hemen müdafaa durumuna geçip, arabaları dizerek, ağırlıklarını yığarak bir siper edindiler. Siperlerin arkasına da saf saf dizildiler. Türk atlıları siperlerin çevresinde at koşturup, dönüyor, Haçlıları ok yağmuruna tutuyorlardı. Saldırı akşama kadar devam etti. Gece Türkler çekildiler.

Ertesi gün Konrad, 3.000 asker ile yiyecek aramaya Merzifon'a doğru ilerledi. Haçlı kampından 4–5 km ileride, içi yiyecek dolu bir kale Türkler tarafından boşaltılmış, Haçlılara tuzak kurulmuştu. Açlıktan gözü dönmüş Haçlılar buldukları yer şeyi yüklenip, geri dönerken, Türkler saldırdı. Almanlar ellerine geçenleri, hayvanlarını ve 700 askerlerini kaybedip, perişan bir halde kampa döndüler. Bu sırada kamp da bir gün önceki gibi Türklerin saldırısı altındaydı. 4 Ağustos günü Türkler saldırmadı. Haçlı kampı tamamen sarılmıştı. Kimse yiyecek aramaya dışarı çıkamıyordu. Yakındaki suya atlarını, yük hayvanlarını götüremiyorlardı. Umutları bitmiş, yok olmanın sınırında olduklarını fark etmişlerdi. Çareleri kalmamıştı, açlık ve susuzluktan ölmek için Türklerle saldıracaklardı.

5 Ağustos sabahı gün doğarken Milano Başpiskoposu Anselm ordusunu takdis etti. Haçlı yöneticileri yanında getirdiği kutsal mızrağı³⁶ teşhir ederek, askerlerin moralini kuvvetlendirdi.

³⁶ Haçlıların Antakya Kuşatması sırasında 24 haziran 1098 Antakya Petrus Kilisesinde gömülü olarak bulunduğu inanılan Kutsal Mızrak. Bkz. Işın Demirkent, Haçlı Seferleri, s. 45.

Haçlı ordusu beş guruba ayrıldı. Türklere ilk olarak Haçlı ordusu içinde en kalabalık gurup olan Lombardlar saldırdılar. Bir süre sonra iyice yıpranan Lombardlar geri çekilerek yerini Almanlara bıraktı. Onlar yorulunca diğer gurup yerine geçti. En son İmparator Alekxisos Komnenos'un verdiği Peçeneklerce desteklenen Fransızlar saldırdılar. Fransızların nerede ise tümü Türkler tarafından öldürüldü. Peçenekler geri çekilirken, Raymond çok zor kaçabildi. Akşam olduğunda, Haçlılar çok zayıyat vermiş, yorulmuş ve umutlarını iyice kaybetmişlerdi. Türklere karşı yaptıkları hücum hiçbir şekilde işlerine yaramamıştı. Gece karanlık çöktüğünde sadakat, kahramanlık, fedakârlık hasletlerini unutan şövalyeler; kadınları, çocukları, yaşlıları ve yaya askerleri ordugâhlarında bırakarak hızla bölgeden uzaklaştılar.

Bütün gün dalga dalga gelen Haçlılarla boğuşan ve 3.000 civarında asker kayıp vermiş olan Türkler de bitkin halde karargâhlarına çekildiler. Gün onların günüydü, ama savaş daha bitmemişti. Haçlı karargâhı hala güçlü bir şekilde yerinde duruyordu. Haçlı karargâhından kaçanların haberini alan Türkler sabahın ilk ışıkları ile birlikte, dört-nala Haçlı karargâhının içine girdiler. Karargâhtan kaçamayanlar ya öldürüldü, ya esir alındı. Yağma ile vakit kaybedilmeden kaçanların peşine düşüldü. Kısa süre sonra yaya askerler yakalanarak, hepsi kılıçtan geçirildi. Türk atlıları Haçlıları iki gün boyunca takip ettiler. Bulduklarına aman vermediler. Sonunda Doğu Roma topraklarında çok fazla içeri girdikleri düşünüldükçe, takibe son verildi. Şövalyeler ise hızla Sinop'a kaçmışlardı. Sinop, Bizans hâkimiyetindeydi ve sağlam surlarla korunuyordu. Askerlerinin beşte dördünü kaybeden Haçlıların hayalleri yıkılmıştı, güçlkle Konstantinopolis'e döndüler. Bir daha Anadolu'dan geçmeye cesaret edemeyerek, Filistin'e deniz yolu ile gitmeye çalıştılar. I. Kılıç Arslan ve Türk ordusu sonuçtan memnundu. Kendilerine olan güvenlerini tekrar kazanmışlar ise de, zaferin sefasını sürmeye vakit bulamadan İkinci Haçlı ordusunun Konya'ya var-
dığı haberi ulaştı.

İkinci Haçlı Ordusu ile Mücadele

Nevers Kontu II. Guillaume (William) yönetimi-
mindeki Fransızlardan oluşan bu ordu, Haziran or-
talarında Konstantinopolis'e varmıştı. İkinci ordu,
birinci orduya yetişmek üzere hemen yola çıkarak,
onun peşinden Ankara'ya geldi. Ankara'da birinci
ordunun takip ettiği yön pek anlaşılamadı ve ikinci
ordu Konya'ya Kulu ve Cihanbeyli üzerinden gi-
den yola saptı. Bu ordu daha Konya'ya varmadan,
I. Kılıç Arslan ve Danişmendoğlu kuvvetlerinin bir
kısmı dağlar üzerinden hızla at sürerek, Merzifon
savaşından 8 gün sonra ikinci Haçlı ordusunu ya-
kaladılar (13 Ağustos 1101). Türkler Haçlıları bu-
lur bulmaz hücum etmeye başlamışlardı. Ama bu
Haçlı birlikleri hem yolda daha az yıpranmışlardı
hem de moralleri yerindeydi. Haçlı ordusu, saldı-
rılara rağmen ileri yürüyüşüne devam ediyordu.³⁷

Sultan I.Kılıç Arslan bu Haçlı ordusu için de
öncekilere benzer bir taktik uyguladı. Haçlıların
önüne geçerek, ağır ağır geri çekilmeye başladı.
Böylece önlü arkalı Konya'ya gelindi. Haçlılar
Konya'ya saldırdılar fakat herhangi bir netice elde
edemediler. Birinci ordunun başına gelenlerden bi-
haber olduklarından Konya'da oyalanmak isteme-
yerek ileri yürüyüşe devam ettiler.

Konya önlerinde bir gün konaklayan Haçlılar,
sonrasında güneye doğru üç gün boyunca ilerle-
diler. Bu ilerleyiş esnasında içecek hiçbir şey bu-
lamadıklarından, susuzluk ve yorgunluktan bitap
düşmüş halde iken etrafları Türkler tarafından çev-
rildi. Bir gün süren savaş neticesinde Haçlıların
tümü kılıçtan geçirilmişti. Sadece II. Guillaume ve
birkaç şövalye kaçarak, Bizans'ın elinde bulunan
Ermenek (Germanikopolis) kalesine sığınabildiler.
Öyle ki, İkinci ordudan arta kalan sadece bir avuç
insan Antakya'ya ulaşabildi.

Üçüncü Haçlı Ordusuyla Mücadele ve Ereğli Savaşı

I. Kılıç Arslan daha ikinci Haçlı ordusu ile
uğraşırken, üçüncü Haçlı ordusu gelip, Anadolu

Selçuklu topraklarına girmişti. Fransız ve Alman-
lardan oluşan bu ordu, Doğu Roma İmparatoru
Aleksios'un sözünü dinleyerek, 1097 Haçlı sefer-
lerinde takip edilmiş olan yolu takip etti. Bu yolun
Doğu Roma sınırları içinde kalan kısmını sorunsuz
geçmişlerdi. Nihayet Akşehir yakınlarında Türk
topraklarına girdiler.

Ordunun gelişinden ve güzergâhından haber-
dar olan I. Kılıç Arslan gerekli tedbirleri almıştı.
Yol boyunca tüm su kuyu ve kaynakları yok edil-
di. Yiyecekler ve tarlalardaki ürün yakıldı. Yerle-
şim yerleri boşaltılarak kimse bırakılmadı. Haçlılar
sanki çölde yolculuk ediyorlardı. O güzelim Ana-
dolu bir çöl olmuş, Haçlıları içine almıştı. Bu du-
ruma Haçlılar çok sinirlendiler. Acılarını kentleri
kasabaları yakarak çıkardılar. I. Kılıç Arslan ikinci
Haçlı ordusu ile göğüs göğse savaşırken, üçüncü
Haçlı ordusu da susuz ve yiyeceksiz yıpranıyordu.
İkinci Haçlı ordusunun işini bitiren I. Kılıç Arslan,
Ereğli'ye çekildi, ordusunu dinlendirdi ve Merzi-
fon savaşından gelerek katılanları da alarak ordusu-
nu tekrar birinci savaş seviyesine çıkarmaya çalıştı.
Tabii kısa sürede iki ordu ile savaşmış olan Türkler
de çok yorgundular, dinlenmeleri gerekiyordu.

Üçüncü Haçlı ordusu, Konya üzerinden do-
ğuya doğru yürüyerek, 5 Eylül 1101'de Ereğli'nin
batısına geldi. Burası içinden Ereğli ırmağının ak-
tığı kısmen bataklık olan Avlos veya Olos ovası-
ydı. Uzun zamandır susuzluk çekmiş olan Haçlılar
bol ve temiz suyu görünce doğru suya koştular.
Hâlbuki nehrin karşı yakasında Türkler mevzilen-
mişti. Türkler su içmeye gidenlerin üzerine şiddet-
li bir ok yağmuru başlattılar. Haçlılar daha ne ol-
duğunu anlamadan, Türkler hücumu geçtiler. Kısa
sürede Haçlılar kuşatıldılar. Kaçanlar oklanıyor,
kalanlar ok veya kılıçla öldürülüyordu. Bu kadar
kalabalık bir ordu savaşmak yerine darmadağın
olmuştu. Üçüncü Haçlı ordusu Kılıç Arslan'ın ve
diğer beylerin kuvvetleri tarafından imha ediliyor-
du. Ordunun başındaki Akitanya Dükü IX. Guilla-
ume (William), 400 atlı ile kaçıp gitti. Sayısı 100
binleri aşan Haçlı ordusu Ereğli yakınlarında yok
edilmişti.

³⁷ Işın Demirkent, Haçlı Seferleri, Dünya Yayıncılık, I. Baskı, İstanbul
1997, s. 70.

Üç ordu da Anadolu'da karşılaştıkları her be-
layla özgüvenleri daha da artan Türkler tarafın-
dan yok edildi. Onlara Konstantinopolis'te katılan
Raymond için de felaket son yaklaşmıştı. Anonim
Süryani Vekayinamesi³⁸ örneğinde olduğu gibi dö-
nem kaynakları Raymond'u Aleksios'un isteğiyle
bilinçli olarak orduyu Türklerin kucağına attığı
gerekçesiyle bu yenilgiden sorumlu tutarlar. Ray-
mond olabildiğince kederli bir şekilde 1101 Haçlı
Seferinden hayatta kalan diğer soylularla birlikte
Antakya'ya ulaştığında göreceği muameleye hiç
hazırlıklı değildi. Öyle ki, "korkak" Blois Kon-
tu Stephen (Etienne)'e bile gösterilen gösterişli
karşılama Raymond görüldüğünde yok olmuştu.
Antakya Prensi Tancred'in teğmeni Yabancı Ber-
nard Ereğli Savaşındaki davranışı nedeniyle onu
tutuklattı. Üstelik Tancred Raymond'dan o bölge-
deki tüm çıkarlarını terk ettiğine dair yemin alma-
yı başardı. Daha sonra serbest bırakılan Raymond
hızla bölgeden uzaklaştı.³⁹

Her üç savaşta da kaçabilenler Haçlı şefle-
riydi. Bazı şövalyeler de kaçabilmişti. Ama geri
kalan çok sayıda asker yok olup gitmişti. Bu se-
ferler, Kudüs krallığını kuvvetlendirmek için dü-
zenlenmişti. Sonuçta ise birkaç Haçlı şefi ile çok
az sayıda kılıç artığı Kudüs'e varabildi. Bu da Ku-
düs krallığını kuvvetlendirmek için hiçte yeterli
değildi.

Değerlendirme

1101 yılında Haçlılara karşı kazanılan zafer
Anadolu Türk beyliklerinin başarıları, Anadolu

ve Türk tarihi açısından bir dönüm noktası ol-
muştur. Birincisi 1097 de Haçlıların kazandıkları
zaferlerden sonra, eğer 1101 senesi Haçlıları da
kazanmış olsalardı bu beklide Anadolu'daki Türk
varlığının sonu olurdu. Türklerin büyük bir ço-
ğunluğu tekrar göçe başlayarak kendine yeni bir
yurt arardı. Kalanlar ise kısa sürede asimile olur-
lardı.

İkincisi, Türkler Anadolu'yu gelip ele ge-
çirmişlerdi. Şimdi ise ele geçirdikleri toprakları
müdafaa ediyorlardı. Türkler Anadolu toprakları-
nı Haçlılara karşı müdafaa ederken, aynı zaman-
da bu topraklara bağlanıyorlardı. Sultan I. Kılıç
Arslan'ın kazandığı savaşlar sadece kazanılmış
savaşlar değildi, onlar Anadolu'nun vatan oluşu-
nun başlangıcıydı.

Haçlılar, Anadolu'yu geçerken Türkler kar-
şısında öyle zayıf vermişlerdi ki, bu onların
Anadolu üzerinden Kudüs'e veya Suriye'ye git-
me fikirlerini yok etti. Bundan sonra Haçlılar
Ortadoğu'ya gitmek için kendilerine başka yollar
bulacaklardı. Türklerin bu başarısı, bundan sonra
Anadolu'nun değil yabancılar tarafından işgalini,
bu topraklardan geçmeyi bile düşünme alternati-
fini ortadan kaldıran yeni bir dönemin başlangıcı
olmuştur. Bundan sonra, Konstantinopolis'ten
Suriye'ye uzanan ve Anadolu'yu çapraz kesen
yol, yabancılar tamamen kapanmıştır. I. Kılıç
Arslan'ın Haçlılar karşısında peş peşe kazandığı
başarılar, Bizans İmparatorluğunu onunla anlaştı-
rma yapmak zorunda bıraktı. Marmara kıyıları,
İzmir ve Antalya Bizans İmparatorluğuna bira-
kıldı. Bizans Anadolu'da bunlar dışında Selçuk-
lulardan aldığı yerleri geri verdi. Bu anlaşmadan
sonra, Haçlıların baskı ve tahakkümünden bıkan
Elbistan Ermenileri de I. Kılıç Arslan'dan yardım
istediler. Bunun üzerine I. Kılıç Arslan, Maraş
çevresini Haçlılardan temizledi.

I. Kılıç Arslan'ın bu başarıları Suriye ve Fi-
listin'deki Müslüman varlığı için de çok önemli
olmuştur. Çünkü sayıları 400.000 bini aşan bu or-
dular Filistin'e varabilmiş olsaydı, herhalde Su-
riye ve Filistin'deki Hristiyan varlığı çok daha

38 Adı bilinmeyen bir Süryani tarafından kaleme alınan I. ve II. Haçlı
Seferleri Vekayinamesinde bu konuya dair şu ifadeler dikkate de-
ğerdir : "Bir diğer Frank soylusu Pitabin (Poitrvin) [Poitou dükü
IX. William'ı kastediyor] başlamayı planlarken Frankların Suriye
ve Filistin topraklarını ele geçirdiklerini duydu. O, Pamfilya ve Ka-
padokya üzerinden geçip kuzey topraklarını ele geçirmek istiyordu.
Konstantinopolis'e gelince Alexius'a danıştı ve ondan yolları bilen
kılavuzlar istedi. Alexius ihanet edip onu yanılttı. Ona kılavuzlar
verdi ama suyu ve yemi olmayan bir çöle götürmelerini söyledi ve
ek olarak da Türklerle onları kuşatmaları için oranın neresi olduğunu
bildirdi. Bu durum gerçekleşti. Türklerin büyük gücü onları açlık ve
susuzluktan bitin kuşattı. Türkler onlara bulut gibi ot attı. Onların ne
çarşıacak güçleri ne de kaçacak yerleri vardı. Türkler hepsini kılıç-
tan geçirdi ve çok altın ve gümüşü ganimet diye aldı. Önderleri Pita-
bin birkaç kişiyle ülkesine kadar kaçabildi." Bkz. Anonim Süryani, I.
ve II. Haçlı Seferleri Vekayinamesi., s.15.

39 Mike Paine, Haçlı Seferleri, Kalkedon Yayınları, İstanbul 2011, s.
42.

etkin olacaktı. Bu belki de Ortadoğu'nun kaderini değiştirecekti. Haçlıların bu yenilgileri Batı Avrupa ile Bizans'ın arasını iyice açtı. Batı yenilgilerden sorumlu olarak Bizans'ı görüyordu. İki Hristiyan dünyanın arası iyice açıldı. Karşılıklı güvensizlik ve nefret son safhaya çıktı. Bunun sonuçları ileride görülecektir.

Ereğli'deki yenilgiyle beraber 1101 yılı Haçlı Seferinin askeri önemi tarihe karıştı. Bir ay içinde Anadolu'nun iki büyük Türk lideri, Sultan I. Kılıç Arslan ve Danişment Gazi, Halep Meliki Rıdvan ve Harran Emiri Karaca ile Artuklu Beyi Belek'in de yardımlarıyla üç büyük Haçlı ordusunu ortadan kaldırmışlardı. Onları öyle kesin bir şekilde yenmişlerdi ki, hatta Latin tarihçileri bile, Haçlılardan sadece birkaç yüz kişinin kurtulduğunu zikretmektedir. Belki bunlar görünenden daha çoktur, çünkü tarihçiler başlıca liderlerle ilgiliydiler. Fakat üstün atları bulunan şövalyeler arasında bile onda birinin kurtulduğu şüphelidir. Piyadelere gelince, neredeyse son kişiye varana kadar öldürülmüşler, ya da esir alınmışlardır. Anadolu'daki Türkler için bu, büyük bir zaferdi, Haçlıların Antakya ve Kudüs'teki başarılarından daha göz alıcıydı.

Diğer taraftan Doğu'da, Suriye içlerine doğru gelişmeye başlayan küçük Latin prenslikleri için, 1101 yılı Haçlı ordularının yok edilmesi telafisi imkânsız bir felaketti. Peş peşe gelen yenilgilerin manası, Batı'nın Levant bölgesinde gerçek bir Hristiyan devleti kurma girişiminin başarısızlığı anlamına geliyordu. İlave fetihler olmadan, yeni doğmuş Kudüs Krallığı fazla yaşayamazdı. Nihayet, onların stratejisi bir yandan güneye ve doğuya doğru genişlerken, diğer yandan da Hristiyan fetihlerini takviye etmekte. Eğer şansla Kutsal Ülke'ye gitmeyi başarmış olsalardı, yok edilen üç büyük Haçlı ordusu askeri güçleriyle ve kalabalık sayılarıyla buraya olan göçün yolunu açarak, güçlü bir devletin oluşmasını mümkün kılacak ve bölünmüş düşmanlarıyla birer birer savaşıyordu. Eğer Askalon alınabilseydi, Haçlılar ile uzun mesafeli ticaret güzergahlarının geçtiği zengin Mısır

limanlarına sahip olabilmek için karşılaşacakları ve artık zayıflamakta olan Mısır ordusu ile, arasında sadece Sina Çölü kalmış olacaktı.

Batı dünyasına gelince, Haçlı seferi orada da bu şekilde bitti. Gönderdikleri Haçlıların akıbetinden habersizlerdi. Acaba Fatımi al-Afdal'ın orduları Kudüs'ü tekrar geri alabilecekler miydi? Papa ve piskoposların bütün çabaları Hristiyan âlemini üçüncü kez ayağa kaldırmak için yetersizdi. Amasya ve Ereğli'deki korkunç mağlubiyet sırasında, dehşeti yaşamış olan hayatta kalanlar hala tek tük geliyorlardı. Dahası, onların anlattıkları, en cesur insanları bile ürkütmeye yetiyordu. Fanatik coşkunun, artık geçtiği bir zamandı. "Deus Vult ! (Tanrı bunu istiyor)" diye bağırımlar artık anlamını yitirmişti. Çok açık bir şekilde, Tanrı bu Haçlı seferini artık istemediğini göstermişti.

Haçlı vakanüvisti Fulcherius Carnotensis bu Haçlı girişimini İkinci Haçlı Seferi olarak adlandırmakla birlikte, günümüz tarihçileri 1101 Haçlı Seferleri olarak adlandırmaktadırlar. Her ne şekilde adlandırılırsa adlandırılsın, bu sefer Haçlılar açısından tam bir başarısızlık olup çağdaş tarihçilerce ağır şekilde eleştirilmiştir. Haçlı kronikleri I. Haçlı Seferinin muhteşem zaferine karşılık tam bir hezimet olarak gördükleri bu sonuca gerekçe olarak 1101 Haçlı Ordusunun günahlarına karşılık Tanrı'nın gazabı olduğuna inanmaktadırlar: Gurur, kibir ve Aleksios'un şeytanlığına karşılık Tanrı'nın gazabı.

Latinler ile Grekler arasındaki kültürel ve etnik farklılıklara dayalı ayrışma I. Haçlı Seferi sırasında görülmeye başlanmıştı. Aradaki düşmanlık 1101 Seferinde Haçlıların gösterdiği disiplinsiz davranışlar karşısında İmparator Aleksios'un aldığı tedbirler nedeniyle iyice keskinleşti. 1101 Haçlı Seferini yazan çoğu batılı yazar, dolaylı ya da dolaysız yoldan, İmparator Aleksios'u Türklerle birlik olup Latinlere ihanet etmekle suçlarlar. Olayı sonradan kaleme alan yazarlar ise, kısmen 1106 yılında Bohémond'un Batıda Aleksios aleyhine yaptığı propaganda sonucunda

oluşan düşmanca ortamın ve kısmen de Albertus Aquensis'in yazdıklarının etkisinde kalmışlardır. İlerleyen seferler boyunca daha da keskinleşen Latin-Grek düşmanlığı Haçlı hareketinin ileri-ki süreçte zayıflamasına neden olarak, IV. Haçlı Seferinde Bizans başkentinin Latinler tarafından işgal edilmesi ile (1204) zirveye ulaşmıştır.

Yaklaşık bir ay içerisinde üç ayrı Haçlı ordusunu yok eden I. Kılıç Arslan ve müttefiki Danişment Gazi'nin zaferi büyüktür, etkileri ise tarihin gidişatını değiştirmiştir. Bu ordular içlerinde gerek asker gerekse sivil olsun, Avrupalıların Ön Asya'yı kolonize edebilecek ve sömürgeleştirebileceği insan gücünü içeriyordu. İnsan gücü eksikliği onların yayılma iradesini kırmış ve surların gerisinde kalelerde ve şehirlerde yaşamaya zorlamıştır. Selçuklu Türkleri öderliğinde Anadolu Türklerinin 1101 yılı Haçlı ordularına karşı Merzifon, Konya ve Ereğli'de kazandığı zafer sayesinde Anadolu'nun toprak bütünlüğü korunmuş ve Suriye, Filistin, Mısır gibi İslam coğrafyalarının aksine Anadolu Haçlı saldırılarından erken dönemde kurtulma şansını yakalamıştır.

KAYNAKÇA

- Aksarâyî, Müsameret ül-Ahbâr, nşr. O. Turan, Ankara 1944, Türk Tarih Kurumu Yayınları III.Seri-No.1, Die Seltshuken-Geschichte des Aserayı, terc. F.İşiltan, Leipzig 1943.
- Albertus Aquensis, Liber Christianae Expeditionis pro Ereptione et Resitutione Sanctae Hierosolymitanae Ecclesiae, Reueil des Historiens des Croisades, occidentaux (kısaltması RHC occ.) IV, s.265-713, terc. H. Hefele, Albert von Aachen, Geschichte des ersten Kreuzzuges, Jena 1923.
- Alec Mullender, 1101 Crusade, University of Swansea 1996 (Basılmamış Doktora Tezi).
- Anna Komnena, Aleksias, nşr. Ve terc. B.Leib, Anne Comnene, Alexiade, Régné de l'empereur Alexis I Comnéné (1081-1118), Paris 1937-45, terc. E.R.A. Sewter, The Alexiad of Anna Comnena, London 1969; Anna Komnena, Alexiad, çev. B.Umar, İnkılâp Kitabevi, İstanbul 1996.
- Anonim Süryani Vekayinamesi, terc. Tritton, The First and Second Crusades From an Anonymous Syriac Chronicle", Journal of Royal Asiatic Society, 1933; terc. 1.ve II. Haçlı Seferleri Vekayinamesi, çev. Vedat İlmen, Yaba Yayınları, İstanbul 2005.
- Aydın Usta, Çıkarların Gölgesinde Haçlı Seferleri, Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2008.
- Cécile Morrisson, Haçlılar, Dost Kitabevi Yayınları, Ankara 2005.
- Ekkehardus, Uraugiensis, Hierosolymita, RHC.occ., V, bab xxii-xxvi,
- el-Azîmî, nşr. Ve terc. A. Sevim, Azîmî Tarihi Selçuklularla İlgili Bölümler (H.430-538=1038/39-1143/44), Ankara 1988, Türk Tarih Kurumu Yayınları XIX. Dizi, Sayı 8, varak 191.
- Fulcherius Carnotensis, Gesta Francorum Iherusalem Peregrinantium, Kudüs Seferi (Kutsal Toprakları Kurtarmak), Çev. İlcan Bihter Barlas, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul 2009.
- İbnü'l- Esîr, Kîtab el Kâmil fi't-Târih, nşr. C.J.Tornberg, Beyrut baskısı 1966/67,X, s.300, 343 vd., terc. A.Özaydın, İbnü'l Esir, el-Kâmil fi't-Târih Tercümesi, İstanbul 1987
- İbrahim Halil Er, Cennet Doğuda Bir Yerdedir, Elips Kitap, Ankara 2006.
- Işın Demirkent, "1101 Yılı Haçlı Seferleri", Haçlı Seferleri Tarihi: Makaleler-Bildiriler-İncelemeler, Dünya Yayıncılık, 2. Baskı, İstanbul 2012, s. 125-178.
- Işın Demirkent, Haçlı Seferleri, Dünya Yayıncılık, I. Baskı, İstanbul 1997, s. 70.
- James A. Brundage, "An Errant Crusader: Stephan of Blois", Traditio, XVI, 1960, s. 380-95.
- James Lea Cate, "The Crusade of 1101", A History of the Crusades: The First Hundred Years, Vol. I, Ed. Marshall W. Baldwin, General Editor Kenneth Meyer Setton, The University of Wisconsin Press, Second Edition, London 1969, s. 343-368.
- James Lea Cate, "A Gay Crusader", Byzantion, XVI, (1942-43), s. 503-526.
- Mike Paine, Haçlı Seferleri, Kalkedon Yayınları, Çev.

- Cumhur Atay, İstanbul 2011.
- Oderic Vitalis, *Historia aecclesiastica*, ed. M. Chibnall, 6 vols (1969-79).
- Robert the Monk; *Historia Iherosolimitana*, Robert the Monk's History of the First Crusade, Crusade Texts in Translation, translated by Carol Sweetenham, Ashgate, 2005.
- Sayime Durmaz, "Yüksek Ortaçağ'da Papa-İmparator Çatışması: Kılıç ile Âsâ'nın Savaşı", *Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt I, Sayı I, s. 93-120.
- Sayime Durmaz, "Haçlı Ordularının Balkanlardan Geçışı", *Uluslararası Balkan Sempozyumu Bildirileri*, (5-7 Ekim 2012), Isparta 2013, s. 493-510
- Steven Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, Cilt II, çev. Fikret Işıltan, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2. Baskı, Ankara 1992.
- Steven Runciman "The Crusades of 1101", *Jahrbuch der Österreichischen Byzantinischen Gesellschaft*, I, 1951, s. 3-12.
- Urfalı Mateos, *Vekayiname*, neşr. Ve terc. E. Dulaurier, *Chronique de Matthieu d'Edesse*, Paris 1858, terc. H. Andreasyan, Urfalı Mateos *Vekayinâmesi* (952-1136), ve Papaz Grigor'un Zeyli (1136-1162), Ankara 2000, 3.baskı, Türk Tarih Kurumu Yayınları, II.Dizi-Sayı 21.
- Zoe Oldenbourg, *The Crusades*, New York: Pantheon Books, New York 1966.

ÇANKIRI YÂREN KÜLTÜRÜNDE “TEKERLEME SATMA” GELENEĞİ*

TRADITION OF “TEKERLEME SATMA” IN YAREN CULTURE OF ÇANKIRI

Doç. Dr. Abduselam ARVAS

Çankırı Karatekin Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk
Dili ve Edebiyatı Bölümü Öğretim Üyesi, Çankırı/Türkiye,
arvasnarin@gmail.com.

ÖZET

Yaren kültürü çok eski geleneklere sahiptir ve aynı zamanda Ahilikle bağlantısı kurulan sosyal bir kurumdur. Anadolu’nun değişik yörelerinde yaşayan yaren kültürü Çankırı’da gerek köy ve kasabalar gerekse merkezde canlı bir şekilde devam etmektedir. Bu toplantılar yemekli, sazlı, sözlü sohbetler şeklinde gerçekleşmektedir. Toplantılardaki oyunlar ise bu kültürün hem sosyal hem de eğlence boyutunu öne çıkarmaktadır. Bu oyunların içinde ise “tekerleme satma” önemli bir yer tutmaktadır. Bu makalede yaren kültüründeki “tekerleme satma” geleneği üzerinde durulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Çankırı, yaren, kültür, “tekerleme satma”, gelenek.

ABSTRACT

Yaren culture has a very old tradition and it is also a social institution which with “Ahilik” the connection is established. Yaren culture living in different regions of Anatolia continues in a lively manner in the villages and towns both need centers of Çankırı. These meetings are realized in forms dinner, saz, oral chat etc. The games in meetings, this culture will emphasize both social and fun dimension. “Tekerleme satma” has an important place in these games. In this article, the “tekerleme satma” tradition of yaren culture is discussed.

Key Words: Çankırı, yaren, culture, “tekerleme satma”, tradition.

GİRİŞ

“Yaran”, “yâran”, “yâren”, “yaren” gibi kelimelerle ifade edilen ve kimi zaman gelenek kimi zaman kültür kavramlarına dâhil edilerek üzerine çalışmalar yapılan “yarenlik” eski bir kuruluştur. Bu kuruluşun, Ahilik teşkilatı ile bağlantısı olduğunu ifade edenler olduğu gibi bu görüşe karşı çıkanlar da var. “Çankırı Yöresi Yâren Kültürü” (Kıymaz 1995), “Çankırı Gelenekleri ve Yâran Kültürü” (Özkan 2002, 2006), “Gelenekten Evrensele Yâran” (Absarılioğlu 2007), “Dünya Kültür Mirasımız Yâran” (Absarılioğlu 2009) gibi muhtelif çalışmalarda yarenlik kurumunun sosyal ve kültürel boyutları üzerinde durulmuş ve geçmişinin Oğuz beylerinin geleneklerine dayandığı ileri sürülmüştür. Genel malumatlar içeren bu çalışmalar, şimdiye kadar yarenlik kurumunun tanıtımında önemli bir görevi yerine getirmiş ve getirmeye de devam etmektedir.

Ancak bunların dışında yâran kültürünü daha spesifik olarak ele alan çalışmalar da mevcuttur. Örneğin “İç Anadolu Bölgesindeki Çankırı ve Akşehir Yâran Meclislerinde İcra Olunan Musikide Mukayeseli Tahlil” adlı doktora tezinde yâren kültüründeki musiki öğeleri üzerinde durulmuştur (Çayır 2011). Başka bir çalışmada yaran meclisindeki orta oyununun yeri ve işlevi ele alınmıştır (Dede 2009). Bunlara benzer spesi-

* Bu makale, 24 Kasım 2012 tarihinde Çankırı’da düzenlenen Yaren Çalıştayı: Yaren Kültürü/Sohbet Meclislerinin Günümüzdeki Meseleleri’nde sunulan ama yayımlanmayan bildirinin gözden geçirilmiş metnidir.

fık diğerk bir araştırmada ise ankırı Yaran meclislerinde bağlamının rolü hakkında bilgi verilmiştir (ayır 2011). Bu araştırmada da temel olarak yaren geleneğinin ya da başka bir adlandırmayla yaren kùltürünün içerisinde yer alan “tekerlemeler” ve “tekerleme satma” öğesi üzerinde durulacaktır. Bundan dolayı yaren geleneğini iyi bilen ve bazı dönemler bu kurumun başında görev alan ve günümüzde de farklı derneklerle geleneğin geleceğe taşınmasında aktif rol üstlenen şahıslardan “tekerleme” ve “tekerleme satma” geleneğine yönelik derlemeler yapılmıştır.

1. Yarenlik Nedir ve Yarenlikte Bazı İmgesel Deyimler

Peki, yaren nedir ve ne işe yarar? Bu hususta yapılmış çalışmalardan bir özet vermek istiyorum. “Yaren; insanı yetiştirme, hayata hazırlama, toplumsal düzeni ve güvenliği sağlama, halk müziği, halk mutfağı, halk tiyatrosu, halk edebiyatı gibi ulusal kùltür değerlerini yaşatma ve yeni kuşaklara aktarma görevlerini yüzyıllardır yerine getirmiş bir toplumsal kurumdur. İnsanların kalplerinde uyuyan cömertliği, bilim arzusunu, utanma duygusunu, sadakati, bir gün hesaba çekilme korkusunu uyandıran, besleyen, yaşayış biçimidir. Yaren; insanların birbirleriyle anlaşabilmelerini düzenleyen, gülmenin ve eğlenmenin olduğu kadar, doğumun ve ölümün de gerçeğini her toplantısında insana anlatan önemli bir toplumsal yardımlaşma kurumudur. Yaren; insanları tek tek kucaklayan, insanın kendini tanımasını sağlayan, erdemli olmayı öğütleyen ve kıskançlık, ihtiras gibi kötü duyguları dizginleyen bir öğretidir. Yaren; bizi biz yapan, maddi ve manevi ürünlerimizin ahenkli bir manzumesi olan zengin ve köklü Türk kùltürünün yöresel bir yansımasıdır” (www.sandiklikultur.org.tr/yaren-yarennedir, ET: 21.11.2012).

Yaren geleneğinde bazı kelimelerin arkasında kùltürel derin anlamlar gizlenmiştir. Mesela pala yakıp basmak şu anlama gelir: İlacın, doktorun

olmadığı dönemlerde ufak tefek yaraların üzerine bez konulur ve tütün basılırdı. Buna da pala yakıp basmak denirdi. “Para patrik hak getire” deyimini, ne paranın ne patriğin olduğu ve “para, püre, pire yok” ibaresi paranın pulun olmadığı anlamlarına gelir. “Para istememek, pul istememek” ise bir eşya ya da aracın hiçbir masraf gerektirmemesi, “senden para istemiyorum, pul istemiyorum.” Yahut “dursun bu antika masayı niye düşük fiyata satıyorsun?” anlamlarını taşımaktadır. “Para saymak” da bir şeyi para verip almak veya bir işi nakit paraya çevirmek demektir (Arvas, 2011).

2. Yaren Geleneğinde “Tekerleme”

Ahilikten etkilenen bir esnaf teşkilatı olan yaren geleneği, kendi üyelerini yetiştirmeye önem vermiştir. Bunun için de uzun kış gecelerinde yapılan toplantılarda sadece ciddi konular görüşülmez aynı zamanda eğlenmeler de tertiplenir. İşte bunlardan biri saz heyetinin türküler söylemesiye diğeri de orta oyunlarıdır. Orta oyunlarının içinde “tekerleme”, “tekerleme satma” öğesi de yer almaktadır. Kaynak kişilerden Hayri Aydemir ve Ahmet Absarılıoğlu, bunları orta oyunlarının bir parçası olarak görürken, Özkan buna katılmayarak şunları ifade eder: “Orta oyunu % 100 hareketle yapılan ve kıvrak zekâ gerektiren doğaçlama oyunlarıdır. Ama tekerlemeler asırlardır atalarımız tarafından tekrar edilegelen cümlelerdir. Genelde bu tekerlemeler değişmez.” (Arvas (b), 2012)

“Tekerleme” veya “tekerleme satma”nın ise kendine has özellikleri vardır. Bunlarda; esnafların el ve dil becerilerini geliştirmek, müşterilerle daha iyi diyalog kurabilmek, onlarla daha düzgün konuşabilmek ve onlara daha iyi davranabilmek amaçlanmıştır. Bu da sadece tekerlemelerle sağlandığı gibi bazı oyunlar vasıtasıyla da gerçekleştirilmektedir. Bu oyunlar; el becerisi, dil becerisi, el-dil becerisi geliştirmek gibi amaçlarla oynanmıştır. Bu vesileyle yaren meclisindeki kalfa, ırac ve esnafların el ve dil becerileri geliş-

tirmek istenmiştir. Bir bakıma bu esnaf teşkilatı “tekerleme” ile kendi personeline diksiyon dersleri vermeyi amaçlamıştır. Ama aynı zamanda da eğlenmiştir.

Hatta bunun için bazen çok ağır cezalar uygulanmış bazen de fakir vatandaşa yardım sağlama amaçlanmıştır. Örneğin; söylenen tekerlemeyi tekrar edemeyen bir yarenin kışın soğukunda kapı dışarı edilip saatlerce bekletildiği olmuştur. Yahut bunu tekrar edemeyen yarana bir fakirin evine gizlice yemek bırakması istenmiştir. Esas itibarıyla bu tekerlemelerin temel amacı da budur. Yani fakire, garibana yardımdır. Nitekim vatandaş, hazırlanan ve evinin önüne bırakılan nevalenin cezalı bir yarandan geldiğini bilmekte ama bunun kim olduğunu bilmemektedir (Arvas, 2011; Arvas (b), 2012). Bu da sosyal yardımlaşmanın çok ince düşünceli olan ve kimseyi rencide etmeden yardım etmenin en güzel örneklerinden biridir. Görüldüğü üzere yaren meclislerindeki oyun, tekerleme, tekerlemeli oyun gibi unsurların tek değil çok yönlü işlevleri bulunmaktadır.

Dil Becerisini Geliştirme Amaçlı Örnekler

1. Bu ekşi eski ekşi.
2. Paşa tası ile beş tas has kayısı hoşafı.
3. Pısırik pırlak pırnallıklarda pırnallaşırken pılını pırtısını pısırik pıtraklara pıtır pıtır pırtlattı.
4. Üçüncü üçkâğıtçı, üç etek üçleşerek üç teker arabayla süzüm süzüm süzülen süzgeçleri süzdü.
5. Ocak kıvılcımlandırıcılardan mısın, kapı gıcırdaticılardan mısın? Ne ocak kıvılcımlandırıcılardanım ne de kapı gıcırdaticılardanım.
6. Kastamonu karakol komutanının kızı Kambur Kadriye, kavanozu kırıp kırıklarının kırıklarını kapıp kaçarken keriz Kemal’le

karşılaştı. Keriz Kemal kızın kafasına kazmayı koydu.

7. Bir tarlaya kemeyken ekmişler. İki kürkü yırtık kel kör kirpi dadanmış. Biri; erkek kürkü yırtık kel kör kirpi, öteki; dişi kürkü yırtık kel kör kirpi. Kürkü yırtık erkek kel kör kirpinin yırtık kürkünü, kürkü yırtık dişi kel kör kirpinin yırtık kürküne; kürkü yırtık dişi kel kör kirpinin yırtık kürkünü, kürkü yırtık erkek kel kör kirpinin kürküne eklemişler.

Dikkat edilirse dil becerisine dayalı bu örnekler basitten zora doğru sıralanmaktadır. Bu da yaren geleneğinde kolaydan zora doğru bir eğitim sisteminin uygulandığını göstermektedir. Demek ki, daha son bir asırdır batılılarca dile getirilen bu eğitim sistemi bu topraklarda çok uzun bir süreden beri uygulanmaktadır. Bu da Türk kültür birikiminin ne kadar muazzam olduğunu göstermektedir.

3. Yaren Geleneğinde “Tekerleme Satma”

Peki, tekerleme satmak nedir? Kaynak kişilerin buna verdiği cevaplar farklı olmakla birlikte temel bir hususa işaret etmektedirler. Örneğin Hayri Aydemir şu cevabı vermiştir: “Bir yarenin söylediğini diğeri aynen tekrar etmeli. Bu tekrara, tekerleme satmak denir” (Arvas (a), 2012). Orhan Özkan ise şöyle söyler: “Satmak, vermek, anlatmak aynı anlamları ifade eder. Tekerleme satmak derken tekerleme vermek anlamı kullanılmıştır. Bu yüzden tekerleme satma ibaresi kullanılmıştır” (Arvas (b), 2012).

Ahmet Absarılioğlu ise bu soruyu şöyle cevaplandırmıştır: “Oyunun el değiştirmesi, tekerlemenin el değiştirmesinden dolayı tekerleme satma denilmiştir. Satma, anlatma anlamını karşılar” (Arvas (c), 2012). Bu ifadelerden şu anlaşılmaktadır: “Tekerleme satmak”, tekerlemeyi ilk söyleyenin yanındakine aktarması ve onun da başka birine anlatmasıdır. Bu işlem halkaya, ya da oyuna dâhil olan herkes tarafından söylenmek

zorundadır. Söylenen tekerlemeyi tekrarlayamayan kişi cezaya çarptırılmakta ve bu cezalar ise aşama aşama ağırlaştırılmaktadır.

Demek ki yaren meclislerinde kavramlaşan “tekerleme satmak”, tekerleme söylemek veya vermek veyahut aktarmak anlamlarına gelmektedir. Bu konuda daha önce yapılmış bir çalışma da bu düşüncelerimizi desteklemektedir: “*Tekerleme söylendikten sonra sıranın diğer kişiye geçtiğini ve tekerlemenin bittiğini anlatmak amacı ile ‘sat’ ifadesi kullanılır. Burada sat denilmesinin sebebi biraz önce söylediğim gibi tekerlemenin bittiğini haber vermek, ikinci olarak da ‘sat, sen de başkasına söyle’ demektir. Nasıl ki mal bir kişiden alınıp başkasına verilir veya satılır ise tekerlemede de kendinden bir önceki oyuncudan alınmış ve karşı tarafa verilmiş ya da yeteneği ölçüsünde bir nevi satılmıştır. Alınması da kişinin parası (yetenegi) ölçüsünde olmuştur*” (Dede, 2009: 93).

Yaren Geleneğinde Tekerlemelerin İcra Şekilleri

Dil becerilerine yönelik tekerlemeler, düz aktarılmanın yanı sıra mani şeklinde de söylenebilmektedir. Örneğin “sakla samanı” şu şekilde icra edilen bir tekerlemedir: Sakla samanı/Gelir zamanı/Sattım samanı/Geldi zamanı/Sattım samanı/Aldım bu hanı (Arvas (b), 2012). Tekerlemeler, bu iki tarzın dışında oyunların içinde de icra edilebilmektedir. Bunun en bilinen örneği ise “boz eşek”tir. Bu tekerlemeli oyunun sözleri ve oynanışı şöyledir: Oyunun ebesi/çavuşu yanında kinin ayağının altını kucağına alır ve her kelime de bir tane vurarak bu tekerlemeyi ritimle söyler. Şaşıran kişi bir öncekinden daha hızlı söyler. Eğer bu tür cezalarla tatmin olmazsa baş ağalar Çankırı’da sadece yarenin bildiği, resmi kurumlardan yardım isteyemeyen kimselere gece yarısı kapısını çalarak şaşıran yarenin aldığı iışeleri kapısının önüne bırakarak yardım eder ve ev sahibi onu görmeden uzaklaşır. Ama ev sahibi bunun yaren meclisinden geldiği bilir yine de yarenin kim olduğunu bilmez.

Karşıdan gelen beş boz eşek

Beşi de bez yüklü beş boz eşek

Beşi de bez yüklü beş boz eşek deehhh

Beşi de bez yüklü beş boz eşek çüüşşş (Arvas (b), 2012)

Bu tekerlemeli oyun, “tabana vurma” (Dede 2009: 93) ve “topuk dövme” (Absarılioğlu 2009: 54) ismiyle de anılmakta ve oyunda söylenen tekerleme değişebilmektedir. Örneğin bu tekerlemeli oyun oynanırken “boz eşek” yerine “indirmeli bindirmeli” yahut “karşıda bir ağaç” gibi tekerlemeler de söylenmektedir. “İndirmeli bindirmeli” tekerlemesi şöyledir: Bir değirmenim var, indirmeli bindirmeli/Pergele verip döndürmeli/İndiremezsen bindiremezsen/Ver eşine indirsın bindirsın/Pergele verip döndürsün (Özkan, 2002: 57).

Aslında bu oyunda farklı tekerlemelerin söylenmesinin nedeni ilk tekerlemenin halkadaki kişiler tarafından tekrarlanması ve oyunun başa dönmesidir. Nitekim bu oyun bir kaynak kişi tarafından şöyle anlatılmıştır: “Bu oyunlarda 8 tane yaren yuvarlak oluşturarak otururlar. Bunların başında da bir kişi bulunur. Bu kişi oturan yarenlere tekerlemeler söyler ve oturan yarenler de bu tekerlemeleri yanında oturan yarenin ayağına vurarak satmaya çalışır. Baştaki kişi her sıra geldiğinde başka bir tekerleme söyler ve bu tekerlemeler gittikçe zorlaşır. İlk önce kolay tekerlemeler, daha sonra zor tekerlemelerle oyun devam eder” (Arvas, 2011).

SONUÇ

“Tekerleme satma”, yukarıda belirtildiği gibi kısıdan uzuna, kolaydan zora doğru giden ve oyun ebesinin başlattığı oyunu halkadaki herkesin tekrarlaması hadisesidir. Yani bir yaren vardır ve bu yaren ebedir. Diğer yarenler de yerde oturur ve sağ ayakları yanındaki yarenin elindedir. Ebe tekerleme söyler ve ilk yaren bunu yanındaki yarenin ayağına vurarak satmaya çalışır. Yanındaki yaren bunu satamazsa ayağına daha sert vurularak satmaya çalışır. Böylece herkes tekerlemeyi

satar ve tekrar başa gelir. Ebe tekerlemeyi değiştirir ve böyle devam eder.

Tekerleme ise orta oyunları ile birlikte söylendiği gibi bağımsız olarak da tekrarlanan kalıplaşmış kafiyeli sözlerdir. Bunlar genelde eskiden yaratılmış ve yaran meclislerinde icra edilmiş geleneksel ürünlerdir. Tekerlemeler, ister bağımsız ister orta oyunu içinde olsun tekrarlanamadığı zaman beraberinde cezayı getirmektedir. Bu cezalar, oyuna katılan misafire uygulanmamakta ve 24 yarenle sınırlı olup ufaktan başlayarak bir fakire yardım edecek ve maliyeti yüksek olacak bir cezaya doğru gidebilmektedir. Bu da tekerlemenin ya da tekerlemeli oyunun sosyal bir işlevi olarak karşımıza çıkmaktadır. Tekerlemelerin hareketsiz ya da oyunsuz olma ihtimali yoktur. Çünkü hareket veya oyun tekerlemeyi canlandırmaktadır. Yaren meclislerinin doğal mecrasında akmasını ve bu kültüre yeni, edebi, estetik yeni ürünlerin gelenek çerçevesinde eklenmesini temenni ediyoruz.

KAYNAKÇA

- ARVAS Abdulsalam, Hayri Aydemir’le 25.12.2011’de Saat 14.30’da İlk Adım Kırtasiye’de Yapılan Görüşme Notları.
- ARVAS Abdulsalam (a), Hayri Aydemir’le 11.11.2012’de Saat 11.30’da İlk Adım Kırtasiye’de Yapılan Görüşme Notları.
- ARVAS Abdulsalam (b), Orhan Özkan’la 11.11.2012’de Saat 13.00’da Yaran Kültürünü Yaşatma Derneği’nde Yapılan Görüşme Notları.
- ARVAS Abdulsalam (c), Ahmet Absarılıoğlu’yla 12.11.2012’de Saat 16.00’da Belediye İş Mekezi’nde Yapılan Görüşme Notları.
- ABSARILIOĞLU Ahmet, Gelenekten Evrensele Yâran, Çankırı Valiliği Kültür Yayınları, Çankırı 2007.
- ABSARILIOĞLU Ahmet, Dünya Kültür Mirasımız Yâran, Ahi Yâran Meclisi Gençlik Eğitim Kültür ve Dayanışma Derneği Yayınları, Çankırı 2009.

ÇAYIR Kadir, İç Anadolu Bölgesindeki Çankırı ve Akşehir Yâran Meclislerinde İcra Olunan Musikide Mukayeseli Tahlil, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Bakü 2010.

ÇAYIR Kadir, “Çankırı Yaran Meclisinde Bağlamanın Rolü”, ÇKÜ SBE Dergisi, S. 2, s. 79-92, Kasım 2011.

DEDE M. Emin, “Çankırı Yaran Geleneğinde Orta Oyununun Yeri ve İşlevi”, Çankırı Araştırmaları Dergisi, S. 4, s. 91-96, Kasım 2009.

KIYMAZ Ahmet, Çankırı Yöresi Yâren Kültürü, Yaprak Yayınları, Ankara 1995.

ÖZKAN Orhan, Çankırı Gelenekleri ve Yâran Kültürü, Yaran Kültürü Yaşatma Derneği Yayınları, Çankırı 2002.

ÖZKAN Orhan, Çankırı Gelenekleri ve Yâran Kültürü, Çankırı Valiliği Kültür ve Sanat Yayınları, Çankırı 2006.

www.sandiklikultur.org.tr/yaren-yarennedir, Erişim Tarihi: 21.11.2012.

BOYALICA'NIN NÜFUS ve TOPLUM YAPISI (1844-1852)**THE POPULATION AND SOCIAL STRUCTURE OF BOYALICA (1844-1852)****Yrd. Doç. Dr. Mustafa GENÇOĞLU**

Çankırı Karatekin Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü.

E-posta: mgencoglu68@gmail.com

ÖZET

Boyalıca Köyü, bugün Çankırı'nın Esentepe Mahallesi'dir. Bu araştırmayla 1844-1852 tarihleri arasında Boyalıca'nın nüfus ve toplum yapısını belirlemeye çalışacağız. Çalışmanın temel kaynağı, Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde Çankırı'ya ait 1843 numaralı Nüfus Defteri'dir. Defter, 1844 nüfus sayımında Çankırı (o dönemde Kengiri) Sancağı merkezine bağlı köylerin nüfus bilgilerini ihtiva etmektedir. Boyalıca Köyü, nüfus defterinin 11 ile 25. sayfaları arasında yer almaktadır. Araştırmamızda defterdeki Boyalıca ile ilgili kayıtlar, çeşitli yönleriyle tetkik edilmeye gayret edilmiştir. Böylece köyün nüfusu, yaş ortalaması, aile yapısı, halkın fiziksel özellikleri vd. gibi birçok konu aydınlatılmaya çalışılmıştır. Neticede bu çalışmanın diğer bir hedefi, Boyalıca'nın ve dolayısıyla Çankırı'nın sosyal ve yerel tarihine katkı sağlayabilmektir.

Anahtar Kelimeler: Boyalıca, Çankırı, Kengiri, Çankırı'nın nüfusu, 1844 Nüfus Sayımı

ABSTRACT

The Village of Boyalica is today the Esentepe ward of Çankırı. With this research, it will be tried to determine the population and social structure of Boyalica between 1844 and 1852. The basic source of the study is the population registry book with the number of 1843 belonging to Çankırı in the Prime Ministry Ottoman Archives. The registry includes the informations of the population in the villages belonging to the center of the sanjak of Cankiri (in that period Kengiri) in the 1260 (1844) Census. The village of Boyali-

ca is in the pages of the registry between 11 and 25. In our research, the registrations concerning Boyalica has been tried to examine with various aspects. In this manner it has been tried to be enlightened some subjects like the population of the village, the average of the age, the structure of the family and the physical characteristics of the people etc. As a result another aim of this study is to provide a contribution to the social and local history of Boyalica and Cankiri

Key words: Boyalica, Cankiri, Kengiri, the population of Cankiri, the census of 1844

GİRİŞ

Osmanlı'da nüfusu tespit etmeye yönelik ilk büyük nüfus sayımı veya tahriri, 1831'de yapılmıştır. Aslında bu tahrir, daha önceden planlanmış ve ilk olarak İstanbul'da yapılmaya başlanmışken Ruslarla çıkan savaş (1828-1829) yüzünden akamete uğramıştır (Karal, 1997, s. 8; Aydın, 1990, s. 81). Sadece erkeklerin sayıldığı 1831 nüfus tahriri ile Osmanlı idaresi, Yeniçeri ordusunun yerine teşkil edilen ordunun finansmanı için yeni vergi kaynaklarının bulunması ve askerlik yapabilecek Müslüman erkek nüfusun tespitini amaçlıyordu (Karal, 1997, s. 11; Behar, 2000, s. 24). Sayım gizli tutulmuş, uzun askerlikten yılmış düşmüş olan Müslümanların doğru bilgi vermelemini temin için sayım işinde genellikle kadılar ve ulemeden güvenilir ve saygın kişiler görevlendirilmişti (Karpat, 2010, s. 67). Çankırı'daki tahrirde Silahşörân-ı Hassa'dan Süleyman Ağa memur kılınmıştır (Karal, 1997, s. 147). Kura usulünün

kabulünden sonra askeri bir gaye için 1844'te (Hicri 1260) bir nüfus tahriri daha yapılmıştır (Karal, 1997, s. 9). Dolayısıyla sayımda sadece erkek nüfus esas alınmıştır. Defterlere kadınların kaydedilmemesi ve aşağıda yer yer değineceğimiz bazı eksiklikler, bu sayıma ilişkin yapılan araştırmalarda kati sonuçlara ulaşılmasının önüne geçmektedir. Ancak ait olduğu idari birim hakkında nüfus ve toplumsal yapıya dair önemli bilgileri içermesi, kaynak olarak bu defterlerin değerini göz ardı edilemeyecek seviyeye taşımaktadır. Diğer taraftan vergi mükellefi olsun olmasın Müslim, gayri Müslim tüm erkeklerin kaydedilmesi, en azından nüfusla ilgili klasik dönem tahrirlerine nazaran daha makul tahminlerin yapılmasına imkân sağlamaktadır.¹ 1844'ü takiben 1881/1882'de başlayan 1893'te yayımlanan nüfus tahriri, Osmanlı nüfusuyla ilgili 19. Yüzyılda derlenmiş en eksiksiz ve en güvenilir rakamları vermektedir (Karpat, 2010, s. 106). Ancak ilk defa bu tahrirle sayıldığı ifade edilen kadınların 1870'te Divriği Nüfus defterinde kayıtlı olduğu tespit edilmiştir (Yüksel, 2006, s. 73). Cumhuriyet öncesinde son genel nüfus sayımı, 1905-6'da yapılmış ve bundan yararlanılarak 1914'te Nüfus İstatistiki yayınlanmıştır (Karpat, 2010, s. 110, 399).²

Bu araştırmayla ele alacağımız Boyalıca Köyü, Çankırı ili merkez ilçesinin merkez bucağına bağlı bir köyken 1976'da belediye sınırları içerisine dâhil edilerek ismi, Esentepe Mahallesi olarak değiştirilmiştir.³ Merkeze yaklaşık 4 km uzaktadır. Çalışmanın temel kaynağı, Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde Çankırı'ya ait 1843 numaralı Nüfus Defteri'dir (BOA NFS.d., 1843). Hicri 1260 (1844) nüfus sayımına ait defter, aynı zamanda sancak

merkezi olan Çankırı kazasına bağlı köylerin nüfus bilgilerini ihtiva etmektedir. Boyalıca Köyü, nüfus defterinin 11 ile 25. sayfaları arasında yer almaktadır. Araştırmamızda defterdeki Boyalıca ile ilgili kayıtlar incelenip, köyün nüfus ve toplum yapısı tespit edilmeye çalışılacaktır. Bu vesileyle Çankırı'nın sosyal ve yerel tarihine de katkı sağlanması ümit edilmektedir.

1. NÜFUS, AİLE VE ASKERLİK

İdari olarak sancak statüsünde olan Çankırı (Kengiri), çalışma konumuzun geçtiği dönemde Anadolu Eyaleti'ne bağlıydı.⁴ Boyalıca ise aynı zamanda sancak merkezi olan Çankırı kazası merkez köylerindendi. Köyün muhtar-ı evveli, 2. hanenin reisi, 62 yaşındaki Züzaoğlu? Hasan Kethüda bin Abdullah'tı. Muhtar-ı Sânisî ise 3. hanenin reisi, 42 yaşındaki Receboğlu Mustafa bin İbrahim'di.

Yukarıda da ifade edildiği üzere 1831'deki gibi 1844'teki nüfus sayımında da sadece erkekler sayılmıştı. Dolayısıyla aynı tarihte Boyalıca, 65 hanede bir *mefkûdu*⁵ ile beraber toplam 228 erkek nüfusa sahipti. 1831 Sayımında Çankırı kazasının toplam erkek nüfusu, 12203 olduğuna göre (Karal, 1997, 147) Boyalıca'nın kazada bulunan erkek nüfus içerisindeki payı %1,86'dır. XIX. yüzyıldaki nüfus sayımları ve salnamelerdeki rakamlara bakılacak olursa Çankırı'da kadın-erkek nüfusun hemen hemen eşit olduğu görülür.⁶ Eğer 1844'te de durum aynı idiyse köyün toplam nüfusu 456'ya tekabül eder. Erkeklerin savaşlarda öldükleri düşünülürse, bunun daha fazla olması da muhtemeldir. Daha önceki dönemlerdeki nüfus tahminlerine bakılırsa, 1578-1579 tapu-tahrirlerine göre Boyalıca'da 25 hane ve 5 mücerred mevcuttu (Kankal, 2011, s. 91). Hane sayısını 5

1 Osmanlı nüfus tarihinin klasik dönem ana kaynakları olan tahrir, avarız ve cizye defterlerinin bilhassa vergi potansiyelinin tespitine yönelik olmaları ve sakinlerinin kesin olarak belirlenmesinin oldukça zor olduğu hane esasına dayanmaları yüzünden, demografi çalışmalarında önemli sorunlara yol açtığına dair değerlendirme için bkz. (Koç, 2013, s. 185-187). Bu hususta ayrıca bkz. (Elibol, 2007, s. 137-140).
2 Osmanlı'daki nüfus sayımları ve tahrirlerine dair genel bilgi için ayrıca bkz. (Koç, 2007, s.294-299.)
3 Statü değişikliği, Resmi Gazete'nin 15 Mart 1976 tarihli ve 15529 mükerrer sayısında yayınlanmıştır.

4 Kengiri (Çankırı) Sancağı, 2 Ağustos 1862'de Anadolu Eyaleti'nden ayrılarak Kastamonu Eyaleti'ne bağlanmıştır (Demirel, 2009, s. 10).

5 Köyün tek mefkûdu, yani kayıp kişisi, 13/1'de sakin Haturoğlu Muhammed bin Mustafa'nın kardeşi Ali'dir.

6 Çankırı nüfusunun gelişimi için bkz. (Karpat, 2010, s. 231, 232, 254, 394, 340, 341, 378, 379; Gökmen, 2011, s. 238-239).

katsayısıyla çarpıp, mücerredleri eklersek köyün nüfusu tahminen 130 kişi çıkar. Elibol (2008, s. 86) ise avarız kayıtlarına dayanarak Boyalıca'nın 1816'daki nüfusunu 560 ile 700 arasında tahmin etmektedir. Bu durumda 16. Yüzyılın sonlarından itibaren köyün nüfustaki artış eğiliminin 19. Yüzyıl başlarından 1844 sayımına kadar düşüşe geçtiği anlaşılr.

Aşağıdaki tabloda yer alan veriler, 1844 yılında Boyalıca'nın genç bir nüfusa sahip olduğunu göstermektedir. Köyde en yüksek orana sahip olan çocuklara 30 yaşına kadar olanları da katarsak % 67'ye ulaşılır. Köyün en yaşlısı, 1846'da 102 yaşında vefat eden 50/1'de kayıtlı Hacıbekiroğlu Muhammed bin Ahmed'tir. Fakat özellikle 70'li yaşlardan itibaren keskin bir düşüşün olduğunu da belirtmek gerekir.

Tablo I: 1844'te Boyalıca Nüfusunun Yaş Oranları

Yaş Grubu	Sayısı	Genel Nüfusa Oranı
0-10	101	% 44,29
11-20	33	% 14,47
21-30	19	% 8,33
31-40	16	% 7,01
41-50	28	% 12,28
51-60	10	% 4,38
61-70	12	% 5,26
71-80	3	% 1,31
81-90	3	% 1,31
91 üstü	2	% 0,87
Diğer*	1	% 0,43

1260 (1844) nüfus sayımından sonraki yıllarda nüfus defterine doğum ve ölümlerle ilgili kayıtların düştüğü görülmektedir. Doğanlara *tevellüd*, ölen kişiye ise *fevt-şüd* (ölmüş) klişeleri ile tarihleri yazılmıştır. Doğum tarihlerinde biri hariç gün ve ay yazılmamıştır. Dolayısıyla bu yıl aralıklarındaki nüfustaki gelişmeleri tespit edebiliyoruz.

1260-1267 (1844-1851) tarihleri arasında Boyalıca'da 26 kişi doğmuştur. Bu doğumlardan

birer adedi 1262 (1845/46) ve 1265 (1848) tarihlerinde, 4'ü 1266'da (1849-1850), geriye kalanlarıysa 1267'de (1850/51) kaydedilmiştir. Elbette bu tarihlerin kesin doğum tarihleri olmaktan ziyade memura edilen beyana dayandığını kabul etmek gerekir. Bununla birlikte eldeki verilerden 1260 ile 1268 tarihleri arasındaki nüfustaki gelişmeleri veya nüfus artış hızını tespit edebiliriz. Bu iki tarih baz alındığında ölüm sayısı 28'dir. Doğum sayısı ile kıyaslandığında, erkek nüfusta çok az da olsa bir gerileme söz konusudur.⁷ Buna göre 1844'te 228 olan erkek nüfusu 226'ya düşmüştür. Ölümlerde en küçük yaş 3 iken en büyük yaş 102'dir. Ölümleri yaş gruplarına göre tasnife tabi tutarsak, 0-18 arasında 9, 19-40 arasında 5, 41-60 arasında 4, 61-80 arasında 7, 81-100 arasında 3, 100'den ileri yaşta bir kişi olduğunu görürüz. Birinci gruptakilerin toplam sayıya oranı %32,1'dir. Buna ikinci yaş grubunu da eklersek oran %50'ye çıkmaktadır. Ölüm sebepleri belirtilmemekle birlikte çocuk yaştaki ölümlerin daha ziyade hastalıklardan meydana gelmiş olabileceği akla gelmektedir.

Boyalıca'da hane nüfusu, genel olarak kalabalık ve geniş ailelerden oluşmaktaydı. Keza büyük kardeşin hane reisi olduğu, amcaların, yeğenlerin, torunların ve dedenin aynı evde yaşadığı 1 numaralı hane, köyün en kalabalık hanelerindendi. Yine dedenin aile reisi olduğu oğul ve torunla aynı evi paylaştığı mekân sayısı, 11 adedi bulmaktaydı.⁸ Babanın hayatta olmaması durumunda kardeşlerin aynı evi paylaştığı yerlerde büyük kardeş, aile reisidir. Bu evlerde evli kardeşler ve çocukları aynı çatı altındaydı. Köyde bu türde 7 hane mevcuttur.⁹ Aile reisi olan evli büyük kardeşin bekâr kardeşlerini himayesine aldığı haneler olduğu¹⁰ gibi babalarını kaybetmiş kardeşlerin anneleriyle birlikte yaşadıkları haneler¹¹ de

⁷ Doğum ve ölüm tarihleri için bkz. Ek II.

⁸ Bu haneler, sırasıyla 22, 23, 27, 29, 35, 36, 43, 48, 51, 53 ve 61 numaralı hanelerdir.

⁹ Bunlar sırasıyla 2, 5, 13, 40, 45, 59 ve 63 numaralı hanelerdir.

¹⁰ 58 ve 62 numaralı haneler, bu türe örnektir.

¹¹ 20. ve 64. hanelerden 64. hanedeki iki erkekten büyüğü he-

* Burada 39/2 hane ve sıra numaralarında bulunan İbrahim'in yaşı yazılmadığı için yaş grubu sütununda 'Diğer' olarak hesap edilmiştir.

vardı. Boyalıca'da erkek evladı olmayan 8 ev¹² bulunmaktadır. Aynı şekilde yaşları itibarıyla evli oldukları düşünülen oğullarıyla aynı evde yaşayan ve erkek torunları bulunmayan babalar veya dedeler de mevcuttur.¹³ Genellikle bekâr oğullar, babanın çatısı altındaydılar. Nitekim köydeki 28 hanede, ebeveynler henüz evlilik yaşına ulaşmamış çocuklarıyla birlikte yaşamaktadırlar.

Evlilik yaşı hakkında herhangi bir malumat olmamasına rağmen tespitlerimize göre 9. hanede bulunan 34 yaşındaki Çiloğlu Hasan bin Muhammed'in 14 yaşında evlendiği, oğlu Hüseyin'in 19 yaşında olmasından anlaşılmaktadır. 25. hanedeki Devecioğlu Abdullah bin Mehmed'in 16 yaşında evlendiği, 18 yaşında iken 1 yaşında çocuğu olduğundan anlaşılmaktadır. Kız evlatların kaydedilmemesi bu hususta kesin bir yargıya varılmasını engellemekle birlikte yukarıdaki örnekler, Boyalıca'da en azından evlilik yaşının 14'e kadar düşebildiğini göstermektedir. 62 numaralı hanede en büyük kardeş olan aile reisinin öz kardeşiyle birlikte başka babadan olma iki üvey kardeşinin bulunması, annenin vefat veya boşanmayla iki evlilik yaptığını göstermektedir.

1844 nüfus sayımının temel amacı, askere alınabileceklerin sayısını tespit etmektir. Bu bağlamda nüfus defterinde askerlik çağına gelenler için güçlü, kuvvetli anlamına gelen *tüvânâ* ibaresi kullanılmıştır. Boyalıca'da 1264 (1847/1848) ve 1268 (1851/1852) tarihlerinde *tüvânâ* kaydı düşülen toplam 46 kişi vardır. Bunların 9'una 1264'te geriye kalan 37'sine ise 1268'de kayıt düşülmüştür. Askerlik için uygun görülenler arasında en küçüğü, 10 yaşındaki, 14. hanenin 2. sırasında bulunan Mustafa'dır. En büyük yaşta, yani 20 yaşında 7 kişi *tüvânâ* kaydedilmiştir. Geriye kalan 38 kişinin, on üçü 14, on bireri 15 ve

16, üçü 13 yaşlarında kaydedilmişlerdir. 14-16 yaş aralığındakiler askerliğe uygun görülmekle birlikte kura usulüyle askere gönderilenlerin 20-21 yaşlarında oldukları görülmektedir. Bir önceki dönemde kanunen 15 yaşından küçüklerin askere alınmaması gerekirken Asâkir-i Mansûrenin kuruluşu ve Anadolu'da asker yazılmaya başlanmasıyla beraber İstanbul'a gelenler arasında 15 yaşın altında birçok kişi bulunmaktaydı. Bunlardan askerliğe yeteneği olanlar yaşları tuttuğunda askere alınacaklar, fen ve sanata istidadı olanlar ise becerilerine göre yönlendirileceklerdi (Kütükoğlu, 2010, 60).

Tablo II: Boyalıca'da Tüvânâ (Güçlü, Kuvvetli) Olarak Kaydedilenler

Hane / Sıra No	Yaşı	Tüvânâ Tarihi	Tüvânâ Yaşı
1/3	10	64 (1847/48)	14
2/7	6	68 (1851/52)	14
2/2	7	68 (1851/52)	15
2/5	11	64 (1847/48)	15
2/6	9	64 (1847/48)	13
4/3	7	68 (1851/52)	15
6/2	11	64 (1847/48)	15
7/2	12	68 (1851/52)	20
8/2	8	68 (1851/52)	16
8/3	7	68 (1851/52)	15
10/3	7	68 (1851/52)	15
12/2	8	68 (1851/52)	16
13/2	8	68 (1851/52)	16
14/2	6	64 (1847/48)	10
15/2	9	64 (1847/48)	13
15/3	8	68 (1851/52)	16
17/2	11	64 (1847/48)	15
17/3	8	68 (1851/52)	16
17/4	6	68 (1851/52)	14
18/2	9	64 (1847/48)	13

nüz 5, küçüğü ise 2 yaşındaydı.

12 Bunlar, 33., 34., 41., 42., 54., 55., 57., 65. hanelerdir.

13 21, 24, 32, 37, 60 numaralı haneler bu evsafıdır. Buradaki evli oğulların evlatlarının olmama ihtimaline karşın kuvvetle muhtemel kız çocukları vardı. Kızlar sayılmadığı için de doğal olarak torun olarak kaydedilmemişlerdir.

20/3	7	68 (1851/52)	15
21/5	12	68 (1851/52)	20
22/4	6	68 (1851/52)	14
22/2	12	68 (1851/52)	20
22/3	8	68 (1851/52)	16
27/4	6	68 (1851/52)	14
29/4	6	68 (1851/52)	14
29/3	7	68 (1851/52)	15
36/3	12	68 (1851/52)	20
37/3	8	68 (1851/52)	16
37/4	6	68 (1851/52)	14
39/3	7	68 (1851/52)	15
40/2	6	68 (1851/52)	14
45/2	8	68 (1851/52)	16
45/3	6	68 (1851/52)	14
56/2	6	68 (1851/52)	14
58/2	6	68 (1851/52)	14
59/8	12	68 (1851/52)	20
59/5	8	68 (1851/52)	16
59/9	7	68 (1851/52)	15
59/4	12	68 (1851/52)	20
61/4	10	64 (1847/48)	14
61/8	12	68 (1851/52)	20
62/3	8	68 (1851/52)	16
62/4	6	68 (1851/52)	14
63/2	8	68 (1851/52)	16

Tüvânâ ile birlikte hane sakinlerinin üzerinde bir de yaşlı, yaşı geçkin manasına gelen *müsinn* kayıtları vardır. Bu da askerlikle ilgili bir ibare olup yaş olarak askerlik yükümlülüğünden muafiyeti belirlemektedir. Boyalıca'da toplam 7 kişide, *müsinn* kaydı mevcuttur. Tablo II'de görüldüğü gibi 42-44 yaş aralığındakilerin askerlik hizmetinden düştüğü anlaşılmaktadır. Bu bağlamda birkaç istisna dışında genel olarak 14-41 yaş aralığındakilerin askerliğe uygun olarak kabul edildiği görülmektedir.

Tablo III: Boyalıca'daki Nüfusun Müsinn Olanları

Hane / Sıra No	Yaşı	Müsinn Tarihi	Müsinn Yaşı
5/1	38	64 (1847/48)	42
8/1	39	64 (1847/48)	43
9/1	34	68 (1851/52)	42
14/1	40	64 (1847/48)	44
24/2	40	64 (1847/48)	44
46/1	34	68 (1851/52)	42
55/1	35	68 (1851/52)	43

Askerlik yaşında olmalarına karşın akli ve bedeni engelliler askere alınmazlardı. Bu muaf kesime mensup kişilerin kayıtları üzerinde, hangi engeli taşıdıkları, kırmızı yazıyla belirtilmiştir. Boyalıca'da, nüfusunun fiziksel özellikleri ele alacağımız kısımda detaylarını vereceğimiz, muhtelif engellere sahip 10 kişi vardır.

Defterde yine kırmızıyla askerde bulunanlar da belirtilmiştir. İlgili kişinin ismi üstünde *Asâkir-i nizâmiye-i şâhâned sene xy* gibi klişe bir ibareyle askere alındığı tarih belirtilmektedir. Bu şekilde Boyalıca'da 1260 (1844)'te 9 kişi askeredir. Bunlardan askere ilk alınan 32 nolu hanenin ikinci sırasında bulunan Bekir'dir. 1242'de (1826-1827) askere gittiğinde, Bekir henüz 12 yaşındaydı. Diğerlerinin yaşı ise 17 ile 24 arasındadır. *Mansûreden mahreç* ibaresiyle birisi 1257'de diğer ikisi 1259'da *Asâkir-i Mansûre-i Muhammediye*'deki görevlerini tamamlamışlardır. *Reft be- nizâm bâ kur'a sene xy* veya *reft be- nizâm bâ-kur'a-i şer'iyye sene xy* şeklindeki klişe ifadelerle, II. Mahmud döneminde bütün sancakların kapsadığı kazalarda teşkil edilmiş olan redif birliklerine gönüllülerden kura yoluyla askere alınanlar belirtilmektedir (Çadırcı, 1975, s. 66; Özcan, 2007, s. 524). Bu surette Boyalıca'da 6 kişi'den ikisi 1263 (1846-47), biri 1264 (1847/48), diğeri 1266 (1849-50), kalan ikisi de 1267 (1850/51) tarihlerinde askere gitmişlerdir. İlk teşkilinde Redif askeri adaylarının 23-32

yaşları arasında olması belirlenmişken (Çadırcı, 1975, s. 67) Boyalıca'dan redif taburuna gönderilen bu kişiler 20-21 yaşlarındaydılar. Bunlardan başka defterden 9/2 hane ve sıra numarada yer alan Hüseyin'in ordudan 1266'da (1849-50) emekli olduğunu¹⁴, 32/3'te sakin İbrahim'in de 1260'ta (1844-45) Mansûre'den Redif'e geçtiğini öğreniyoruz.

Askerlikle ilgili diğer bir husus da 41, 42, 64 ve 65 numaralı hanelerin başında 'burada askere alınacak kimse yok' manasına gelen kırmızıyla yazılmış *bilâ* kaydudur. Nitekim bu hanelerden 41, 42 ve 65. hanelerin sakinlerinden askere alınabilecek erkek bulunmamaktadır. 64. hanenin reisi görünen beş yaşındaki İbrahim veled-i İbrahim de, muhtemelen daha önce babasını kaybetmiş olup annesiyle oturmaktadır¹⁵.

1. BOYALICA'DA İSİM, SIFAT VE LAKAPLAR

Köyde 29 çeşit isim kullanılmıştır. Ancak aşağıdaki tabloda da görüleceği üzere en fazla kullanılan şahıs isimlerinin başında, Hz. Peygamberin Muhammed, (Türklerde) Mehmed, Mustafa ve Ahmed isimleri gelmektedir. Nitekim köyde bu adları taşıyan 87 kişi olup, genele nispeti %34,25'tir. Hz. İbrahim'in ismi ve sıfatı olan Halil adı da revaçtadır. Bu iki ismin toplamı 45, oranı ise %17, 71'dir. Ehl-i beyt'ten Hz. Ali, Hz. Hüseyin ve Hz. Hasan'ın isimleri ise toplamda %20, 47'ye tekabül eden, 52 kişiye verilmiştir. Zaten bu isimler, Anadolu'da en yaygın kullanılan isimlerdir. Abdullah ismini saymazsak diğer adların Boyalıca'da pek de tercih edilmediği görülmektedir. Defterde köyün imam kaydı bulunmamaktadır. Ancak buradan Boyalıca'da cami olmadığı hükmü de çıkarılamaz. Verilen isimlerden ve aile lakaplarından yola çıkarak köy halkının İslam'a karşı saygısı ve sevgisi olduğunu söyleyebiliriz.

¹⁴ Defterde *tekâüden an-nizâm sene 66 şeklinde geçmektedir.*

¹⁵ Her ne kadar baba oğluna kendi ismini verebilirse de genellikle babası doğmadan ölen çocuklara babanın adı verilirdi. Dolayısıyla burada da İbrahim, doğmadan veya doğar-doğmaz vefat eden babasının ismini almıştır.

Tablo IV: Şahıs İsimleri

Adı	Adedi	Oran
Mehmed Muhammed	37	%14,56
Mustafa	33	%12,99
İbrahim	30	%11,81
Hüseyin	25	%9,84
Abdullah	18	%7,08
Ahmed	17	%6,69
Hasan	16	%6,29
Halil	15	%5,90
Ali	11	%4,33
İsmail	8	%3,14
Osman	7	%2,75
Yusuf	6	%2,36
Bekir	4	%1,57
Süleyman	4	%1,57
Abdurrahman	4	%1,57
Ebubekir	2	%0,78
Abdülkadir	2	%0,78
Ömer	2	%0,78
Musa	2	%0,78
Şaban	2	%0,78
Receb	1	%0,39
Said	1	%0,39
Salih	1	%0,39
Yakub	1	%0,39
Yunus	1	%0,39
Kadir	1	%0,39
Eyüb	1	%0,39
Arif	1	%0,39
Okunamayan	1	%0,39
Toplam	254	%100

Ad verilirken bugün de olduğu gibi birçok ailede erkek evlada babanın babası veya dedesinin adının verilmesi tercih edilmiştir. Dede adı daha fazla ilk doğan oğula verilmektedir. Ancak ikinci

ve üçüncü çocukların da birinciler kadar olmasa da dedelerinin adlarını taşıdıkları görülmektedir. Bu şekilde 25 kişi dedesinin ismini taşımaktadır. Bunların dışında baba ile oğul aynı ismi taşırlar. Bu sadece babanın çocuk doğmadan ölmesi halinde görülen bir isim verme şekli de değildir. Çocuk, baba hayatta iken doğmuşsa, babasıyla aynı adı taşıyan büyük dedenin de ismi verilmiş olabilir. Böyle 30 kişi vardır. Köyde baba- oğul-torun aynı isimde olanlar da vardır. Bunlardan köyde dört örnek mevcuttur. Bunların dışında büyük dedenin yani babanın dedesinin ismini alan 3 kişi vardır. Diğer taraftan köyde 6 kişi, oğullarına kardeşlerinin ismini vermiştir.

Boyalıca'da kişisel tanımlama olarak kullanılan tek sıfat, kethüda'dır. Bu sıfatı haiz köyde üç kişi vardır. Bunlar Çaylıoğlu Mehmed Kethüda, aynı zamanda köyün muhtar-ı evveli olan Züzaoğlu? Hasan Kethüda ve Maşmaşoğlu Hasan Kethüda'dır. Kethüda, büyük devlet adamlarıyla zenginlerin işlerine bakan adam hakkında kullanılır bir tabirdi. Halk arasında kâhya denilirdi (Pakalın, 1983, 251). Dolayısıyla bu üç kişi, köyün sosyal mevkileri ve itibarları yüksek kimse-le-rindendir.

Boyalıca'da kullanılan aile lakaplarına baktığımızda, (bkz. Tablo V) çoğunlukla bunların dedenin veya atanın isimlerinden yahut onların sahip oldukları fiziki özellik, meslek, köken veya sosyal mevkilerini yansıtan tanımlamalardan meydana geldiği görülür. Bazılarının lakaplarında ise geldikleri köy ya da başka bazı yönleri de betimlenmiştir. Örneğin, Ebubekiroğlu, Receboğlu, Salihoğlu, Seyfioğlu, Yakuboğlu gibi lakaplar, dede isimlerinden gelirken İmamoğlu, Bölükbaşoğlu, Sekbanoğlu, Balıbeşoğlu, Devocioğlu gibi meslek bildiren lakaplar da görülür. Mollaoğlu, Suhteoğlu, Sufioğlu, Beyzadeoğlu, Hacioğlu lakapları sosyal konumu yansıtırken, Göçeroğlu, Boşnakoğlu, Tataroğlu da kökeni betimlemektedir. İnaçlıoğlu, Dedeköylüoğlu lakaplarına sahip ailelerin nereden geldiğini veya nerele olduğunu işaret etmektedir. Köyde fiziki özel-

likten gelen tek lakap Çiloğlu olarak tespit edilmiştir. Bazen iki özelliğin bir arada kullanıldığı lakaplar da görülür. Bunlardan birisi hem meslek hem de ata ismini veren Çoban Muhammedoğlu lakabı, diğeri ise sosyal statü ve ata isminin yer aldığı Hacıbekiroğlu, Hasanbeyoğlu lakaplarıdır. Bunların dışında manalarını bilemediğimiz ve muhtemelen çeşitli özelliklerden kaynaklanan yerel isimlerin de verildiği görülmektedir.

Tablo V. Boyalıca'daki Aileler

Sülale'nin Lakabı	Hane Numaraları	Erkek Fert Sayısı*
Abraşoğlu	35, 51, 65	6
Adakçioğlu	15	1
Balıbeşoğlu	7, 39, 40, 48	13
Batoğlu	49	2
Beyranoğlu	36	4
Beyzadeoğlu	52, 53	8
Boşnakoğlu	58	2
Bölükbaşoğlu	5	3
Çaylıoğlu	1, 28	15
Çiloğlu	9	2
Çirazoğlu	19, 20	6
Çoban Muhammedoğlu	55	1
Dedeköylüoğlu	64	1
Devecioğlu	25, 26	4
Ebubekiroğlu	63	6
Emiroğlu	47	2
Göçeroğlu	22, 56, 57	10
Hacıbekiroğlu	50	1
Hacioğlu	37, 41, 42	5
Hasanbeyoğlu	8	5
Haturoğlu	12, 13, 14	13
Hayırgeleoğlu	38	2
İmamoğlu	45	7

* Sayılar, 1260'tan (1844) 1268'e (1852) kadar olan süreçte ölenler ve doğanlar hesap edilerek belirlenmiştir.

İnaçlıoğlu	59, 60	14
Kayasızoğlu	24	1
Maşmaşoğlu	4, 29, 30, 31	17
Mollaoğlu	61, 62	15
Receboğlu	3, 16, 21	8
Salihoğlu	17	4
Sekbanoğlu	6, 11, 18, 34, 43, 46, 54	16
Seyfioğlu	27	4
Sufioğlu	10	5
Suhteoğlu	32	4
Tataroğlu	44	4
Yakuboğlu	23	5
Zirkeoğlu	33	1
Züzaoğlu?	2	9
Toplam		226

Aynı köyde aynı lakabı taşıyan birden fazla aile olması bunların akraba olduklarının işareti- dir. Tablo V’te ayrı hanelerde yaşayıp aynı aile lakaplarını taşıyan aileler ve bunların toplam fert sayıları gösterilmiştir. Fakat hane sayılarıyla, toplam fert sayısı arasında doğrudan bir bağlantı söz konusu değildir. Yani hane sayısı fazla olan sülalenin buna paralel olarak fert sayısı da fazla çıkmamaktadır. Keza köyün en fazla haneye sahip Sekbanoğlu sülalesi, fert sayısında ikinciliğe düşmektedir. Sadece ikişer haneye sahip olan Çaylıoğlu ve Mollaoğlu sülaleleri 15’er adet erkek nüfusa sahiplerdir. Zaten bunlar daha önce de bahsi geçtiği üzere geniş aile tarzında kalabalık ailelerdir.

1. BOYALICA NÜFUSUNUN FİZİKSEL ÖZELLİKLERİ

Nüfus Defterinde eşkâl başlığı altında birey- lerin bazı özellikleri çeşitli tanımlamalarla ifade edilmiştir. Nüfus sayımının askerlik yoklamasıyla alakası olması münasebetiyle çocuk yaştakilerin tanımlamaları yapılmamıştır. Sakat olanlar veya

herhangi bir engeli bulunanlar, yaşına bakılmak- sızın kırmızı yazıyla belirtilmiştir. Sakalı bıyığı çıkmamış delikanlılar *şâbb-ı emred*, bıyığı yeni terleyenler, *ter bıyıklı* olarak kaydedilmişlerdir. Bunların doğal olarak bıyık renkleri yazılmamış- tır. Eşkâl tarif edilirken boy ve sakal-bıyık rengi “uzun boylu sarı sakallı”, “orta boylu kumral bı- yıklı” şeklinde belirtilmiştir. Ayrıca engelli kişile- rin kayıtları üstüne kırmızı yazıyla yek-çeşm gibi engelin cinsi yazılmıştır.

Nüfus defterinde 14 yaşından küçüklerin boy- ları yazılmamıştır. Dolayısıyla boyları belirtilen 107 kişiden 58’i orta, 29’u uzun, 17’si uzunca ve 3’ü kısadır. Bir başka ifadeyle % 54,2 payla orta boylular en yüksek orana sahipken onları sırasıyla %27,1’le uzun boylular %15,88’le uzunca boy- lular ve son olarak % 2,80’le kısa boylular takip etmektedir. Uzun ve uzunca boy arasında belirgin ve kesin bir sınır olmaması sebebiyle iki grubu beraber değerlendirirsek toplam 46 kişilik sayıya ve %42,98’lik bir orana ulaştıklarını görürüz. Bu bağlamda köyün neredeyse yarısının uzun olduğu söylenebilir.

Boy, sakal-bıyık ile ilgili tanımlamaların sa- dece görevli memurun göz kararına bağlı olması, bu tanımlamalarda bazı kuşuklara yol açmaktadır. Belli bir ölçüm aletinin kullanılmaması yüzünden bilhassa kısa ile orta, orta ile uzun arasında kesin bir sınırın varlığından bahsedemeyiz. Hatta uzunla uzunca arasındaki sınırlar daha da şüphelidir. Bu bağlamda boy ile sakal-bıyık renginin bir arada sorgulanması, elde edilecek sonuçları daha makul ve değerli kılacaktır.

Sakal-bıyık rengine dair defterde ak, kır, kırca, az kara, kara, kumral ve sarı tanımlamaları kulla- nılmıştır. Boyalica’da sakal-bıyık rengi belirtilen toplam 83 kişiden 18’i kumral, 16’sı sarı, 5’i kara, 2’si az kara, 22’si ak, 16’sı kır, 4’ü kırca sakal veya bıyık rengine sahiptir. Ancak ak sakallı, kır veya kırca sakallı veya bıyıklı tanımları, renk hususun- da bize bir ipucu vermemekte sadece sakal bıyık oranlarının tespitinde işe yaramaktadır. Bu yüzden meselenin açıklığa kavuşturulmasında, ailedeki

diğer fertlerin sakal veya bıyık renklerinin de hesaba katılması oldukça faydalı olacaktır. Nitekim yukarıdaki sayılar ve hane bazındaki incelemelerimiz neticesinde Boyalıca halkının hemen hepsinin açık tenli, kumral ve sarışın oldukları görülmektedir. Muhtemelen esmer tenli olan kara ve az kara sakal-bıyıklı sayısı ise oldukça düşüktür.

İncelediğimiz dönemde, Boyalıca'daki erkekler, genel olarak yirmili yaşlarda bıyık, otuzlu yaşlarda sakal bırakmaktadır. Ancak otuz-otuz beş yaş aralığında olup henüz sakal bırakmayanlara da rastlanmaktadır. Tabi burada ter bıyıklıların da hesaba katıldığını vurgulamak gerekir. Bunların dışında defterde seyrek sakallılar, köse sakallı ibaresiyle betimlenmişlerdir.

Şâbb-ı emred olanların en küçüğü 13, en büyüğü 18 yaşında olup toplam 19 kişidir. Ter bıyıklıların ise en küçüğü 18, en büyüğü 26 yaşındadır. Köyde renkleri belirtilmiş ve sadece bıyık bırakmış olanların sayısı ise 17'dir. Bunlar da 25-35 yaş aralığındadırlar. Boyalıca'da dört köse sakallı dâhil toplam 69 kişi sakallı olup en küçüğü 30 yaşındadır.

Yukarıda da ifade ettiğimiz üzere kayıtlarda kırmızıyla belirtilmiş engel cinslerine bakılırsa, Bunlardan ikisi *yek-çeşm* (tek gözlü), ikisi *asamm* (sağır), biri hem tek gözlü hem de çolak, ikisi fıtık, birer kişi mariz (hastalıklı), *a'raç* (topal, aksak), doğuştan parmaksızdır. Tabi bu sadece erkek nüfusu için geçerli olduğundan kadınların da dâhil edildiği tahmini toplam nüfus için kesin bir hükme varılamaz. Ancak en azından 1844'te Boyalıca'daki erkek nüfusun % 4,38'i engelli idi. Yaşlarına bakıldığında yedisinin 4 ile 13 arasında çocuklar oldukları, geriye kalan üç yetişkinden 22 yaşındaki tek gözlü ve çolak, 25 yaşındaki iki kişiden birisinin doğuştan parmaksız, öbürünün de topal oldukları görülmektedir. Dolayısıyla bu fiziksel engellerin birkaçının kavga sonucunda olması ihtimaliyle beraber yaşlar göz önünde tutulursa daha ziyade doğuştan meydana geldiği ve kalıtsal sorunlardan mütevellit oldukları tahminini kuvvetlendirmektedir. Bu durumda kadınlar arasında da

benzer bir tablonun varlığından bahsedilebilir.

SONUÇ

1260 (1844) nüfus sayımı verilerinden istifade ederek Boyalıca'nın nüfus ve toplum yapısını ortaya koymaya çalıştık. Nüfus defterindeki eksiklikler, şüphesiz birçok konuda kesin bir yargıya ulaşmayı engellemektedir. Zira yapılaş gayesine uygun olarak nüfusta kadınların hesaba katılmaması, yaş, boy, ten rengi, doğum tarihleri gibi kayıtların noksan veya şüpheli olması, kati tespitle rin önüne geçmekte, yapılacak değerlendirmelerde ihtiyatlı olmayı gerektirmektedir. Bu kıstası ihmal etmemek kaydıyla defterdeki kayıtlardan edinilen bilgiler vasıtasıyla, önemli bazı tespitler de yapılabilmektedir.

Bu bağlamda Boyalıca Köyü'nün 1844'te bir miktar hata payını hesaba katarak 456 kişilik bir nüfusa sahip olduğunu ve 1852'ye kadar çok az bir düşüş yaşandığını belirledik. Genç bir nüfusa sahip olan köyün genel olarak geniş ve kalabalık ailelerden oluştuğunu ve eldeki verilere göre köyde en erken evlilik yaşının 14 olduğunu tespit ettik. Yine birkaç istisna dışında 14-41 yaş aralığının askerlik için uygun görüldüğünü, 42 yaşından itibaren askerlik hizmetinden düşüldüğünü ve 20-21 yaşlarındakilerin ise Redif taburuna gönderildiklerini öğrendik. Dahası köyün erkek nüfusunun % 4,38'inin engelli olduğunu ve bunların çoğunluğunu da çocukların teşkil ettiğini gördük. Konulan isimlerden yola çıkarak, Boyalıcalılar'ın İslami değerlere saygılı bir toplum oldukları sonucuna ulaştık. Son olarak Boyalıca'daki erkeklerin yarıya yakınının uzun, hemen hepsinin açık tenli, kumral ve sarışın olmaları, bizde köy sakinlerinin birçoğunun farklı etnik gruplara mensup olabileceğine yönelik ciddi bir kanaat uyandırmaktadır. Lakaplardan bazı ailelerin menşei tespit edilebilmekle birlikte tüm köy ahalisi için fiziksel özelliklerden yola çıkarak kesin bir yargıya varmak da doğru değildir. Neticede bu hususun açıklığa kavuşturulması, kuşkusuz daha fazla bilgiye ve araştırmaya bağlıdır.

KAYNAKÇA

Arşiv Kaynağı:

BOA NFS.d., 1843

Araştırmalar, Kitaplar, Referanslar

AYDIN, Mahir (1990) “Sultan II. Mahmud Döneminde Yapılan Nüfus Tahrirleri”, Sultan II. Mahmud ve Reformları Semineri (28-30 Haziran 1989), İstanbul, s.81-106

BEHAR, Cem (2000) Osmanlı İmparatorluğu’nun ve Türkiye’nin Nüfusu 1500-1927, *Tarihi İstatistikler Dizisi, C. II, Devlet İstatistik Enstitüsü Yayınları*, Ankara.

ÇADIRCI, Musa (1975) “Anadolu’da Redif Askeri Teşkilâtının Kuruluşu”, A.Ü. DTCE, **Tarih Araştırmaları Dergisi** VII- XII/ 14-23, s.63-75.

DEMİREL, Muammer (2009) “XIX. Yüzyılda Çankırı (Kengiri)’de İdari Yapı”, **Çankırı Araştırmaları**, C. IV, S. 4, s. 9-14.

ELİBOL, Ahmet (2008) XIX. Yüzyıl Başlarında Çankırı, Çankırı Belediyesi Kültür Yayınları, Çankırı.

ELİBOL, Numan (2007) “Osmanlı İmparatorluğu’nda Nüfus Meselesi ve Demografi Araştırmaları”, **Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, C. 12, S.2, s. 135-160.

GÖKMEN, Bekir (2011) Çankırı İli Coğrafyası, Çankırı Belediyesi Kültür Yayınları, Çankırı

KANKAL Ahmet (2011) XIV. Yüzyılda Çankırı, Çankırı Belediyesi Kültür Yayınları, Çankırı.

KARAL, Enver Ziya (1997) Osmanlı İmparatorluğu’nda İlk Nüfus Sayımı 1831, II. baskı, Devlet İstatistik Enstitüsü Yayınları, Ankara.

KARPAT, Kemal H. (2010) Osmanlı Nüfusu 1830-1914, çev., Bahar Tırnakçı, Timaş Yayınları, İstanbul.

KOÇ, Yunus (2007) “Nüfus (Osmanlı Dönemi)” *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 33, s. 294-299

KOÇ, Yunus (2013) “Ömer Lütfi Barkan’ın Tarihsel Demografi Çalışmalarına Katkısı ve Klasik Dönem Osmanlı Nüfus Tarihinin Sorunları”, **Bilig**, S. 65, s. 177-202.

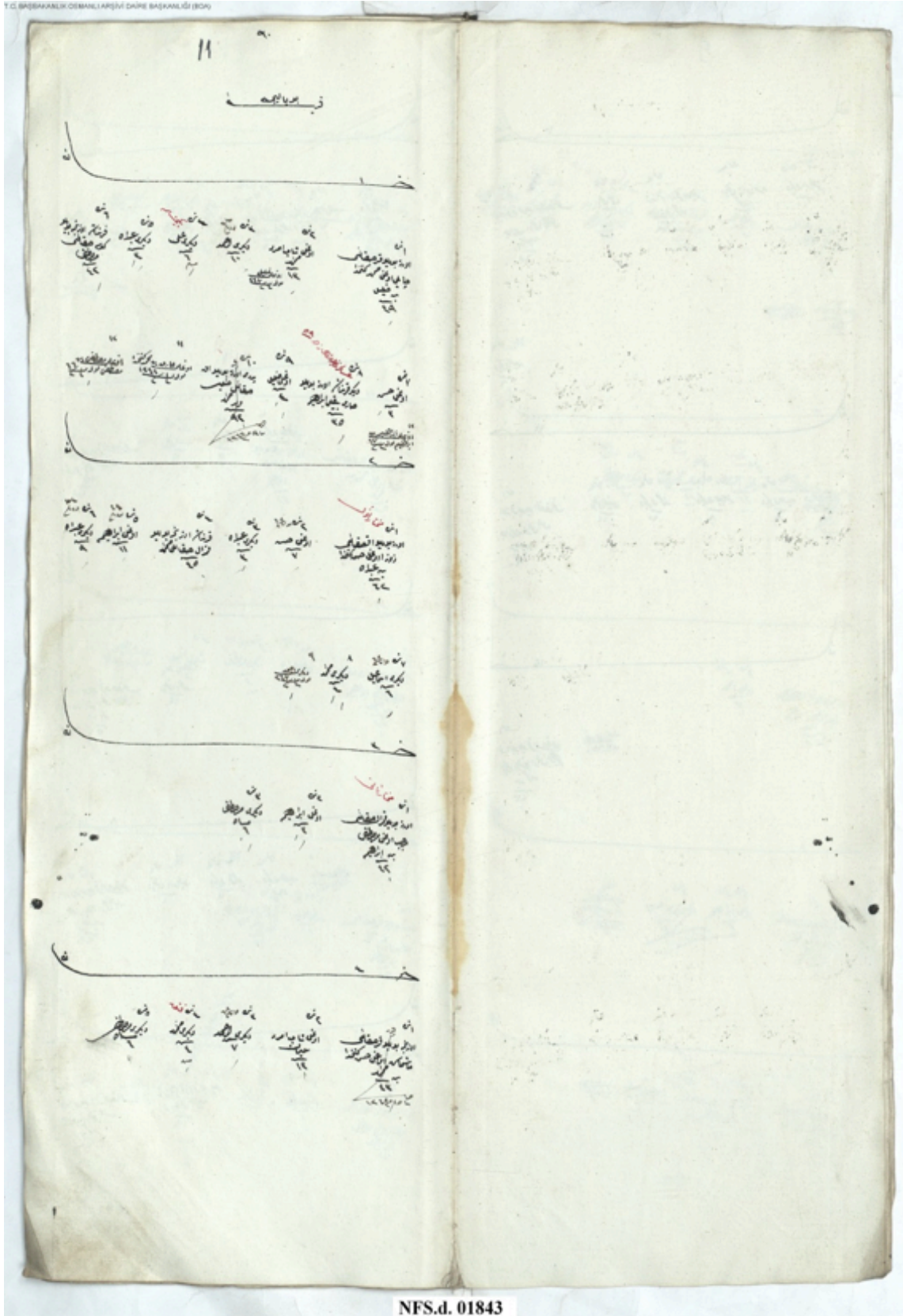
KÜTÜKOĞLU, Mübahat S. (2010) Menteşe Sancağı 1830 (Nüfus ve Toplum Yapısı), Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.

PAKALIN, Mehmet Zeki (1983) Osmanlı Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü, C. II, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul.

ÖZCAN, Abdülkadir (2007) “Redif”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C.34, s. 524-526.

YÜKSEL, Hasan (2006) “Osmanlı’da Modern Anlamda Yapılan İlk Nüfus Sayımına Göre Divriği’nin Demografik Yapısı”, **Nüfusbilim Dergisi**, S. 28-29, s. 73-79.

EK I: Boyalıca Köyü Nüfus Kayıtlarının Birinci Sayfası

EK II: Boyalıca Köyünün Nüfus Bilgileri

Hane No	Sıra No	Adı	Akrabahk İlişkisi	Eşkali	Yaşı	Doğum veya Ölüm Tarihi
1	1	Çaylıoğlu Mehmed Kethüda bin Halil	Hane reisi	Orta boylu, kır sakallı	49	
	2	Muhammed	oğlu	Şâbb-ı emred	13	
	3	Ahmed	oğlu		10	
	4	Ali	oğlu		6	
	5	Abdullah	oğlu		3	
	6	Mustafa	kardeşi	Uzunca boylu, köse sakallı	42	
		Halil	oğlu			D.T.1267 (1850/51)
	7	Hasan	oğlu		3	
	8	İbrahim	kardeşi	Orta boylu, sarı bıyıklı	35	
	9	Halil	oğlu		4	
	10	Halil veled-i Muhammed	pederi	Orta boylu, ak sakallı	92	Ö.T. 9 M 1262 (07.01.1846)
	11	Arif bin Mehmed Kethüda	oğlu			D.T.1262 (1845/46)
	12	Mustafa bin Mustafa	oğlu			D.T.1266 (1849/50)
	13	İbrahim bin İbrahim	oğlu			D.T.1267 (1850/51)
2	1	Züza? oğlu Hasan Kethüda bin Abdullah	Hane reisi	Orta boylu, ak sakallı	62	
	2	Hasan	oğlu		7	
	3	Abdullah	oğlu		3	
	4	Muhammed	kardeşi	Uzunca boylu, kumral sakallı	45	
	5	İbrahim	oğlu		11	
	6	Abdullah	oğlu		9	
	7	İsmail	oğlu		6	
	8	Muhammed	oğlu		4	
	9	Ahmed	oğlu			D.T.1267 (1850/51)
3	1	Receboğlu Mustafa bin İbrahim	Hane reisi	Orta boylu, kumral sakallı	42	
	2	İbrahim	oğlu		3	
	3	Mustafa	oğlu		6 aylık	
4	1	Maşmaş? Oğlu Hasan Kethüda bin Muhammed	Hane reisi	Uzunca boylu, kır sakallı	43	Ö.T.15 M 1268 (10.11.1851)
	2	Süleyman	oğlu	Şâbb-ı emred	13	
	3	Ahmed	oğlu		7	

	4	Muhammed	oğlu		4	
	5	Mustafa	oğlu		6 aylık	
5	1	Bölükbaşıoğlu Muhammed bin Hüseyin	Hane reisi	Orta boylu, köse sakallı	38	Ö.T. 11 S 1267 (16.12.1850)
	2	Mustafa	oğlu		5	
	3	Muhammed	oğlu		0	Ö.T. 1268 (1851/52)
	4	Abdullah	kardeşi	Uzun boylu, sarı bıyıklı	26	
	5	Hüseyin	oğlu		3	
	6	Abdullah	oğlu		1	Ö.T.1268 (1851/52)
6	1	Sekbanoğlu Said bin Muhammed	reis	Uzunca boylu, kumral sakallı	45	
	2	Hasan	oğlu		11	
	3	Muhammed	oğlu		5	
	4	Yusuf	oğlu		3	
7	1	Balıbeşeoğlu Mustafa bin Bekir	Hane reisi	Orta boylu, kırca sakallı	50	
	2	Ahmed	oğlu		12	
8	1	Hasan Beyoğlu Hüseyin bin Hüseyin	Hane reisi	Uzun boylu, kumral sakallı	39	
	2	İsmail	oğlu		8	
	3	Ahmed	oğlu		7	
	4	Hüseyin	oğlu		5 aylık	
	5	Mustafa	oğlu			D.T.1267 (1850/51)
9	1	Çiloğlu Hasan bin Muhammed	Hane reisi	Orta boylu, az kara sakallı	34	
	2	Hüseyin	oğlu	Uzunca boylu, ter bıyıklı	19	
10	1	Sûfioğlu İbrahim bin Mustafa	Hane reisi	Uzun boylu, kır sakallı	42	
	2	Mustafa	oğlu		9	
	3	Abdülkadir	oğlu		7	
	4	İbrahim	oğlu		4	
	5	Yusuf	oğlu			D.T.1267 (1850/51)
11	1	Sekbanoğlu Muhammed bin Muhammed	Hane reisi	Uzun boylu, kumral sakallı	45	
	2	İbrahim	oğlu	Orta boylu, şâbb-ı emred	16	
12	1	Hatur Oğlu İbrahim Bin Halil	Hane reisi	Orta boylu, sarı sakallı	46	
	2	Abdullah	oğlu		8	
	3	Mustafa	oğlu		4	

	4	Halil	oğlu		2	
	5	İbrahim	oğlu			D.T.1266 (1849/50)
13	1	Hatur Oğlu Muhammed Bin Mustafa	Hane reisi	Orta boylu, kır sakallı	49	
	2	Hüseyin	oğlu		8	
	3	Ali	kardeşi	Orta boylu, kara bıyıklı	30	
14	1	Hatur Oğlu Mustafa Bin Mustafa	Hane reisi	Orta boylu, kumral sakallı	40	
	2	Mustafa	oğlu		6	
	3	Muhammed	oğlu		4	
	4	İbrahim	oğlu		8 aylık	
	5	Ali	oğlu			D.T.1267 (1850/51)
15	1	Adakçıoğlu ...? bin İbrahim	Hane reisi	Orta boylu, kır sakallı	48	Ö.T.15 N 1263 (27.08.1847)
	2	Ahmed	oğlu		9	25 M 1267 (30.11.1850)
	3	Hüseyin	oğlu		8	
	4	Muhammed	oğlu		4	Ö.T. 1267 (1850/51)
16	1	Recep oğlu Ahmed bin İbrahim	Hane reisi	Uzunca boylu, ak sakallı	66	Ö.T.15 CA 1263 (01.05.1847)
	2	Ahmed	oğlu	Uzunca boylu, şâbb-ı emred	17	
17	1	Salihoğlu Mustafa bin Bekir	Hane reisi	Uzun boylu, kırca sakallı	49	
	2	Ebubekir	oğlu		11	
	3	Muhammed	oğlu		8	
	4	Salih	oğlu		6	
	5	Mustafa	oğlu		4	Ö.T.15 M 1262 (13.01.1846)
	6	Ahmed	oğlu		6 aylık	Ö.T.1267 (1850/51)
18	1	Sekbanoğlu Halil bin Muhammed	Hane reisi	Orta boylu, kır sakallı	55	
	2	Eyüb	oğlu		9	
	3	Abdullah	oğlu		5	
	4	Halil	oğlu		3	
	5	Mustafa	oğlu		8 aylık	
19	1	Çiraz Oğlu İbrahim Bin Abdullah	Hane reisi	Orta boylu, sarı sakallı	40	
	2	Hasan	oğlu		2	
20	1	Çiraz Oğlu Muhammed Bin Abdullah	Hane reisi	Orta boylu, şâbb-ı emred	16	
	2	İbrahim	kardeşi	Şâbb-ı emred	13	
	3	Abdullah	kardeşi		7	

	4	Hüseyin	kardeşi		5	
21	1	Receboğlu Receb bin İbrahim	Hane reisi	Uzun boylu, ak sakallı	65	Ö.T.15 R 1262 (12.04.1846)
	2	İbrahim	oğlu	Uzun boylu, sarı bıyıklı	30	
	3	Muhammed	oğlu	Orta boylu, ter bıyıklı	18	Ö.T.15 M 1267 (20.11.1850)
	4	Bekir	oğlu	Şâbb-ı emred	13	
	5	Abdülkadir	oğlu		12	
	6	Ali	oğlu		5	
22	1	Göçeroğlu Halil bin İsmail	Hane reisi	Uzun boylu, ak sakallı	55	
	2	Muhammed	oğlu		12	
	3	İsmail	oğlu		8	
	4	Ahmed	oğlu		6	
	5	Kadir	oğlu		2	
	6	Halil bin Mehmed	torunu			D.T.1267 (1850/51)
23	1	Yakuboğlu Yakub Bin Hasan	Hane reisi	Kısa boylu, ak sakallı	74	
	2	Abdullah	oğlu	Uzunca boylu, sarı bıyıklı	30	
	3	Halil	oğlu	Orta boylu, şâbb-ı emred	22	
	4	Halil veled-i Abdullah	torunu		2	
	5	Abdullah	torunu			D.T.1267 (1850/51)
24	1	Kayasızoğlu Muhammed bin Ahmed	Hane reisi	Uzun boylu, ak sakallı	68	Ö.T.17 M 1267 (22.11.1850)
	2	İbrahim	oğlu	Uzunca boylu, kumral sakallı	40	
25	1	Devecioğlu Abdullah bin Mehmed	Hane reisi	Orta boylu, şâbb-ı emred	18	
	2	Muhammed	oğlu		1	
26	1	Devecioğlu Hasan bin Abdullah	Hane reisi	Orta boylu, kırca sakallı	44	
	2	Hasan	oğlu		5	
27	1	Seyfioğlu Muhammed bin Mustafa	Hane reisi	Orta boylu, kır sakallı	50	
	2	Mustafa	oğlu	Orta boylu, Şâbb-ı emred	17	Ö.T.1262 (1845/1846)
	3	İbrahim	oğlu	Şâbb-ı emred	13	
	4	Muhammed	oğlu		6	
	5	Mustafa bin İbrahim	torunu			D.T.1267 (1850/51)
28	1	Çaylıoğlu Abdullah bin Abdullah	Hane reisi	Kısa boylu, kumral bıyıklı	32	

	2	Hasan	oğlu			D.T.1267 (1850/51)
29	1	Maşmaş Oğlu Ali bin Muhammed	Hane reisi	Uzun boylu, köse kır sakallı	55	
	2	Hüseyin	oğlu	Şâbb-ı emred	13	
	3	Ali	oğlu		7	
	4	Mustafa	oğlu		6	
	5	İbrahim bin Hüseyin	torunu			D.T.1267 (1850/51)
30	1	Maşmaş ? Oğlu Halil bin Mustafa	Hane reisi	Orta boylu, köse sakallı	45	
	2	Hüseyin	oğlu		3	D.T.11 CA 1261 (18.05.1845)
	3	Osman	oğlu		3 aylık	
	4	Halil	oğlu			D.T.15 M 1265 (11.12.1848)
	5	Mehmed	oğlu			D.T.1267 (1850/51)
31	1	Maşmaş Oğlu Mehmed bin Mustafa	Hane reisi	Uzun boylu, sarı sakallı	43	
	2	Mustafa	oğlu		4	
	3	Ali	oğlu		3	
	4	Süleyman	oğlu			D.T.1267 (1850/51)
32	1	Suhteoğlu Muhammed bin Mustafa	Hane reisi	Orta boylu, ak sakallı	63	
	2	Bekir	oğlu	Uzun boylu, sarı bıyıklı	30	
	3	İbrahim	oğlu	Uzun boylu, ter bıyıklı	25	
	4	Hüseyin	oğlu	Uzunca boylu, şâbb-ı emred	17	
33	1	Zirke Oğlu Muhammed bin Hüseyin	Hane reisi	Uzun boylu, ter bıyıklı	22	
34	1	Sekbanoğlu Mehmed bin Said	Hane reisi	Uzun boylu, kır sakallı	65	11 ? 1267 (1850/51)
35	1	Abraşoğlu Mustafa bin Muhammed	Hane reisi	Uzun boylu, ak sakallı	87	Ö.T. 17 N 1267 (16.07.1851)
	2	Mustafa	oğlu	Orta boylu, kır sakallı	59	
	3	Mustafa	torunu	Şâbb-ı emred	13	
	4	Hüseyin	oğlu			D.T.1267 (1850/51)
36	1	Beğran (Beyran) Oğlu İsmail bin İsmail	Hane reisi	Orta boylu, kır sakallı	77	
	2	Hüseyin	oğlu	Uzunca boylu, kır sakallı	44	
	3	İsmail veled-i Hüseyin	torunu		12	
	4	Osman bin Hüseyin	torunu			D.T.1266 (1849/50)
37	1	Hacıoğlu Osman bin Mustafa	Hane reisi	Orta boylu, ak sakallı	60	Ö.T.15 C 1262 (10.06.1846)

	2	Hüseyin	oğlu	Uzun boylu, ter bıyıklı	25	
	3	Abdurrahman	oğlu		8	
	4	Abdullah	oğlu		6	
38	1	Hayırgeleolu İbrahim bin Ali	Hane reisi	Uzun boylu, ak sakallı	59	
	2	Ahmed	oğlu	Uzun boylu, şâbb-ı emred	18	
39	1	Balıbeşeoğlu Bekir bin İbrahim	Hane reisi	Orta boylu, kumral sakallı	50	Ö.T.15 M 1267 (20.11.1850)
	2	İbrahim	oğlu		Yok	
	3	İsmail	oğlu		7	
	4	Mustafa	oğlu		5	
	5	Süleyman	oğlu		3	Ö.T.9 C 1260 (26.06.1844)
40	1	Balıbeşeoğlu Hasan bin İbrahim	Hane reisi	Orta boylu, kumral sakallı	44	
	2	Abdullah	oğlu		6	
	3	Hüseyin	oğlu		4	
	4	Şaban	kardeşi	Orta boylu, kumral bıyıklı	32	Ö.T.15 M 1267 (20.11.1850)
41	1	Hacıoğlu Muhammed bin Mustafa	Hane reisi	Orta boylu, ak sakallı	90	
42	1	Hacıoğlu Mustafa bin Mustafa	Hane reisi	Orta boylu, ak sakallı	70	
43	1	Sekbanoğlu Ahmed bin İbrahim	Hane reisi	Orta boylu, ak sakallı	70	Ö.T.3 M 1262 (01.01.1846)
	2	Abdurrahman	oğlu	Uzunca boylu, sarı bıyıklı	32	
	3	Hüseyin veled-i Abdurrahman	torunu		2	
44	1	Tataroğlu Mehmed bin Mustafa	Hane reisi	Uzun boylu, az kara sakallı	47	
	2	Muhammed	oğlu		3	
	3	Hasan	oğlu		2	
	4	İbrahim	oğlu		2 aylık	
45	1	İmamoğlu Ahmed bin Mustafa	Hane reisi	Orta boylu, kırca sakallı	50	
	2	Ahmed	oğlu		8	
	3	Abdurrahman	oğlu		6	
	4	İbrahim	oğlu		3	
	5	Abdurrahman	kardeşi	Uzun boylu, kara bıyıklı	33	
		Mustafa bin Ahmed	oğlu			D.T.1266 (1849/50)
		Musa	oğlu			D.T.1267 (1850/51)

46	1	Sekbanoğlu Muhammed bin Muhammed	Hane reisi	Uzunca boylu, kumral bıyıklı	34	
	2	Muhammed	oğlu		5	
47	1	Emiroğlu İbrahim bin İbrahim	Hane reisi	Orta boylu, ter bıyıklı	24	
		Mustafa	oğlu			D.T.1267 (1850/51)
48	1	Balıbeşeoğlu Yunus bin Bekir	Hane reisi	Orta boylu, ak sakallı	65	
	2	Mustafa	oğlu	Orta boylu, sarı bıyıklı	30	
	3	Muhammed	oğlu	Orta boylu, ter bıyıklı	26	
	4	Hüseyin	oğlu	Şâbb-ı emred	14	
		Hüseyin bin Mustafa	torunu			D.T.1267 (1850/51)
49	1	Batoğlu Halil bin Hasan	Hane reisi	Orta boylu, ak sakallı	64	
	2	Muhammed	oğlu	Orta boylu, kumral bıyıklı	29	
50	1	Hacı Bekiroğlu Muhammed bin Ahmed	Hane reisi	Kısa boylu, ak sakallı	100	Ö.T.Gurre M 1262 (30.12.1845)
	2	Muhammed	oğlu	Orta boylu, kumral sakallı	35	
51	1	Abraşoğlu Yusuf bin Muhammed	Hane reisi	Orta boylu, ak sakallı	62	
	2	Hüseyin	oğlu	Orta boylu, kara bıyıklı	30	
	3	Yusuf	torunu			D.T.1267 (1850/51)
52	1	Beyzadeoğlu Hüseyin bin İbrahim	Hane reisi	Orta boylu, ak sakallı	58	
	2	Ahmed	oğlu	Orta boylu, ter bıyıklı	24	
	3	Hüseyin	oğlu		8	
53	1	Beyzadeoğlu İbrahim bin İbrahim	Hane reisi	Orta boylu, ak sakallı	85	
	2	Osman	oğlu	Orta boylu, kumral sakallı	44	
	3	Osman	torunu		3	
	4	İbrahim	torunu		4 aylık	
		Yusuf	torunu			D.T.1267 (1850/51)
54	1	Sekbanoğlu Abdullah Bin Hasan	Hane reisi	Uzun boylu, kara sakallı	30	
55	1	Çoban Muhammedoğlu İbrahim bin Osman	Hane reisi	Uzunca boylu, sarı sakallı	35	
56	1	Göçeroğlu İbrahim bin Halil	Hane reisi	Orta boylu, kır sakallı	50	

	2	Halil	oğlu		6	
	3	Mustafa	oğlu		4	
57	1	Göçeroğlu Abdullah bin Halil	Hane reisi	Orta boylu, kır sakallı	55	
58	1	Boşnakoğlu Hüseyin bin Muhammed	Hane reisi	Orta boylu, sarı sakallı	38	Ö.T. 28 N 1260 (11.10.1844)
	2	Halil	oğlu		6	
	3	Hasan	kardeşi	Şâbb-ı emred	13	
59	1	İnaçlıoğlu Hüseyin bin Muhammed	Hane reisi	Uzun boylu, kır sakallı	55	
	2	Ahmed	oğlu	Uzun boylu, sarı bıyıklı	32	
	3	Muhammed	oğlu	Uzunca boylu, ter bıyıklı	18	
	4	Ömer	oğlu		12	
	5	Yusuf	oğlu		8	
	6	İsmail	oğlu		5	
	7	Mustafa	kardeşi	Uzun boylu, kara sakallı	42	
	8	Hasan	oğlu		12	
	9	Süleyman	oğlu		7	
	10	Hüseyin	oğlu		5	
	11	Mustafa	oğlu		8 aylık	
60	1	İnaçlıoğlu İbrahim bin Ahmed	Hane reisi	Uzunca boylu, sarı sakallı	52	
	2	Osman	oğlu	Uzun boylu, ter bıyıklı	20	
	3	Ali	oğlu	Orta boylu, şâbb-ı emred	14	
61	1	Mollaoğlu Abdullah bin Bekir	Hane reisi	Orta boylu, ak sakallı	75	Ö.T.15 M 1267 (20.11.1850)
	2	Bekir	oğlu	Orta boylu, kumral sakallı	45	
	3	Muhammed	oğlu	Uzun boylu, sarı sakallı	43	
	4	Musa veled-i Bekir	torunu		10	
	5	Ahmed veled-i Bekir	torunu		5	
	6	Hasan veled-i Bekir	torunu		3	
	7	Şaban veled-i Bekir	torunu		1	
	8	İbrahim veled-i Muhammed	torunu		12	
	9	Mustafa veled-i Muhammed	torunu		6	
	10	Mehmed veled-i Muhammed	torunu		5	

	11	Ali veled-i Muhammed	torunu		1	
		Osman	oğlu			D.T.1267 (1850/51)
62	1	Mollaoğlu Abdullah bin İbrahim	Hane reisi	Orta boylu, kumral bıyıklı	25	
	2	İsmail	kardeşi	Uzunca boylu, şâbb-ı emred	17	
	3	Hasan veled-i Hüseyin	üvey kardeşi		8	
	4	Hüseyin veled-i Hüseyin	üvey kardeşi		6	
63	1	Ebubekiroğlu İbrahim bin Nurullah	Hane reisi	Orta boylu, kır sakallı	45	
	2	Ebubekir	oğlu		8	
	3	Ömer	kardeşi	Uzun boylu, sarı sakallı	30	
	4	Mustafa	kardeşi	Orta boylu, kumral bıyıklı	25	
	5	Ali veled-i Mustafa	oğlu		2	
	6	Ali	kardeşi	Orta boylu, ter bıyıklı	20	
64	1	Dedeköylüoğlu İbrahim veled-i İbrahim	Hane reisi		5	
	2	Mustafa	kardeşi		2	Ö.T.1267 (1850/51)
65	1	Abraşoğlu Hüseyin bin Muhammed	Hane reisi	Uzun boylu, ak sakallı	64	Ö.T.15 M 1267 (20.11.1850)

XIX. YÜZYILIN İLK YARISINDA ÇANKIRI SANCAĞI TUHT KAZASI BUĞAY KÖYÜNÜN SOSYO-EKONOMİK VE DEMOGRAFİK YAPISI*

THE SOCIOECONOMIC AND DEMOGRAPHIC STRUCTURE OF BUGAY VILLAGE OF TUHT COUNTY OF SANJAK OF CANKIRI IN THE SECOND HALF OF 19TH CENTURY

Yunus Emre ÇAKIR

Çankırı Karatekin Üniversitesi Tarih Bölümü Lisans Öğrencisi
yemrecakir@gmail.com

ÖZET

Bu çalışmada Çankırı ilinin Yapraklı İlçesi-ne bağlı Buğay Köyünün H.1262-M.1845 tarihli temettuat defteri ve XIX. ilk yarısına ait üç ayrı nüfus defterleri ışığında köyün demografik ve ekonomik görünümünün tasvir edilmesi amaçlanmaktadır. Çalışma sonucunda Buğay köyünün alışılmış köy hayatında görüldüğü gibi tarım ve hayvancılık özelliklerde tiftik keçisi yetiştiriciliği ve bağcılığın köyün başlıca ekonomik faaliyetleri olduğu görülmüş ve aynı tarihte Yapraklı ilçesi-ne ait temettuat defteri ile karşılaştırılarak Buğay Köyünün Yapraklı ilçesi içerisindeki ekonomik durumu ortaya konulmuştur.

Nüfus kayıtlarının kullanımı ile XIX. yüzyılın ilk yarısında köylülerin aile yapıları, meslekleri, İstanbul gibi belli başlı yerleşim yerleri ile ilişkileri ve sağlık durumları hakkında bilgiler edinilmiştir.

Anahtar Kelimeler: *Buğay, Temettuat, Çankırı, Yapraklı, Nüfus Defteri*

ABSTRACT

The aim of this article to portray the demographic and economic perspective of the Bugay village of Yapraklı town of the province of Çankırı under the lights of Temettuat Registers dated AH 1262- AD 1845 and three different demographic books of the first half of the 19th century.

* Bu çalışmada kıymetli teşvik ve desteklerinden dolayı değerli hocalarım Yrd. Doç. Dr. Aydın EFE ve Yrd. Doç. Dr. Ahmet ÖZCAN'A teşekkür ederim.

As a conclusion, it is seen that the main economic activities of Bugay village are livestock and agriculture, especially angora goat farming and viticulture as it happens in a regular village life. And the Temettuat Registers of Bugay are compared with Yapraklı town Temettuat Registers and the financial situation of Bugay village in Yapraklı town is put forth.

Some information related to the peasants such as their family structures, careers and the relations with major settlements such as Istanbul and health conditions in the first half of the 19th century are obtained with the usage of demographic books.

Key Words: *Buğay, Temettuat, Çankırı, Yapraklı, Demographic Books*

GİRİŞ

Buğay Köyü, Çankırı-Yapraklı karayolunun 6 kilometre kuzeyinde yer alır ve Karacaözü, Balıbidik, Yüklü ve Boluca köyleri ile komşudur. Buğay Köyü hakkında ilk kayıtlar 1521 tarihli tahrir defterinden başlamaktadır¹. Bu kayıtlardan anlaşıldığına göre Buğay Köyü bu yıllarda Çankırı'da bulunan Şeyh Mehdi Zaviyesinin vakıf arazisidir². 1521 tarihli tahrirde Buğay Köyü 81 hane iken 1578-1579 tarihli tahrirlerde 52 haneye düşmüştür³. Bu yıl-

1 Ahmet Kankal, "XVI. Yüzyılda Çankırı", Çankırı Belediyesi Kültür Yayınları, Çankırı, 2011, s.91.

2 438 Numaralı Muhasebe-i Vilâyet-i Anadolu Defteri 937/1530, II, Bolu, Kastamonu, Kengiri ve Kocaili Livâları, Dizin ve Tıpkıbasım, Ankara 1994, s.711, 714.

3 Kankal, a.g.e, s. 91.

larda Buğay Köyü Çankırı'ya bağlı bir köy iken XVI. yüzyılın sonlarına doğru kaza halini alan Yapraklı'ya bağlanmıştır⁴.

Bu çalışma Çankırı ili Yapraklı ilçesi-ne bağlı bulunan Buğay köyünün XIX. yüz-yılın ilk yarısında beşeri ve ekonomik yapısı ile ilgilidir. Çalışmanın ana kaynakları H.1262 (M.1845/1846) tarihli 1138 numaralı Temettuat defteri ve ilki h.1246 (M.1831) tarihli olmak üzere, 1817 ve 1817 numaralı, h.1252 (m.1837) tarihli 1896 numaralı ve h.1256–1257(h.1844) tarihli 1899 numaralı nüfus defterleridir. Çalışmanın amacı; ilk etapta zikredilen kaynaklar ışığında mikro düzeyde bir inceleme yapmak ve Buğay köyüne ait verileri köyün bağlı bulunduğu kazaya ait diğer yerleşim yerleri ile ilgili kayıtları ve vergi miktarları ile karşılaştırmalı ele almak suretiyle Buğay Köyünün iktisadi yapısını ve Yapraklı ilçesi içindeki ekonomik konumunu ortaya koymaktır.

Çalışmanın ikinci bölümünün amacı ise çalışmada bahse konu edilen zaman aralığında, Buğay'ın nüfus meselesine eğilerek belirli aralıklarla köy nüfusunu tespit etmek ve nüfus defterlerinin sunduğu verileri analiz ederek Buğay Köyünün demografisine ışık tutmaktır. Bunun akabinde görülen demografik değişimlerin sebeplerini izah etmekten ziyade bu sebepler hakkında yeni sorular ortaya atmak.

Temettuat ve Nüfus Defterleri

Kelime anlamı kazanma ve kâr etme olan temettü⁵ kelimesinin çoğulundan gelen Temettuat, Tanzimat reformlarının bir uzantısıdır ve Osmanlı İmparatorluğunun Anadolu ve Rumeli gibi merkeze yakın ve Tanzimat'a dâhil olan⁶ coğrafyada emlak, arazi, hayvan ve iş gücü gelirlerinin vergilendirilmesine getirilen yeni bir usuldür. Osmanlı arşivlerine 20 bine yakın defter kataloğlara

açılmış olup⁷ XIX. yüzyılın ilk yarısına dair iktisadi, coğrafi ve mahalli tarih araştırmaları açısından pek kıymeti verileri ihtiva etmektedir.

Temettuat defterleri, vergi mükellefi yahut muaf olsun hane reislerine ait bilgileri ve sahip oldukları araziler, gelir getiren veya getirmeyen hayvanlar, değirmen, dükkân gibi getirisi olan emlakı kaydetmektedir⁸. Bununla birlikte zirai mahsulât, aşar yahut hayvancılık getirisinden alınan ağnam gibi ayni ve nakdî vergilerde kaydedilmektedir.

1138 numaralı Buğay köyüne ait Temettuat Defterinde 33 hane kayıtlıdır. İlk sırada kayıtlı olan 1 numaralı hane sahibi İmamoğlu İbrahim nüfus defteri kayıtlarından anlaşıldığı üzere köyün muhtarıdır⁹. Son sırada kaydedilen 33 numaralı hane sahibi ve Mülazım-ı evvel rütbesiyle asker olan Gökmen oğlu Ahmed, defterde on yedinci haneden olduğu notu düşülmüş olmasına rağmen tek istisna olması hasebiyle 33. hane olarak ele alınması uygun görülmüştür. 18. hane sahibi Tosyalı oğlu Ömer köyün tek vergiden muaf tutulan hane reisidir. 31. hane sahibi Kara Ali oğlu Hüseyin'in kaydına a'lil (hasta) olarak not düşülmüşse de vergiden muaf tutulmamış ve sahip olduğu mallar üzerinden vergi alınmıştır. Ayrıca hane reislerinin yaş ve mesleklerine dair herhangi bir bilgi verilmemiştir, sadece 3 numaralı Nasuhoğlu Ahmed'in çoban ticareti gelirinin vergilendirildiğinden çobanlık yaptığı anlaşılmaktadır.

Nüfus defterleri ise çalışmaya konu edini-len Temettuat defterinin bir takım boşluklarını dolduracak özelliktedir. Sadece hane reisi olan mükelleflerin isimleri değil, yaşı ne olursa olsun köyün tüm erkek nüfusu bu defterlerde kayıtlıdır. Bununla birlikte kişilerin meslekleri hakkında bilgi edinmemizi sağlayan nüfus defterleri kişilerin yaş bilgileri ve sağlık bilgileri hakkında da veriler sunmaktadır. Çalışmada Temettuat ve nüfus defterlerinin birlikte kullanılması ile on

4 Kanlak, a.g.e., s.45-46.

5 Temettuat Defterleri ile ilgili detaylı bilgi için bakınız; Mübahat KÜTÜKOĞLU, "Osmanlı Sosyal ve İktisadi Tarihi Kaynaklarından Temettü Defterleri", *Belleten*, C.59, S.229, s.395-413.

6 Nuri ADIYEKE, "Temettuat Sayımları ve Bu Sayımları Düzenleyen Nizamname Örnekleri", OTAM, S.11, 2000, s.779. (769-823)

7 Said ÖZTÜRK, "Türkiye'de Temettuat Çalışmaları", *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, C1, 2003, S.1, s.287.

8 Öztürk, a.g.m., s. 288.

9 BOA, NFS.d.01811.

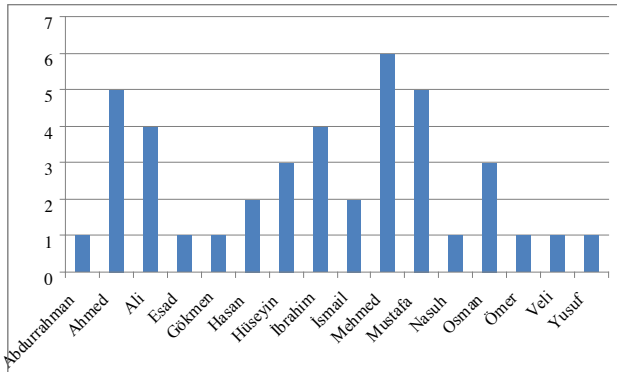
dokuzuncu yüzyılın ilk yarısında Buğay Köyü hakkında daha kapsamlı bilgi edinmeze olanak sunmaktadır.

Çalışmada XIX. yüzyılın ilk yarısına ait farklı tarihlerde tutulan üç nüfus defteri kullanılmıştır. 1811, 1817, 1896 ve 1899 numaralı bu defterlerin ilki 1831(h.1246) tarihli ilk nüfus sayımına aittir. 1896 numaralı defter 1837 (h.1252); 1899 numaralı defter ise 1844 (h.1257) tarihli dir. 1817 numaralı ve 1831 tarihli defter ilk nüfus sayımının ürünü olması dolayısıyla diğer iki defterden daha kısıtlı bilgi sunmaktadır. Diğer iki defterde kişiler, haneler ve bireyler sıralanarak verilmiştir. Kişilerin meslek bilgileri ile birlikte askerlik ve sağlık bilgilerine dair veriler de bulunmaktadır.

1. 01138 NUMARALI TEMETTUAT DEFTERİNE GÖRE BUĞAY

Hane Reislerinin İsimleri ve Aile Adları

Buğay'da şahıs adları yörenin Müslüman kimliğinin bir uzantısı şeklinde tezahür etmektedir. Köyde en çok kullanılan isim Mehmed, Mustafa ve Ahmed iken Abdurrahman, Esad, Nasuh, Ömer, Veli ve Yusuf isimler birer kayıt ile az kullanılan örneklerdir. Kullanılan lakaplar ve aile isimleri ise İmamoğlu, Kara, Tosalı, Deli ve Kör olarak dikkat çekmektedir. Aynı zamanda şahısların babalarının isimleri ile de adlandırılma geleneğinin varlığı görülmektedir. İmamoğlu İbrahim bin İbrahim, Kara Hasan oğlu Hasan, Kara Ali oğlu Ali ve Kör Osman oğlu Osman bu geleneğe örnek olarak verilebilir.

Şekil 1: Temettuat Defterine Göre Buğay'da Şahıs İsimleri

HANE NO	İSİM	VERGİ	TEMETTUAT
1	İmam oğlu İbrahim	195	450
2	İmamoğlu İbrahim b. İbrahim	97	250
3	Nasuh oğlu Ahmet	276	650
4	Nasuh oğlu Mustafa	189	400
5	Nasuh oğlu İbrahim	195	450
6	Yusuf oğlu Ali	162	450
7	İmam oğlu Hüseyin	228	500
8	Yusuf oğlu Mehmet	150	375
9	Yusuf oğlu Ahmet	136	300
10	Kara Ali oğlu Mehmet	260	650
11	Veli oğlu Hüseyin	260	600
12	Veli oğlu Abdurrahman	293	700
13	Dağlı oğlu Mehmet	82	200
14	Kesir oğlu Mustafa	97	250
15	Tosalı oğlu Mustafa	260	500
16	Deli Esad oğlu İsmail	179	400
17	Gökmen oğlu Mehmet	162	400
18	Tosalı oğlu Ömer	MUAF	-
19	Veliüddin oğlu İsmail	260	550
20	Kara Hasan oğlu Hasan	211	500
21	Kara Hasan oğlu Mustafa	97	225

* Tablodaki veriler haneler temel alınarak yapılan hesaplamadır. Fakat Temettuat defterindeki toplam ile arasında farklılık olduğu görülüyor. Tarafımızdan yapılan toplamda 5441 kuruş vergi ve 12340 kuruş tahmini kazanç hesaplanmışken; Yapraklı ilçesine ait verileri ihtiva eden defterde ise bu rakam 5562 kuruş vergi ve 13000 kuruş tahmini kazanç olarak verilmiştir.

22	Kara Hasan oğlu Ahmet	97	115
23	Kara Hasan oğlu Osman	114	250
24	Kara Ali oğlu Ali	260	550
25	Kabalak oğlu Mustafa	141	150
26	Kör Osman oğlu Ahmet	138	350
27	Kör Osman oğlu Osman	138	350
28	Kör Ali oğlu İbrahim	160	450
29	Kara Ali oğlu Mustafa	133	325
30	İmam oğlu Ahmet	276	650
31	Kara Ali oğlu Hüseyin	65	50
32	Çerik oğlu Mehmet	114	250
33	Gökmen oğlu Ali	16	50
TOPLAM*	-	5441	12340

Tablo1: Buğay Köyü Hane Reislerinin Tahmini Kazanç ve Vergileri
TARIMSAL VERİLER

	Toplam Dönüm	Toplam Hâsılatı
Ekili Tarla	211	5804
Nadas	215	-
Bağ	17.25	776
Bahçe	0,5	27

Tablo 2: Buğay Köyünde Bulunan Zirai Toprak Miktarı

Arazi Dağılımı

Buğay'da ekili ve nadas durumunda toplam 426 dönüm tarım arazisi mevcuttur. Hane ba-

zında ise ortalama olarak 12.90 dönüm arazi düşmektedir. Köyün en fazla arazi sahibi 27 dönüm ile 12 numaralı hane sahibi Veli oğlu Abdurrahman ve 24 dönüm arazi ile 30 numaralı hane sahibi İmamoğlu Ahmet gelmektedir. En az arazi sahibi ise 4 dönüm arazi ile 22 numaralı hane sahibi Kara Hasan oğlu Ahmed ve 33 numaralı hane sahibi aynı zamanda mülazım-ı evvel olan Gökmen oğlu Ahmed adlı mükelleflerdir. Ayrıca 27. hane sahibi Kör Osman oğlu Osman'a ait olan yarım dönüm bahçe bulunmaktadır ve diğer mükelleflerin bahçe sahibi olmadıkları anlaşılmaktadır.

Buğay'ın arazi kayıtları incelendiğinde ekili tarlalara ve bağlara biçilen kıymetlerin farklılık arz ettiği görülmektedir. Örneğin 3 numaralı hane sahibi Nasuh oğlu Ahmet'in 10 dönüm mezru tarlasına biçilen kıymet 270 kuruşken 5 numaralı hane sahibi Nasuh oğlu İbrahim'in 10 dönüm ekili tarlasına biçilen kıymet 306 kuruş; 6 numaralı haneden Yusuf oğlu Ali'nin 6 dönüm arazisi için 216 kuruş iken, 8 numaralı haneden Yusuf oğlu Mehmet'in ve 9 numaralı haneden Yusuf oğlu Ahmet'in 6şar dönümlük arazisi için 126 kuruş kıymet biçilmiştir. Bu oransızlığın arazilerin mevkileri, su ve verimlilik durumları ile alakalı olduğu düşünülebilir. Tahrir memurlarının bir usulsüzlük yahut kayırmacılık yaptıkları hakkında bir yorum yapabilmek için herhangi bir veri bulunmamaktadır.

Buğay'da buğday ve arpa üretiminden alınan aynî vergi, 32 kile hinta ve 36 kile şairdir. Bunların toplam kıymeti ise 384 kuruş buğday ve 228 kuruş arpadır. Buğay'ın önde gelen bir başta zirai faaliyeti ise bağcılıktır. 12,75 dönümü köylüye; 8,5 dönümü de Çankırı ve civar köyler ahalisine ait olmak üzere toplam 21,25 dönüm bağ bulunmaktadır. Bağcılık ziraatının toplam vergi hâsılatı ise 1239,5 kuruştur. Hane başına düşen bağ miktarı ise 0,52 dönümü köy ahalisine; 0,60 dönüm ile de Çankırı ve civar köy ahalisi mükelleflerine aittir.

İsim	Aşar Bedeli (Kuruş)	Bağ (Dönüm)	Hâsılat-ı Senevîsi (Kuruş)
Şeyhzade el-Hacc Mehmed Said Efendi		1	45
Kengiri Alamescit Mahallesinden ...oğlu Mehmed	4	0,5	36
Mahalle-i mezburdan Dikdaban oğlu Mehmed	3	0,5	27
Yeni Mahalleden سورد Nuri oğlu	4	0,5	36
Attar Demirci Hafız oğlu Ali	2,5	0,5	22,5
Ali Odabaşı	3,5	0,5	31,5
Martlı Salih Ağa oğlu Süleyman	3	0,5	27
Çivi Karyesinden Mehmed Kethüda	6	1	54
Yeni Karyeden Ahmed Pehlivan	3	0,5	27
Yeni Karyeden Kurt Ali'nin İbrahim	3	0,5	27
Hasakçe Karyesinden Azab oğlu	4	0,5	36
Değim Karyesinden Meydanlı Hasan	3	0,5	27
Balıbdık Karyesinden İmam Ali oğlu Ahmed	5	1	45
Balıbdık İmamı Ali Efendi	2,5	0,5	22,5
TOPLAM	46,5	8,5	463,5

Tablo 3: Çankırı ve Civar Köyler Ahalisinin Buğay'daki Bağ ve Vergi Miktarları Hayvancılık

Hayvancılık

Buğay Köyünün başlıca geçim kaynaklarından bir diğeri de alışılmış köy ekonomik hayatında görüldüğü gibi hayvancılıktır. Hayvansal üretimde küçükbaş hayvancılık özellikle de tiftik keçisi besiciliği öne çıkmaktadır. Köyün en fazla yetiştirilen hayvanı olan Tiftik keçisi; mevcudu en az olan ise sadece 1 numaralı haneye ait olan 3 adet kıl keçisidir. Tiftik üretimimin köyün başlıca tüketim fazlası ürünü olduğu ve muhtemel ihraç ürünü olduğunu

tahmin edilebilir. Nitekim köy sahasında yaptığımız mülakatlarda yakın bir zamana kadar Buğay'ın Tiftik tacirlerinin uğrak noktalarından biri olduğu anlaşılmaktadır.

Buğay Köyüne ait Temettuat defterinde diğer pek çok Temettuat defterinin aksine ne yazık ki süt üretimine dair herhangi bir bilgi kaydedilmemiştir. Fakat süt üretimi sağlayabilecek Tiftik Keçisi, Kıl Keçi, Koyun ve Sağmal Kara Sığır İneği adetleri göz önüne alındığında köylünün kendi tüketimini karşılayacak süt üretimi yaptığı tahmin edilebilir.

Köyün sahip olduğu büyükbaş hayvan miktarı ise küçükbaş nazaran cılız bir görüntü sergilemektedir. Köyde sadece Kara Sığır ve Camus olarak tabir edilen büyükbaş hayvanlar bulunmaktadır. Büyükbaş mevcudunun büyük bir kısmının zirai üretim için kullanıldığı anlaşılmaktadır. Nitekim köyde sadece 20 baş süt ineğine karşılık 41 adet koşumluk öküz bulunmaktadır.

Buğay'da bulunan binek hayvan miktarı ise 28 merkep, 1 katır ve 6 beygirdir. Merkeplerin hepsi “dişi kısır” olarak tanımlanmış ve vergiden muaf tutulmuşlardır. Köyün sahip olduğu 6 beygirden ise sadece bir adedinden, 12 numaralı hane sahibi Veli oğlu Abdurrahman'a ait olan, taylı beygir 25 kuruş vergilendirilmiş geri kalan 5 beygir vergilendirilmemiştir.

1. Küçükbaş Hayvancılık

Cinsi	Adet	Hâsılat
Tiftik Keçisi	143	1128
Kıl Keçisi	3	13
Ağnam (Koyun)	40	162
Kuzu	25	-
Oğlak	48	-
TOPLAM	253	1275

Tablo 4: Buğay Köyünde bulunan Küçükbaş Hayvan Miktarı

2. Büyükbaş Hayvancılık

Cinsi	Adet	Vergi Toplamı
Sağman Kara Sığır İneği	20	240
Kara Sığı Öküzü	36+11	
Kara Camus Öküzü	6	

Tablo 5: Buğay Köyünde Bulunan Büyükbaş Hayvan Miktarı

Köyün hayvancılık verileri göz önüne alındığında bariz bir şekilde küçükbaş hayvan yetiştiriciliğinin baskın olduğu görülür. Bu durum köyün sahip olduğu coğrafyanın bir sonucu olarak yorumlanabilir. Nitekim köyün mevcut coğrafi konumu Yapraklı dağları ile sınır teşkil etmektedir. Bu sayede köy özellikle keçi yetiştiriciliği açısından elverişli bir coğrafyaya sahiptir.

Buğay Köyünün Tuht (Yapraklı)

Kazasındaki Ekonomik Konumu

Çalışmada ele alınan Temettuat defterinin sonunda Tuht kazasının mahalle ve köylerine ait bir cetvel bulunmaktadır. Bu cetvele göre Yapraklı kazasında 519950 kuruş toplam tahmini gelirden ve 242531 kuruş vergi alınmıştır¹⁰. Toplamda 4 mahalle ve 48 köy deftere kaydedilmiştir. Bu tabloya göre Buğay Köyünde 12 köyden daha az; 39 köyden ise daha fazla tahmini kazanç kaydedilmiştir. Yapraklı kazasında en fazla tahmini kazanç kaydedilen köy 36750 kuruş ile Ünür olurken, 29300 kuruş ile Topuz Saray, 27375 kuruş ile Yukarı Badiğin, 23125 kuruş ile Babsa (İkizören) en varlıklı köylerdir.

Ünür köyünde 29 hanede 30 vergi mükellefi kayıtlıdır¹¹ ve mükellef başına düşen Temettuat 1225 kuruştur. Topuz Saray ise 61 vergi mükellefi¹² ile 480 kuruş, Yukarı Badiğin 56 mükellef¹³ ile 488 iken Buğay'da 33 vergi mükellefinin her biri için bu rakam 393,9 kuruştur.

¹⁰ BOA, ML.VRV.TMT.d.01138.

¹¹ BOA, ML.VRV.TMT.d.01122.

¹² BOA, ML.VRV.TMT.d.01136.

¹³ BOA, ML.VRV.TMT.d.01123.

No	Köy/Mahalle Adı	Temettuatı	Vergisi
1	Mahalle-i Aşağı	19250	9832
2	Mahalle-i Cami-i Kebir	17650	10437
3	Mahalle-i Yukarı	16450	8677
4	Reaya	4400	
5	İğdir	4775	2074
6	Kavak	10150	4902
7	Yukarı Badiğin	27375	12607
8	Aşağı Badiğin	4700	2025
9	Sarıkaya	10400	4595
10	Yaka	7550	3172
11	Davudlar	10450	4279
12	Çakırlar	5650	2369
13	Kara Küçük	3225	1431
14	Birgi	2025	749
15	Aşağı Ayva	3300	1363
16	Yukarı Ayva	3925	2197
17	Hacı Ali	2125	1085
18	Hüseyin Fakı(?)	1750	1070
19	Çiçek (?)	7600	3165
20	Beli Bedir	7175	3688
21	Müsellem	10825	5202
22	İncik	7150	3033
23	Beşdut	26800	10772
24	Çağabey	5950	2333
25	Gömeç	1550	625
26	Ünür	36750	17011
27	Bayır Akseki	7250	3143
28	Büyük Akseki	16850	7503
29	Kirli Akçe	9600	4114
30	Kaymaz	11050	6160
31	Topuz Saray	29300	14495
32	Samiri	6800	3480
33	Zekeriya	5150	2199
34	Babsa	23125	10630
35	Sarıcalı	1425	865
36	Sofu oğlu	1900	1157
37	Yabani	2650	1742
38	Kicek(?)	4650	2492
39	Zeyve	19150	8355
40	Kullar	10700	5155
41	İskus	12200	5341
42	Kıvçak	5575	2410
43	Şeyh Osman	19650	7440
44	Soğuk Bey	13700	5948
45	Yenice	6900	3464
46	Yüklü	11900	5318

47	Sazcağaz	3650	1463
48	Akyazı	10250	4015
49	Boluca	5250	2181
50	Karacaözü	9325	4023
51	Buğay	13000	5562

Tablo 6: Yapraklı (Tuht) Kazasına Ait Toplam Temettuat ve Vergiler

2. XIX. YÜZYILIN İLK YARISINDA BUĞAY'DA DEMOGRAFİ

Özellikle Tanzimat sonrası dönemi kapsayan köy tarihi araştırmaları Temettuat defterleri kaynaklığında bir hayli artış göstermiştir. Fakat parasal ilişkiler bağlamında devletin vergi tahsilinin en temel kaygı olduğu bu kayıtlar köy tarihi araştırmaları için oldukça kıymetli veriler sunmasına rağmen bazı konularda boşluklar bırakmaktadır. Üretim-Tüketim ilişkileri bağlamından başka özellikle sosyal ve beşeri alanlara yönelik bu eksiklikleri aşmak için kullanılması gereken bir başka tarihi memba ise Nüfus Defterleridir¹⁴. İlk bölümde Buğay köyüne ait Temettuat defterinin boşluklarını tamamlamak için bu bölümde 1831–1844 yılları arasında tutulan üç ayrı tarihe ait dört farklı defterin sunduğu veriler ile bir analiz denemesi yapılması amaçlanmaktadır.

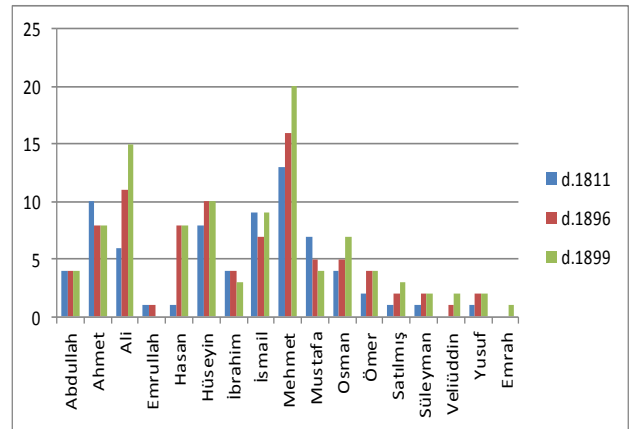
1831 (h.1245) tarihli ilk nüfus defterinde diğer iki defterden farklı olarak bireyler aile bazında ve sıra numaraları verilmeksizin kaydedilmişlerdir. Bu tarihe ait d.1811 ve d.1817 numaralı olmak üzere iki nüshadan takip edilmiştir. Bireyler ailelerine göre sıralandırılmasa bile yazım usulüne göre bir tahminde bulunmak mümkündür. Zira hane reisleri yazılmış ve hane fertleri “oğlu” ve “karındaşı” gibi bağlar belirtilerek kaydedilmiştir.

1837 (h.1252) tarihli defterde ise ilk sayımın aksine aileler ve bireyler numaralandırılmış, bireylerin belirgin olan eşkâlleri tarif edilerek meslek bilgileri ve yaşları ile birlikte kaydedil-

miştir. Toplamda 29 hanede 92 kişi nüfusa kaydedilmiştir. Bu kayda göre nüfusun neredeyse tamamı rençperlik yapmaktadır. Ayrıca köylülerin askerlik bilgileri de verilmiştir. Bu tarihte köyün en büyük aileleri yedişer neferle 1, 26 ve 29 numaralı hanelerdir. Aynı zamanda kişilerin sağlık durumlarına dair verilere de tesadüf edilmektedir, hane 7den İmam oğlu Hüseyin ibn Osman’ın oğlu İsmail, hane 8den Kara oğlu Mehmet ibn Ali’nin oğlu Mehmet ve hane 26dan Mustafa oğlu Ahmet’e a’lil (hasta) olarak kayıt düşülmüş, ayrıca 1 numaralı haneden İmamoğlu Ahmet’in kaydına masru’ (saralı) olduğu bilgisi kaydedilmiştir.

1844 (h.1256–1257) tarihli defterde de bir önceki sayımda olduğu üzere eşkâl tarifleri ile birlikte aileler ve şahıslar numaralandırılarak kaydedilmişlerdir. D.1899 numaralı deftere ait verilere göre bu tarihlerde köyün en kalabalık nüfuslu aileleri, sekiz neferle 7 numaralı hane ve yedi neferle 25 numaralı hanelerdir. Ayrıca 17, 19, 23, 26, 31 ve 32 numaralı haneler birer nefer ile en az erkek nüfusa sahip hanelerdir. 23 ve 26. hanelere kaydedilen şahıslar 13 ve 17 yaşlarında ve hanelerinin tek erkek üyeleri olarak hane reisi sıfatıyla yazılmaları münasebetiyle yetim oldukları tahmin edilebilir.

Köy Nüfusu

Şekil 2: Nüfus Defterlerine Göre Buğay’da Şahıs Adları

14 Nüfus Defterleri hakkında bilgi için bakınız: Numan Elibol, “Osmanlı İmparatorluğu’nda Nüfus Meselesi ve Demografi Araştırmaları”, Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, C.12, S. 2, ss. 135–160.

Yıl	Yaş Ortalaması	Toplam Erkek Nüfus
1831	25,48	74
1837	23,95	91
1844	26,05	102

Tablo 7: Yıllara Göre Buğay Köyünün Nüfus ve Yaş Ortalaması

Buğay’da çalışmada ele alınan zaman aralığında nüfusun yaş ortalaması, 1831’de 25,48; 1837’de 23,95; 1844 yılında ise 26,05’dir. 1831’de Buğay köyünün erkek nüfusu 74¹, 1837’de 91²; 1844 yılında ise 102³ kişidir. Bu veriler kadın nüfusu kapsamamakla birlikte makul

bir rakam için erkek nüfusun ikiye çarpımı ile köyün toplam nüfusu tahmin edilebilir.

Çalışmanın ilk bölümünde Temettuat defterine göre Buğay’da kullanılan şahıs adların hakkında verilen tabloya nazaran burada nüfus defterlerinin sunduğu verilere dayanan tablo arasında bir takım farklılıklar görülmektedir. Bu farklılığın en temel nedeni şüphesiz kullanılan Nüfus defterlerinin, sadece vergi mükelleflerini kaydeden Temettuat defterlerine nazaran katbekat çok olan veri arzıdır. Bu sebeple sadece Temettuat defterlerinin sunduğu veriler ile yapılan şahıs adları analizlerinin genel mahiyette güvenilirliğinin zayıflığını gözler önüne sermektedir.

AD	DEFTER NO		
	d.1811	d.1896	d.1899
İmamoğlu İbrahim oğlu Mustafa	5	9	12
Nasuh oğlu Ahmet oğlu Ali	7	-	-
Nasuh oğlu Ahmet oğlu İsmail	3	8	13
Nasuh oğlu Mustafa oğlu Hasan	3	Yaş yok	11
Nasuh oğlu İbrahim oğlu Hüseyin	4	6	11(yekçeşm)
Kara Ali oğlu İbrahim oğlu Mehmet	8	14	-
Kara Ali oğlu Emrullah oğlu Ali	9	13	17
Kara Ali oğlu Emrullah oğlu Ahmet	3	-	-
Kara Ali oğlu Mehmet oğlu Mehmet	12	-	-
İmam Osman oğlu Hüseyin oğlu İsmail	5	10 (Alil)	15
İmam Osman oğlu Hüseyin oğlu Mehmet	3	8	11
İmamoğlu Ahmet oğlu Mustafa oğlu İbrahim	10	13	-
Kör Osman oğlu Osman oğlu Hüseyin	5	9	-
Kara Hasan oğlu Abdullah	13	-	-
Kara oğlu İsmail oğlu İsmail	5	9	15
Kara oğlu İsmail oğlu Mehmet	3	6	9
Gökmen oğlu Mehmet oğlu Abdullah	3	5	11
Yusuf oğlu Mehmet oğlu Hüseyin	1	6	7
Kabalak oğlu Ömer	8	-	-
Yusuf oğlu Ali oğlu Mustafa	10	Kayıt yok	21
Kabalak oğlu Yusuf oğlu İsmail	12	-	-
Kara Abdullah oğlu Ahmet	12	-	-
Kara Ali oğlu Musa b. Osman	1	-	-

Tablo 8: 1831–1844 Yılları arası 15 yaş altı nüfusun seyri

Yukarıdaki tabloda 1831 tarihli d.1811 numaralı nüfus defterinde kayıtlı 15 yaş altı 23 bireyin 1844 yılına dek takibi yapılmıştır. Yaklaşık on üç yıllık bir zaman dilimini kap-

1 BOA, NFS.d.1811, NFS.d.1817.

2 BOA, NFS.d.1896.

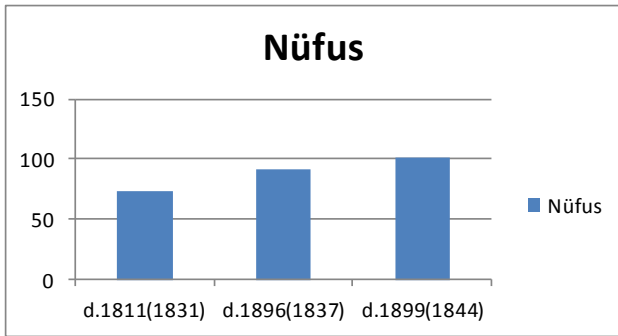
3 BOA, NFS.d.1899.

sayan bu takip neticesinde kimi şahıslar hakkında herhangi bir kayda rastlanmamıştır. Yusuf oğlu Ali oğlu Mustafa isimli şahıs ise 1831 tarihli sayımda 10 yaşında kaydedilmiş, 1837 tarihli sayımda kaydına rastlanmamış ve 1844 tarihli sayımda ise 21 yaşında olarak tekrar

kayıtlara girmiştir. Bu durumu izah etmek için şüphesiz pek çok örneğe ihtiyaç vardır fakat sayımda ya atlandığı ya da ikinci sayımın yapıldığı tarih aralığında Buğay dışında ikamet ettiği şeklinde bir yorum yapmak mümkündür.

On beş yaş altı 23 kişiyi kapsayan bu takip neticesinde ise 11 kişinin kaydına bir daha rastlanamamıştır. Takibi yorumlamak için başka verilere de ihtiyaç olduğu muhakkaktır. Fakat köyün yaş ortalamasına göz önüne alındığında, takip esnasında kayıtlarına bir daha rastlanamayan 11 kişinin çoğunluğunun yetişkinliğe erişmeden öldükleri tahmin edilebilir. Bu durum nüfus artış hızı ve çocuk ölümlerinin daha dikkatli bir şekilde incelenmesi gerektiğini gözler önüne sermektedir.

Tablo incelendiğinde Nüfus kayıtlarının özellikle kişilerin yaşları hakkında verdiği bilgilerin net olmadığı anlaşılmaktadır. Kayıtlar arasında ortalama beş yıl olmasına rağmen kimi kayıtlarda bireylerin yaş farkı sadece iki yıl olarak gösterilmektedir. Bu durumda çalışmaya konu edinilen dönemde kişilerin yaş durumlarının net olmaktan uzak ve birazda tahmine dayalı olduğu şeklinde bir yorumda bulunmak mümkündür. Fakat yine de bu defterler küçümsenemeyecek bilgiler sunmaktadır.

Şekil 3: Buğay'da Nüfus Artışı

Ele alınan üç nüfus defterinde çocuk nüfusun¹⁸ yetişkin nüfusa oranları farklılık arz etmektedir. 1831 tarihli defterde 29 çocuk 46 yetişkin; 1837'de 38 çocuk 53 yetişkin, 1844'de

41 çocuk 58 yetişkin bulunmaktadır. Bu verilere göre köyün belirli bir nüfus artış trendi yakaladığı anlaşılabilir ve köyün genel yaş ortalaması hakkın bir kanıya varmak için bu verilerin daha uzun bir süre içerisinde izlenmesi gerektiği açıktır.

Arslan'ın, Köy Tarihi ve Kaynakları adlı makalesinde¹⁹ *Literatürde Osmanlı köylüsünün sadece vergi defterlerinde vergisini veren bir rakamlar yığınınından öteye geçemediğinin altını çizerek Türkiye tarih yazımında Osmanlı köycülüğünün vergi defterlerindeki sessiz yığınlar ve pasif değişkenler olmaktan çıkarılarak; etken ve rol oynayıcı bir yapıya kavuşturulmasına olan ihtiyaca*²⁰ dikkat çekmektedir.

Arslan'ın ifade ettiği ve pek çok tarihçinin bugüne dek dillendirdiği bu probleme belki ufakta olsa bir katkı sağlaması adına bu çalışmada ele alınan Nüfus defterleri ile Osmanlı köylüsünün aile yapısı, zirai üretim-tüketim ilişkileri, nüfus meseleleri, sağlık durumları ve belli başlı diğer yerleşim merkezleri ile olan münasebetleri²¹ hakkında pek çok konuda malumat bulmak mümkündür.

SONUÇ

Günümüzde de Çankırı ili Yapraklı ilçesi sınırları içerisinde bulunan Buğay köyünün XIX. yüzyılın ilk yarısında içinde bulunduğu sosyo-ekonomik vaziyetinin tasvir edilmesine teşebbüs edilmiştir. Zikredilen yıllarda köyün tedrici surette bir nüfus artış seyri izlediği ortaya çıkmıştır. Ayrıca yapılan karşılaştırma neticesinde Buğay Köyünün gerek döneminin diğer Anadolu köyleri gerek Çankırı sınırları dâhilinde mevcut köylere nazaran ekonomik ve demografik açıdan ortalamanın üzerinde bir görünüm arz ettiği görülmüştür. Günümüz şartları ile değerlendirildiğinde ise köyün gözle görünür bir gelişim kaydedemediği anlaşılmaktadır. Bu durağanlığın başlıca sebepleri arasında köyün geçim kaynaklarının sınırlılığı ve

¹⁹ İsmail Arslan, "Cumhuriyet Dönemi Türkiye Tarihçiliğinde Köy Tarihi ve Kaynakları Üzerine Bir Değerlendirme", Cumhuriyet Döneminde Türkiye'de Tarihçilik ve Tarih Yayıncılığı Sempozyumu Bildiriler, Ed. Mehmet ÖZ, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 2011, s. 423- 439.

²⁰ Arslan, aynı bildiri, s. 434.

²¹ Arslan, aynı bildiri, s. 434.

¹⁸ Arslan, aynı bildiri, s. 434.

günümüzde tiftik keçisi yetiştiriciliği ve bağıcılığın büyük oranda terkedilmiş olmasıyla birlikte yeni istihdam olanaklarının yoksunluğunun rolü büyüktür.

Köy tarihi araştırmaları açısından XIX. yüzyılın ikinci çeyreğinden itibaren nüfus defterlerin sunduğu verilerin de kullanılmasıyla Temettuat defterlerinin boşluklarının bir nebze olsa giderilebileceği görülmüştür. Bu açıdan bu teşebbüsümüz sadece tenkit ve ilaveleri bekleyen mütevazı bir teşebbüs olarak görülmelidir.

BİBLİYOGRAFYA

1. Arşiv Kaynakları

Başbakanlık Osmanlı Arşivi:

NFS. d.1811, d.1817, d.1897, d.1899.

ML. VRD. TMT. d.01122, d.01123, d.01139, d.01136.

2. Diğer Kaynaklar

438 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Anadolu Defteri 937/1530, II, Bolu, Kastamonu, Kengiri ve Kocaili Livâları, Dizin ve Tıpkıbasım, Ankara 1994.

ADIYEKE, Nuri, “Temettuat Sayımları ve Bu Sayımları Düzenleyen Nizamname Örnekleri”, OTAM, S.11, 2000, s.769–823.

ARSLAN, İsmail, “Cumhuriyet Dönemi Türkiye Tarihçiliğinde Köy Tarihi ve Kaynakları Üzerine Bir Değerlendirme”, Cumhuriyet Döneminde Türkiye’de Tarihçilik ve Tarih Yayıncılığı Sempozyumu Bildiriler, Ed. Mehmet ÖZ, Türk Tarih Kurumu Basımevi 2011, s. 423- 439.

ELİBOL, Numan, “Osmanlı İmparatorluğu’nda Nüfus Meselesi ve Demografi Araştırmaları”, Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, C.12, S.2, s. 135–160.

Ahmet Kankal, “XVI. Yüzyılda Çankırı”, Çankırı Belediyesi Kültür Yayınları, Çankırı, 2011, s.91.

KÜTÜKOĞLU, Mübahat, “Osman Sosyal ve İktisadi Tarihi Kaynaklarından Temettü Defterleri”, Belleten, C.59, S.229, 1995, s.395–413.

ÖZTÜRK, Said, “Türkiye’de Temettuat Çalışmaları”, Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi, C1, 2003, S.1, s.287.

Ek1: BOA, NFS.d.1811 ve 1817 Numaralı Buğay Köyü Nüfus Defteri Hane 1

Sıra*	İsim	Yaş
1	Musul oğlu Molla Ahmet	20
2	Babası Molla Bekir	60
3	Muhtarı İmamoğlu İbrahim	65
4	Oğlu Ahmet	30
5	Diğer oğlu Ali	25
6	Diğer oğlu Mustafa	5
7	Nasuh oğlu Ahmet	50
8	Oğlu Mehmet	20
9	Diğer oğlu Ali	7
10	Diğer oğlu İsmail	3
11	Nasuh oğlu Mustafa	35
12	Oğlu Hasan	3
13	Nasuh oğlu İbrahim	30
14	Oğlu Hüseyin	4
15	Kara Ali oğlu Ahmet	60
16	Oğlu İbrahim	50
17	Diğer oğlu Emrullah	35
18	İbrahim oğlu Mehmet	8
19	Emrullah’ın oğlu Ali	9
20	Diğer oğlu Ahmet	3
21	Veli oğlu Mehmet	35
22	Karındaşı Abdurrahman	30
23	Kara Ali oğlu Mehmet	70
24	Oğlu Hüseyin	30
25	Diğer oğlu satılmış	15
26	Diğer oğlu Mehmet	12
27	İmam Osman oğlu Hüseyin	40
28	Oğlu İsmail	5
29	Diğer oğlu Mehmet	3
30	İmam oğlu Mustafa	80
31	Oğlu Ahmet	40
32	Ahmet’in oğlu Ali	25
33	Diğer oğlu İbrahim	10
34	Kör Osman oğlu Osman	40
35	Oğlu Hüseyin	5
36	Kör Osman oğlu Ahmet	28
37	Kara Hasan oğlu Mustafa	40
38	Karındaşı Ahmet	30
39	Diğer karındaşı Osman	22
40	Diğer karındaşı Abdullah	13
41	Kara Hasan oğlu Hasan bin Abdullah	30
42	Kara oğlu İsmail	40
43	Oğlu İsmail	5
44	Diğer oğlu Mehmet	3

* 1811 ve 1817 numaralı defterlerde numaralandırma bulunmamaktadır. Tarafımızdan eklenmiştir.

45	Kara oğlu Hüseyin	30
46	Karındaşı Ahmet	20
47	Çoban .. oğlu Hüseyin	12
48	Karındaşı Osman	3
49	Diğer karındaşı İsmail	5
50	Cerik oğlu Mehmet	30
51	Karındaşı Ömer	35
52	Dağlı oğlu Mehmet	40
53	Oğlu Süleyman	15
54	Gökmen oğlu Mehmet	35
55	Oğlu Abdullah	3
56	Gökmen oğlu İsmail	18
57	Yusuf oğlu Mehmet	35
58	Oğlu Yusuf	10
59	Diğer oğlu Hüseyin	1
60	Kabalak oğlu Ömer	8

61	Yusuf oğlu Ali bin Ali	20
62	Karındaşı Mustafa	10
63	Kabalak oğlu Mustafa	35
64	Oğlu İsmail	12
65	Kara oğlu Abdullah	55
66	Oğlu Ahmet	12
67	Kara Ali oğlu Ali	30
68	Kesir Ömer oğlu Mehmet	30
69	Tosyalı oğlu Mustafa	70
70	Oğlu Hüseyin	35
71	Diğer oğlu Mehmet	20
72	Sıla Ahmet oğlu İsmail	60
73	Oğlu İsmail	23
74	Kara Ali oğlu Musa bin Osman	1

Ek2: BOA, NFS.d.1896 Numaralı Buğay Köyü Nüfus Defteri

Hane 1:

Sıra	İsim	Eşkâl	Yaş	Meslek
1	İmamoğlu İbrahim	Orta Boylu Ak Sakallı	70	Muhtar-ı Evvel, Rençper
2	İbrahim oğlu Ahmet	Orta boylu Kara sakallı	40	Masru' (Sarı)
3	İbrahim oğlu Ali	Orta Boylu Sarı Köse Sakallı	35	
4	İbrahim oğlu Mustafa		9	
5	İbrahim oğlu Satılmış		5	
6	Ali oğlu İbrahim		3	
7	Ali oğlu Mehmed		1	

Hane 2:

Sıra	İsim	Eşkâl	Yaş	Meslek
8	Mehmed ibn Yusuf	Orta Boylu Kara Sakallı	45	Muhtar-ı Sani, Rençper
9	Yusuf	Şabb-ı Emrad (Bıyığı terlememiş)	18	
10	Hüseyin		6	
11	Ahmed	Orta Boylu Kumral Sakallı	30	

Hane 3:

Sıra	İsim	Eşkâl	Yaş	Meslek
12	Nasuhoglu Ahmet ibn Mehmed	Orta boylu aksakallı	60	Rençper
13	Mehmed	Kısa boylu köse sakallı	30	
14	İsmail		8	
15	Ali		1	

Hane 4:

Sıra	İsim	Eşkâl	Yaş	Meslek
16	Nasuhoglu Mustafa	Kısa boylu kır sakallı	50	Rençper
17	Hasan			

Hane 5:

Sıra	İsim	Eşkâl	Yaş	Meslek
19	Nasuhoglu İbrahim ibn Mehmed	Uzun boylu kır sakallı	45	Rençper
20	Hüseyin		6	
21	Mehmed		2	

Hane 6:

Sıra	İsim	Eşkâl	Yaş	Meslek
22	Yusufoğlu Ali ibn Ali	Orta Boylu Köse Sakallı	28	Rençper
23	Mustafa (Kardeşi)	Orta Boylu	18	

Hane 7:

Sıra	İsim	Eşkâl	Yaş	Meslek
24	İmamoğlu Hüseyin ibn Osman	Uzun Boylu Kumral Sakallı	40	Rençper
25	İsmail	Alil (Hasta)	10	
26	Mehmet		8	
27	Osman		2	

Hane 8:

Sıra	İsim	Eşkâl	Yaş	Meslek
28	Karaoğlu Mehmed ibn Ali	Uzun Boylu Kır Sakallı	50	Rençper
29	Hüseyin	Uzun boylu kumral sakallı	35	Rençper
30	Satılmış	Orta Boylu	25	
21	Mehmed	Alil(Hasta)	20	

Hane 9:

Sıra	İsim	Eşkâl	Yaş	Meslek
32	Veliüddinoğlu İsmail ibn Mehmed	Uzun boylu kumral sakallı	45	Rençper
33	İsmail		9	
34	Mehmed		6	

Hane 10:

Sıra	İsim	Eşkâl	Yaş	Meslek
35	Hüseyin ibn Veliüddin	Orta boylu Köse Sakallı	35	Rençper
36	İsmail		6	
37	Ahmed (Kardeşi)	Kısa boylu kumral sakallı	30	Rençper
38	Ahmed		6	

Hane 11:

Sıra	İsim	Eşkâl	Yaş	Meslek
39	Veliüddin oğlu Abdurrahman ibn Ali	Uzun boylu Köse sakallı	40	Rençper
40	Hasan		4	
41	Mehmed (Kardeşi)	Uzun boylu Kumral sakallı	35	Rençper

Hane 12:

Sıra	İsim	Eşkâl	Yaş	Meslek
42	Dağlı oğlu Mehmed ibn Hasan	Orta Boylu Kır sakallı	50	Rençper
43	Süleyman	Orta Boylu	23	Rençper

Hane13:

Sıra	İsim	Eşkâl	Yaş	Meslek
44	Kesir oğlu Mehmed ibn Ömer	Kısa Boylu Kumral Sakallı	40	Rençper
45	Ömer		1	

Hane 14:

Sıra	İsim	Eşkâl	Yaş	Meslek
46	Cerik oğlu Mehmed ibn Mehmed	Uzun boylu kumral sakallı	30	Rençper
47	Ömer		1	

Hane 15:

Sıra	İsim	Eşkâl	Yaş	Meslek
48	Tosyalıoğlu Mustafa ibn Hüseyin	Orta boylu Kır sakallı	80	Rençper
49	Hüseyin	Orta boylu Kumral sakallı	45	Dergâh-ı âlide (!)
50	Mehmed	Orta boylu kumral sakallı	35	Rençper
51	İbrahim		3	
52	Ali		1	

Hane 16:

Sıra	İsim	Eşkâl	Yaş	Meslek
53	Deli Ahmed oğlu İsmail ibn İsmail	Orta boylu sarı sakallı	70	Rençper
54	İsmail	Orta boylu sarı sakallı	28	
55	Ömer (İsmail oğlu İsmail'in oğlu)		4	

56	Hüseyin (İsmail oğlu İsmail'in oğlu)		2	
57	Hasan		5	

Hane 17:

Sıra	İsim	Eşkâl	Yaş	Meslek
58	Gökmen oğlu Mehmed ibn Süleyman	Uzun boylu Kumral Sakallı	45	Rençper
59	Abdullah		5	
60	Hüseyin		3	

Hane 18:

Sıra	İsim	Eşkâl	Yaş	Meslek
61	Tosyalı oğlu Ömer ibn Hüseyin	Orta boylu kır sakallı	60	Tüfenkçi Çavuşlarından Takaüd

Hane 19:

Sıra	İsim	Eşkâl	Yaş	Meslek
62	Kör Hasan oğlu Hasan İbn Abdullah	Orta boylu kır sakallı	35	Rençper
	Abdullah		5	

Hane 20:

Sıra	İsim	Eşkâl	Yaş	Meslek
63	Mustafa ibn Hasan	Orta boylu kır sakallı	40	Rençper

Hane 21:

Sıra	İsim	Eşkâl	Yaş	Meslek
64	Ahmed ibn Hasan	Orta boylu kır sakallı	40	Rençper
65	Hasan		2	

Hane 22:

Sıra	İsim	Eşkâl	Yaş	Meslek
66	Osman ibn Hasan	Uzun boylu kır sakallı	25	Redif-i Asakir-i Mansurede tahrir olunmuş
67	Abdullah	Orta boylu ter bıyıklı	20	Degah-ı (!) âlide irsal

Hane 23:

Sıra	İsim	Eşkâl	Yaş	Meslek
68	Ali ibn Ali	Uzun boylu kır sakallı	45	Rençper
69	Osman		3	

Hane 24:

Sıra	İsim	Eşkâl	Yaş	Meslek
70	Kör Ali oğlu Hüseyin ibn Osman		9	

Hane 25:

Sıra	İsim	Eşkâl	Yaş	Meslek
71	... Mustafa ibn Mehmed	Orta boylu kır sakallı	50	Rençper
72	İsmail	Uzun boylu ter bıyıklı	23	Redif-i Asakir—i Mansur tahrir olunmuş
73	Mehmed		3	

Hane26:

Sıra	İsim	Eşkâl	Yaş	Meslek
74	Kara Ali oğlu İbrahim ibn Ahmed	Uzun boylu kır sakallı	55	Rençper
75	Mehmed	Orta boylu Şabb-ı Emred	14	
76	Mustafa (Kardeşi)	Uzun boylu kumral sakallı	35	Rençper
77	Ahmed (Mustafa oğlu)	Alil (Hasta)	3	
78	Hüseyin (Mustafa oğlu)		2	
79	Ali ibn Emrullah Karındaşı oğlu merkum İbrahim	Şabb-ı Emred	13	

Hane 27:

Sıra	İsim	Eşkâl	Yaş	Meslek
80	Abdullah ibn Ali	Orta boylu kır sakallı	55	Rençper
81	Ahmed	Orta boylu ter bıyıklı	8	

Hane 28:

Sıra	İsim	Eşkâl	Yaş	Meslek
82	Osman ibn Osman	Uzun boylu kır sakallı	53	Rençper
83	Hüseyin		8	
84	Mehmed		1	
85	Ahmed (Karındaşı)	Kısa boylu kır sakallı	41	Rençper

Hane 29:

Sıra	İsim	Eşkâl	Yaş	Meslek
86	İmamoğlu Ahmed ibn Mustafa	Uzun boylu kır sakallı	56	Rençper
87	Ali	Uzun boylu köse sakallı	29	Redif
88	İbrahim	Kısa boylu Şabb-ı emred	13	
89	Ahmed (Ali oğlu)		4	

90	Mustafa (Ali oğlu)		1	
91	Kör Osman oğlu Ali ibn Ali	Orta boylu kır sakallı	24	Dergah-ı Alide irsal
92	Çobanoğlu Hüseyin ibn Ali	Orta boylu ter bıyıklı	18	

Ek3: BOA, NFS.d.1899 Numaralı Buğay Köyü Nüfus Defteri

Hane 1:

Sıra	İsim	Eşkâl	Yaş	Meslek
1	Nasuh oğlu Ahmet bin Mehmet	Orta Boylu aksakallı	61	Çiftçi
2	Mehmet	Kısa boylu köse sakallı	21	
3	İsmail		13	
4	Ali			

Hane2:

Sıra	İsim	Eşkâl	Yaş	Meslek
5	Nasuh oğlu Mustafa bin Mehmet	Orta boylu kır sakallı	51	Çiftçi
6	Hasan		11	

Hane3:

Sıra	İsim	Eşkâl	Yaş	Meslek
7	Nasuh oğlu İbrahim bin Mehmet	Uzun boylu kır sakallı	47	Çiftçi
8	Hüseyin	Yek çeşm	11	

Hane4:

Sıra	İsim	Eşkâl	Yaş	Meslek
9	Yusuf oğlu Ali ibn Ali	Uzun boylu kumral sakallı	31	Çiftçi
10	Mustafa	Karındaş-ı merkum	21	

Hane5:

Sıra	İsim	Eşkâl	Yaş	Meslek
11	İmam oğlu Hüseyin bin Osman	Uzun boylu kumral sakallı	41	Çiftçi
12	İsmail	Şabb-ı emred	15	
13	Mehmet		11	
14	Osman		3	

Hane 6:

Sıra	İsim	Eşkâl	Yaş	Meslek
15	Mehmet bin Yusuf	Uzun boylu az sakallı	51	Çiftçi
16	Yusuf	Orta boylu ter bıyıklı	21	

17	Hüseyin		7	
18	Ahmet	Uzun boylu kumral sakallı, karındaşı-ı merkum	41	Çiftçi
19	Osman		3	

Hane 7:

Sıra	İsim	Eşkâl	Yaş	Meslek
20	İmam oğlu İbrahim bin Ali	Orta boylu ak sakallı	81	
21	Ahmet	Orta boylu kara sakallı	41	
22	Ali	Uzun boylu sarı sakallı	37	Çiftçi
23	Mustafa	Şabb-ı emred	12	
24	Satılmış		5	
25	Hasan		3	
26	İbrahim	Veled-i merkum Ali	4	
27	Mehmet	Veled-i Merkum Ali	4	

Hane 8:

Sıra	İsim	Eşkâl	Yaş	Meslek
28	Kara oğlu Mehmet bin Ali	Orta boylu Ak sakallı	85	
29	Hüseyin	Orta boylu kumral sakallı	45	Çiftçi
30	Satılmış	Uzun boylu ter bıyıklı	27	Dersaadette
31	Mehmet	Orta boylu kara sakalı	25	Çiftçi

Hane9:

Sıra	İsim	Eşkâl	Yaş	Meslek
32	Veliüddin oğlu İsmail bin Mehmet	Uzun boylu kumral sakallı	41	Çiftçi
33	İsmail		15	
34	Mehmet		9	

Hane 10:

Sıra	İsim	Eşkâl	Yaş	Meslek
35	Hüseyin bin Veliüddin	Orta boylu köse sakallı	35	
36	İsmail		4	
37	Veliüddin		1	
38	Ahmet	Orta boylu kumral sakallı, karındaşı-ı merkum	32	
39	Satılmış		6	

Hane 11:

Sıra	İsim	Eşkâl	Yaş	Meslek
40	Veliüddin oğlu Abdurrahman bin Ali	Uzun boylu köse kır sakallı	45	Çiftçi

41	Hasan		7	
42	Mehmet	Orta boylu az kır sakallı	41	Çiftçi
43	Ali		3	

Hane 12:

Sıra	İsim	Eşkâl	Yaş	Meslek
44	Dağlı oğlu Mehmet bin Hasan	Uzun boylu kır sakallı	55	Çiftçi
45	Süleyman	Orta boylu köse sakallı	27	

Hane13:

Sıra	İsim	Eşkâl	Yaş	Meslek
46	Kesir oğlu Mehmet bin Ömer	Orta boylu kumral sakallı	41	Amele
47	Ömer		3	

Hane 14:

Sıra	İsim	Eşkâl	Yaş	Meslek
48	Tosyalı oğlu Mustafa bin Hüseyin	Orta boylu ak sakallı	81	
49	Hüseyin	Orta boylu kumral sakallı	47	
50	Mehmet	Kısa boylu kara sakallı	27	
51	İbrahim	Veled-i merkum Mehmet	7	
52	Ali	Diğer veled-i merkum Mehmet	4	

Hane 15:

Sıra	İsim	Eşkâl	Yaş	Meslek
53	Deli Ahmet oğlu İsmail bin İsmail	Orta boylu kır sakallı	71	Çiftçi
54	İsmail	Orta boylu kumral sakallı	31	
55	Ömer	Veled-i Merkum İsmail	7	
56	Hüseyin	Veled-i merkum İsmail	5	
57	Ali	Veled-i Merkum İsmail	3	

Hane 16:

Sıra	İsim	Eşkâl	Yaş	Meslek
58	Gökmen oğlu Mehmet bin Süleyman	Uzun boylu kumral sakallı	47	Çiftçi
59	Abdullah		11	
60	Hüseyin		7	
61	İsmail	Orta boylu ter bıyıklı, karındaş-ı merkum	27	Firari

Hane 17:

Sıra	İsim	Eşkâl	Yaş	Meslek
62	Tosyalı oğlu Ömer bin Hüseyin	Orta boylu kır sakallı	65	Topçu çavuşlarından tekaüd

Hane 18:

Sıra	İsim	Eşkâl	Yaş	Meslek
63	Kara Hasan oğlu Hasan bin Abdullah	Orta boylu az kır sakallı	45	Çiftçi
64	Abdullah		-	

Hane 19:

Sıra	İsim	Eşkâl	Yaş	Meslek
65	Kara oğlu Mustafa bin Hüseyin	Orta boylu kara sakallı	51	Çiftçi

Hane 20:

Sıra	İsim	Eşkâl	Yaş	Meslek
66	Kara oğlu Ahmet bin Hasan	Uzun boylu kara sakallı	41	Çiftçi
67	Hasan		5	
68	Mehmet		2	

Hane 21:

Sıra	İsim	Eşkâl	Yaş	Meslek
69	Kara oğlu Osman bin Hasan	Uzun boylu kumral sakallı	31	Çiftçi
70	Mehmet		2	
71	İsmail		2	
72	Abdullah	Orta boylu ter bıyıklı, karındaş-ı merkum	25	Dersaadette

Hane 22:

Sıra	İsim	Eşkâl	Yaş	Meslek
73	Kara oğlu Ali bin Ali	Uzun boylu kara sakallı	50	Çiftçi
74	Osman		5	

Hane 23:

Sıra	İsim	Eşkâl	Yaş	Meslek
75	Kara Ali oğlu Hüseyin bin Osman		13	

Hane 24:

Sıra	İsim	Eşkâl	Yaş	Meslek
76	Kabalak oğlu Mustafa bin Mehmet	Uzun boylu kır sakallı	60	Çiftçi
77	İsmail	Uzun boylu ter bıyıklı	25	Dersaadette
78	Mehmet		4	

Hane 25:

Sıra	İsim	Eşkâl	Yaş	Meslek
79	Kara oğlu İbrahim bin Ahmet	Uzun boylu az kır sakallı	60	Çiftçi
80	Mehmet	Orta boylu .. sakallı	21	
81	Mustafa	Uzun boylu kumral sakallı, Karındaş-ı merkum	41	
82	Ahmet		7	
83	Hüseyin		5	
84	Osman		3	
85	İsmail		1	

Hane 26:

Sıra	İsim	Eşkâl	Yaş	Meslek
86	Kara oğlu Ali bin Emrah	Orta boylu ter bıyıklı	17	

Hane 27:

Sıra	İsim	Eşkâl	Yaş	Meslek
87	Kara oğlu Abdullah bin Ali	Orta boylu kır sakallı	71	Çiftçi
88	Ahmet	Orta boylu ter bıyıklı	21	Dersaadet

Hane 28:

Sıra	İsim	Eşkâl	Yaş	Meslek
89	Osman bin Osman	Orta boylu kır sakallı	57	Çiftçi
90	Hasan	Şabb-ı emred	14	
91	Ahmet	Kısa boylu az kır sakallı, karındaş-ı merkum	45	
92	Mehmet	Veled-i merkum Ali	1	

Hane 29:

Sıra	İsim	Eşkâl	Yaş	Meslek
93	İmam oğlu Ahmet bin Mustafa	Uzun boylu kır sakallı	60	Çiftçi
94	Ali	Uzun boylu köse sakallı	39	
95	İbrahim	Orta boylu ter bıyıklı	21	

96	Mehmet	Veled-i merkum Ali	1	
----	--------	--------------------	---	--

Hane 30:

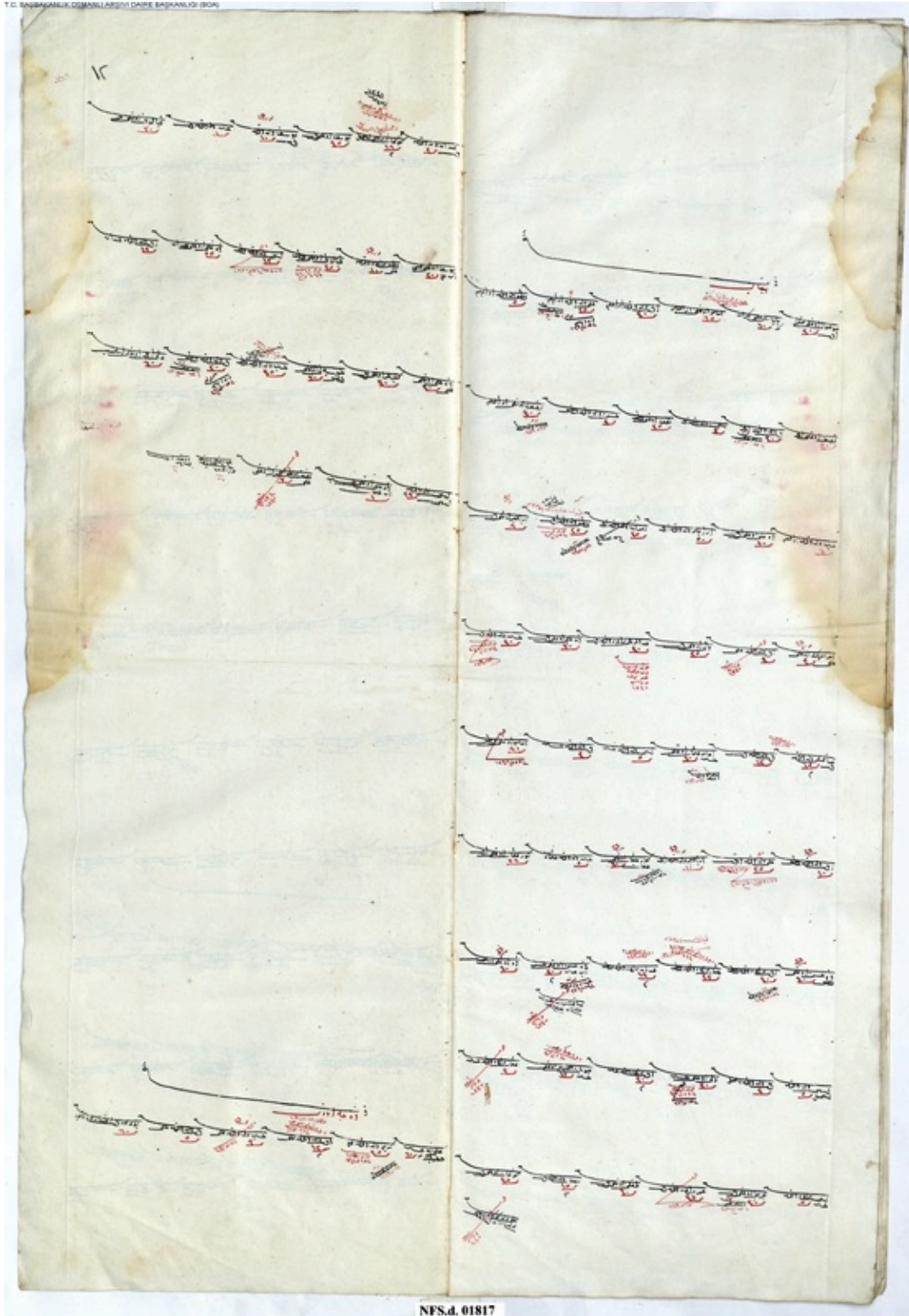
Sıra	İsim	Eşkâl	Yaş	Meslek
97	Cerik oğlu Mehmet bin Mehmet	Orta boylu az kır sakallı	41	Çiftçi
98	Ömer		5	
99	Mehmet		2	

Hane 31:

Sıra	İsim	Eşkâl	Yaş	Meslek
100	Kör Osman oğlu Ali bin Ali	Orta boylu Kumral bıyıklı	30	Dersaadet

Hane 32:

Sıra	İsim	Eşkâl	Yaş	Meslek
101	Çoban oğlu Hüseyin bin Ali	Orta boylu ter bıyıklı	21	Dersaadette

Ek 5: 01138 Numaralı Temettuat Defterinin Tuht(Yapraklı) Mahalle ve Köylerine Ait Cetveli

ÇANKIRI ARAŞTIRMALARI MERKEZİ

ÇANKIRI ARAŞTIRMALARI DERGİSİ YAYIN İLKELERİ

Çankırı Araştırmaları Dergisi yılda iki kez yayınlanan hakemli akademik bir dergidir. Dergimizde dil, edebiyat, tarih, eğitim, sosyoloji, felsefe, iktisat, işletme, iletişim gibi sosyal bilimlere ait alanlarda hazırlanmış akademik çalışmalara, derleme ve kitap tanıtımlarına yer verilmektedir.

Makale Gönderme: Yazarlarca dergiye gönderilen yazıların daha önce hiçbir yerde yayınlanmamış orijinal yazılar olması gerekir. Herhangi bir sempozyum ya da kongrede bildiri olarak sunulan yazılarda kongrenin adı, yeri ve tarihi belirtilmelidir.

Derginin Yayın Dili: Türkçe olmakla birlikte, gerekli ve uygun görüldüğü durumlarda İngilizce, Almanca, Fransızca ya da yayın kurulunun kararıyla yaygın kullanıma sahip olan bir dilde yapılan yayımlara da yer verilmesi mümkündür.

Değerlendirme Süreci: Editörlerin şekil ön değerlendirmeye tabi tuttuğu yazılar içerik ve biçim bakımından incelenmek üzere hakeme gönderilir. Hakemlerin kimlikleri hakkında yazarlara, gönderilen makalenin kime ait olduğu konusunda da hakemlere bilgi verilmez. Hakem raporları gizlidir. Olumlu rapor alamayan makaleler yayınlanmaz ve yazarına iade edilmez; bu konuda idarî ve adlî sorumluluk kabul edilmez. Düzeltme istenen yazılar, gerekli değişiklikler için yazar(lar)ına geri gönderilir. Düzeltilmiş metni belirtilen süre içerisinde dergiye ulaştırmak yazar(lar)ın sorumluluğundadır. Yayınlanan makalelerin her türlü telif hakkı Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisine, hukuki ve bilimsel sorumlulukları ise yazar(lar)a aittir.

Biçim: Dergiye gönderilecek makaleler IBM uyumlu bilgisayar ve Microsoft Word yazılım programı kullanılarak Times New Roman 11 punto, en az 1 satır aralığı, A4 kağıdının ön yüzüne ve kenar boşlukları, sol 4,5 cm., sağ 4,5 cm., üst 5 cm. ve alt 5 cm. olarak, düz metin, satır sonu hecelenmeden ve 20 sayfayı geçmeyecek şekilde hazırlanmalıdır. Tablo, şekil, resim, grafik, çizelge ve benzerlerinin dergi sayfasının boyutlarının dışına taşmaması ve bunların hazırlanmasında 8 puntodan küçük yazı kullanılması gerekir. Metin içinde yer alacak şekil, tablo, grafik veya çizelgelere sıra ile numara ve başlık verilmelidir. Tablo ve çizelgelerin başlıkları üstte, şekil ve grafiklerin başlıkları ise altta yer almalıdır.

Türkçe Başlık Sayfası: Başlıklar 15 kelimeyi aşmamalıdır. Makalenin başlığı, birinci sayfanın başı-

na büyük harflerle, kalın ve ortalanarak yazılmalıdır. Yazının başlığının altında sadece yazar adı bulunmalıdır unvanı, görev yaptığı kurum ve kendisine ulaşılabilecek eposta adresi gibi bilgilere yazara adına düşülecek dipnotta yer verilmelidir. Başlıktan açılacak bir dipnotla yazar gerek olması halinde çalışmanın daha önce konferans, sempozyumda bildiri olarak sunulduğunu belirtmelidir.

Türkçe Özet: Makalenin başında 300 kelimeyi aşmayacak biçimde Türkçe özet yer almalıdır. Özetlerde, çalışmanın içeriği, amacı, yöntemi, bulguları ve sonuçlarına ilişkin kritik bilgilere yer verilmelidir.

Türkçe Anahtar Kelimeler: Türkçe özeti altında “Anahtar Kelimeler” başlıkları altında en az 5 en fazla 10 sözcükten oluşan, makale kapsamına ilişkin anahtar kelimelere yer verilmelidir.

İngilizce Başlık ve Özet: İngilizce başlık altında makalenin en az 150, en fazla 300 kelimeyi aşmayacak İngilizce özeti yer almalıdır.

İngilizce Anahtar Kelimeler: Anahtar kelimelerin İngilizce çevirisine yer verilmelidir.

Ana Metin: Ana metin yazının ikinci sayfasından başlamalıdır. Yazıda numaralı başlık kullanılmamalı, Bölüm Başlığı (tümü büyük harf, kalın ve ortalanarak), Alt Orta (yalnızca ilk harfleri büyük, kalın ve ortalanarak), Yan (yalnızca ilk harfleri büyük, kalın ve yanda) ve Paragraf (Normal tümce düzeni ve kalın) başlıkları kullanılmalıdır. Bölüm, alt orta ve yan başlıklarından hemen önceki ve hemen sonraki metinler ve bütün paragraflar arasında tek satır boşluk bırakılmalıdır. Yazılarda sayfa numarası, üst bilgi ve alt bilgi gibi ayrıntılara girilmemelidir.

İmlâ ve noktalama işaretleri açısından, makalenin ya da konunun zorunlu kıldığı özel durumlar dışında Türk Dil Kurumu’nun İmlâ Kılavuzu esas alınmalıdır.

Kaynak gösterimi:

Gönderilen yazılarda metin içi ya da dipnot olarak kaynak gösterilebilir.

Ekler: Ekler, araştırmada kullanılan ölçekler veya anketler gibi bilgileri içerir. Ekler verilirken yeni bir sayfadan başlanmalıdır.

Telif Hakkı: Dergimize gönderilen makaleler, daha önce hiçbir yerde yayınlanmamış olmalı, dergimizde yayınlanması durumunda ise telif hakkının Çankırı Araştırmaları Dergisine ait olacağı kabul edilmiş sayılır.